

Colloquium Neerlandicum 3 (1967)

Verslag van het derde colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten

bron

Verslag van het derde colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten. Werkcommissie van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten, Den Haag 1969

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_han001196701_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

Ten geleide door W. Thys

Voorzitter van de Werkcommissie

In dezelfde 'Indische Zaal' van het voormalige Koninklijk Paleis aan het Noordeinde in Den Haag, thans zetel van de Netherlands Universities Foundation for International Cooperation, waar in 1961 zeventien buitenlandse nederlandisten voor de eerste keer bij elkaar kwamen, was in 1967 nauwelijks plaats voor de achtenzestig collega's uit het nabije en het verre buitenland en alle andere genodigden. Zo goed als alle Westeuropese universiteiten waar Nederlands wordt onderwezen, waren door een of meer docenten vertegenwoordigd zodat daaraan alleen al het 'Colloquium neerlandicum' zijn karakter van internationaal congres kon ontleen. Maar bovendien waren er collega's overgevlogen uit Argentinië, Canada, Indonesië, Japan, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. Degenen die niet dagelijks te maken hebben met de zorg voor onze taal, kunnen zich moeilijk voorstellen wat het betekent zoveel mensen in het teken van de Nederlandse taal, letterkunde en beschavingsgeschiedenis rond een conferentietafel verenigd te zien.

De herinnering aan de uiterst moeilijke voorbereiding van zulk een congres, zowel wat betreft het vinden van een stevige basis voor voordrachten en discussies, als de verzorging van de meest gewone materiële behoeften van de congressisten, vervliegt zodra iedereen veilig is aangekomen en zich naar de hem toebedachte plaats begeeft, handen drukkend van lang niet meer geziene collega's en vrienden - het congresbeeld dat we bijna dagelijks op ons televisiescherm te zien krijgen. De kwade herinnering vervliegt des te vlugger naarmate het vanouds bekende maar telkens toch weer opnieuw hartversterkende geluid hoorbaar wordt: hoe Lissabon met Praag, Cambridge met Heidelberg, Grand Rapids met Djakarta en Johannesburg met Osaka uitsluitend in het Nederlands converseren. De bij internationale bijeenkomsten gebruikelijk geworden en ook de bij de Nuffic wel aanwezige apparatuur voor simultaanvertaling, heeft op onze Colloquia geen dienst hoeven te doen.

Toen het Colloquium begon hadden wij de eerste fase, de voorbereiding reeds achter de rug. De tweede fase, het congres zelf, begon toen en dáárvan wil dit boekje het verslag brengen. Dat is de derde en laatste fase. Nu het zover is stellen wij ons de vraag: wat kunnen wij, uit naam van de Werkcommissie, als boodschap meegeven aan hen die straks dit boek te lezen krijgen, nu het Derde Colloquium van buitenlandse nederlandisten alweer meer dan een jaar voorbij is en wij op de drempel staan van het jaar waarin wij een ernstig begin moeten maken met de voorbereiding van ons Vierde Colloquium? Heeft het zin het uitzonderlijke belang van de bijeenkomst in Den Haag nog eens te onderstrepen of bijzonder relevante punten uit lezingen, toespraken of discussievergaderingen in het licht te stellen? Neen, laat elke geïnteresseerde lezer liever voor zichzelf de conclusies trekken uit de teksten die een getrouwe weergave brengen - zoveel mogelijk door overschrijving van de bandopnemer - van wat er gezegd is. Heeft het zin deze bladzijden te vullen met een historisch overzicht van de nederlandistiek in het buitenland of van onze Colloquia zelf? Er is in onze kring in de voorbije jaren al vrij wat over deze onderwerpen gepubliceerd. En bespiegelingen over colloquia in erasmiaanse zin kon alleen Anton van Duinkerken ons brengen. Nu hij er niet meer is, blijft ons enkel de herinnering aan de meesterlijke manier waarop hij dit ter begeleiding van ons Eerste Colloquium heeft gedaan.

Dit 'ten geleide' wil liever, zijn taak van gids getrouw, de deelnemers aan het Derde Colloquium en allen die belang stellen in dit verslag, de weg wijzen waarlangs de buitenlandse nederlandistiek zich in de nabije toekomst zou kunnen ontwikkelen ten einde haar uiteindelijke doel te bereiken, nl. volwaardig studieobject te worden aan een groot aantal buitenlandse universiteiten. Met opzet schrijven wij niet 'aan een zo groot mogelijk aantal buitenlandse universiteiten' omdat het ons er niet om te doen mag zijn telkens hogere cijfers voor te leggen van het aantal leerstoelen en lectoraten in de nederlandistiek. Deze cijfers zijn nuttig ter documentatie en zij illustreren treffend de gestadige groei van onze discipline in het buitenland, maar zij moeten met grote omzichtigheid worden gebruikt. Precies uit de nuchtere opsomming van namen, functies en adressen in de door ons uitgegeven en met elk nummer aangroeiende docentenlijst, kan verkeerdelijk worden afgeleid 'que tout est pour le mieux dans le monde du néerlandais'. De namen van hoogleraren en lectoren mogen evenwel geen goedkope affiches zijn voor schijncultuurpolitiek of, wat erger is, cultuurschijnpolitiek. Dat klinkt niet erg optimistisch als begeleidingsmuziek bij een colloquiumverslag maar de Werkcommissie heeft redenen zich bezorgd te maken over het werkelijke belang

dat onze bewindslieden en met hen het hele apparaat dat ten dienste staat van de cultuur en de wetenschap, hechten aan de vertegenwoordiging van onze taal, letterkunde en beschavingsgeschiedenis aan buitenlandse universiteiten, ondanks veel goede wil en goede bedoelingen, ondanks een aantal gerealiseerde of geprojecteerde organisatievormen. Hoofdzaak is of datgene wat men doet, aangepast is aan en geïnspireerd wordt door het grote doel waarvoor wij ons allen proberen in te zetten: de nederlandistiek in internationaal verband het prestige bezorgen waarop deze wetenschap, wortelend in het Nederlands, een Europese cultuurtaal en een van de talen van de Europese Gemeenschap, recht heeft - en beter dan wie ook weten wij allemaal, het wordt in alle bescheidenheid gezegd, hoe ontzaglijk veel er nog moet veranderen wil het Nederlands in de meeste literaire faculteiten in en buiten Europa het aanzien genieten dat in overeenstemming is met zijn adelbrieven.

Hoofdzaak is, met zekerheid te weten of men bereid is aan de vertegenwoordiging van onze taal aan buitenlandse universiteiten in de vorm van leerstoelen en lectoraten, evenveel belang te hechten en aandacht te besteden als aan het al of niet aanwezig zijn van een culturele attaché of een ambassaderaad voor culturele zaken bij een van de ambassades van een van onze beide landen, m.a.w. of men bereid is in te zien dat de hoogleraar, resp. lector in de nederlandistiek op de hem toegewezen plaats een even onmisbare vertegenwoordiger van onze cultuur is als zijn tegenspeler in diplomatiek verband. Een recent door ons beluisterde uiteenzetting van een van onze voormalige en daarom zeker niet minder eminente cultuurministers, heeft ons geleerd dat in de gedachtengang van hen die de Nederlandse cultuurpolitiek in den vreemde behartigen leerstoelen en lectoraten in de nederlandistiek als instrumenten voor het uitdragen van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap, nauwelijks schijnen mee te tellen. Men zou lichtgelovigerwijs kunnen denken dat degenen die zich in deze materie enige moeite geven, alleen tegen onwetendheid en vooroordeel in het buitenland te kampen hebben. Mochten de hindernissen waarvoor wij ons soms geplaagd vinden, meetbare en dus vergelijkbare grootheden zijn, dan zou men willicht kunnen vaststellen dat zij in het binnenland in even grote mate aanwezig zijn als buiten onze grenzen.

De veelvuldigheid van problemen, tekorten, wantoestanden, wensen en vragen die in de loop van de voorbije zeven jaar uit onze drie Colloquia te voorschijn zijn gekomen, zouden we willen opvangen door ze te herleiden tot twee grote opdrachten, o.i. de enige die bij machte zijn om de buitenlandse nederlandistiek een ernstige kans te geven haar rol te vervullen:

1° de eerst nodige en meest dringende taak is de definitieve regeling van de administratieve en organisatorische toestand van hen die in het buitenland Nederlands onderwijzen. Wil men resultaten van dit onderwijs voor de Nederlandse taalgemeenschap, dan moet men degenen die met een opdracht in het buitenland werden belast, een status toekennen die met de belangrijkheid en de waardigheid van hun zending overeenstemt; 2° de volgende, niet minder dringende taak is de oprichting van, resp. de uitbouw van de Werkcommissie tot een Nederlands-Belgisch instituut dat als permanente basis alle opdrachten uitvoert die door het onderwijs van de nederlandistiek in het buitenland worden gesteld en dat in nauwe samenwerking met de binnenlandse universiteiten en andere centra voor de studie van de Nederlandse taal- en letterkunde, ook de schakel vormt tussen 'intra' en 'extra muros'.

Mèt de uitvoering van deze twee taken en zodra wij onszelf tot een internationale vereniging voor nederlandistiek hebben samengevoegd lost men zo goed als alle problemen van de 'extramuristen' op, vat men alle nog hangende kwesties samen die om de drie jaar door de deelnemers aan onze Colloquia in de vorm van talrijke en uitgebreide resoluties worden geformuleerd, maar wat meer is en belangrijker, verstevigt men op het hoogste niveau, dat van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, het prestige van het Nederlands. Op binnenlands vlak, in bepaalde delen en bepaalde kringen van ons gemeenschappelijk taalgebied, heeft onze taal dit prestige dringend nodig. Maar in het buitenland - en laten we in de eerste plaats aan ons eigen continent denken - valt of staat mèt de vertegenwoordiging van onze taal aan buitenlandse universiteiten, de toekomst van het Nederlands zonder meer. Het is niet mogelijk dat onze bewindslieden dit niet zouden inzien. Laten ze dus ook de maatregelen treffen die zich opdringen. Zij zullen, dit doende, de Nederlandse cultuurgemeenschap zeer aan zich verplichten.

Het bovenstaande wil niets afdoen van de erkentelijkheid die wij, uit naam van de Werkcommissie en van al onze buitenlandse collega's, verschuldigd zijn aan Hunne Excellenties Dr. G.H. Veringa, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, en Dr. R.A. van Elslande, Minister van de Nederlandse Cultuur, die welwillend dit Colloquium onder de auspiciën van de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag hebben geplaatst en zo de realisatie van onze plannen mogelijk hebben gemaakt. Niet minder dankbaar zijn wij hun vertegenwoordigers, medewerkers en ambtenaren die onze besprekingen hebben bijgewoond of ons van hun administratief apparaat gebruik hebben laten

maken. Dit geldt met name voor de leden van het Congresbureau van het Ministerie van O. & W. die ons een heel bijzondere dienst hebben bewezen. Tot onze zeer grote voldoening bleek ook ditmaal weer hoezeer ook de beide Ministeries van Buitenlandse Zaken onze werkzaamheden van nabij volgen. Ambassaderaden, Culturele Attachés en ambtenaren van B.Z. zijn hiervoor speciaal naar Den Haag gekomen. Dit geldt niet minder voor een aantal binnenlandse hoogleraren in de nederlandistiek die door hun tegenwoordigheid eens te meer bewezen hebben dat het, intra of extra muros, maar om één enkele nederlandistiek kan gaan. Aan allen die op enigerlei wijze dit Colloquium tot een succes hebben helpen maken, wordt hier zeer hartelijk dank gezegd. Dit geldt in het bijzonder voor onze naaste medewerkers in het dagelijks bestuur van de Werkcommissie, Dr. Jalink en de assistente van het Secretariaat, Mevrouw Moolenburgh, alsook Drs. F.P. Thomassen, adjunct-directeur van de NUFFIC, wiens medewerkers, van wie de Werkcommissie nu al jaren lang zoveel hulp krijgt, vanzelfsprekend in deze hulde worden betrokken. Onze buitenlandse collega's en de sprekers, die het stuk hebben opgevoerd waarvan wij alleen maar de regisseurs zijn geweest, verdienen en verkrijgen ook onze warme erkentelijkheid.

Ten slotte dient de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag een tweede maal te worden vermeld omdat zij ons in de gelegenheid stelde dit verslag te laten drukken.

Wij bieden uit naam van de Werkcommissie en van al onze collega's hoogleraren en lectoren Nederlands in het buitenland, onze bewindslieden en een aantal belangstellende personen en instellingen in Nederland en België dit verslag aan. Het moge zelf bewijzen met hoeveel toewijding en energie het Nederlands als onderwijstak en object van onderzoek in het buitenland wordt beoefend. Dat alleen al wekt hoop en vertrouwen voor de toekomst.

Openingszitting gehouden op dinsdag 5 september 1967 te 14.30 uur

Voorzitter: Prof. Dr. W. Thys, Voorzitter van de
Werkcommissie
Openingswoord van de Voorzitter
Verslag van de Secretaris van de
Werkcommissie Dr. J.M. Jalink

Openingswoord van de voorzitter

Mijnheer de Vertegenwoordiger van de Nederlandse Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Mijnheer de Vertegenwoordiger van de Belgische Minister voor de Nederlandse Cultuur, Dames en Heren, zeer geachte toehoorders,

De herinnering aan het Tweede Colloquium in het Brusselse Congresgebouw, nu drie jaar geleden zit, geloof ik, bij de meesten van ons die toen aanwezig waren, nog zo fris in het geheugen, dat wij er met enige schroom aan beginnen deze herinnering uit te wissen om ze te vervangen door dat wat het Derde Colloquium, dat nog maar alleen op papier bestaat, in de uren en dagen die nu volgen, worden moet. Iets kan ons helpen bij het overwinnen van deze schroom: de positieve balans die zich duidelijk manifesteert als wij de activiteiten van de drie voorbije jaren afwegen. Zonder enige overdrijving kunnen wij stellen dat de ontwikkeling van de nederlandistiek als vak van onderwijs en wetenschappelijk onderzoek aan buitenlandse universiteiten, in stijgende lijn gaat. Er zijn thans 210 docenten bij betrokken aan 95 universiteiten in 23 landen. In bepaalde landen waar totnogtoe geen Nederlands werd gedoceerd, werd een lectoraat ingesteld, in andere werden lectoraten tot leerstoelen verheven of werd de wetenschappelijke staf bij de leerstoelen uitgebreid. Vele van onze vakgenoten hebben zich in de voorbije drie jaren onderscheiden door de degelijkheid van hun onderwijs en de kwaliteit van de leerlingen die zij hebben afgeleverd, door hun wetenschappelijke publikaties en hun optreden op internationale congressen, door vertalingen uit de Nederlandse literatuur en door andere activiteiten ter bevordering van de kennis van de Nederlandse taal en letterkunde in het buitenland. Dit is iets waarover wij ons allen op deze dag ten zeerste verheugen. Maar het is niet om deze heuglijke feiten te vieren dat wij hier zijn samengekomen, al hoop ik dat de stemming waarin dit Colloquium zich gedurende vijf dagen zal afspelen mede daardoor zal worden bepaald. Wij zijn hier bijeen om te onderzoeken hoe wij onze taal en cultuur nog meer voor buitenlanders toegankelijk kunnen maken. Vandaar dat er op dit Colloquium in de eerste plaats

verslag zal worden uitgebracht over de wijze waarop de Werkcommissie de resoluties die door U, zeer geachte collega's, in 1964 werden genomen, in realisaties heeft omgezet. Vandaar ook dat wij er bij de organisatie van dit Colloquium voor wat het wetenschappelijk gedeelte betreft, naar hebben gestreefd U zoveel mogelijk bagage naar het buitenland mee te geven. De publikatie namelijk van ons boek over *De Nederlandistiek in het Buitenland* dat ik hier vandaag met enige trots voor het eerst mag vertonen en dat het hoogtepunt vormt van de realisaties van de Werkcommissie waarover onze Secretaris U zo dadelijk verslag zal uitbrengen, dit boek biedt zoveel informatie over leerstoelen en lectoraten dat het ons overbodig leek tijdens dit Colloquium rapporten te laten uitbrengen over de stand van het Nederlands onderwijs in bepaalde centra voor nederlandistiek in de wereld. Het zou een verspilling zijn van de kostbare en kostelijke tijd die ons hier ter beschikking wordt gesteld, als wij zouden laten voordragen wat in het boek te lezen staat. Liever hebben wij het Colloquium geconcentreerd rond één centraal thema: de huidige stand van de nederlandistiek. Het lijkt ons noodzakelijk, vooral voor collega's wier directe contacten met het Nederlandse taalgebied eerder schaars zijn en die voor het overige aangewezen zijn op boek, tijdschrift en correspondentie, dat zij eens in de zoveel jaren - en dit lijkt mij de belangrijkste bestaansreden van onze colloquia - onmiddellijk aan de bron vernemen hoe ons vak van wetenschap zich ontwikkelt, wat er te prijzen en af te keuren valt, in welke gebieden er lacunes zijn en waar de terreinen liggen waar men zijn studenten met kans op succes kan laten graven. Wij hebben daarvoor beroep gedaan op hen die in de discipline van ons vak waarover zij zullen spreken, als bijzonder bevoegd bekend staan. Wij hopen onze collega's hiermee iets wezenlijks mee te geven wanneer zij straks naar hun universiteit terugkeren.

Naast de wetenschappelijke vergaderingen over de stand van de nederlandistiek zijn er, net als in 1961 en 1964, de z.g. 'werkvergaderingen' voorzien tijdens dewelke een aantal problemen die direct of indirect met onze leeropdracht in het buitenland verband houden, door ons allen samen worden onderzocht. Ieder van ons weet dat de werkvergadering van morgenochtend over 'de status van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten' zeer belangrijk belooft te worden. Daarom hebben wij er ook zoveel tijd voor uitgetrokken. Het thema staat reeds voor de derde keer op het programma, wat wel moet betekenen dat er sedert 1961 nog geen oplossing voor het statusprobleem werd gevonden. Ik zou er dan ook graag bij het begin van dit Colloquium iets meer over willen zeggen. Het is niet de rol noch de taak van de Werkcommissie, de moeilijkheden die zich met een aantal collega's voordoen

wat betreft validatie van dienstjaren in het buitenland doorgebracht en recht op pensioen, zelf op te lossen. De Werkcommissie is trouwens niet bij machte dit te doen. Zij kan alleen als spreekbuis optreden voor de docenten die met dit soort moeilijkheden te maken hebben en aandringen op een spoedige en behoorlijke regeling van het probleem. Zij heeft dit dan ook in de periode tussen het Tweede en het Derde Colloquium herhaaldelijk gedaan en is hiermee alleen opgehouden toen zij van de ambtenaren die met het onderzoek van deze zaak zijn belast, de stellige verzekering heeft gekregen dat aan de oplossing van het probleem wordt gewerkt. Onze aandacht gaat dan ook naar de toelichtingen over de stand van het onderzoek die wij morgen hopen te krijgen. Mocht het nodig blijken en zo het Colloquium ons daartoe opdracht geeft, dan zal de Werkcommissie zich blijven inzetten voor deze zaak.

Er zijn trouwens verschillende oplossingen denkbaar. Op uitsluitend Nederlands vlak kan eventueel worden nagegaan in hoever het voorstel door Prof. Heeroma gedaan tijdens de conferentie van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek uit het Duitse taalgebied in het najaar van 1966, zou kunnen worden uitgewerkt. Er zou kunnen worden gestreefd naar een oplossing in Beneluxverband, maar daartegen zal men misschien opwerpen dat de structurele verschillen tussen de administratieve status van een Belgisch en die van een Nederlands lector te groot zijn om een gemeenschappelijke regeling te vinden. Men neme het mij niet kwalijk dat ik dit soort oplossingen 'kleine' oplossingen noem.

Er is m.i. voor de problemen van de Nederlandse lector in Duitsland, zowel als voor die van de Italiaanse lector in België en de Duitse lector in Italië, een andere uitkomst weggelegd in de toekomst. Ik geloof dat wij moeten leren het hele probleem voor zijn Europese achtergrond te plaatsen en eerst de universiteiten van het Europa der Zes, later ook de andere, te betrekken in een regeling voor hen die uit een land van de Gemeenschap worden uitgezonden om in een ander land van de Gemeenschap de taal, de letterkunde, de geschiedenis of de instellingen van het land dat hen uitzendt, te onderwijzen. Als er één soort functionarissen is - voor zover deze term op universiteitsdocenten kan worden toegepast - die recht hebben op een Europees statuut, dan zijn het wel zij die hun taal in de andere landen van de Europese Gemeenschap onderwijzen. Het is gewoon ondenkbaar dat hij die in dienst van zijn land aan een buitenlandse universiteit werkt, daarvan na verloop van jaren al de voor hem nadelige gevolgen zou moeten dragen of, wat even erg is, zijn opdracht voortijdig zou moeten afbreken en naar zijn land terugkeren in een heel andere betrekking, om de nadelen te ontlopen die hem en zijn gezin bedreigen. Zowel het eerste als het tweede doet zich helaas in onze kring voor en

meer dan eens krijgt de Werkcommissie alarmerende brieven van een of andere collega in een of ander land die zich plots voor de harde werkelijkheid geplaatst ziet en voor wie de nederlandistiek in het buitenland dan al vlug niets meer heeft van een ideaal waarvoor men zich geheel moet inzetten, maar gewoon een baantje is dat zo spoedig mogelijk voor wat anders moet worden geruild om erger te voorkomen. Gelijk te stellen met deze minder gelukkige collega's zijn zij die jaren lang in de onzekerheid verkeren omtrent de eventuele verlenging van hun opdracht, zonder dat zij weten wat er in de plaats kan komen als op een dag hun gastuniversiteit aan hun opdracht een einde maakt. Onder die omstandigheden zou geen enkele Europese ambtenaar of culturele attaché in het buitenland willen werken. Waarom docenten en lectoren aan buitenlandse universiteiten dan wel?

Maar laat ik U, beste collega's, na deze in Uw, in ons aller belang nogal scherp geformuleerde vraag, toch een troost meegeven in de vorm van de volgende in het Duits gestelde tekst: '... Hinzu kommt die Klage der Lektoren, dasz die im Ausland verbrachte Zeit nur den Bewerber angerechnet werde, die bereits im Schuldienst... untergekommen und für eine Tätigkeit auf ausländischen Posten beurlaubt sind. Viele Bewerber aber kommen frisch von der Universität und stehen somit gar nicht in einem Beamtenverhältnis. Daher mag die Empfehlung des letzten... Lektorentreffens... ihren guten Sinn haben, dasz die Lektorentätigkeit an einer ausländischen Hochschule - da sie im dienstlichen und öffentlichen Interesse liege - auf das Besoldungsdienstalter und die ruhegehaltsfähige Dienstzeit voll angerechnet werden sollte...' Dit is geen Duits verslag over de conferentie van Duitse nederlandisten in Bonn en Keulen, vorig najaar, maar een tekst uit het eerste nummer van *Lektorenforum*, het blad van de lectoren in de *Duitse taal- en letterkunde* aan universiteiten buiten het Duitse taalgebied. Hun problemen blijken dus precies dezelfde te zijn als de onze. Een reden te meer om naar een Europese oplossing te streven. En ik zou in dit verband willen herhalen wat ik in de inleiding tot het programmaboekje heb gezegd: laten we de problemen die op dit Colloquium worden gesteld, in een uitsluitend universitaire geest onderzoeken en streven naar oplossingen die op het niveau van de universiteit liggen. Dit geldt in het bijzonder voor het delikate probleem van de status der buitenlandse docenten.

Ik heb U vanaf deze plaats in 1961 gewezen op het bestaan in Frankrijk, van een *Ecole Supérieure de Préparation et de Perfectionnement des professeurs de Français à l'étranger*, en van een *Fédération des Professeurs Français à l'Etranger*, een groepering waarvan de hoogleraren in de

Franse taal- en letterkunde aan universiteiten buiten Frankrijk slechts een onderdeel vormen. Wat wij van dit Franse voorbeeld kunnen is dat leren de hoogleraren en docenten die door Frankrijk met een opdracht bij het hoger onderwijs in het buitenland worden belast, tijdens de duur van hun opdracht in Frankrijk zelf verbonden blijven aan een 'Université de rattachement', waarop zij na beëindiging van hun opdracht ook altijd kunnen terugvallen. Zij staan alfabetisch in dezelfde academische lijst opgenomen als hun binnenlandse collega's maar voor hen wordt zowel de buitenlandse gastuniversiteit als hun Franse 'Université de rattachement' vermeld.

Een ander gebied waar enige orde wel als wenselijk voorkomt, is dat van de aanwerving zelf. Vraag van en aanbod voor het buitenland zouden beter moeten worden gecoördineerd dan dit tot heden toe het geval was. Wij menen dan ook dat het moet behoren tot de taak van de onlangs opgerichte Adviescommissie voor de Nederlandistiek in het buitenland, over wier bestaan de secretaris U dadelijk in zijn verslag meer zal kunnen meedelen, enige klaarheid te brengen in de techniek van het aanwerven van docenten en lectoren voor buitenlandse universiteiten. Niemand zal ontkennen dat het een enigszins wilde markt is waar degene die eerst komt ook eerst maalt en waar hij die niet over de nodige contacten beschikt met een binnenlandse hoogleraar die op zijn beurt weer in nauwe verbinding staat met een buitenlandse universiteit, moeilijk 'extra muros' kan worden ondergebracht ondanks zijn bereidheid zich aan het onderwijs van het Nederlands aan buitenlanders te wijden, ondanks zijn academische titels en ondanks zijn staat van dienst. Wij willen het onze bijdragen om aan deze onaangename situatie een einde te maken zonder daarom aan de vrijheid van keuze van een buitenlandse universiteit afbreuk te willen doen. Het minste wat wij kunnen vragen is dat het op dit gebied tot een zekere coördinatie komt tussen de Nederlandse en Belgische Ministeries van resp. Onderwijs en Wetenschappen en Nationale Opvoeding en Cultuur, de binnenlandse hoogleraren in de nederlandistiek en de Werkcommissie. Wij hebben een kandidaatsstellingsprocedure uitgewerkt en zullen die aan de hiervoor genoemde Adviescommissie voorleggen zodra deze haar eerste gemeenschappelijke Nederlands-Belgische vergadering zal houden. Wij willen daardoor verhinderen dat ernstige kandidaten niet voor aanstelling en zelfs niet voor mededinging in aanmerking zouden komen.

Regeling van de status, organisatie van de aanwerving, ook orde op zaken in onze eigen huishouding komt mij als wenselijk voor. Het zou goed zijn dat wij ons tijdens dit Colloquium ook eens bezinnen op onze

positie als groep. Het is een publiek geheim dat de Werkcommissie die op papier acht namen telt, in werkelijkheid wordt geleid - omdat het praktisch niet anders uitvoerbaar is - door een clubje van drie dat zich voor de verstaanbaarheid naar buiten 'D.B.' 'dagelijks bestuur' heeft genoemd. Ik grijp deze gelegenheid aan om hulde te brengen aan de secretaris, Dr. Jalink, voor wat hij in de periode tussen het Tweede en het Derde Colloquium aan arbeid heeft verzet. Daarvoor heeft hij ons aller respect en erkentelijkheid verdiend. Een oprecht woord van dank ook aan Mevrouw Moolenburgh voor de wijze waarop zij de jongste maanden de secretaris heeft geassisteerd en dit Colloquium heeft helpen voorbereiden, dankbaarheid eveneens tegenover Drs. Thomassen en het hele NUFFIC-apparaat zonder wier bijstand de nederlandistiek in het buitenland niet zou draaien zoals zij het nu doet. Wij nemen aan dat de overige leden van de Werkcommissie en al de overige collega's het goed vinden dat dit beperkte dagelijks bestuur uit hun naam optreedt om hun belangen te behartigen.

Maar deze collega's zelf, de grote groep van nu al meer dan 200 buitenlandse nederlandisten, is vanzelfsprekend niet in de Werkcommissie zelf vertegenwoordigd. Wat ik U wilde suggereren is dat er voor het Scandinavische taalgebied, dat kleiner is dan het Nederlandse, een 'International Association for Scandinavian Studies' bestaat (met dan nog wel haar zetel in Parijs en een Fransman als president). Waarom dan ook niet een 'International Association for Dutch Studies'. Zij zou op een volwaardige wijze naast de gelijksoortige, reeds bestaande verenigingen voor Engels, Duits, Spaans, Slavische talen e.a. onze taal op internationaal vlak vertegenwoordigen. Al onze collega's en oud-collega's zouden er vanzelfsprekend een plaats in vinden maar daarnaast ook al hun oud-studenten die zich op het gebied van de nederlandistiek onderscheiden hebben, maar die toevallig geen Nederlands onderwijzen en verder allen, hier en in het buitenland, die zich op de studie van onze taal, letterkunde en cultuurgeschiedenis op universitair niveau toeleggen. De Werkcommissie zou in dit kader haar taak voor de buitenlandse nederlandistiek kunnen voortzetten en de plannen die reeds bestaan voor een internationaal georiënteerd, Engelstalig jaarboek voor de nederlandistiek, waarbij onze collega's in de geschiedenis ons onlangs zijn voorgegaan met hun *Acta Historiae Neerlandica*, zouden eveneens binnen het kader van deze internationale vereniging kunnen worden gerealiseerd. Ten slotte zou de vereniging uitkomst kunnen bieden aan de Werkcommissie die niet goed meer weet, ondanks royale ondersteuning, hoe zij de onkosten die uit haar voortdurend toenemende bedrijvigheid voortvloeien, kan blijven bestrijden. Als eerste lid van de International Association for Dutch Studies zou na-

tuurlijk die collega worden ingeschreven die daartoe reeds drie jaar geleden haar bijdrage heeft gestuurd. Het geheel is een voorstel waarvoor ik alleen verantwoordelijkheid draag en dat ik U alleen maar ter overweging wil geven.

Hoe wij ons ook zullen organiseren, Dames en Heren, wij moeten in de periode die op dit Colloquium volgt, onze blik richten op die gebieden in het buitenland waar nog alles voor de nederlandistiek te doen valt. Ik vraag mij af of wij nu niet, na de met een zeker succes bekroonde actie ter verbetering van het onderwijs van het Nederlands in de Duitse Bondsrepubliek, verbetering zowel op het middelbaar als op het hoger niveau, dezelfde energie zouden gaan richten op een ander buurland van de Nederlanden en wel op Frankrijk. Is de aanpak van het probleem in Duitsland moeilijk en delikaat geweest, in Frankrijk wordt het nog moeilijker en nog delikater. Kon er voor Duitsland iets worden bereikt via het enthousiasme en de toewijding van een aantal actieve onderwijsmensen uit de grensgebieden, voor Frankrijk is dit soort aanpak uit den boze. Het zou de hele zaak onmiddellijk in een slecht daglicht plaatsen. De irredentistische strekking die vele Fransen, hoe dan ook, altijd zullen blijven toekennen aan elke culturele actie in en voor Frans-Vlaanderen, verzet zich ertegen. Voor Frankrijk is er maar één weg naar meer mogelijkheden voor het Nederlands bij het middelbaar en het hoger onderwijs en die weg ligt op het niveau van ministerieel overleg tussen Frankrijk, Nederland en België. Het overleg zou natuurlijk kunnen worden voorbereid in een op te richten 'Société pour la promotion des études néerlandaises en France', maar die vereniging mag dan zeker haar zetel niet hebben in Hazebrouck, Steenvoorde, Duinkerke of Rijsel. Het zal trouwens een heel lange weg worden om de Fransen ervan te overtuigen dat enkelen onder hen als bijvak bij het middelbaar onderwijs inplaats van het traditionele Spaans of Italiaans, eens de taal van een ander aangrenzend gebied zouden kunnen gaan leren. De drie Lycea waar men voor enkele jaren Nederlands is beginnen te leren en waarvan er nu nog slechts ten hoogste één functioneert, zouden er dan tien of twintig kunnen worden, verdeeld over het hele land en elk jaar zou Frankrijk over een honderdtal Fransen meer beschikken die behoorlijk onze taal hebben geleerd en die reeds die voorkennis zouden bezitten die men hun thans nog op de universiteit moet bijbrengen. Op universitair niveau zouden dan het aantal staatsuniversiteiten (op een totaal van 17 voor Frankrijk) met Nederlands als vak van drie op tenminste zes moeten worden gebracht (dit in overeenstemming met de richtlijnen van het rode boekje van de Nederlands-Belgische Commissie ter uitvoering van het Cultureel Akkoord). De aan die universiteiten gevormde nederlandisten zouden dan tenminste een

uitweg bij het middelbaar onderwijs kunnen vinden, terwijl voor de meesten thans niet veel meer overblijft dan alles weer netjes te vergeten. Onze Werkcommissie begint na dit Colloquium met het voorzichtig aftasten van de reacties op een voorstel dat ons uit Zuid-Frankrijk heeft bereikt, tot oprichting van een Nederlandse cursus aan de Universiteit te Nice.

Frankrijk is evenwel niet het enige land waar wij in de nabije toekomst iets voor de uitbouw van ons vak moeten ondernemen. In alle landen en taalgebieden waar vroeg of laat de situatie van het Nederlands als universitair vak moet worden bekeken of herzien, zal het onderzoek bijna noodzakelijk over de directeuren van de germanistische instituten en departementen lopen maar niet uitsluitend over hen: anglisten, geografen, historici, cultuurhistorici, comparatisten kunnen erbij worden betrokken al naar gelang de plaatselijke omstandigheden en verhoudingen. Voor hun documentatie hebben wij een tekst samengesteld die voor wat betreft het historische proces van bekendheid en onbekendheid met onze taal in het buitenland, door Prof. Heeroma werd verzorgd, voor wat aangaat de plaats van het Nederlands als studievak aan buitenlandse universiteiten, door ondergetekende werd geschreven. De tekst werd door de zorgen van de NUFFIC in het Duits, Engels, Frans en Spaans vertaald en gedrukt en zal binnenkort in de vorm van een brochure worden gestuurd aan alle ons bekend staande germanistische instituten in en buiten Europa. Het is een realisatie van de Werkcommissie die U kunt voegen bij degene die de secretaris U dadelijk zal opnoemen, en waarvan wij veel verwachten. Ik hoop dat mede onder invloed van deze brochure, ook andere landen dan Frankrijk de studie van het Nederlands aan hun universiteiten zullen gaan verbeteren. Ik denk daarbij aan Zwitserland en Oostenrijk die allebei ongetwijfeld in aanmerking komen voor een betere distributie van onze taal dan thans het geval is ondanks de toegewijde lectoren die er werkzaam zijn. Ik denk aan de mogelijkheid om een Nederlands lectoraat op te richten aan de Universiteit van Boedapest, omdat Hongarije, ondanks zoveel politieke tribulaties of juist daardoor, nauwe menselijke banden heeft met Nederland en België. De hernieuwde contacten tussen de Werkcommissie en de staf van vijf nederlandisten aan de Universiteit te Moskou, van wie er twee zojuist de Nijmeegse zomercursus hebben bijgewoond kan leiden tot een betere vertegenwoordiging van de nederlandistiek in de Sovjet-Unie en tot beter georganiseerde steun aan onze vakgenoten aldaar. Wij hopen alvast dat onze collega De Caluwé in Finland moge slagen in zijn pogingen om te komen tot een nauwere samenwerking met de Russische centra voor nederlandistiek; centra, want ook in Leningrad blijkt onze taal ernstig te worden bestudeerd. Wij verwachten eerstdaags

van daaruit een in het Russisch geschreven studie over gallicismen in het werk van Hendrik Conscience. Maar wij denken ook aan Israël. De historische banden van Nederland en ook van België met dit volk wettigen ten volle de aanwezigheid van een Nederlands instituut aan een van de universiteiten aldaar en het zou kunnen worden opgericht met hetzelfde gebaar waarmee Nederland onlangs, uit erkentelijkheid voor de verleende Marshall-hulp, aan de Harvard Universiteit een Erasmuslectureship voor Nederlandse beschavingsgeschiedenis heeft geschonken. Ik heb vroeger bij diverse gelegenheden gewezen op de wenselijkheid van een Nederlandse aanwezigheid aan deze Amerikaanse universiteit met de grootste collectie Nederlandse boeken in de Ver. Staten en waarschijnlijk wel in het hele buitenland en de recente benoeming aldaar van een Nederlands hoogleraar, al hebben wij ze uit de krant moeten vernemen, verheugt ons bijzonder. Maar ook andere Amerikaanse universiteiten komen voor het Nederlands in aanmerking, ondanks de betrekkelijk grote vlucht die de nederlandistiek daar in de jongste jaren reeds heeft genomen. The University of Chicago, de grootste van de zeven universiteiten van de stad Chicago, zou opnieuw de draad moeten opnemen waar hij in 1912 door Thiemen de Vries, een zoon van de grote Mathijs, werd achtergelaten. En men zal er goed aan doen, de kansen van ons vak eveneens te gaan afwegen aan de niet minder belangrijke Cornell University, waar de aanwezigheid binnenkort, van twee hoogleraren die ten nauwste met ons taalgebied verwant zijn, voor ons vak een groot voordeel kan betekenen. Het is een zeer verheugende omstandigheid dat op dit Colloquium zowel de voorzitter als de secretaris aanwezig zijn van de Netherlandic Conference in de schoot van de Modern Language Association of America. Wij hopen dat ze er uiteindelijk in zullen slagen de Conference tot een Section in de MLA om te vormen. Zij kunnen daarbij volledig op onze steun rekenen. Ik geloof zelfs dat de consolidatie van onze groep tot een International Association for Dutch Studies onze positie in de MLA ten zeerste zou verstevigen.

Het hoeft, naar ik meen, geen nader betoog dat de aanwezigheid op dit Colloquium van de enige vertegenwoordigster van het Nederlands op het Zuidamerikaanse continent, voor ons een gelegenheid moet zijn om met deze vakgenote zo veel mogelijk contacten te leggen en te weten te komen op welke manier wij haar werk het best kunnen steunen. Dit geldt eveneens voor andere landen. Zo zullen wij morgen met aandacht luisteren naar een van onze gasten uit Indonesië die ons zal uiteenzetten welke plannen men daar met de studie van het Nederlands heeft. Met dit laatste land, dat trouwens zaterdag nog eens opnieuw zal worden geëvokeerd bij de unieke gelegenheid die ons wordt geboden de Multatulifilm van Prof. Gomperts te zien, wil ik mijn overzicht in vogelvlucht besluiten, dat alleen

ten doel heeft gehad de richting aan te wijzen voor de volgende dagen en voor nadien, in de periode tussen het Derde en Vierde Colloquium. Dames en Heren, ik zou mijn opdracht hier niet goed afmaken als ik niet deze officiële vergadering gebruikte om uit naam van de Werkcommissie de instellingen en personen te bedanken die in de voorbije 3 jaren ons werk hebben ondersteund en dit Colloquium weer opnieuw mogelijk hebben gemaakt. Ze allemaal noemen zou mij te ver voeren. Ik moet evenwel een uitzondering maken voor de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Ned.-Belgisch Cultureel Verdrag. De voorzitter en leden van deze Commissie verdienen onze zeer bijzondere erkentelijkheid. Daarenboven zou ik aan de Nederlandse Minister van Onderwijs en Wetenschappen hier vertegenwoordigd door zijn Secretaris-generaal en aan de Belgische Minister voor de Nederlandse Cultuur, hier vertegenwoordigd door zijn Kabinetschef, de dank willen overbrengen van mijn collega's voor het vertrouwen en de steun die U ons in de voorbije drie jaren heeft verleend. U heeft zodoende aangetoond dat U het onderwijs van de Nederlandse taal, letterkunde en cultuurgeschiedenis aan buitenlandse universiteiten als een zaak van nationaal belang beschouwt en daarmee een grote dienst aan de Nederlandse cultuurgemeenschap bewezen.

Verslag van de secretaris

*Mijnheer de Vertegenwoordiger van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen,
Mijnheer de Vertegenwoordiger van de Minister van de Nederlandse Cultuur, Dames
en Heren, zeer geachte toehoorders,*

In het kort verslag dat ik drie jaar geleden op het Brussels Colloquium mocht uitbrengen, heb ik de activiteiten die de Werkcommissie in de toen achter ons liggende periode ontplooid had, verdeeld in die 'volgens het boekje' d.w.z. voortvloeiend uit de resoluties van het Eerste Colloquium van 1961 en die, waartoe de Werkcommissie zelf het initiatief had genomen. De eerste groep - zo zei ik toen - zou men de gedweeë, de tweede de eigengereide kunnen noemen. Het geheel van onze werkzaamheden overziende, geloof ik te mogen zeggen, dat wij ons in het afgelopen triënnium iets meer aan het boekje hebben gehouden, ons een ietsje (maar niet veel) gedweeër hebben betoond. Doch laat ik ter zake komen.

Vanzelfsprekend hebben vele van onze activiteiten in het verlengde gelegen van die welke wij in de vorige drie jaren hebben ontwikkeld. In een verslag klinkt zo'n zinnetje weinig opzienbarend. Maar U zult begrijpen, hoeveel waakzaamheid en werk er achter schuil gaan. Zo werd onze *Docentenlijst*, die jaarlijks verschijnt, driemaal hernieuwd: van nummer 7 die op 1. 11. 1965 tot nummer 9, welke op 1. 9. 1967 gedateerd is. De eerstgenoemde lijst verscheen voor het eerst in het Nederlands en in vier wereltalen, opdat ook directeuren van instituten, decanen van faculteiten enz. die geen Nederlands verstaan, van onze lijsten kennis zouden kunnen nemen. Het aantal namen van docenten en oud-docenten vermeld in lijst 6 van vlak voor het Tweede Colloquium n.l. 1-8-1964 (142 resp. 47) groeide in lijst 9, ons nieuwste 'rode boekje', tot 201 resp. 71. Dat is dus een toename in 3 jaren van 58 docenten en 24 oud-docenten, dus ook een soort van culturele revolutie.

Ons contact- en inlichtingenblad *Neerlandica extra Muros*, dat halfjaarlijks in een oplage van 1000 exemplaren, behalve aan onze docenten en

oud-docenten aan vele autoriteiten, instellingen en personen wordt toegezonden, wie het universitair onderwijs in het Nederlands buitengaats ter harte gaat, bereikte in april l.l. haar 8e aflevering. Telde het eerste nummer 8 bladzijden, het laatste dijde uit tot 23 pagina's en vervult, naar wij uit de reacties erop opmaken in het kader van de buitenlandse nederlandistiek een nuttige plaats. Ook wordt er met de meeste afleveringen een extraatje voor onze docenten meegezonden als b.v. bij de laatste het *Rapport van de Nederlands-Belgische Commissie voor de Spelling van de Bastaardwoorden*, het *Vademecum*, *Beknopte Gids voor buitenlandse studenten over het studeren in Nederland*, een door onze voorzitter opgemaakte *Lijst van Literaire Grammofoonplaten*, enz.

Een vervolg op de werkzaamheden van voor 1964 vormden ook die aan het *Liber Memorialis*, zoals wij vroeger deze reeds sinds Pasen 1962 op stapel staande uitgave noemden, doch die wij intussen, meer in overeenstemming met de inhoud, in *De Nederlandistiek in het Buitenland* (met een verduidelijkende ondertitel) hebben omgedoopt. Het werk heeft geheel organisch en vanzelf een aanmerkelijk groter omvang gekregen dan oorspronkelijk voorzien was. Wij zijn er enigszins trots op dat deze o.i. onontbeerlijke en unieke uitgave met haar vele documentatiemateriaal thans, juist nog voor het Derde Colloquium van de pers gekomen is. De drukinkt is nog nauwelijks droog. Al zullen de grotere omvang en de daardoor verhoogde drukkosten van hen die het boek verwerven willen, ondanks de sedert lang door de Nederlandse en Belgische regeringen verleende subsidies, wel een offer vragen.

Veel kunst- en vliegwerk kostte de Werkcommissie ook het in gereedheid brengen vóór dit Colloquium van de tweede serie der *Reizende Tentoonstelling* die ditmaal de Middelnederlandse cultuur in beeld brengt. U zult haar straks kunnen gaan zien. Ook voor haar werden tot onze grote genoegdoening de kosten door de beide regeringen gedragen. Voor onze Commissie bleek zij veel bewerklijker dan serie I. Het Nederlandse Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage, dat de periode van 1750 tot heden bestrijkt, en het Museum en Archief voor het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen bezaten n.l. de meeste van de objecten van de Tachtigers en Van-Nu-en Straksers die wij voor serie I wilden reproduceren. De middeleeuwse handschriften en andere objecten voor serie 2 evenwel bevonden zich in velerlei binnen- en buitenlandse bibliotheken en musea, zodat, daar wij ons zo min mogelijk met reproducties uit de tweede hand wilden tevreden stellen, deze van hot en her moesten worden besteld. Mede dank zij de ijver en nauwgezetheid van mijn assistente, op wier ontstaan ik nog terugkom, is echter ook dit moeizame peuterwerk nog voor het Derde Colloquium tot een, naar wij hopen, goed einde gebracht.

En dit ondanks de maandenlange en zeer vele beslommeringen, besprekingen, briefwisselingen, telefoongesprekken die de voorbereiding van dit Derde Colloquium van ons allen geëist heeft.

Doch laat ik na al deze voor de deelnemers aan het Brussels Colloquium niet onbekende tonen naar een nieuwere melodie, naar enkele nieuwere thema's mogen overgaan.

Ik sla hier allerlei werkzaamheden van minder omvang over en stel de volgende vraag: In hoeverre zijn de resoluties van het Tweede Colloquium in de laatste drie jaren tot althans een begin van uitvoering gekomen?

Ik plaats mijn antwoorden in de volgorde van de te Brussel aangenomen besluiten. Doch vermeld nog vooraf dat reeds kort na genoemd Colloquium op 5-10-1964 een vergadering van enige leden van de Gemengde Commissie ter Uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag en het Dagelijks Bestuur van de Werkcommissie onder voorzitterschap van Drs. B. de Hoog op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft plaats gehad, in welke vergadering alle resoluties systematisch zijn besproken. Tussen haakjes: tijdens deze bespreking werd een duidelijke grenslijn getrokken tussen de werkzaamheden ter vervulling van de geuite wensen, die tot de competentie van de officiële instanties en die welke tot de taak van de Werkcommissie moesten worden gerekend. Al wil dit niet zeggen, dat over beide groepen niet telkens overleg tussen de Ministeries en ons zou hebben plaats gehad.

De eerste resolutie dan betrof de instelling van een centrale commissie van deskundigen die in staat zou zijn de beide regeringen van advies te dienen inzake de nederlandistiek in het buitenland. Zoals in het laatste nummer van *Neerlandica extra Muros*, bl. 24/25, vermeld, is deze *Adviescommissie*, die een subcommissie vormt van de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag, in het begin van dit jaar tot stand gekomen. Beide delegaties omvatten naast een voorzitter en secretaris 3 leden, wier namen men op de zoëven genoemde plaats vinden kan. Ertoe behoren ook de drie leden van het Dagelijks bestuur der Werkcommissie. De Belgische delegatie heeft intussen als eens vergaderd, de Nederlandse nog niet.

Wat de tweede Brusselse resolutie aangaat, mij is niet bekend, of er in het afgelopen triënnium *lectorenuitswisselingen* hebben plaats gehad. Doch wel zijn in dit tijdvak een groot aantal lectoraten hetzij nieuw opgericht, hetzij nieuw te onzer kennis gekomen. Het zou te ver voeren ze hier alle op te noemen, want vergelijkt men b.v. de lijst van 1 augustus 1964 met die van 1 september 1967 dan vinden wij dat in de tussenliggende ruim 3 jaren het aantal universiteiten met Nederlands onderwijs met niet

minder dan 27 is toegenomen. Een uitzondering wat het noemen van universiteiten betreft, wil ik slechts maken voor de beide eerste volwaardige leerstoelen in de nederlandistiek in Duitsland, n.l. die te Keulen, waar in mei 1965 Prof. Dr. P.J.H. Vermeeren zijn werkzaamheden begon en die te Munster, die naar alle waarschijnlijkheid binnenkort eveneens bezet zal worden. U zult zich kunnen voorstellen dat het beter inzicht in het belang van de nederlandistiek voor de germanistiek in de Duitse universitaire en ambtelijke wereld, die uit de stichting en bezetting van leerstoelen als deze blijkt, voor de Werkcommissie een reden tot grote vreugde is.

Inzake de 3e resolutie die de wensen aangaande de creatie van *een bibliografisch apparaat* tot uitdrukking brengt, moet opgemerkt worden, dat dit geen eenvoudige zaak is, maar dat er zich toch wel enige lichtpunten aftekenen. Ten eerste is de dringende behoefte hieraan herhaaldelijk op de Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren aan de orde gesteld, grondig besproken en in een resolutie vastgelegd. Voorts werd ons bij monde van Dr. N.G.H. Wijngaards, voorzitter van de Nijmeegse afdeling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, in een schrijven van 12-11-1966 de steun der Maatschappij in dit opzicht uit eigen beweging aangeboden. Het zou te ver voeren de voorbereidingen voor deze hulp hier in detail uiteen te zetten. Zeker is evenwel dat er aan gewerkt wordt en dat de voorstellen van de Nijmeegse afdeling reeds verschillende instanties gepasseerd zijn (zie: *Neerlandica extra Muros*, nr. 8 blz. 24).

De 4e resolutie betreft een *Centraal Contactorgaan voor bemiddeling bij de aankoop van antiquarische studiewerken*. Ook aan deze resolutie is op de laatste Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren aandacht besteed. De klacht was, zoals U bekend is, dat de buitenlandse docenten, vooral als het zeer begeerde boeken betreft, met hun bestellingen dikwijls te laat komen, daar de dichter bij honk zittende nederlandisten ze hun reeds voor de neus hebben weggepikt. Welnu, aan deze gegronde klacht is tegemoet gekomen door een genereus aanbod van de directeur van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage die, op verzoek van de Werkcommissie, zich bereid verklaard heeft een van zijn ambtenaren met deze bemiddelende taak te belasten.

Wat de *bijeenkomsten per taalgebied*, in de 5e resolutie genoemd, aangaat, kunnen wij terugzien op de zeer geslaagde Conferentie van Hoogleraren en Lectoren in het Duitstalig gebied, eind oktober 1966 op uitnemende wijze georganiseerd door de chef van de afdeling Pers- en Culturele Zaken van de Nederlandse Ambassade te Bonn, Drs. E.J. Korthals Altes, en de Culturele Attaché van de Belgische Ambassade aldaar, tevens directeur van het Belgisch huis te Keulen, Dr. A. de Buck. Wij hopen dat

dit 'voorbeeldig voorbeeld' ook in andere taalgebieden zal worden gevolgd.

Gold de laatstgenoemde resolutie reeds veel meer de officiële instanties dan de Werkcommissie, nog veel meer is dit het geval met de laatste vijf besluiten. De achtste berustte vooral op Prof. R.K.J.A. Antonissens warm pleidooi voor *contacten tussen de Zuidafrikaanse en de Nederlands-Belgische spellingcommissies*.

De zevende resolutie uitte een wens die ook reeds in een resolutie (nr. 15) van het Eerste Colloquium (1961) was vastgelegd, n.l. die naar een *Nederlandstalige Zomercursus*. Welnu ook deze wens is in vervulling gegaan. Zoals aan alle aanwezigen bekend zal zijn, heeft voor het eerst zulk een cursus plaats gehad en wel te Nijmegen van 3 tot 23 augustus 1967. Wij brengen gaarne hulde aan het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen voor het verheugend initiatief deze cursus te hebben ingericht die van nu af in de plaats komt van de bekende Utrechtse zomercursus voor Franstaligen. Dat de nieuwe cursus in een dringende behoefte voorziet blijkt wel uit het aantal deelnemers uit vele landen, ook uit Oost-Europa. Hoewel in het programma als maximum 100 deelnemers genoemd wordt, bedroeg dit er in werkelijkheid 110.

Hèt grote knelpunt voor de docenten extra Muros waarvan de 6e resolutie gewaagt, is nog steeds de achterstelling van de status en sociale voorzieningen van de buitenlandse docenten bij de binnenlandse. Wij hebben ze in *Neerlandica extra Muros* herhaaldelijk opgesomd, doch willen ze hier om het belang van de zaak nog eens noemen. Het betreft hier:

- 1) de problemen aangaande hun pensionering;
- 2) de berekening van hun dienstjaren, ook bij een eventuele overgang van de buitenlandse naar de binnenlandse dienst;
- 3) de kwestie van de terugbetaling van de rijksstudietoelagen (de z.g. inverdienregeling);
- 4) de premiebetaling voor een latere uitkering van A.O.W. en A.W.W.
- 5) het uitstel of de vrijstelling van militaire dienst (het z.g. lerarenverlof).

Zolang deze problemen, vooral die aangaande de *pensionering*, niet geregeld zijn, zullen in het algemeen niet de beste krachten bereid gevonden worden het universitair onderwijs in de nederlandistiek in het buitenland te gaan dienen, of zij zullen terwille van hun gezin zich verplicht voelen er ontijdig uit terug te keren. Ook in de laatste drie jaren hebben wij hiervan verschillende voorbeelden met leedwezen moeten vaststellen.

Gelukkig kan ik in dit verband met de laatste (9e) resolutie met een optimistisch geluid eindigen: er is hierin sprake van *organisatorische maatregelen aangaande de Werkcommissie*. Zonder onszelf op de borst te slaan mag

ik zeggen, dat er veel, ja overstelpend veel werk in het laatste triënnium is verzet en dat dit zonder de dagelijkse en daadkrachtige hulp van de Nuffic en haar staf volkomen onmogelijk zou zijn geweest. Dit moest mij ook reeds te Brussel van het hart. Maar sinds verleden jaar is hier nu nog een belangrijke factor bijgekomen. Per schrijven van 25-8-1966 heeft de Minister van Onderwijs en Wetenschappen ons n.l. mede uit naam van zijn Belgische ambtgenoot meegedeeld, dat de beide regeringen een daartoe strekkend verzoek van de Werkcommissie hebben ingewilligd, waarbij

- 1° aan de secretaris een honorarium werd toegekend
- 2° aan de Nuffic een vergoeding van ten behoeve van de Werkcommissie gemaakte onkosten werd verstrekt en
- 3° een salaris werd verleend voor een assistente van de secretaris van de Werkcommissie

Ingevolge dit schrijven is onmiddellijk, n.l. op 15-9-1966, een assistente aangesteld in de persoon van de romaniste Mevrouw H. Moolenburgh-Ekkel. Deze aanstelling is een ware redding uit de nood gebleken. Mevrouw Moolenburghs ijver en toewijding, de wijze waarop zij zich in dit interessante en veelzijdige doch ook veeleisende werk heeft ingeleefd, zijn boven alle lof verheven en met name zou het, ondanks de moeite die ook het Dagelijks Bestuur zelf zich heeft getroost, zonder haar hulp niet mogelijk zijn geweest de zich opstapelende werkzaamheden bovenvermeld nog op tijd, d.w.z. voor dit Colloquium, tot een goed einde te brengen.

Met deze blijde noot moge ik dit verslag besluiten na nogmaals de hoop te hebben uitgesproken dat ook aan de noden van onze buitenlandse docenten waarin tot op heden nog nièt is voorzien, spoedig zal worden tegemoet gekomen.

Eerste werkvergadering gehouden op dinsdag 5 september 1967 te 9.30 uur

Voorzitter: Prof. Dr. L.E. Schmitt (Universiteit Marburg)

Thema: De problematiek van het academisch onderwijs van het Nederlands in het buitenland: boeken en tijdschriften, vertalingen, studiereizen, vakantiecursussen, studiebeurzen.

Verslag van de discussie op de eerste werkvergadering

Door een 'technische storing' ontbreekt helaas de bandopname van de eerste Werkvergadering, zodat wij voor het samenstellen van dit verslag alleen konden afgaan op ons geheugen en enkele aantekeningen. De discussie werd gevoerd aan de hand van onderstaand schema, dat ter vergadering aan de deelnemers werd uitgereikt.

Schema

I. Boeken:

Is er behoefte aan leerboeken, grammatica's, vertaalwoordenboeken, taalhistorische en literairhistorische handboeken, bloemlezingen (eventueel met vertaling), werken over 'Landeskunde', enz. in bepaalde taalgebieden? Voor hoeveel studenten per jaar en per taalgebied bestaat die behoefte?

Wordt er gedacht aan samenwerking met binnenlandse (Nederlandse en Belgische) leerstoelen, instituten en centra om in deze behoefte te voorzien? Is er op dit gebied voldoende samenwerking of is er behoefte aan méér samenwerking en steun vanuit het binnenland? Zijn er voldoende fondsen beschikbaar voor het realiseren van bepaalde plannen?

Zijn er in het binnenland voldoende en geschikte wandkaarten verkrijgbaar voor het onderwijs in de aardrijkskunde, geschiedenis en/of cultuurgeschiedenis? Voor het onderwijs in de Nederlandse dialectologie? Is zulk materiaal ook in voldoende mate beschikbaar voor de studenten?

Voorziening van de instituutsbibliotheken:

Kunnen met het subsidie van f 250, verstrekt door het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, een aantal behoeften worden vervuld of wordt dit subsidie als onvoldoende beschouwd? Doen er zich moeilijkheden voor bij het aanwenden van dit subsidie? Desiderata in dit verband? Zijn er nu geen moeilijkheden meer bij de aankoop van antiquarische werken nu de KB in Den Haag zich bereid heeft verklaard haar medewerking te verlenen?

Tijdens het Ilde Colloquium in 1964 heeft het Belgische Ministerie van NOC een invullijst laten circuleren m. betr. t. de voorziening van de instituutsbibliotheken door diverse Belgische instanties. Heeft dit resultaat opgeleverd? Worden er geregeld zendingen boeken ontvangen van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur (ICB of Directie voor de Propaganda van de Vlaamse Letteren in het Buitenland), het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (Fonds voor de Letteren)?

Krijgen de buitenlandse nederlandisten voldoende informatie van de Nederlandse en Vlaamse uitgevers? Krijgen zij voldoende vrouwbladen? in een voldoende aantal exemplaren? Krijgen zij ook wel eens een boek ter inzage? cadeau? Komt de informatie over nieuw verschenen boeken vlug genoeg? Heeft men in het algemeen de indruk dat de Nederlandse en Belgische uitgevers de buitenlandse leerstoelen en lectoraten in de nederlandistiek als een interessant achterland beschouwen of heeft men de indruk volkomen te worden verwaarloosd?

II. Tijdschriften:

Zie aanbod Kultuurraad voor Vlaanderen (vragenlijst nr. 2)* Wordt er naar Uw mening in de tijdschriften voldoende aandacht besteed aan de buitenlandse tak van ons vak? Zijn onze vaktijdschriften voldoende op gebruik door het buitenland afgestemd? Is er bij germanisten, anglisten, enz. in het buitenland voldoende belangstelling voor en bekendheid met de Nederlandse en Belgische vaktijdschriften op het gebied van de nederlandistiek?

* Op enkele plaatsen wordt verwezen naar lijsten of teksten die aan de deelnemers werden uitgereikt en die niet in dit verslag zijn opgenomen.

Zijn er bepaalde problemen in verband met het verwerven van nederlandistische vaktijdschriften? lopende (levende)? antiquarische?

Andere opmerkingen of desiderata?

III. Vertalingen:

Zie lijst met vertalingen in bewerking, aangeboden door de Stichting voor Vertalingen.

Zijn buitenlanders die uit het Nederlands wensen te vertalen, voldoende op de hoogte van wat hen door Nederland en/of België kan worden geboden?

Is er bij de Nederlandsstuderenden in het buitenland belangstelling voor de Nederlandse literatuur in vertaling? Meer vraag dan aanbod?

Kunnen de docenten die hun studenten of oud-studenten Nederlands werk te vertalen geven, hiervoor ook gemakkelijk een uitgever vinden? in het betrokken land? of in samenwerking met een Nederlandse of Belgische uitgever? Heeft men de indruk dat er veel meer zou moeten worden vertaald en dat de beide regeringen hiervoor een nog grotere inspanning zouden moeten leveren dan bv. bij de verspreiding van de *Bibliotheca Neerlandica*? Doen de buitenlandse uitgevers in voldoende mate een beroep op de Nederlandse hoogleraren en lectoren in het buitenland voor advies betr. het vertalen van Nederlands letterkundig (en ander) werk of zou het nuttig zijn aan een aantal grote Europese uitgeversfirma's de adressen te geven van de centra voor nederlandistiek in hun land?

Is het bibliografisch apparaat betr. de Nederlandse letterkunde in vertaling 'bij' of is er behoefte aan vollediger lijsten? Is hier eventueel een taak voor de docenten weggelegd om met de Werkcommissie als centraliserend orgaan, zulk een bibliografie samen te stellen?

IV. Studiereizen en studieverblijf of werkgelegenheid voor Nederlandsstuderenden in Nederland en België:

Hebben de buitenlandse docenten in de nederlandistiek moeilijkheden bij het organiseren van door hen geleide studiereizen voor hun studenten door Nederland en/of België? Moeilijkheden van financiële aard? Moeilijkheden bij het vinden van geschikt logies? Wordt er wat dit laatste betreft, onvoldoende documentatie bezorgd (betr. Studentenhôtels, Jeugdhotels, Volkshogescholen, andere centra voor gemeenschappelijk logies van studerende(n))?

Hebben buitenlandse studenten in de nederlandistiek moeilijkheden bij

het vinden van werkgelegenheid (met studiedoelinden) in Nederland of België? Moeilijkheden om werk te vinden (zeer gunstige ervaringen met de Koninklijke Bibliotheek en de Volkshogeschool in Bergen, zeer ongunstige met een openbaar organisme in België)? Moeilijkheden om tijdig een gezin te vinden (vooral: een geschikt gezin) dat een jonge nederlandse tijdens de vakantiemaanden wil opnemen?

V. Vakantiecursussen:

Reorganisatie van de Utrechtse Zomercursus, thans voor de eerste maal in Nijmegen. Lof van enige buitenlandse studenten voor de organisatie van de taalcursus zelf, kritiek op verstrekte voeding? Is de reactie gunstig op de openstelling van deze cursus voor anderen dan uitsluitend Franstaligen? Voldoet hij thans algemeen aan de behoeften en wensen van de buitenlandse docenten? en van de studenten? Wordt er nog behoefte gevoeld aan een pendant van deze cursus in Vlaanderen?

VI. Studiebeurzen:

Moeten er a) voor de zomercursus in Nijmegen, b) voor andere cursussen of voor individuele studie van buitenlandse studenten in de nederlandse, meer beurzen ter beschikking worden gesteld? Moeten er kandidaten worden afgewezen bij gebrek aan fondsen? Zou er iets voor te zeggen zijn om aan de zes Nederlandse en vier Belgische universiteiten te verzoeken elk per jaar één beurs ter beschikking te stellen voor een buitenlandse student die gedurende één of twee semesters de cursussen in de nederlandse aan een van deze universiteiten zou willen volgen? Zo zouden per jaar 10 of 20 (op semesterbasis) buitenlandse nederlandse in Nederland en België kunnen studeren.

Vindt men dat aan de Nederlandse en Belgische regeringen zou moeten worden gevraagd elk jaar een beperkt bedrag of een aantal boeken ter beschikking te stellen ter beloning van hen die zich in het buitenland bij de studie van het Nederlands hebben onderscheiden? (ter vergelijking: de prijs door de Japanse regering uitgereikt aan de buitenlander die de beste resultaten heeft behaald bij de studie van het Japans).

VII. Rouleersysteem Nederlandse kranten:

Zie vragenlijst nr. 1.

VIII. Films over de Nederlandse literatuur:

Zie vragenlijst nr. 3.

IX. Reizende tentoonstelling:

Zie vragenlijst nr. 4.

X. Rapport spelling bastaardwoorden:

Wij vinden dat de Nederlandse en Belgische Ministers van Onderwijs en de autoriteiten die een oordeel moeten uitspreken over het Rapport van de Belgisch-Nederlandse Commissie voor de spelling van de bastaardwoorden, ook de mening zouden moeten kennen van hen die in het buitenland op universitair niveau Nederlands onderwijzen. Daartoe hebben wij aan alle buitenlandse nederlandisten een exemplaar van het Rapport doen toekomen. Daar het te voorzien is dat het niet mogelijk zal zijn het oordeel van de buitenlandse nederlandistiek over dit Rapport onder de vorm van een resolutie bij de sluiting van dit Colloquium aan te bieden daar er over deze kwestie zeker geen eenstemmigheid zal kunnen worden bereikt, nodigen wij die buitenlandse collega's die hierover hun mening zouden willen kenbaar maken uit, dit schriftelijk te doen b.v. zo vlug mogelijk na het Colloquium. De Werkcommissie zou er zich dan mee belasten de aldus geformuleerde meningen behoorlijk aan te kleden en in de vorm van een memorandum als bijlage bij de resultaten van het Colloquium aan de betrokken autoriteiten over te brengen.

Discussie

De bespreking wordt geopend door DR. G.K.K.S. SCHÖNLE (Tübingen), die verklaart dat er in Duitsland een grote behoefte bestaat aan een eenvoudig leerboek voor Nederlands. Hij wenst vooral de aandacht van Dr. Jalink hierop te vestigen in de hoop dat deze de samenstelling van zulk een eenvoudig leerboek ter hand zal nemen. Blijkens de Heer F. WACHENDORFF (Djakarta) is er ook in Indonesië grote behoefte aan een Nederlands leerboek. Hij hoopt en verwacht dat men hiervoor in Nederland en België de nodige belangstelling zal opbrengen. PROF. DR. R. BREUGELMANS (Calgary) pleit voor het tot stand komen van een bloemlezing uit de Nederlandse literatuur in Engelse vertaling, of liever nog in een tweetalige uitgave. De behoefte aan een dergelijk werk wordt nog groter nu bekend

is geworden dat het plan voor een bloemlezing in de *Bibliotheca Neerlandica* geen doorgang vindt. Volgens spreker zou ook een werk over 'Landeskunde' in het Engels gewenst zijn. De Heer P.F. VINCENT B.A. (Cambridge) vestigt de aandacht op het bestaan van een bloemlezing in het Engels uit de middelnederlandse letterkunde.

DR. G. -H. ARENDT (Keulen) spreekt hierna, met een verwijzing naar de derde resolutie van het Tweede Colloquium (Brussel, 1964) over de mogelijkheid te komen tot samenstelling van een 'bibliografisch apparaat'. Naar zijn mening zou men hiervoor kunnen uitgaan van het apparaat in het instituut voor nederlandistiek aan de Universiteit te Keulen. PROF. DR. P.J.H. VERMEEREN (Keulen) verklaart daarop uitdrukkelijk dat de Universiteit te Keulen noch technisch, noch wat personeelsvoorziening betreft, in staat is dit project tot uitvoering te brengen. Er zal dan ook een beroep moeten worden gedaan op bijstand uit Nederland en België.

PROF. DR. J.E. LOUBSER (Port Elizabeth) vestigt de aandacht op de audio-visuele leermiddelen bij de studie van het Nederlands. Hij stelt vast, dat Zuid-Afrika nodig heeft: a) goed geprogrammeerde cursussen voor gebruik in het talenpracticum en b) een geschikt handboek voor Middelnederlands (hij merkt daarbij op dat het handboek van Weijnen voor Nederlanders bedoeld is).

PROF. DR. R.K.J.E. ANTONISSEN (Grahamstad) vraagt meer bepaald aandacht voor drama-literatuur. Natal, Kaapstad en Grahamstad hebben een drama department, waar ook Nederlands zou worden gelezen als er teksten beschikbaar waren. Hij vraagt wanneer er eens een boek zal verschijnen met drie, vier of vijf Vondeldrama's in Engelse vertaling. Hetzelfde geldt voor Heijermans. Verder wijst hij met sterke nadruk op de behoefte aan een Beneluxkaart.

MEVR. M.H. ELIASSEN-DE KAT (Oslo) vindt dat ook een kaart van Indonesië dringend nodig is.

PROF. DR. W. LAGERWEY (Grand Rapids) vraagt zich, met betrekking tot de behoefte aan bepaalde leermiddelen, af, hoeveel studenten er in de wereld zijn die Nederlands studeren en vanuit welke taal zij dit doen. Hij deelt mee dat er tweeduizend Amerikaanse kinderen op de lagere school zijn die Nederlands willen leren.

DR. L. DELFOS (Göttingen) vraagt zich af waarom er bij het onderwijs van het Nederlands aan buitenlanders behoefte bestaat aan vertalingen.

J.M. HOLMES (red. *Delta*) wijst erop dat er wel een aantal Nederlandse toneelstukken werd vertaald, maar niet uitgegeven.

PROF. DR. A.J.M. VAN SEGGELEN (Straatsburg) wijst op de noodzaak van een Nederlandse grammatica voor Franstaligen.

MR. H.C. VAN DEINSE S.J. (Semarang) doet een bewogen beroep op

het 'moederland' nog iets te redden van het Nederlands in Indonesië. Het is volgens hem de laatste kans die Nederland heeft. Hij vraagt zich af waar hij boeken kan krijgen om te voldoen aan de behoefte aan Nederlands leermateriaal.

DE VOORZITTER vat de tot nog toe geformuleerde wensen en noden samen; het gaat om: 1e. goed geprogrammeerde cursussen, 2e. vertalingen, 3e. bibliografie, 4e. bloemlezingen. Hij stelt voor op het volgend colloquium een aantal wandkaarten voor te leggen en het probleem van de bloemlezingen daar in concreto te onderzoeken.

PROF. DR. W. DE PAUW (Pretoria) deelt mede dat hij aan het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een subsidie heeft gevraagd, maar die niet heeft gekregen.

LIC. J.L. DE MEESTER (Freiburg i. Br.) heeft wel f 250,- uit Nederland ontvangen voor de aankoop van boeken, maar krijgt van Belgische zijde weinig steun.

MEJ. DRS. G. DE VRIES (Kopenhagen) wijst op de brochure die door het Nederlands toneelarchief werd verspreid en op de mogelijkheid een abonnement te nemen op de nieuwe aanschaffingen bij het Nederlands toneelarchief. Zij vraagt zich af of men niet zou kunnen komen tot collectieve abonnementen per taalgroep.

Spellingvraagstuk: Een Zuidafrikaanse collega stelt voor dat bij besprekingen over de spelling in Zuid-Afrika een vertegenwoordiger uit Nederland en België aanwezig is en omgekeerd, dat de Nederlands-Belgische spellingbesprekingen worden bijgewoond door een Afrikaanse spelling specialist. Dit om te komen tot een zo groot mogelijke eenvormigheid in de Nederlandse en de Afrikaanse spelling.

Aan de bespreking van het thema 'Vakantiecursussen' wordt deelgenomen door PROF. DR. A.J.M. VAN SEGGELEN (Straatsburg), PROF. DR. W. DE PAUW (Pretoria), PROF. DR. C.J.M. NIENABER (Pietermaritzburg), de heer J.W.G. ANSCHÜTZ (Keulen) en DR. G. -H. ARENDT (Keulen). Deze laatste stelt de instelling van promotiebeurzen voor. Tenslotte wijst MEVR. J.J.A. BAARTMAN-RUNCKEL (Buenos Aires) er op dat er in Argentinië alleen beurzen voor Nederland ter beschikking worden gesteld als men Engels kent. Zij vraagt Nederlandse beurzen waarbij niet het Engels als voertaal zal worden geëist.

Eerste wetenschappelijke vergadering gehouden op dinsdag 5 september 1967 te 16.30 uur

Voorzitter: Dr. G.-H. Arendt (Universiteit Keulen)

Voordrachten: Prof. Dr. K.H. Heeroma (Universiteit Groningen): 'Het taalhistorische apparaat'.
Dr. M.C. van den Toorn (Universiteit Utrecht) 'De stand van de moderne Nederlandse taalkunde'.

Het taalhistorische apparaat door Prof. Dr. K.H. Heeroma Rijksuniversiteit Groningen

Dames en Heren*, men kan zeggen dat in de tijd toen de moderne wetenschappelijke nederlandistiek ontstond, het de voornaamste zorg van de leidende figuren is geweest om een behoorlijk taalhistorisch apparaat te scheppen. Dat lag voor de hand, want de 19de eeuwse linguïstiek richtte in de eerste plaats haar aandacht op de taalgeschiedenis, op het diachronische taalleven. Jacob Grimm, in de eerste helft van die eeuw, was de schepper van een taalgeschiedenis, beter gezegd: van een cultuurgeschiedenis waarin de sprekende en schrijvende mens centraal stond. Hermann Paul, voorman van een volgende generatie van linguïsten, noemde zijn linguïstisch handboek 'Prinzipien der Sprachgeschichte'. Matthias de Vries, de schepper van de wetenschappelijke nederlandistiek, was tekstuitgever en lexicograaf, zijn belangrijkste leerling, Jacob Verdam, was dat eveneens. Zoals Verdam ervoor zorgde dat er een goed Middelnederlands Woordenboek kwam, behartigden Van Helten, Stoett en Franck de grammaticale inventarisatie van het Middelnederlands, de eerste twee tenvolle de leerlingen van De Vries, de laatste een in Duitsland voorgeschoolde gastleerling. In dezelfde tijd dat Franck en Van Helten hun Middelnederlandse grammatica's schreven, ontstond in Duitsland de *Deutsche Sprachatlas* van Wenker, weliswaar een verzameling van modern dialectmateriaal, maar toch in wezen bepaald door het taalhistorische denken en bestemd om een onderdeel te vormen van het taalhistorische apparaat. Jan te Winkel, opvolger van Verdam in Amsterdam, nadat deze in Leiden zijn leermeester De Vries was opgevolgd, en evenals deze voorganger een taalhistoricus uit de school van de grote Leidse 'hoofdman', werd de eerste

* De tekst van Prof. Heeroma's lezing werd van de bandopnemer afgeschreven. In omgewerkte vorm en vertaald in het Duits is deze voordracht gepubliceerd in het *Zeitschrift für Mundartforschung* Jg. 35, blz. 37 tot 52.

die in Nederland de dialectgeografie beoefende in de lijn van Wenker en diens jongere bondgenoot Wrede. Sedert het laatste decennium van de 19e eeuw vormt ook in de Nederlanden de studie der dialectologie een onmisbaar onderdeel van het taalhistorische apparaat. Overzien we de universitaire nederlandistiek in het eerste tiental jaren van de 20ste eeuw, dan stellen we vast dat overal de taalhistorici de toon aangeven: in Leiden Verdam, in Groningen Van Helten, in Amsterdam Te Winkel, in Utrecht Muller, de laatste ook een leerling van De Vries en als lexicograaf geschoold in het woordenboek van de meester. In Gent vinden we in diezelfde tijd Vercoullie, die evenals Te Winkel een historische grammatica op zijn naam heeft staan, en De Vreese, specialist in het Middelnederlands, in Leuven Lecoutere en Schapr , in Luik Mansion, de eerste die, op grond van namenmateriaal, een schets van een Oudnederlandse grammatica zou beproeven. De inspiratie tot de studie der dialectologie ging in het zuiden uit van geleerden die men niet tot de nederlandisten in engere zin kon rekenen, in Leuven van Colinet, in Gent van Logeman, anglist en foneticus.

Vergelijkt men dit tafereel van het eerste decennium met dat van het vierde - ik moet in dit beknopte overzicht grote sprongen maken -, dan moet men enerzijds vaststellen dat er heel wat veranderd is, anderzijds dat bij het universitaire onderwijs de taalhistorische traditie zich toch ook in niet onbelangrijke mate heeft weten te handhaven. In mijn eigen Leidse studietijd, van 1928 tot 1935, speelde, afgezien van de dialecten, die uitsluitend historisch beschouwd werden, het 'Nederlands van nu' hoegenaamd geen rol. Mijn leermeester Kern was vooral taalhistoricus, mijn promotor Kloeke vooral dialectoloog. De laatste heeft voor de uitbouw van de Nederlandse dialectologie als onderdeel van het taalhistorische apparaat, in de lijn van Te Winkel, onder de geleerden van zijn generatie wel de grootste betekenis gehad. Aan de beide Amsterdamse universiteiten doceerden in deze tijd Verdenius en Wille, beiden filologen uit de oude school. Maar in Utrecht was de nederlandistiek in handen van De Vooy, nauw verbonden met een groep vernieuwers van het moedertaalonderwijs en zelf schrijver van een *Nederlandse Spraakkunst*, die hoewel het diachronische aspect er niet in verwaarloosd werd, toch in de eerste plaats gericht was op de moderne levende taal. Er is sedert de bloeitijd van de school van De Vries in de gerichtheid van de internationale linguïstiek duidelijk iets veranderd en de beoefening van de nederlandistiek in het vierde decennium van onze eeuw weerspiegelt die verandering. In Groningen doceert Overdiep, die van de studie der syntaxis, in de eerste plaats die van het moderne Nederlands, zijn levenswerk maakt. Aan de jonge Nijmeegse universiteit zwaait de zeer oorspronkelijke linguïst Van

Ginneken de scepter, universeel in zijn belangstelling en o.a. ook dialectoloog, maar stellig niet in de eerste plaats taalhistoricus. Aan de Zuidnederlandse universiteiten is de leiding van de nederlandistische studiën in handen van de dialectologen-bij-uitstek Grootaers en Blancquaert en de filoloog Verdeyen, terwijl we daarnaast ook al Van Loey zien opkomen, schrijver van een nieuwe *Middel nederlandse Spraakkunst*, die heel wat meer dialectologisch gericht is dan die van Franck of Van Helten. Grootaers heeft als bondgenoot van Kloeke de totstandkoming van de *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland* mogelijk gemaakt, die juist op het einde van dit decennium zou beginnen te verschijnen en die potentieel ongetwijfeld weer een belangrijke verdere aanvulling van het taalhistorische apparaat zou betekenen. Blancquaert is de onvermoeibare organisator geweest van de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*, op Nederlands taalgebied de grootste verzameling van dialectmateriaal volgens de directe methode en een stuk apparaat dat als bron voor het historische taalverhaal de atlas van Kloeke en Grootaers mogelijk nog in rijkdom overtreffen zal. In dit vierde decennium van de eeuw komt er ook een blijvend, niet aan personen of leerstoelen gebonden, dialectologisch verzamelinstituut op gang, nl. het Dialectenbureau van de Amsterdamse Akademie van Wetenschappen, een initiatief vooral van Kern en uitgevoerd vooral door Meertens. In questionnaires als die van Wenker of Mitzka, Gilliéron of Blancquaert vindt men de probleemstelling van een bepaalde taalkundige generatie weerspiegeld, maar het grote belang van een blijvend instituut als het Dialectenbureau, met zijn vaste organisatie van correspondenten, is hierin gelegen dat bij ieder nieuwgeformuleerd probleem binnen de kortst mogelijke tijd het getuigenis van de gezamenlijke Nederlandse dialecten kan worden ingewonnen. Het meest direct komt het verzamelwerk van het Dialectenbureau ten goede aan de voortzetting van de taalatlas van Kloeke en Grootaers, d.w.z. aan de dialectologische uitbouw van het taalhistorische apparaat. Maar de dialectologie heeft in principe evenveel aspecten als de voortgang der linguïstiek aan de taal zelve ontdekken kan en dus wijst een Dialectenbureau in principe ook boven het taalhistorische apparaat uit.

Maken we nu opnieuw een grote sprong en overzien we de nederlandistische situatie in onze eigen tijd, het zevende decennium van de 20ste eeuw, dan moeten we vaststellen dat het taalhistorische werk van de vorige generaties, in filologie, lexicografie en dialectologie, weliswaar wordt voortgezet, maar dat de belangstelling van een zeer grote groep - wellicht de meerderheid - der nederlandisten toch beheerst wordt door een synchronisch gericht linguïstisch denken. In Leiden is de dialectoloog Kloeke opgevolgd door de linguïst Stutterheim, aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam een Verdenius door een Hellinga, die zeker niet zijn hart

verpand heeft aan de taalgeschiedenis, in Utrecht zetten een Van Haeringen en een Van den Berg, beiden met een sterke belangstelling voor de moderne taalbeschrijving, de lijn van De Vooy voort, in Groningen een Van Es die van Overdiep. Daar staat tegenover dat aan de andere Amsterdamse universiteit Caron als filoloog van oude grammaticale teksten in de lijn van zijn voorganger Wille verder werkt en dat in Nijmegen de linguïst Van Ginneken is opgevolgd door de filoloog Michels en deze weer door de dialectoloog Weijnen. In Groningen werk ik zelf als dialectoloog aan de verdere uitbouw van het taalhistorische apparaat in de lijn van Kloeke. Aan de zuidelijke universiteiten is de nederlandistiek, met Van Loey in Brussel, Pauwels in Leuven, Pée in Gent, Moors in Luik, in hoofdzaak zichzelf gelijk gebleven. De dialectologie neemt in het zuiden naar verhouding een grotere plaats in dan in het noorden, wat wel mede samenhangt met de omstandigheid dat de dialecten daar nog zoveel sterker staan. Ik zou de noorderlingen ongetwijfeld onrecht doen, wanneer ik zou zeggen dat het taalhistorische apparaat het in onze tijd van de zuiderlingen moet hebben, maar het is toch niet te ontkennen dat de bijdrage van de laatsten opvallend groot is. Al onze studenten leren hun Middelnederlands uit de *Middelnederlandse Spraakkunst* van Van Loey en deze was ook de aangewezen bezorger voor de latere drukken van Schönfelds *Historische Grammatica*. Moet ik van de bijdragen tot het taalhistorische apparaat sinds 1960 de drie noemen die mij persoonlijk het meest geïmponeerd hebben, dan worden dat drie prestaties van zuiderlingen: in de eerste plaats het *Toponymisch Woordenboek* van Gysseling met zijn daarop gebaseerde proeven van Oudnederlandse grammatica, waarmee hij het werk van Mansion op bredere grondslag voortzet; in de tweede plaats de bescheiden studie van Goossens, *Die niederländische Strukturgeographie und die 'Reeks Nederlandse Dialectatlassen'*, waarmee hij voor het eerst op een overtuigende wijze heeft laten zien wat de bijzondere waarde van het door Blancquaert verzamelde materiaal is voor het toekomstig onderzoek; in de derde plaats het boek van Geerts, *Genus en Geslacht in de Gouden Eeuw*, waarvan ik echter - terwille van het evenwicht tussen noord en zuid zou ik háást zeggen: gelukkig! - kan vermelden dat het in sterke mate geïnspireerd is door voorafgaand noordelijk onderzoek, in het bijzonder van Caron en Van Haeringen. Zo'n keuze is uiteraard persoonlijk en subjectief, maar ik acht het toch karakteristiek voor de situatie waarin wij ons in dit zevende decennium van de eeuw bevinden dat ik, geroepen om de 'stand van het onderzoek' vast te stellen en zoekend naar exemplarische prestaties, in oprechte subjectiviteit tot een dergelijke keuze heb kunnen komen. In het noorden is op het ogenblik stellig een kleiner gedeelte van de nederlandistische energie beschikbaar voor de opbouw van het taal-

historische apparaat dan in het zuiden.

Ik mag het bij mijn poging om de 'stand van het onderzoek' te schetsen natuurlijk niet laten bij zo'n globale situering en een subjectieve keuze van enkele titels. De 'stand' omvat ook meer dan alleen de productie sinds 1960, die 'stand' is een nederlandistisch heden waar ook het hele verleden, voorzover het nog ons denken bepaalt, mee in is opgenomen. Daarom was het ook logisch dat ik mijn verhaal begon bij de grote grondlegger Matthias de Vries, want het apparaat dat hij en zijn leerlingen hebben geschapen functioneert voor een deel nog altijd door en bepaalt dus ook nog altijd mede ons heden. Maar ik moet nu dat verhaal uitbreiden en ook bijzondere aandacht gaan schenken aan een meer recent verleden, laten we zeggen het verleden van na de tweede wereldoorlog. Een volledige beredeneerde bibliografie kan ik zelfs voor deze betrekkelijk korte periode niet geven, ik moet mij bepalen tot enkele grepen. Ik noemde al enkele malen de naam van Caron en wil daar nu even langer bij blijven stilstaan, want zijn naam staat voor een denkwijze, een bepaalde blikrichting. Voor 1945 was de school van Wille, een meester die zelf weer een leerling van Verdam was geweest, nog weinig naar voren gekome Alleen de dissertatie van Zwaan, nog juist voor de oorlog verschenen, had aangekondigd in welke richting Wille bezig was het taalhistorische apparaat uit te bouwen, namelijk in die van de filologische ontsluiting van de oude spraakkunstige teksten. Wille en zijn leerlingen hebben later de reeks *Trivium* gesticht, waarvan de eerste delen, verzorgd door Caron, in 1953 verschenen zijn. Ze liggen op de Tentoonstelling. Tevoren had Caron in zijn dissertatie *Klank en Tekenen bij Erasmus en onze oudste grammatici* al een proeve van zijn leeskunst gegeven die ongetwijfeld een meesterproeve was. Dank zij de activiteit van de school van Wille, d.w.z. van Caron, Zwaan en Kuiper, hebben wij nu een veel beter inzicht gekregen in de taalwerkelijkheid die de oude grammatici bedoelden te beschrijven, en daarmee ook een beter begrip van bepaalde aspecten van de Nederlandse taalgeschiedenis. Ik vermeldde al hoe het werk van de noorderling Caron de zuiderling Geerts heeft geïnspireerd. Ik kan ook nog, helemaal onafhankelijk van de school van Wille, het werk van een andere zuiderling noemen *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw* van Van den Branden. Moet men ten aanzien van de filologie der oude grammatica's bepaald spreken van een achterstand die er om vroeg te worden ingehaald, op het gebied van de dialectologie geeft de periode na 1945 veel eerder een voortzetting en uitbouw te zien van wat al voor de oorlog was aangelegd. Ik wil daar iets uitvoeriger op ingaan. Voor de oorlog waren er behalve het Dialectenbureau te Amsterdam vijf universitaire instituten - overigens van zeer verschillend belang - die

zich met de Nederlandse dialectologie bezig hielden: dat van Grootaers in Leuven, dat van Blancquaert in Gent, dat van Kloeke in Leiden, dat van Van Ginneken in Nijmegen en dat van de germanist Kapteyn in Groningen. Ik zou er eventueel als zesde nog het instituut van de Nijmeegse germanist Baader bij kunnen noemen. De traditie van Grootaers wordt voortgezet door Pauwels, de traditie van Blancquaert door Pée. Leuven en Gent zijn evenals Amsterdam vaste en om zo te zeggen bovenpersoonlijke centra van dialectstudie geworden. Het Leidse Instituut, dat verbonden was aan de persoon van Kloeke, is verdwenen. De Nijmeegse instituten - mag ik misschien zeggen - zijn opgevolgd door een veel breder opgezette Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde onder leiding van Weijnen. In Groningen is in de plaats van het kleine instituut van Kapteyn eerst één ontstaan dat onder leiding van Van Es, en vervolgens mijn eigen Nedersaksisch Instituut, waarin ook, kan men zeggen, een bepaald gedeelte van het werk van Kloeke wordt voortgezet. Dat is dus de stand van de instituten. Er zijn na de oorlog ook vrij veel lokaal beperkte dialectbeschrijvingen verschenen. Als ik goed zie, zelfs nog wel iets meer dan in de periode tussen de beide wereldoorlogen in. Ik kan ze niet allemaal noemen, maar ik noem hier met een zekere voorkeur enkele werken van ouderen. In de eerste plaats het breed opgezette onderzoek van Van Ginneken en zijn medewerkers, *Drie Waterlandse dialecten*, verschenen in 1954. Dan *Het dialect van Aarschot en omstreken* van Pauwels, verschenen in 1958, een werk dat als beschrijving en dialectgeografische situering van een plaatselijke klank- en vormleer in compleetheid zijn gelijke niet heeft. En dan, als derde werk van een oudere, het levenswerk van De Bont, helemaal buiten alle universiteiten om, *Dialekt van Kempenland*, verschenen tussen 1958 en 1962, een werk dat behalve een bijzonder degelijke klanken vormleer, 'met enige syntaktische bijzonderheden' zoals op het titelblad staat, ook een zeer omvang- en inhoudrijk 'Vokabularium' omvat. Van de productie van de jongere generatie noem ik hier alleen de in 1953 verschenen dissertatie van Sassen *Het Drents van Ruinen*, met in zijn hoofdstuk 'Vormen en Functies' - vrijwel de helft van het boek - een vormleer en syntaxis uit de school van Overdiep-Van Es. Belangrijke prestaties zijn te vermelden op het gebied van de dialectlexicografie. Behalve het al genoemde 'Vokabularium' van De Bont, noem ik het boek van Goossenaerts *De taal van en om het landbouwbedrijf in het noordwesten van de Kempen*, in opzet een regionaal vakwoordenboek, maar ver boven die opzet uitgegroeid. Dan het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten*, in 1964 voltooid door Mej. Ghijsen, na een jarenlange verzamelarbeid met behulp van een opzettelijk hiertoe gestichte organisatie, de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek. Maar de pronkstukken van onze moderne dialectlexico-

grafie beloven de beide Woordenboeken te worden die Weijnen op zijn Nijmeegs Instituut aan het voorbereiden is: *Het Brabantse Woordenboek*, dat in Nederland Noord-Brabant en in België Brabant en Antwerpen omvat, bewerkt door Van Bakel, en *Het Limburgse Woordenboek*, dat de taal van de beide provincies Limburg inventariseert, bewerkt door P. Goossens. De eerste aflevering van *Het Brabantse Woordenboek* ligt op de Tentoonstelling. Deze beide Woordenboeken zullen de nauwkeurige verantwoording van het door enquête verkregen materiaal en de dialect-geografische overzichtelijkheid stellig met het voortreffelijke *Zeeuwse Woordenboek* gemeen hebben, maar zich daarvan welbewust onderscheiden doordat hun presentatie niet alfabetisch, maar systematisch is. Woordenboeken zoals het *Zeeuwse*, dat klaar is, het *Brabantse* en het *Limburgse*, die nog in bewerking zijn, leveren, min of meer ondanks zichzelf, eenvoudig als een consequentie van hun wijze van presenteren, ook nog een bijdrage tot het dialect-geografische apparaat. Maar dat apparaat is sinds 1945 ook om zijn zelfswille uitgebreid. Enkel maar voortzetting bieden de nieuwe delen van de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* en de nieuwe afleveringen van de *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*, nu niet meer bewerkt door Kloeke, maar door het Amsterdamse Dialectenbureau. Als uitbouw kan ik mijn eigen, sinds 1957 verschijnende *Taalatlas van Oost-Nederland en aangrenzende gebieden* karakteriseren. Mijn atlas bestrijkt een gebied dat zich oostwaarts tot aan de Wezer uitstrekt en respecteert dus niet de traditionele grens tussen nederlandistiek en germanistiek. Daarbij is hij, met name in zijn interpreterende commentaar ook meer dan zijn meeste soortgenoten in directe dienst gesteld van het taalhistorische apparaat. Ja, ik mag wel zeggen dat hij evenals Kloeke's *Hollandse Expansie* een directe bijdrage wil leveren tot het historische taalverhaal.

Dat zijn zo enkele grepen uit de naoorlogse productie, waarmee ik geprobeerd heb enigermate de stand van het taalhistorische apparaat aan te duiden. Het beeld is op vele wijzen aan te vullen en te verfijnen. Maar dat acht ik op het ogenblik mijn taak niet. Ik wil de korte tijd die mij nog gegund zal zijn, liever op een andere manier besteden. Ik wil nog wat zeggen over datgene wat ik zojuist, als het ware terloops, maar niettemin opzettelijk, als 'het historische taalverhaal' heb aangeduid. Wetenschappelijk onderzoek is op zich zelf genomen een spel, dat geen ander doel heeft dan de bevrediging van de speeldrift. Maar het kan dienstbaar gemaakt worden aan een of andere existentiële behoefte. Het taalhistorische apparaat is een resultaat van wetenschappelijk onderzoek dat in zichzelf geen ander doel heeft dan nieuw wetenschappelijk onderzoek mogelijk te maken. Maar het kàn dienstbaar gemaakt worden aan het vertellen van een taalverhaal, dat wel iets als een existentiële behoefte kan heten.

Het taalverbond waarin wij leven omvat meer dan de communicatieve gemeenschap van ons taalheden. Het omvat ook het taalverleden, dat van vaders- en moederswege, van Adamswege om zo te zeggen, in ons doorspreekt. En dat historisch bewust gemaakt wil worden. Dat de moderne linguïstiek in de 19e eeuw juist als historische taalwetenschap begonnen is, is menselijk zeer verklaarbaar en onze existentiële behoefte aan een historisch taalverhaal geeft ons de zekerheid, dat wij nooit meer van dit 19e-eeuwse begin zullen loskomen; hoeveel nederlandistische energie er in onze tijd ook opgeëist mag worden door de synchronische taalbeschrijving. Tegen die synchronische taalbeschrijving kan men natuurlijk niets inbrengen, want de taal functioneert in ons taalverbond ook sociaal en dat moet ons, afgezien van alle modieuze en methodische bepaalde speeldrift, ook wel menselijk uitdrijven naar een linguale communicatiewetenschap. Wij willen ons bewust maken op welke wijze wij als mensen hier en nu in de taal voor elkaar bestaan en ons verstaanbaar maken. Wij hebben daar ook velerlei en onmiddellijk herkenbaar, formuleerbaar zakelijk belang bij. Dat laatste kan mede een reden zijn waarom de synchronische taalwetenschap op het ogenblik zoveel meer trekt dan de diachronische. Want een historisch taalverhaal heeft, tenminste op het eerste gezicht, geen zakelijk belang, maar dient, alweer op het eerste gezicht, alleen maar ter meditatie, ter stoffering van de geest. Ik kom daar straks nog op terug. Ik bepaal mij nu tot de opmerking dat die geest toch ook zijn behoeften mag hebben, en van een diachronische linguïstiek met een uitgebreid historisch apparaat mag vragen dat zij hem het historische taalverhaal waaraan hij, de geest, behoefte heeft, vertelt.

Hoe staat het nu in de historisch gerichte afdeling van de nederlandistiek met de synthese, met de voortgang van het samenvattende verhaal? Mijn bericht daarover kan niet zo opgewekt zijn als dat over de naoorlogse uitbouw van ons taalhistorische apparaat. Niet dat er op dit gebied helemaal geen nieuws te melden is, dat is er zeker. Weijnen, die als dialectologisch onderzoeker en organisator veel belangrijks heeft gedaan, heeft ook nog tijd kunnen vinden voor het schrijven van een nieuw handboek, de *Nederlandse Dialectkunde*. Dat is stellig een boek dat er komen moest, een nuttig naslagwerk voor vakgenoten, een welvoorzien magazijn van gegevens. Maar het mist even stellig de verhaalkracht van het nu volslagen verouderde handboek van Van Ginneken. In het algemeen moet men vaststellen dat de voortgang van het samenvattende verhaal is achtergebleven bij de voortgang van het gespecialiseerde onderzoek. Inplaats van de oudere taalgeschiedenissen van een Vercoullie en een Te Winkel kwamen omstreeks 1920, precies op tijd kan men zeggen, de *Inleiding* van een Lecoutere en de *Historische Grammatica* van Schönfeld. Beide boeken zijn

vele malen herdrukt en ook, het eerste door Grootaers, het tweede, zoals ik al vermeldde, door Van Loey, herzien. Uit de tijd tussen de beide wereldoorlogen stammen ook nog de *Historische Grammatik* van Van der Meer en *De Geschiedenis der Nederlandse Taal* van De Vooy. Maar wáár is de naoorlogse Nederlandse taalgeschiedenis, die werkelijk in opdracht van de tijd geschreven is? U zult misschien opmerken dat het in deze vraag opgesloten verwijt terugslaat op de man die het uitspreekt. Dan antwoord ik, dat ik niemand in het bijzonder in gebreke wil stellen, zelfs mijzelf niet, maar alleen in het algemeen de stand opneem en dat die stand een tekort aanwijst. Wij behelpen ons nog - ik kies dat woord behelpen bewust - met de bijgewerkte handboeken van een vorige generatie en zijn er nog niet in geslaagd ze door een eigen verhaal, dat ons zelf overtuigt en dat onze lezers kan inspireren, te vervangen. Hangt dat samen met de omstandigheid dat de diachronisch gerichte taalstudie in het algemeen het getij mee heeft? Voor een deel misschien wel. Maar het komt mij toch voor dat in andere taalgebieden het samenvattende taalverhaal beter bij de tijd is en dat we dus wel degelijk van een specifiek nederlandistisch tekort moeten spreken. Het is geen tekort in het onderzoek, geen tekort in het apparaat, maar wel een tekort in de presentatie van het totaalbeeld der resultaten. En wat voor dit totaalbeeld geldt, geldt ook, maar in mindere mate, voor de onderdelen waaruit het totaalbeeld is opgebouwd. Er zijn ook bij die onderdelen, wat het samenvattende verhaal betreft, wel degelijk tekorten te constateren. Ik noemde in het voorbijgaan, in verband met mijn eigen atlas, Kloeke's *Hollandse Expansie*. Dat is nu eens een voorbeeld van een voortreffelijk verhaal, verteld door een onderzoeker van de vorige generatie met visie en stijl. Ook zijn boek over de *Herkomst en groei van het Afrikaans*, dat tot de naoorlogse oogst behoort, is een met visie geschreven verhaal. Het verhaal van de *Expansie* heeft al meteen niet iedereen overtuigd en er is terecht en terdege aan geknabbeld. Maar doordat het een goed verhaal was is het niettemin zichzelf blijven doorvertellen. Dat betekent dat er een spanning is ontstaan tussen de resultaten van het onderzoek en het verhaal. Eigenlijk had een latere onderzoeker, op grond van een veel uitgebreider materiaal, dat er wel is of dat anders met het tegenwoordige apparaat gemakkelijk bijeengebracht kan worden, het verhaal moeten overdoen. Maar dat nieuwe verhaal is er na 40 jaar - de *Expansie* verscheen in 1927 - nog steeds niet. Ik spreek hier voor een kring van nederlandisten die het Nederlandse taalverhaal hebben te vertellen aan een buitenlands publiek. Een kring waartoe 40 jaar geleden Kloeke zelf heeft behoord. Ik behoef U niet duidelijk te maken hoe belangrijk met name het historische verhaal van het Hollands voor Uw gehoor is. De cultuurtaal heeft immers zo heel veel met

het Hollands te maken. En daarom moet U de herkomst en groei van dit Hollands kunnen situeren in de tijd en in de ruimte. Als U enkel maar het verhaal van Kloeke doorvertelt, dan bent U zeker niet bij de tijd. Maar wat moet U anders doen? U zou, gedachtig aan het feit dat Kloeke zijn *Expansie* in Hamburg heeft geschreven en, ongeveer gelijktijdig met Kloeke, Van der Meer zijn *Historische Grammatik* in Frankfort aan de Main, kunnen proberen zèlf het verhaal te herschrijven en ik hoop ook hartelijk dat de tegenwoordige expansie van de nederlandistiek ons taalverhaal met bijdragen extra muros zal verrijken. Maar deze hoop kan de nederlandisten intra muros niet ontslaan van hun natuurlijke en - ik zeg dit nog eens met nadruk - existentieel noodzakelijk te noemen taak. Het is met een zeker welgevallen geweest dat ik het recente boek van Geerts over *Genus en Geslacht in de Gouden Eeuw* heb vermeld. En dit welgevallen berustte niet in de laatste plaats hierop, dat door dit boek het oude genusverhaal van Kollewijn en De Vooys op een geheel bij-de-tijdse wijze opnieuw werd verteld. Juist dat genus-verhaal is immers ook van uitnemend belang voor de presentatie van onze taal aan een buitenlands gehoor. Om een formule van Van Haeringen te gebruiken: 'het Nederlands tussen Duits en Engels'. Het verhaal maakt de taal niet alleen voor de eigen taalgenoten historisch beleefbaar, het dient ook de internationale ontmoeting, doordat het verhaal de eigen taal situeert tussen de vreemde talen. En hiermee kom ik terug op dat ene punt dat ik al even aanroerde: het zakelijk belang van de diachronische taalstudie, inzonderheid in het resultaat waartoe deze studie kan leiden: het samenvattende historische taalverhaal.

Dit is het ogenblik waarop ik een bekentenis kan doen. Het onderwerp dat in het programma is aangekondigd en waarover ik nu min of meer tot U spreek is niet gelijkloidend met datgene waarvoor ik oorspronkelijk was uitgenodigd. Dat luidde namelijk: 'De stand van de Nederlandse dialectologie'. Toen ik de uitnodiging om over dit onderwerp tot U te spreken ontving, dacht ik: wat hebben de docenten in het Nederlands aan buitenlandse universiteiten dáár nu aan? Zij hebben toch de Nederlandse cultuurtaal aan te bieden en niet de Nederlandse dialectologie. Goed, zo dacht ik verder, er zullen misschien wel eens buitenlandse dialectologische specialisten zijn die het aardig vinden om kennis te nemen van onze bedrijvigheid op dit gebied. Wie gewend is te botaniseren in de bergen, wil misschien ook wel eens zien hoe men nu botaniseert in de duinen of in de polders. Maar zulke specialisten zoeken hun weg naar de Nederlandse dialectologie, naar de duinen en de polders, nu niet in de eerste plaats via de docenten in het Nederlands aan de buitenlandse universiteiten. Wij hebben als dialectologen immers ons eigen vakconvent en onze eigen

internationale congressen. Wie zal op de collegebanken van de docenten in het Nederlands aan buitenlandse universiteiten gaan zitten en Nederlands willen leren terwille van de Nederlandse dialectologie? Dat zou misschien mogelijk zijn, als er onder de Nederlandse dialectologen linguïsten waren van een heel bijzonder kaliber, wetenschappelijke bezienswaardigheden om zo te zeggen, maar die zijn er na de dood van Van Ginneken niet meer. De Nederlandse dialectologie heeft voor buitenlandse docenten alleen betekenis als onderdeel van het taalhistorische apparaat. En dus, dacht ik, zal ik maar gaan spreken over de stand van dit taalhistorische apparaat. Maar, toen ik tenslotte neer ging zitten achter mijn schrijfmachine om mijn lezing op te schrijven - ik kan pas echt denken, wanneer ik schrijf, met name wanneer ik schrijf op de schrijfmachine - toen zag ik, dat het in deze spreek situatie, voor dit gehoor, eigenlijk ook niet zozeer zou moeten gaan over dit taalhistorische apparaat *op zichzelf*, als wel over het taalverhaal dat uit dit apparaat zou kunnen resulteren. En ik besloot, hoewel ik het zelf had geformuleerd, mij toch maar niet al te streng aan mijn onderwerp te houden. Ik heb min of meer, zoals ik al heb gezegd, over mijn onderwerp gesproken. De situatie waarin U, docenten in het Nederlands aan buitenlandse universiteiten, zich bij Uw werk bevindt, is de situatie van de taalontmoeting. Het Nederlands is een cultuurtaal waarin tussen de 17 en 18 miljoen West-Europeanen op een zeker niveau van beschaving hun dagelijkse taalbestaan leiden, en als zodanig voor een aantal buitenlanders de moeite van het aanleren waard. Maar wie een taal aanleert ontmoet de sprekers van die taal in hun taalverbond. Die sprekers-van-die-taal-in-hun-taalverbond bestaan in hun taal synchronisch, want die taal is hun dagelijks communicatiemiddel, maar zij bestaan ook in hun taal diachronisch, want in hun taalgebruik en taalgedrag spreken de geslachten door die zich voor hen van die taal hebben bediend. Een ontmoeting met een vreemd taalverbond betekent een ontmoeting met de daarin bewaarde en de daarin voortspreekende literatuur bijvoorbeeld. De Nederlandse literatuur heeft echter zoals dat met een literatuur pleegt te gaan, ook van alles te maken met andere literaturen. Meestal ook wel iets met de literatuur van het land waar de docent in het Nederlands zijn Nederlands doceert. Het behoort tot de voor de hand liggende techniek der ontmoeting om speciale aandacht te schenken aan parallellen en verwantschappen, aan invloeden die van het land waarin de ontmoeting plaats vindt, zijn uitgegaan op de Nederlandse literatuur, dan wel omgekeerd. Een docent moet dus goed thuis zijn in de literatuurgeschiedenis der Nederlanden en van het land waarin hij doceert, om de juiste thema's voor zijn onderwijs, dat een ontmoeting is tussen twee taalverbonden, te kunnen kiezen. Hij moet eventueel, als het diachronische

literatuurverhaal te kort schiet, dit zelfstandig, naar de behoefte van zijn situatie kunnen aanvullen uit het beschikbare literair-historische apparaat. Het diachronisch gerichte literatuurbewustzijn is een heel belangrijk element van het taalverbond, maar dit taalverbond bevat meer. Er behoort meestal, en zeker in ons geval, ook een diachronisch gericht volksbewustzijn toe, en dit volksbewustzijn hangt weer meestal, en zeker in ons geval, samen met een diachronisch gericht taalbewustzijn. Volksbewustzijn en taalbewustzijn worden gedragen door een verhaal van oorsprongen en samenhangen, maar in de werkelijkheid van alle dag zijn ze meestal niet veel meer dan een zeer summier verhaaltje. Niettemin vraagt dit verhaaltje, hoe summier ook, toch om historische verdieping en is daarvoor vatbaar. Dat is de existentiële behoefte aan een historisch taalverhaal, waarop ik zinspeelde. Evenals de Nederlandse literatuur van alles te maken heeft met andere literaturen, hebben het Nederlandse taalverhaal en volksverhaal ook van alles te maken met andere taal- en volksverhalen. Dat zijn immers ook verhalen van oorsprongen en samenhangen, waarin andere talen en andere volken een rol spelen. Bij een ontmoeting met het Nederlandse taalverbond moeten het Nederlandse taalverhaal en volksverhaal verteld worden. Ze zitten in het taalverbond, ze vertellen bij een ontmoeting als het ware zichzelf. Maar... ze worden in den vreemde niet zo vanzelfsprekend geloofd als in het eigen land, de eigen verbondskring. Ze moeten zich documenteren, vooral wanneer ze in enig opzicht in tegenspraak zijn of schijnen met de gangbare taal- en volksverhalen in het land der ontmoeting, die ze dan moeten corrigeren of althans aanvullen. Het expliciete en uitvoerig gedocumenteerde diachronische Nederlandse taalverhaal is bij het onderwijs aan de buitenlandse universiteiten in zekere zin veel belangrijker dan in de Nederlanden zelf. In de eigen Nederlandse kring dient het, existentieel gesproken, alleen maar tot geestelijke stoffering en zelfbevestiging. In den vreemde moet het helpen de taal als taal geloofwaardig te maken, moet het de bewuste ontmoeting helpen mogelijk maken. Het moet, om concreet te worden, het Nederlands werkelijk plaatsen 'tussen Duits en Engels'. En het moet rekenschap afleggen over grootheden als Hollands, Vlaams en Fries, Nederduits en Afrikaans. Het kan dat alleen doen op een degelijke grondslag van historisch onderzoek, een welvoorzien taalhistorisch apparaat. Ontmoeting heeft, afgezien van de geestelijke winst die zij aan de ontmoeters brengt, ook wel degelijk een zakelijk belang. Diachronische taalwetenschap die ontmoeting helpt mogelijk maken door het leveren van de historische situerings- en vergelijkingsformules, door het vertellen van een taalverhaal dat zowel voor de verteller zelf als voor zijn hoorders geloofwaardig kan zijn, heeft dus ook een zakelijk belang. Het taalverhaal behoort evenals

de literatuur tot de culturele export-artikelen van een beschaafde natie.

Ik mag niet generaliseren. Ik weet dat het onderwijs in het Nederlands in de verschillende landen een heel verschillende functie heeft, en dus ook heel verschillende uitbreidings- en toekomstmogelijkheden. Het Nederlands is onder de Germaanse talen de derde in grootte en met zijn 17 à 18 miljoen sprekers zeker geen wereldtaal. Wat ik gezegd heb over de betekenis van het historische Nederlandse taalverhaal, en dus, in dat verhaal, van ons taalhistorische apparaat, geldt in feite alleen voor die landen waarin de ontmoeting met het Nederlands een zekere omvang en vooral een zekere diepgang heeft gekregen. Daarbuiten heeft het alleen betekenis voor een enkele zeer gespecialiseerde specialist, en als bescheiden onderdeelje van de vergelijkende germanistiek. Maar in de landen waar het Nederlands een grotere betekenis heeft of kan krijgen, moet het taalverhaal dan ook goed gedocumenteerd, en aangepast aan de behoeften van de ontmoeting, verteld worden. Zoveel verschillende ontmoetingen, zoveel verschillende taalverhalen. En om al die verschillende taalverhalen mogelijk te maken moet wat ik nu maar zal noemen het 'centrale taalverhaal', het verhaal dat de moederlandse nederlandistiek heeft aan te bieden, comparatistisch toch nog wel zeer gecompleteerd worden. Het tekort van onze generatie is niet alleen dat we nog altijd geen behoorlijke plaatsvervanger voor onze Schönfeld en onze De Vooy hebben, liefst een behoorlijke plaatsvervanger van allebei tegelijk, maar ook dat de nederlandistiek nog te weinig germanistisch georiënteerd is. Hoe weinig aandacht heeft b.v. bij ons een boek als dat van Teuchert; *Die Sprachreste der niederländischen Siedlungen des 12. Jahrhunderts*, gekregen, toch een zeer belangrijke bijdrage tot ons taalhistorische apparaat en van wezenlijke betekenis voor de aanbieder van ons taalverhaal in Duitsland. Hoe weinig kennis wordt er bij ons door de bank genomen van het Nederduits en het Rijnlands, ja zelfs van het Fries. Met welgevallen heb ik het *Toponymisch Woordenboek* van Gysseling genoemd. En dat was zeker mede om zijn brede opzet, die hem toestond zijn materiaal, voor 1226, te halen uit 'België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland'. Niet toevallig is dit het werk van een Zuidniederlander. Want aan onze zuidelijke universiteiten ligt de nederlandistiek traditioneel ingebed in de germanistiek. Ik wil deze organisatie van de studie niet ter navolging in het noorden aanbevelen, integendeel, maar wel de comparatistische oriëntatie die er het gevolg van is geweest prijzen. In het noorden beperkt de vergelijkende studie der germaanse talen zich vrijwel tot de oudgermaanse periode. Dat is niet voldoende grondslag voor het schrijven van een vergelijkend taalverhaal dat de export van het Nederlands in deze tijd moet dienen.

Het is in onze tijd niet meer, als toen de moderne wetenschappelijke nederlandistiek begon, de voornaamste zorg van de leidende figuren om een behoorlijk taalhistorisch apparaat te scheppen. Dat is ook niet meer nodig, want het apparaat waarover wij beschikken, is over het algemeen behoorlijk te noemen en vult zich, nog voortgestuwd door oorspronkelijke impulsen, vanzelf wel verder aan. Het is met een taalhistorisch apparaat als met een taal: eenmaal begonnen haalt het ene woord het andere uit, en op iedere vraag kan na kortere of langere tijd het passende antwoord gegeven worden. Wij kunnen dan van tijd tot tijd synchronische doorsneden maken en constateren dat ons apparaat zich om zo te zeggen uit eigen beweging en van geslacht tot geslacht, van meester op leerling, aardig heeft ontwikkeld. Het is een behoorlijk apparaat dat we aan bezoekers die ons uit zichzelf komen bezoeken, zeker wel met enige trots kunnen laten zien. Maar er gaat naar buiten weinig invloed van uit, want we hebben het zelf niet voor de export bedoeld, niet om er mee buiten de kring van ons eigen taalverbond te treden. Het is, ofschoon methodisch wel op het internationale wetenschappelijke peil van onze tijd, in wezen een apparaat voor eigen nationaal gebruik. We hebben wat al te goed geleerd dat het Nederlands geen wereldtaal is en daarom voor buitenlanders van geen belang. Dat behoort tot ons taalverhaal, dat behoort tot ons volksverhaal. Het is een soort anti-mythe, een stuk defensieve zakelijkheid, waarmee wij onze kater na de ondergang van de Republiek der Verenigde Nederlanden hebben geneutraliseerd.

De Voorzitter. U heeft ons geconfronteerd met de vraag: waarom bestuderen wij de geschiedenis van de Nederlandse taal? En U heeft dan eerst een element naar voren gebracht dat op het eerste gezicht wel een individueel element lijkt te zijn, n.l. het spel. Dan heeft U gesproken over het sociale element, dus over het samenspelen. Dan zou ik Schiller willen citeren, die gezegd heeft 'Der Mensch ist nur ganz Mensch wenn er spielt'. Er is dus ook een zeer fundamentele, existentiële betekenis aan verbonden. En U heeft ons gewezen op de betekenis van de taal voor de mens die zich daarin als een 'geschichtliches Wesen' ondervindt. Hartelijk dank namens ons allen. En mag ik dan nu DR. VAN DEN TOORN vragen om direct aan te sluiten met zijn verslag over de stand van de moderne Nederlandse taalkunde? Mag ik nog even zeggen dat PROF. HEEROMA hier tevens is als vertegenwoordiger van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, waarvan hij fungerend voorzitter is.

De stand van de moderne Nederlandse taalkunde door Dr. M.C. van den Toorn
Rijksuniversiteit Utrecht

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren!

Toen het verzoek me bereikte om voor u te spreken over de stand van het taalkundig onderzoek van het moderne Nederlands heb ik zonder aarzeling toegezegd; niet alleen uit liefde voor het vak, maar vooral omdat ik de neerlandistiek extra muros een goed hart toedraag. Te laat heb ik beseft hoe lastig mijn taak zou zijn: een overzicht geven in een bestek van 35 minuten en dan nog proberen enigszins volledig te zijn en geen persoon of stroming onrecht te doen, dat is immers vrijwel ondoenlijk! Ik stond dus voor de keus een beredeneerde bibliografie voor te lezen, een soort literatuuropgave die ieder vakman uit de tijdschriften van de laatste jaren zelf kan samenstellen, of er meer een voordracht van te maken en uitvoeriger stil te staan bij een kleiner aantal punten uit de moderne linguïstiek, waar zich de meest spectaculaire en ook de meest controversiële ontwikkelingen hebben voorgedaan. Ik heb voor die laatste mogelijkheid gekozen en van meet af aan stond daarbij vast dat dan licht zou moeten vallen op drie traditioneel onderscheiden vakgebieden: klankleer, woordleer en zinsleer, waarbij vooral het laatste onderdeel het meeste nieuws te bieden heeft en dus het meeste aandacht verdient.

Op het gebied van de klankleer, om daarmee te beginnen, blijkt dat men in de fonologie steeds meer aandacht besteedt aan de fonetische basis van de fonemen, zodat een steeds verdergaande integratie van de fonetiek in de fonologie waarneembaar is, of als men wil: van de fonologie in de fonetiek. Deze ontwikkeling was al gedurende een aantal jaren waarneembaar, bijv. in de *Fonologie van het Nederlands en het Fries* van Cohen, Ebeling, c.s. en de *Fonetiek* van Van den Berg, waar de plaats die werd ingeruimd aan de akoestische fonetiek zeer opvallend genoemd mag worden. Enerzijds leek de fonologie daardoor minder abstract te worden dan in haar beginjaren van Van Wijk en Van Ginneken, maar ze werd er niet makkelijker op omdat het vaststellen en de notatie van formanten werk is voor natuur-

wetenschappelijk geschoolde specialisten, geluidsingenieurs die met de modernste apparatuur van een fonetisch laboratorium kunnen omgaan. Gelukkig beschikken we in Nederland over zulke specialisten: de staf van het Instituut voor Perceptie-Onderzoek (IPO) te Eindhoven, waar men met de grootste bereidwilligheid klaar staat de linguïst de helpende hand te bieden. - Maar anderzijds gaat nu de fonologie opnieuw een abstract karakter krijgen en dan juist via die natuurwetenschappelijke benadering. Ruim een jaar geleden nl. heeft de Amsterdamse hoogleraar in de fonetische wetenschappen, Ir. H. Mol, betoogd dat het onderscheid van klinkerformanten in absolute waarden zo goed als zinloos is, wanneer men zich realiseert dat het aanzetstuk (= mond en keelholte) van een vrouw 16% langer is dan van een kind; bij een man zelfs 35%! Een absolute specificatie van F1 en F2 is daarom niet meer goed bruikbaar, omdat ze bij iedere spreker anders ligt. Men moet daarom naar invarianten zoeken op het niveau van de articulatie en men kan deze vaststellen met een model van een zgn. tweelingbuis, waarvan de lengte van de keelbuis, de lengte van de mondbuis en de openingsgraad berekend kunnen worden, zodanig dat voor elke klinker een stel waarden te vinden is dat de gemeten formanten van de betreffende spreker genereert.

Dit is nieuw en het is zeker niet goed begrijpelijk in de beknopte vorm waarin ik het hier vermeld. Een uitvoerig exposé zou veel meer dan 35 minuten vergen en ik moet de belangstellenden dan ook verwijzen naar het augustusnummer 1966 van *Forum der Letteren*, waar dit belangwekkende artikel gepubliceerd is. Het nieuwe is hier het werken met een model, d.w.z. een voorstelling van zaken, zoals men dat in de natuurwetenschappen aanwendt, zodat er een theorie op te baseren is. We zullen straks deze wijze van denken door middel van een model opnieuw ontmoeten bij de generatieve grammatica. Het is een methode die voor een linguïst wat vreemd is, omdat ze niet deductief is. Men mag niet langer denken in een vorm van $A = B$, maar alleen: A (voorgesteld) als B.

Het zou wel eens kunnen, maar dat blijft een vermoeden, dat deze nieuwe denkwijze ook voor de fonologie van verstrekkende betekenis wordt. De 'input' van zo'n model zal dan toch wel door de akoestische fonetiek geleverd worden. Het ziet ernaar uit dat men over de articulatorische langzamerhand wel uitgepraat raakt en dat de auditorische of perceptieve fonetiek nog wel heel mager is. Wat Van den Berg hierover in zijn *Foniek* meedeelt (een verdeling in plofklanken, sis- of schuringsklanken, enz.) is nog te impressionistisch om veel perspectief te bieden.

Overigens mene men niet dat op fonologisch gebied eenstemmigheid heerst. Foneemdefinities als 'een bundel van distinctieve eigenschappen' of als 'een rayon van spraakklanken' van resp. Cohen c.s. en Van den

Berg verschillen daarvoor nog te veel. Ook de behandeling van de sjwa in deze handboeken resp. als een apart foneem en als één foneem vormend met de *u* van *put* is een voorbeeld daarvan.

Op het gebied van de woordleer - om nu ons tweede onderdeel te bespreken - valt minder spectaculairs te vermelden. Dat wil niet zeggen dat in dit veld van onderzoek geen belangrijke publikaties verschenen zijn - ik zal er u dadelijk enige noemen -, maar het schijnt wel of hier veel meer incidenteel gewerkt wordt; er is geen sprake van gericht of gecoördineerd onderzoek op dit terrein. Een hoogtepunt vormt stellig de dissertatie van H. Schultink, vroeger lector te Kopenhagen, thans hoogleraar in de algemene taalwetenschap te Utrecht. De titel van zijn werk spreekt voor zichzelf: *De morfologische valentie van het ongelede adjectief in modern Nederlands* (1962). Op basis van een zeer uitvoerige materiaalverzameling worden hier de mogelijkheden besproken die monomorfematische adjectieven bezitten om afleidingen te vormen. Schultink bespreekt deze mogelijkheden onder het oogpunt van hun produktiviteit en maakt daarom geen onderscheid tussen flexie en derivatie, zodat bij een woord als *groen* evenzeer *groene*, en *groenst* worden besproken als *groenig*, *groenerig*, *groenachtig* en *groenen*, *ontgroenen* en *groenheid*. Hij komt daardoor tot een inventarisatie, een beschrijving en een nadere definitie van het Nederlandse adjectief, die voorbeeldig genoemd mag worden. Intussen is het bij de beschouwing gebleven en het wachten is op een promovendus die dezelfde methode eens zou willen volgen voor de bestudering van de substantiva, de werkwoorden of de telwoorden, drie categorieën van woordsoorten die evenzeer als de adjectiva produktief zijn.

Wel is intussen door H. Roose *Het probleem van de woordsoorten* aangepakt, in diens proefschrift van 1964. Na een zeer waardevolle beschouwing over de lidwoorden richt Roose zijn aandacht vooral op het bijwoord, waarbij hij tot een vernuftige opsplitsing in steeds verder onderscheiden subcategorieën komt, die het totale karakter van 'het' bijwoord weliswaar niet verhelderen, maar die toch een inzicht geven in de zeer subtiele betekenisverschillen die hier zijn op te merken. Uiteraard moet Roose zich daarbij ook baseren op syntactische argumenten, wat niet anders kan bij een woordsoort die geen morfologische produktiviteit bezit. En datzelfde geldt voor het laatste hier te noemen werk, het proefschrift van onze collega uit Stockholm, Dr. J. de Rooy, *Als - of - dat. Enkele conjuncties in ABN, dialect en Fries* (1965), een scherpzinnig en waardevol onderzoek naar de gebruiksmogelijkheden van deze drie, uiterst moeilijk te omschrijven voegwoorden. Vergis ik mij niet, dan is achtereenvolgens in deze drie dissertaties een stijgende aandacht voor de semantiek waarneembaar. Ten dele ligt dat aan de besproken woordsoorten, maar het zou ook een algemene

tendens in de taalwetenschap kunnen weerspiegelen, die we op ons derde aangekondigde terrein, de zinsleer, zich zien voortzetten.

Over dit gebied, dat der zinsleer dus, is wel het meest te vertellen. Globaal genomen kunnen we hier vier hoofdstromingen onderscheiden: achtereenvolgens (1) de traditionele grammatica, zoals we die sinds onze lagere school-jaren kennen, een vorm van spraakkunst die verschillende injecties van vernieuwers te verwerken heeft gehad, zoals van De Vooys, A.W. de Groot, Van der Lubbe, Droste, Mevrouw Bos en Roose, alsmede van de Groningse school van Overdiep en Van Es die ik eveneens traditioneel zou willen noemen. Vervolgens is er de zgn. lineaire methode (2), zoals die door Uhlenbeck en B. van den Berg wordt toegepast; dan (3) de syntaxis opgevat als een leer van plaatscategorieën, een methode sui generis, die door P.C. Paardekooper ontworpen is, en last but not least (4) de generatief-transformationele grammatica, onlosmakelijk verbonden met de naam van Noam Chomsky. Bij ieder van deze methodes moeten we enige ogenblikken stilstaan, waarbij de meeste aandacht besteed dient te worden aan de nieuwste van dit viertal, de laatstgenoemde.

Over de traditionele grammatica moet ik kort zijn. De bezwaren ertegen zijn dikwijls genoeg breed uitgemeten en we weten allen dat de traditionele zinsontleding ons op vele punten onbevredigd achterlaat. Hierbij is het goed te bedenken dat we het er nog altijd mee doen: zowel op de lagere school als op de middelbare school ontleedt men traditioneel. Ondanks alles schijnt er nog wel wat bruikbaar over te blijven en we doen verstandig niet al te snel het badwater weg te gooien voordat we er zeker van zijn dat we het kind eruit gehaald hebben. We komen hierop nog terug.

De lineaire methode, die ik u als tweede benaderingswijze noemde, poogt aan de voorgenoemde bezwaren tegemoet te komen door een geheel nieuwe aanpak, waarvoor het uitgangspunt te vinden is in de dissertatie van Reichling, *Het Woord*. In het negende hoofdstuk van dit omvangrijke werk worden onder de titel 'Het woord als syntagma' als kenmerken van een woord o.m. vermeld (1) scheidbaarheid (door uiteenplaatsing) (bijv.: *Langzaam onttrokken hem (lichte) nevels (verder) aan ons gezicht*) (2) omstelbaarheid (bijv. *Langzaam onttrokken nevels hem aan ons gezicht*) en (3) vervangbaarheid (*wolken* in plaats van *nevels*, etc). Al deze kenmerken zijn representatief voor de isoleerbaarheid van het woord als syntagma en deze isoleerbaarheid veronderstelt noodzakelijkerwijs verband. Dit verband kan zich op tweeërlei wijze manifesteren: als verband in de tijd (d.w.z. volgorde, een continu verloop, bijv. *hij eet*) en als verband buiten de tijd (*eet* en *veel* in: *hij eet heel veel*). Hierop voortbouwend heeft vooral Uhlen-

beck getracht tot een nieuwe vorm van zinsanalyse te komen door het verband dat zich bij het horen van een zin voor de hoorder successievelijk voordoet, te registreren en door middel van een stelsel van lijnen en haken onder de woorden zichtbaar te maken. Bekend zijn de voorbeelden *Ik bewonder het zeer fraaie paleis op de Dam* en *Van mijn nichtje moest hij, geloof ik, niet veel hebben*. Een beperking van deze methode is dat zij auditorisch van opzet is, d.w.z. zich tevreden stelt met de analyse van willekeurig aangeboden materiaal, maar dat zij ons niet in staat stelt inzicht te verkrijgen in het proces van het spreken, het bouwen en het voortbrengen van zinnen, wat bij de traditionele beschouwing *niet* bij voorbaat uitgesloten is.

Er zijn echter meer bezwaren te opperen en ze zijn inderdaad geuit door Kraak in zijn dissertatie *Negatieve zinnen*, een belangrijk werk, niet alleen door de kritiek die erin geleverd wordt, maar ook en vooral door de methodische behandeling van de negatie in het Nederlands. Kraak begint met vast te stellen dat de term 'verband' een onmiskenbaar semantische notie vooronderstelt, een kritiek, die moeilijk te verteren moet zijn voor linguïsten die de traditionele zinsontleding verwerpen omdat ze te semantisch is. Maar het (in mijn ogen) grootste bezwaar dat Kraak, temidden van vele andere, te berde brengt, is dat de door Uhlenbeck getekende relationele schema's niet voldoen en geen wezenlijk inzicht verschaffen in de bouw van een zin. Uit deze beperktheid van de methode vloeit ook voort dat het onmogelijk is zgn. syntactische homonymie expliciet voor te stellen. Een ambiguë zin als *Hij betaalde voor de bank* (één maal met *voor de bank* als voorzetselvoorwerp, en éénmaal als bepaling van plaats opgevat) is slechts op één manier te analyseren. Dat is wel te begrijpen als men let op het uitgangspunt van de voorstanders van de lineaire methode: zij willen als een onbeschreven blad, zonder de ballast van de oude terminologie te werk gaan en laten zich daarom begrijpelijkerwijs nog niet uit over de aard van het door hen vastgestelde verband. Iedere bezinning op de aard van dit verband leidt echter onvermijdelijk tot een expliciteren van semantische relaties en zolang men voor deze stap terugschrikt blijft ook een adequate terminologie ontbreken, wat tot dusver een pijnlijk gemis van deze methode is. Natuurlijk ontkent niemand dat een zin als *Hij betaalde voor de bank* voor twee interpretaties vatbaar is, maar welke interpretatie de juiste is, wordt bij de lineaire methode afhankelijk gesteld van situatie of context, twee gegevens die bij het verstaan van een taaluiting ongetwijfeld een rol spelen, maar waarvan de een (de situatie) extra-linguïstisch is en de andere (de context) zelf ook weer taaluiting is die om een analyse vraagt, waardoor men het probleem slechts verschuift.

Resumerend kunnen we dus de volgende - overwegend praktische - bezwaren vermelden: de lineaire methode baseert zich op een beperkt

materiaalaanbod omdat ze principieel auditorisch is; daardoor blijft ze steken in ad hoc-analyses van zinnen, zonder duidelijk te kunnen maken hoe een spreker zijn taaluiting opbouwt. De voorgestelde relationele schema's verschaffen geen inzicht in de syntactische structuur, waardoor met name syntactische homonymie niet duidelijk gemaakt kan worden en een adequate terminologie ontbreekt, waardoor in feite een echte 'benoeming' van de componenten van de onderzochte taaluiting (vooral nog) onmogelijk is.

Over de derde methode van zinsontleding kunnen we hier kort zijn. Ten eerste mag de methode-Paardekooper vrij algemeen bekend verondersteld worden, ten tweede zou het te veel tijd kosten Paardekoopers opvattingen volledig te bespreken. Genoeg zij het erop te wijzen dat Paardekooper vaak veel nauwer bij de traditie aansluit dan buitenstaanders geneigd zijn te denken: begrippen als onderwerp, lijdend en meewerkend voorwerp worden door hem zonder meer uit de traditionele spraakkunst overgenomen. Zonder meer, zeiden we, want een balorigheidsdefinitie als 'in het ABN zijn lv en mv de zinsdelen die dat in het algemeen in het Duits ook zijn' kan men bezwaarlijk geheel ernstig opvatten.

Nu zou, door uitdrukkelijke beklemtoning van Paardekoopers aansluiten bij de traditie, licht een verkeerde indruk kunnen ontstaan. Hij is wel degelijk een vernieuwer en wel een vernieuwer van groot formaat. Door twee wijzen van benadering tracht hij de distributionele kenmerken van de zinsdelen, althans een aantal daarvan, te bepalen: door de horizontale verbindbaarheid van woorden en woordgroepen aan een onderzoek te onderwerpen komt hij tot een omschrijving van het syntagma, door de onderlinge verwisselbaarheid en vervangbaarheid per woord of woordgroep na te gaan, bestudeert hij het paradigma (dat verticaal voorgesteld wordt). Een uitbreiding ondergaat deze methode nog, vooral de syntagmatiek, wanneer van iedere te onderzoeken woordgroep de verhouding van de delen in de woordgroep beschreven wordt (de binnenbouw) en vervolgens de verhouding van de woordgroep tot het grotere geheel waarin deze groep voorkomt (de buitenbouw). Het spreekt vanzelf dat bij deze - uitsluitend syntactische - benadering begrippen als 'toevoegbaarheid, weglaatbaarheid, verplaatsbaarheid en versmeltbaarheid' een grote rol spelen. De resultaten die door Paardekooper met deze in wezen eenvoudige methode bereikt worden, zijn vaak verrassend en zeer verhelderend.

Toch is ook hier kritiek mogelijk. En deze kritiek betreft dan niet de bijzaken, die buitenstaanders het eerst opvallen: Paardekoopers werk is dikwijls apodictisch en ietwat epaterend en ook zijn systeem van symbolen,

die hij invoert bij de zinsontleding, doet in het begin wat vreemd aan. Maar zoals gezegd, dat is bijzaak. Een belangrijker punt waarop de kritiek zich kan richten, is de door de auteur zelfgekozen beperking tot het eigen idiolekt. Toegegeven, deze beperking komt voort uit praktische overwegingen en een idiolekt als uitgangspunt is altijd nog ruimer dan het strikt auditorische standpunt, dat zojuist ter sprake kwam. Maar een bezwaar blijft dat volgens Paardekoopers idiolekt sommige taaluitingen uitgesloten zijn, die dat voor zijn lezers niet zijn en omgekeerd. Is het op deze wijze dus al niet mogelijk tot een volledige taalbeschrijving te geraken (hoogstens wordt het een idiolektbeschrijving), ook in ander opzicht kan er gereede twijfel bestaan, dat Paardekoopers werkwijze ooit tot een einde zal komen. Het ziet er namelijk naar uit dat hier een in principe oneindige grammatica tot stand gaat komen, oneindig in de letterlijke zin, omdat Paardekoopers systeem onvoldoende voorziet in regels die de door hem gevonden patronen beschrijven en voorspellen. Een stap op deze weg heeft P. wel gezet wanneer hij komt te spreken over abstracte patronen, die veelal gedeeltelijk gerealiseerd blijken te zijn. Een samenvattend en overzichtelijk geheel van deze abstracte patronen ontbreekt echter nog. Ten dele ligt dat aan de bescheidenheid van deze syntacticus, die zijn werk uitdrukkelijk als 'voorstudies' lanceert, maar het vloeit ook voort uit de hele aanpak, waarbij de meest uiteenlopende taaluitingen onder de loep genomen worden, zonder dat eerst van eenvoudige patronen sprake is, waarna de ingewikkelder patronen als uitbreidingen daarvan later ter sprake komen. Bij deze beschouwing van Paardekoopers werk mag tenslotte niet onvermeld blijven dat het een illusie is te menen dat men een taalbeschrijving op touw zou kunnen zetten, waarbij men zich uitsluitend op de betekenaar baseert. Men kan die betekenaar beschrijven, maar men kan er zich niet op baseren. Dat laatste kan alleen op de betekenis, wat Paardekooper dan ook doet zonder dit expliciet toe te geven. Geen taalbeschrijving is denkbaar zonder een beroep op de betekenis en alle criteria van weglaatbaarheid, verplaatsbaarheid e.a. zijn alleen hanteerbaar bij de gratie van de zinnigheid van de verkregen taaluiting.

Aan veel van de zojuist besproken bezwaren wordt tegemoet gekomen door de methode van taalanalyse die ik u als laatste noemde: de generatieftransformationele grammatica. Deze vorm van taalbeschouwing die sinds ruim een decennium in de mode is en die zowel in Amerika als in Europa steeds meer veld wint, is gebaseerd op het inzicht dat iedere taalgebruiker in staat is nieuwe zinnen te vormen, die hij nooit eerder gehoord heeft en dito zinnen te begrijpen. In feite is het aantal zinnen dat in een taal kan voorkomen oneindig en het is niet aan te nemen dat een taalgebruiker

over een onbeperkte voorraad pasklare zinnen beschikt. Hij maakt ze zelf en zijn eigen competentie, zijn eigen taalbeheersing staat er borg voor dat iedere nieuwe zin die hij maakt grammaticaal juist is, resp. begrijpelijk is. Nu kan een grammatica van zo'n oneindig aantal denkbare zinnen zelf oneindig zijn òf een eindig aantal regels geven. Dat laatste is natuurlijk verkieselijk, niet alleen uit praktische overwegingen, maar ook omdat dit een afspiegeling kan geven van het proces dat ook bij het voortbrengen van nieuwe zinnen plaats vindt. Let wel: een afspiegeling; de generatieve grammatica geeft een model, d.w.z. een bepaalde voorstelling van zaken; ze pretendeert niet dat het proces van taalvoortbrenging op deze wijze plaats vindt, het gaat om een adequate beschrijving, die wetenschappelijk aanvaardbaar moet zijn en bovendien praktisch bruikbaar.

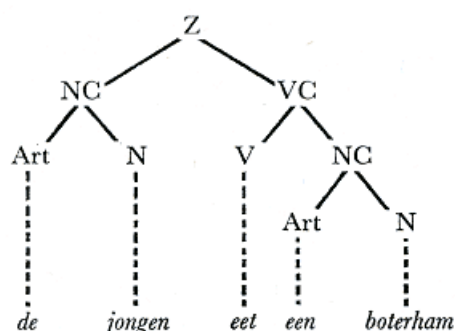
Zo is men teruggekeerd tot veel oudere taalinzichten, uit de 18de en 19de eeuw en men is zich dat goed bewust ook. Met voorliefde citeert men Von Humboldt, die reeds stelde dat de taal geen ergon, maar een energie is, 'eine Erzeugung, kein Erzeugtes'. 'Sie muß daher von endlichen Mitteln einen unendlichen Gebrauch machen', heet het vervolgens en daarin vinden we reeds het principe van de generatieve grammatica. Men moet dus een eindig aantal regels zien te geven, waarmee men een oneindig aantal zinnen kan produceren. In een formule uitgedrukt: indien van *a* en *b* combinaties gevormd mogen worden, waarbij voor iedere *b* een *a* geschreven mag worden, kan *ab* onmiddellijk herschreven worden als *aab*, dit weer als *aaab*, tot in het oneindige. Of iets anders voorgesteld: als $Z \rightarrow A + B + C$ en $C \rightarrow Z$ kan men in de reeks $A + B + C$ iedere *C* weer door $A + B + C$ vervangen enzovoort. Dit principe van de recursiviteit speelt een belangrijke rol in de generatieve taalbeschrijving en het blijkt in de praktijk een grote vereenvoudiging met zich mee te brengen omdat het nu mogelijk is een zeer beperkt aantal eenvoudige zinspatronen te beschrijven die door recursieve regels onbeperkt uitgebreid kunnen worden.

De generatieve grammatica nu geeft regels, zgn. herschrijfregels, die bij toepassing een zin 'genereren'. Een dergelijke reeks van regels kan er bijv. als volgt uitzien:

Z	→	NC + VC
VC	→	V + NC
NC	→	Art + N
V	→	<i>eet</i>
Art	→	<i>de, een</i>
N	→	<i>jongen, boterham</i>

Met behulp van dit hoogst gesimplificeerde model kan de zin *De jongen*

eet een boterham gegenereerd worden, waarvan de syntactische descriptie door middel van een boom-diagram verduidelijkt kan worden:

Het zal u duidelijk zijn dat de syntactische descriptie die in dit diagram gevisualiseerd wordt, conventioneel is, d.w.z. deze zgn. Phrase-marker (kortweg P-marker) verschilt in wezen niet van de traditionele opvatting, waarbij een zin wordt opgevat als een subject met een predicaat. Men gaat er hierbij namelijk van uit, dat de structurele beschrijving van een zin overeen mag stemmen met de intuïtieve inzichten die de taalgebruiker zelf kan constateren, intuïtieve inzichten overigens die op de logica gebaseerd zijn. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de generatieve grammatici grote belangstelling aan de dag leggen voor de moderne vormen van logica en dat omgekeerd de logici zich interesseren voor het werk van de generatieve grammatici. - Een belangrijk verschilpunt t.o.v. de traditionele zinsontleding is echter dat de generatieve methode expliciete informatie verschaft, waar dit bij de oudere methode tot impliciete beperkt bleef. Het betreft dus niet zozeer de inhoud van de uitspraken dan wel hun vorm; deze vorm is wetenschappelijker geworden en door de vele symbolen en afkortingen krijgt het geheel bijna het karakter van een esoterische wetenschap. Bij nader toezien blijkt deze hele stroming echter uitstekend te volgen voor een neerlandicus die goed bekend is met de spraakkunst van Den Hertog (één van de allerbeste grammatici trouwens die we in Nederland gehad hebben). Het paradoxale feit doet zich hierdoor voor dat deze nieuwe grammatica een doorgewinterde schoolmeester in Europa minder vreemd moet voorkomen dan een 'post-Bloomfieldian' linguïst in Amerika!

Met het zojuist geschetste, vereenvoudigde, generatieve model zijn we er echter nog niet. Onze taal vertoont zinnen die ingewikkelder zijn dan die van het type *de jongen eet een boterham* en onderzoek daarnaar heeft

geleid tot de introductie van een nieuw type regel, dat van bovengenoemde herschrijfgeregels verschilt. Deze nieuwe regels vinden we in het transformationele model, dat de mogelijkheid biedt in een serie symbolen termen te laten vervallen, toe te voegen of te verwisselen. Door deze van taal tot taal natuurlijk verschillende transformatieregels (T-regels) is het mogelijk nauw verwante zinnen te verklaren, als daar zijn: *eet de jongen een boterham? wie eet een boterham? door de jongen wordt een boterham gegeten, wat wordt door de jongen gegeten? de jongen eet wat hij graag lust, het eten van een boterham door de jongen*, en vele andere. In theorie zouden deze zinnen ook met normale herschrijfgeregels beschreven kunnen worden, maar het is niet alleen esthetisch bevredigender, maar bovendien praktischer de kennelijke verwantschap van de hier genoemde zinnen aan te tonen door middel van T-regels. Een van deze transformaties is ons van de lagere-schoolbanken vertrouwd: de passieftransformatie (T_{pas}), die soms zelfs expliciet beregeld werd door sommige onderwijzers of leraren: Het onderwerp van de actieve zin wordt vervangen door een bepaling met *door*, het gezegde door het hulpwerkz. *worden* plus het volt. deelw. van het werkwoord uit de actieve zin, en het lijd. voorw. van de actieve zin wordt nu onderwerp van de passieve zin. In symbolen:

$$\text{NP1} + \text{V} + \text{NP2} \Rightarrow \text{NP2} + \text{Aux (worden)} + \text{V(volt. deelw)} + \text{door NP1}$$

Op deze manier zijn ook vraagtransformatie, nominaliseringstransformatie en negatie te beschrijven, waarbij telkens de herleiding tot het grondmodel van de herschrijfgeregels plaats vindt en de P-marker van de eenvoudigste zin verschijnt.

Van belang is deze transformatie voor het inzicht in de structuur van ambiguë zinnen. Wanneer we uitgaan van een zin als *Het wassen van de zieke nam veel tijd* is het mogelijk dat dit betekent: 'De zieke wast zichzelf en dat kost veel tijd' of 'De zieke wordt gewassen (bijv. door een verpleegster) en dat kost veel tijd'. De oudere grammatica erkende deze dubbelzinnigheid en wees daarbij op de ambiguïteit van *van de zieke*; de lineaire methode en Paardekoopers methode zien evenzeer de dubbelzinnigheid in maar weigeren verder te gaan met een analyse; ze blijven principieel aan de oppervlakte en ontkennen de mogelijkheid van twee structuren. De generatieve grammatica gaat wel verder en beschouwt *het wassen van de zieke* als het produkt van een nominaliseringstransformatie van *de zieke wast zich* of van *iemand wast de zieke*. Er is hier m.a.w. sprake van één oppervlaktestructuur met twee verschillende dieptestructuren, die door T-regels geëxpliciteerd kunnen worden.

Hoeveel perspectieven de generatieve grammatica ook opent, ze stelt haar beoefenaars ook voor grote problemen. Eén daarvan kan gedemon-

streerd worden aan het zoëven geschetste model van *de jongen eet een boterham*. Bij de grammatica die we voor dit zinnetje hebben opgesteld, bleek het mogelijk de zin die we als uitgangspunt genomen hadden, te genereren. Daarnaast kunnen met diezelfde grammatica echter ook andere zinnen gegenereerd worden, nl. *de boterham eet een jongen* of *een boterham eet een boterham* of *de jongen eet een jongen* en nog andere combinaties met *een* en *de*. Nu kan men stellen dat al deze zinnen grammaticaal deugen; hun inhoud echter is onzin. We moeten dus inzien dat grammaticaliteit en zinnigheid twee verschillende dingen zijn. De grammatica kan alleen de zorg voor het eerste, de grammaticaliteit, op zich nemen en voorkomen dat bijv. zinnen als *een de eet jongen boterham* gegenereerd worden. Het verschil tussen zinloosheid en zinvolheid ligt echter op een ander plan, op dat der semantiek en daarom is het noodzakelijk naast de syntactische component ook een semantische component te onderscheiden. Deze semantische component is verantwoordelijk voor het al of niet zinnig zijn van de gegenereerde uiting.

Dit is een moeilijk punt. Allereerst moeten we begrijpen dat het zinvol -zijn van een taaluiting nog niets zegt over waarheid of onwaarheid van die uiting. De zin *de jongen eet een boterham* is zinvol, maar hij kan best onwaar zijn, in casu wanneer de bedoelde jongen een appel eet of helemaal niet eet. Zinloos is echter een zin als de zoëven vermelde: *de boterham eet een jongen*, waarbij het goed is te bedenken dat veel ogenschijnlijk zinloze zinnen wel degelijk zin kunnen hebben in een bepaalde context, bijv. in een sprookje. Door de tegenstanders van de generatieve grammatica wordt vooral dit punt aangegrepen om kritiek te oefenen en inderdaad blijft dit een ernstige crux in de gehele theorie: men moet namelijk knopen doorhakken en in bepaalde gevallen decideren dat iets zinloos of zinvol is. Dat laatste kan alleen door een beroep te doen op de competentie van de taalgebruiker en de subjectiviteit van dat standpunt maakt eenstemmigheid in vele gevallen onmogelijk. Zeker is er wel een communis opinio te bereiken wanneer men van een zekere alledaagsheid uitgaat, maar men doet er goed aan ruimte te laten voor beeldspraak: met name de metafoor blijkt te berusten op schijnbare zinloosheid.

Dit alles wordt natuurlijk terdege ingezien door de generatieve grammatici, die deze moeilijkheid op ingenieuze wijze trachten te ondervangen door een nieuw soort regels, de selectieregels, die ervoor moeten zorgen dat bij het genereren van een zin de juiste keuze gedaan wordt uit de mogelijkheden die het lexicon biedt. In het lexicon moet elk opgenomen woord voorzien zijn van een aantal kenmerken, die steeds verdergaande specialisatie van betekenis aanduiden. Een woord als *jongen* moet voorzien zijn van de aanduiding 'substantief' (een syntactisch kenmerk); daarna

volgt een semantische specificatie die ook weer als een boomdiagram voorgesteld kan worden met vertakkingen van het type: soortnaam/ stofnaam; abstract/concreet; levend/levenloos; mannelijk/vrouwelijk; eetbaar/niet-eetbaar en zeer veel denkbare andere specificaties. Een woord als *eten* moet als syntactisch kenmerk de V (van verbum) voeren, de toevoeging dat het subject 'levend' als kenmerk moet hebben; er moet vermeld worden dat het een transitief werkwoord is en dus gewoonlijk een object bij zich heeft, en dat object moet als kenmerk 'eetbaar' hebben. Zo'n lexicaal gegeven kan er dan bijv. zo uitzien:

eten V [+ Subject ['levend']... (+ Object ['eetbaar'])].

Daaruit is dan af te lezen dat *de jongen eet* zinvol is, maar *het huis eet* niet, dat *de jongen eet een boterham* zinvol is, maar *de jongen eet een huis* weer niet.

Deze dingen lijken triviale dan ze zijn. Vooral een kenmerk als 'eetbaar' of 'drinkbaar' schijnt banaal te zijn, maar men bedenke dat binaire vertakkingen van het bovengegeven type spoedig tot een strenge determinatie voeren (een illustratief geval leverde destijds het radioprogramma 'Het hangt aan de muur en het tikt'; voor de B.B.C. 'Twenty Questions'). In een vrij vroeg stadium verschijnt dan al het criterium van de eetbaarheid, wat tenslotte niet zo gek is in een samenleving die alleen maar kan functioneren als er voedsel aanwezig is.

Voor we besluiten eerst nog een belangrijke opmerking om eventueel bij u gerezen misverstand weg te nemen. De generatieve grammatica biedt een theorie en het zou onjuist zijn te menen, dat het genereren van zinnen volgens het hier behandelde model zich eveneens zo zou afspelen in de geest (of de hersens) van de spreker. Het is dus niet zo dat iemand die een passieve constructie bezigt, hiertoe gekomen zou zijn via een transformatie; nee, die transformatie is een hulpmiddel in de taalkundige theorie, en het verband dat bestaat tussen de taaluiting en de theorie daarover is niet deductief. Dat is aanvankelijk moeilijk voorstelbaar en ter verduidelijking van dit alles kan men het beste het oog richten op de natuurwetenschappen, waarbij men ook voortdurend nieuwe manieren uitdenkt om bekende verschijnselen te beschouwen. Als voorbeeld diene de theorie dat het licht voorstelbaar is als stralen die zich langs een rechte lijn voortbewegen. Natuurlijk is daarmee niet verklaard wat licht 'is', maar er is wel verduidelijkt hoe we ons licht kunnen voorstellen. Men mag daarom niet vragen naar de waarheid van zo'n theorie; die vraag is zinloos. Het gaat immers alleen om de adequaatheid van de voorstelling, om de bruikbaarheid van een model, dat eventueel later door een ander model vervangen kan worden (zoals de golftheorie van het licht de oudere theorie van de stralen vervangen heeft). Het is dus een onjuiste vraagstelling wanneer men wil nagaan of een spreker zijn taal voortbrengt

zoals het generatieve model dat voorstelt. Een te concrete voorstelling van zaken voert hier tot wanbegrip: het zou even vreemd zijn wanneer men aan een natuurkundige zou vragen: 'laat me nu eens een atoom zien!' Dat kan niet, maar men mag daaruit niet concluderen dat een atoom niet bestaat. Zo zijn ook vragen als: bestaat een lijdend voorwerp, bestaat transitiviteit, bestaat een transformationeel model, etc. zinloos; men mag niet vragen naar existenties, maar alleen naar de adequaatheid van de voorstellingen die wij ons maken. Er is hier een abstractieniveau vereist, waarbij men niet meer mag denken in termen als $A = B$, maar alleen van A als B (d.w.z. A voorgesteld als B).

Resumerend mogen we vaststellen dat de generatief-transformationele methode ons wel wat te bieden heeft. We zien hier hoe men tracht onze voorwetenschappelijke, intuïtieve kennis te expliciteren en op een wetenschappelijk niveau te brengen door toepassing van modellen en formalisaties. De aandacht voor het woord, die vooral in de Nederlandse linguïstiek sinds Reichling centraal stond, is daarbij vrijwel verdwenen; primair is hier de zin. Door het onderscheid van diepte- en oppervlaktestructuur heeft men opnieuw aandacht gekregen voor taaluniversalia, een onderwerp waar de post-Bloomfieldians uit afkeer van generalisaties huiverig tegenover stonden, en ook de belangstelling voor de historie van de taalwetenschap heeft hierdoor een nieuwe impuls gekregen.

Voor de neerlandici extra muros biedt de generatieve grammatica het perspectief dat zij niet louter descriptief is, maar ook een normatieve inslag heeft, wat voor het vreemde talenonderwijs een gebiedende eis is. We zijn er nog ver van verwijderd dat er een generatieve grammatica voor het Nederlands bestaat, laat staan voor buitenlanders. In Nederland is voorlopig het enige op dit gebied het proefschrift van Kraak en het informatieve artikel van Schultink in de *Nieuwe Taalgids* van deze zomer. Wanneer we spreken over de stand van het huidige taalkundig onderzoek echter, dan mogen we besluiten met te stellen dat zeker van deze richting nog veel verwacht mag worden.

Tweede werkvergadering gehouden op woensdag 6 september 1967 te 9.30 uur

Voorzitter:	Prof. Dr. E.H. Kossmann (Universiteit Groningen, vh. Londen)
Thema:	De status van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten.
Mededeling	van Prof. Mr. G.J. Resink (Universiteit van Indonesië, Djakarta) over Indonesische plannen.

Verslag van de discussie op de tweede werkvergadering

DE VOORZITTER: Dames en Heren, mij valt de onwaarschijnlijke eer te beurt deze vergadering te mogen voorzitten, niet overigens omdat ik van het onderwerp ooit veel heb begrepen. Het enige wat ik ervan begrepen heb, heb ik geleerd op de twee colloquia, het eerste in Den Haag, het tweede in Brussel, en ik ben daar nog altijd dankbaar voor en hoop nu vandaag opnieuw over de moeilijkheden van de kwestie nader te worden ingelicht. Wat ik wel heb opgemerkt tijdens het Colloquium in Brussel, zowel als tijdens het eerste in Den Haag is, dat er een neiging voor de discussies over dit probleem, dit blijkbaar hete probleem bestaat, om nogal verhit te worden en bovendien een neiging van deze discussies om zich te richten tot of tegen bepaalde autoriteiten, bepaalde wettelijke maatregelen waarvoor deze autoriteiten meestal zelf nu ook niet zonder meer verantwoordelijk te stellen zijn. Om nu te voorkomen dat er misverstanden over dit soort kwesties ontstaan, is het misschien het beste als deze discussie wordt ingeleid door een van de vertegenwoordigers van het Ministerie van O. en W., ook al mogen wij van deze vertegenwoordiger niet verwachten dat hij nu, op dit ogenblik, zonder enige voorbereiding - want wij hebben hem met ons verzoek overvallen - in staat zal zijn definitieve mededelingen te doen over wat dan ook. Trouwens een samenkomst als deze is natuurlijk ook helemaal niet de plaats om ministeriële besluiten openbaar te maken. Het is een discussie waarbij - en dat is toch wel bijzonder verheugend - het Ministerie, vertegenwoordigers van het Ministerie, betrokken zijn uit hoofde van hun functie, maar niet als autoriteiten, die op dit ogenblik iets kunnen beslissen, een discussie tussen ons die met deze problemen te maken hebben en het Ministerie dat deze problemen moet trachten op te lossen, voorzover dat gaat. Indien ik dan nu ook het woord geef aan de Heer Vrijhoef van het Ministerie van O. en W., dan is dat nogmaals - en hierop leg ik de grootste nadruk, want dat is de voorwaarde die moest worden vervuld voor we hem konden overhalen hier te

spreken - dan is dat niet omdat hij hier officiële mededelingen kan doen - hij is niet geprepareerd op deze zaak, hij gaat hier niet een referaat houden - maar ik hoop dat hij toch wel bereid is ons mee te delen hoe het Ministerie over het algemeen over deze dingen denkt, in hoeverre het zich met deze kwestie bezig houdt en wat het hoopt misschien te kunnen doen. Mag ik U dus vragen Uw mededelingen of Uw opinie te geven?

DE HEER H.A.J.M. VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter, als U het mij toestaat zou ik, alvorens aan het eigenlijke onderwerp te beginnen, waarmee U mij, zoals U zojuist gezegd heeft, wel wat heeft overvallen, willen terugkomen op een paar dingen die gisteren in deze vergadering gezegd zijn.

Op de eerste plaats spijt het mij bijzonder dat Mej. de Vries hier niet aanwezig is. Mej. de Vries heeft tijdens de discussie van de eerste werkvergadering, als ik het goed heb begrepen, gesproken over een verzoek van haar om bijdragen in de kosten verbonden aan het nemen van abonnementen, het huren van grammofonplaten en geluidsbanden of iets van dien aard. Ik vind dat het eigenlijk jammer is dat dat in de openbare en internationale vergadering, kan ik wel zeggen, aan de orde gesteld is, omdat naar het mij voorkomt dit eenvoudige administratieve kwesties zijn, waarvoor men toch eigenlijk dit college niet zou behoeven lastig te vallen. Maar de voorstelling van zaken die zij gegeven heeft, is geheel buiten haar schuld, naar ik aanneem, niet juist geweest; in die zin dat het verzoek dat ons bereikt heeft van haar kant niet meer inhield dan een bijdrage in de kosten van het abonnement op een catalogus en deze bedroegen toen iets van f 25,-. Daarop is geantwoord dat deze uitgave bestreden kon worden uit een subsidie dat haar voordien voor de bibliotheek van de Nederlandse afdeling te Kopenhagen ter beschikking stond, en dat kon ook gemakkelijk, want er was nog een behoorlijk saldo over, een bedrag van f 125,-. Mej. Talsma, die hier naast mij zit, eveneens van het Ministerie, heeft de dossiers erop nageslagen; dat is dus verantwoord. Nu, die f 25,- dat is helemaal niet zo'n probleem, dat kunt U rustig uit dat bedrag betalen. Ons was niet bekend, dat er ook nog andere kosten aan verbonden waren. Het neemt niet weg, dat Mej. Talsma namens de Minister toen geschreven heeft: 'Mochten zich nog andere vraagstukken voordoen, of mocht dit niet helemaal bevredigend of ontoereikend zijn, als er redelijke gronden zijn, laat U het dan even weten; dan kunnen we er nog verder over praten' Er is geen reactie op gekomen. Zoals U ziet een heel eenvoudige, simpele administratieve kwestie.

Het tweede puntje dat ik even zou willen aanroeren, is de kwestie van de beurzen. Men dringt steeds aan: er moeten nieuwe beurzen, meer beurzen komen. Nu is dat altijd een kwestie van het budget van het Ministerie.

Dat is ook geen rekbare zaak; dat is een pot en daar zit een bodem in; dat is nu eenmaal zo en die bodem is gewoonlijk snel bereikt. Aan de andere kant moet men zich ook niet voorstellen dat het aantal beurzen dat voor een groot aantal landen beschikbaar is, voor een bepaald land in alle gevallen ontoereikend zou zijn. Dit is nl. helemaal niet het geval. Zo wordt b.v. voor Duitsland een aantal beurzen - en ik geef toe dat het een bescheiden aantal is, ik geloof zoiets van 6 - beschikbaar gesteld. Maar de ervaring wijst uit dat er zich uiteindelijk dan slechts een 2-tal kandidaten aanmelden. - Interruptie van Mej. Talsma: 'Alleen dit jaar 2'. - Alleen dit jaar 2, zegt Mej. Talsma. Overigens zou zij hier veel beter over kunnen spreken dan ik, want zij behandelt deze zaken regelmatig. Maar dit jaar dus slechts 2 kandidaten; 4 beurzen blijven er ongebruikt en dat is echt niet alleen het geval met Duitsland. We hebben het herhaaldelijk beleefd dat men naar kandidaten moet zoeken. Maar nu geef ik wat dit betreft graag Mej. Talsma even het woord.

MEJ. MR. E. TALSMA: Ik kan hier alleen de kleine aanvulling op geven dat er voor Duitsland 6 beurzen beschikbaar zijn, maar dat er dit jaar maar twee goed gekwalificeerde Duitse studenten, die door de D.A.A.D. worden voorgedragen, waren die een aanvraag hebben ingediend. Het vorig jaar zijn ze wel allemaal gebruikt. Nu is het geld daarvoor wel voor andere doeleinden benut. Maar op het moment is het natuurlijk absoluut onmogelijk te proberen nog meer beurzen te krijgen, nu het beschikbare aantal niet eens wordt opgebruikt. Wat Zuid-Afrika betreft, waarover gisteren ook een opmerking werd gemaakt, kan ik zeggen dat er sinds ik meen twintig jaar 10 beurzen voor studenten en 6 zgn. stipendia bestaan, waarvoor altijd wel grote belangstelling is. Dus er zijn bepaald wel mogelijkheden in Nederland met een Nederlandse beurs een studie van langere duur te ondernemen.

DE HEER VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter, dan is er nog een derde puntje waarover Mej. Talsma misschien toch ook nog even het woord zal willen voeren: dat is de kwestie van het Engels bij het afleggen van examens door buitenlanders aan de universiteiten. Ik kan me toch heel slecht voorstellen dat voor alle buitenlanders die naar Nederland komen en hier universitaire examens afleggen, per se de kennis van het Engels nodig zou zijn of dat ze per se in die taal examen zouden moeten afleggen. Dit geldt heel bepaald, dunkt mij, voor eventuele nederlandisten in het buitenland die naar Nederland komen. Maar dat is een kwestie waarop ik hier niet te diep wil ingaan, want dat is uiteraard een zaak van de universiteiten zelf.

Om nu te komen tot de materie waarover de Voorzitter mij heeft uitgenodigd het een en ander te zeggen, dat is dus de kwestie die in het programma wordt omschreven als: de status van hoogleraren en lectoren

in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren, dat het zeker in het stadium waarin we nu verkeren, volstrekt overbodig zou zijn om tot min of meer verhitte discussies te komen en ik vraag mij af of de tijd die is uitgetrokken voor dit onderwerp niet bijzonder ruim gemeten is. Ik heb het genoeg gehad om bij de Conferentie van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan universiteiten in de duitstalige landen, die verleden jaar oktober te Bonn en Keulen heeft plaats gehad, te kunnen meedelen dat met name de Minister van O. en W. een bijzonder positieve instelling had t.a.v. dit vraagstuk, dat hij zich duidelijk realiseerde dat hier inderdaad een vraagstuk aan de orde is dat om een oplossing vraagt, en dat hij met alle nadruk zijn ambtenaren opdracht gegeven heeft te zoeken naar wegen om dit vraagstuk tot een oplossing te brengen. Deze mededeling herhaal ik met grote vreugde ook namens de huidige Minister van O. en W. die ook zeer bepaald een heel positieve instelling heeft t.a.v. het vraagstuk en ook graag bereid is om te streven naar oplossingen die bevredigend en tevens haalbaar zijn. Sinds het regionaal Colloquium, dat ik zojuist noemde zijn er bepaald vorderingen gemaakt in het gesprek, in het overleg dat over deze aangelegenheid tussen een groot aantal overheidsinstanties nodig is. Men moet zich realiseren dat wanneer een vraagstuk van deze aard aan de orde is, de Minister van Onderwijs niet de enig zaligmakende autoriteit is. Men heeft te maken met de Pensioenraad, met het Ministerie van Binnenlandse Zaken, met de Minister van Financiën en met nog verschillende andere instellingen; kortom er moet een heel complex van bestaande wetgevende maatregelen, waar geen ambtenaar en geen minister onder uit kan, bij betrokken worden. Men moet dan, als men die maatregelen wil veranderen, andere treffen en dan zullen alle betrokken autoriteiten, alle betrokken instanties, alle betrokken departementen daarover een mening moeten vormen, daarover hun oordeel moeten uitspreken. Nu kan men op het Ministerie van O. en W. heel gemakkelijk stellen - en dat doet de Minister dan ook met nadruk -, dat het hier om een belangrijke aangelegenheid gaat. Maar dan komt deze, laten we zeggen, in een ruimer kader, dan komt zij in een kader waarin de belangen die hiermee gemoeid zijn, worden afgewogen; zowel op legislatief gebied als op dat van de financiën moeten zij worden afgewogen tegen andere belangen en dan komt men tot een prioriteitenopstelling, financieel, maar ook legislatief. Wanneer men overweegt aan een groepering als deze tijdens een verblijf in het buitenland haar pensioenrechten te laten behouden, dan moet men er rekening mee houden dat er talloze andere groeperingen zijn - en vooral in deze tijd van toenemende internationale samenwerking, van toenemende behoefte aan export van intellectueel personeel op velerlei niveau, dus

niet alleen op dat van docenten aan universiteiten - die hierop eveneens aanspraak zullen maken. Men moet dus wel weten waaraan men begint en zich realiseren, dat men daarmee een geweldige berg aan het ondergraven is, die ook van de andere zijde bijzonder zorgvuldig in het oog gehouden wordt. M.a.w. men moet, alvorens een bepaalde categorie in een geprivilegieerde positie te brengen, nauwkeurig de consequenties vaststellen. Dit zijn werkelijk ingewikkelde vraagstukken in een geheel van wetgeving in een bepaald land. Wanneer ik U dus de verzekering geef dat we sinds oktober met grote energie en met grote voortvarendheid hieraan werken, dan zult U daar misschien een soort dooddoener in beluisteren, die wel meer van ministeriële zijde gehanteerd wordt. Doch al is de kwalificatie 'dooddoener' gezien vanuit het standpunt van degenen die luisteren wel begrijpelijk, toch is zij voor degenen die achter de tafel zitten, onbillijk, daar de overwegingen die ik hier heb trachten aan te duiden, door hen wel degelijk zeer ernstig gemeend zijn. Ik geloof dat daar niet genoeg de nadruk op kan worden gelegd. Er zijn alleen in het Ministerie van Onderwijs een groot aantal autoriteiten bij betrokken, afdeling Rechtspositie Onderwijs, Directoraat-Generaal Wetenschappen, enfin, er zijn hele reeksen mensen, die zich hiermee moeten bezig houden. We hebben aan deze problemen een aantal vergaderingen van deze deskundigen in het ministerie zelf gewijd. We hebben ook al besprekingen gehad, - en zeer vruchtbare, kan ik U zeggen - met andere instanties en departementen. De zaak maakt dus voortgang, maar maakt U zich geen illusies, dat men één, twee, drie nu zo'n regeling maar voor den dag kan toveren. Dit is werkelijk een bijzonder ingewikkelde aangelegenheid, waarvoor heel veel overleg, heel veel nadenken en heel veel tijd nodig is; dat is nu eenmaal zo. Ik kan U meedelen dat we van verschillende instanties waarmee we in contact zijn, ook bijzonder positieve reacties hebben gekregen. Het gaat er nu om een legislatieve vorm te vinden die haalbaar is in het patroon van alle bestaande wetgevende bepalingen. Inmiddels heeft U een zeker spoor reeds kunnen ontwaren van de activiteit die op dit punt ontwikkeld wordt, doordat aan U allen een vragenlijst is toegezonden, waarop U werd verzocht bepaalde inlichtingen te verschaffen over de positie waarin U momenteel verkeert. Het spreekt wel vanzelf dat deze gegevens straks nader in studie zullen moeten worden genomen bij het nemen van beslissingen die men voorbereidt. Ik moet U echter wel zeggen, dat wanneer op een bepaald ogenblik ten principale een beslissing genomen is van: in die richting is iets haalbaar, in die richting kan het en komen we niet in conflict met talloze andere bestaande situaties, dan betekent dat nog niet, dat al degenen die momenteel in enigerlei functie in enigerlei vorm in het buitenland werkzaam zijn, automatisch ook van zo'n regeling zullen

kunnen profiteren. Dat is nl. altijd bij legislatieve arbeid het geval: men moet een bepaald kader scheppen, maar het is lang niet zeker dat iedereen dan ook in dat kader past. Men maakt dat kader wel zo ruim mogelijk, maar op een bepaald ogenblik is er toch een grens aan. En het valt nu nog helemaal niet te zeggen of er onder U aanwezig zijn die wel of die niet in zo'n kader zullen passen. Maar dat is nu eenmaal niet te vermijden daar een kader per definitie een grens is.

Een derde opmerking die ik hieraan zou willen toevoegen is, dat wanneer op een bepaald ogenblik een systeem in het leven mocht kunnen worden geroepen, dat zoveel mogelijk aan de bestaande noden en wensen tegemoet komt, dit zoals vanzelf spreekt de Nederlandse staat geld gaat kosten. Dat betekent dus ook dat de Minister verantwoordelijk is voor het besteden van die gelden. De Minister van O. en W. zal dan verantwoording moeten kunnen afleggen aan de volksvertegenwoordiging over de besteding van die gelden. En dat houdt dus in - het is wel een heel simpele zaak, maar ik zeg het hier toch met grote nadruk in deze tragsgewijze ontwikkeling - dat de Minister ook heel nadrukkelijk betrokken moet worden bij de uitvoering van genomen beslissingen, met name wanneer er op een bepaald ogenblik hoogleraren of lectoren in het buitenland moeten worden benoemd die in aanmerking wensen te komen voor de geschapen regeling. Het kan dan niet anders of de Minister van O. en W. zal in die benoeming moeten worden gekend en er zijn instemming mee moeten betuigen, alvorens hij ertoe kan overgaan de verantwoording op zich te nemen daarvoor bepaalde gelden beschikbaar te stellen. Dat is ook een vraagstuk dat t.z.t. dus aan de orde zal moeten komen, waar we dus nu al over nadenken. Dat houdt dan in dat universiteiten in het buitenland die een Nederlander wensen te benoemen, op de een of andere wijze ervan op de hoogte zullen moeten zijn, dat zij er het beste aan doen, willen zij een kandidaat aantrekken die deze regeling op zich toegepast zou willen zien, zich in eerste instantie te wenden tot de Minister; eventueel via een andere instantie, maar in ieder geval dat in een vroegtijdig stadium het Ministerie van O. en W. in deze benoeming wordt gekend. En dat is een bijzonder moeilijk vraagstuk, want men moet zich realiseren dat tot nu toe het Ministerie van O. en W. in Nederland maar heel sporadisch betrokken is geweest bij de vraag of in een bepaald geval aan bepaalde universiteiten bepaalde personen, te weten bepaalde Nederlanders, al dan niet benoemd zouden worden. De universiteiten hebben een zelfstandig bestaan. Met de buitenlandse universiteiten, die op eigen gezag haar onderwijskrachten benoemen en over eigen middelen beschikken, heeft de Nederlandse Minister ipso facto natuurlijk helemaal geen bemoeienis en de praktijk is dan ook dat we er vrijwel nooit bemoeienis mee hebben. Dat zal dan in

de toekomst dus anders moeten gaan en hoe dat nu geregeld moet worden is een vraagstuk op zichzelf, dat zich thans voordoet. Moet men er toe overgaan aan alle denkbare universiteiten over de hele aardbol een mededeling uit te zenden van: 'Mocht U het ooit in Uw hoofd halen een Nederlander te benoemen, dan moet U eerst zus en zo'. Dat is natuurlijk een onmogelijke zaak. Ik zal U met dit vraagstuk verder niet lastig vallen; het is een zorg die U nu ook verder niet hoeft te dragen. Ik geef U alleen maar aan dat, wanneer U zich beraadt over de vraag: hoe moet dat nu met dit probleem, U er zich wel terdege rekenschap van moet geven dat hier allerlei voetangels en klemmen liggen, die deze kwestie bepaald niet eenvoudig maken.

Een vierde punt is dan nog de bijzonder gewenste samenwerking met België. Prof. Thys heeft daar in zijn openingswoord al met nadruk en tot mijn vreugde op gewezen, dat er op dit gebied een groeiende samenwerking is en dat er om die reden een speciale commissie in het leven geroepen is die zich met deze aangelegenheden heel zorgvuldig zal gaan bezighouden. Hoe die samenwerking nu zal moeten gaan verlopen is nog niet zo eenvoudig, dunkt mij. Op dit punt zal nog veel overleg, veel studie, ook veel bilateraal beraad met onze Belgische vrienden moeten plaats hebben, alvorens men tot een zeker werkschema komt waardoor deze samenwerking ook in de praktijk tot daden zal kunnen leiden. Mijnheer de Voorzitter, ik heb het gevoel dat ik langzamerhand wel zo ongeveer gezegd heb wat er op dit moment te zeggen is, dat het heel weinig zin heeft en detail een uiteenzetting te gaan geven van wat voor soort gesprekken ik nu al wel gevoerd heb, wat er op al die vergaderingen nu wel en niet gezegd is, wat er nog te wachten staat aan vergaderingen en besprekingen. Dat zijn allemaal dingen die U nauwelijks zullen interesseren, maar die zich op dit moment ook niet lenen om überhaupt in de openbaarheid te worden gebracht. Daarmee zou men de zaak alleen maar moeilijker maken. Ik wil dus eindigen, Mijnheer de Voorzitter, met er nogmaals met grote nadruk op te wijzen dat er in Nederland bij het Ministerie van O. en W. met aan het hoofd de Minister, met de grootst mogelijke energie en met de meeste aandacht aan dit vraagstuk gewerkt wordt. Applaus.

DE VOORZITTER: Uit het applaus is wel duidelijk dat men Uw mededelingen zeer op prijs stelt. Het is inderdaad een belangrijke kwestie en wij weten toch eigenlijk ook wel allemaal dat het Ministerie zich die kwestie aantrekt. In hoeverre het werkelijk noodzakelijk is hierover nu verder te discussiëren, weet ik niet. De beslissing hierover ligt ook eigenlijk helemaal aan mij. Ik geloof dat het het beste is de discussie open te stellen en ieder die wat te zeggen heeft, te vragen het woord te vragen.

DR. L. DELFOS (voorh. Göttingen) Ja, mag ik even een kort woord over die kwestie van de studiebeurzen zeggen? De kwestie van de studiebeurzen is een zeer duistere zaak. Aan wie worden er voorstellen gedaan en aan wie wordt er geschreven: zoveel beurzen staan er ter beschikking? Tot in Göttingen zijn die dingen nooit doorgedrongen. Ik heb er in de laatste twintig jaar nooit van gehoord dat er voor studenten in de nederlandistiek een beurs ter beschikking stond, wel voor andere vakken. Onlangs kwam er een geograaf bij mij langs om een briefje te vragen. Maar de Nederlandse lector heeft nooit een beurs gekregen, of op zijn hoogst misschien één keer in de laatste twintig jaar. Ergens moeten die dingen dan blijven liggen, in Bonn, bij de D.A.A.D., ik weet het niet; dat zal toch onderzocht moeten worden.

MEJ. TALSMA: Het Nederlandse Ministerie van O. en W. stelt ieder jaar een aantal beurzen ter beschikking, dat gaat langs de officiële weg, dus via de D.A.A.D. te Bonn. Dit geldt zowel voor de beurzen voor zomercursussen als voor een heel academisch jaar. In de brief waarin die beurzen officieel worden aangeboden, en van welke brief de Nederlandse Ambassade in Bonn een afschrift krijgt, wordt gevraagd vóór een bepaalde datum - dat is meestal zo iets van 15 april, 1 mei - voorstellen te doen, wie de Duitse instanties in overleg met de Nederlandse Ambassade voor deze beurzen voordragen. In de voorwaarden worden geen bepaalde vakgebieden genoemd. Er worden dus niet zes beurzen voor germanisten die Nederlands als bijvak hebben gekozen, beschikbaar gesteld. Neen, deze beurzen gelden voor alle vakgebieden. Zowel nederlandisten als studenten in andere vakken komen ervoor in aanmerking. Het Nederlandse Ministerie wacht de voorstellen af die van de D.A.A.D. uit Bonn komen. En het is de taak van de D.A.A.D., net zoals het de taak is van de Franse en Engelse instanties (British Council, enz.) om die Nederlandse beurzen bekendheid te geven en gegadigden uit te nodigen een aanvraag in te dienen. Daar heeft het Nederlandse Ministerie niets mee te maken, want ze werden officieel aan de buitenlandse instanties aangeboden.

DR. DELFOS: De zaak zal worden onderzocht.

DE HEER VRIJHOEF: Misschien zou het wenselijk zijn dat U zich eens tot de D.A.A.D. wendt en zegt: 'Hoe zit dat, ik wil graag een mededeling over die beurzen'. Misschien kan de zaak daardoor worden opgelost.

PROF. DR. A.J.M. VAN SEGGELEN (Straatsburg): Mij bereiken regelmatig berichten dat er beurzen beschikbaar worden gesteld. Mej. Talsma noemde zoeven de datum van 1 mei. Als het dan gaat over beurzen voor een zomercursus, moet ik wel zeggen dat die datum rijkelijk laat is. Ik weet niet of het mogelijk is een vroegere datum voor het bekendmaken van beurzen vast te stellen, maar het is nu eenmaal zo, dat veel colleges onge-

veer half mei eindigen en men heeft dan heel vaak moeite nog studenten in groten getale samen te krijgen, hen hiervan op de hoogte te brengen en dan eventueel nog een selectie te maken.

MEJ. TALSMA: De beurzen worden door het Ministerie veel eerder bekendgemaakt. Wij willen altijd graag dat de kandidaten de voorstellen ongeveer voor 15 april in hun bezit hebben; maar mijn ervaring is, dat ik vaak een briefje uit Frankrijk of Duitsland krijg met de vraag: 'Kan het niet veertien dagen of een maand later?' Wij hebben de beurzen soms al in januari/februari aangeboden. En men weet dat er zo'n overeenkomst is, dus dat deze aanbiedingen op komst zijn.

PROF. VAN SEGGELEN: Dat komt dan - ik heb er ervaring mee - omdat de student in kwestie die ervoor in aanmerking zou kunnen en willen komen, al voor een ander land waarvan hij ook de taal studeert, een beurs heeft aangevraagd en eerst eens de resultaten van die aanvraag wil afwachten.

DE HEER VRIJHOEF: Een zeer moeilijke vraag.

MEJ. TALSMA: Daar kan het Nederlandse Ministerie niets aan doen.

PROF. VAN SEGGELEN: Daar kan het Nederlandse Ministerie niets aan doen, maar als het in het algemeen zulke beurzen vroeger beschikbaar stelt dan andere landen, dan weet men in januari/februari al waar men aan toe is.

DE HEER VRIJHOEF: Dat gebeurt van Nederlandse kant ook. Die beurzen worden in januari, uiterlijk februari aangeboden. Dat is de uiterste datum. De datum die Mej. Talsma noemt, is de datum waarop het Ministerie verwacht dat van Franse zijde de voorstellen omtrent de kandidaten binnen zijn. Maar in januari wordt aan de Franse autoriteiten geschreven: 'Die beurzen zijn er beschikbaar, geeft U er nu publiciteit aan; maar zorg dat de gegevens omtrent de kandidaten bij ons vóór mei binnen zijn.'

PROF. VAN SEGGELEN: Ja, dan zit natuurlijk ergens een leemte. Er is dan een flessenhals waar de dingen blijven steken. Mij hebben zulke aanbiedingen nooit bereikt voor half mei.

DE HEER VRIJHOEF: Dat is zeker een kwalijke zaak, maar dan ligt de flessenhals vanzelfsprekend in Parijs. Wanneer men in Parijs van februari tot mei wacht voor men de brief doorstuurt, dan is ongetwijfeld de ellende niet te overzien. Maar anderzijds is het natuurlijk voor het Ministerie niet mogelijk rechtstreeks aan belanghebbenden mededelingen te gaan doen over die beurzen. Dat gaat eenvoudig niet. Dat kan een Nederlands minister zich niet permitteren.

DE VOORZITTER: Dames en Heren, het verheugt me te constateren dat niet alleen de status van hoogleraren en lectoren een ingewikkelde kwestie

blijkt te zijn. Wie mag ik verder het woord geven?

DRS. R.G. LECLERCQ (Würzburg): Ik wil graag nog even terugkomen op de opmerking van de Heer Vrijhoef dat in de toekomst, wanneer deze regeling dus eenmaal geschapen is, waarschijnlijk in Nederland de Minister van O. en W. de aangewezen instantie zal zijn tot wie een buitenlandse universiteit die een lector voor Nederlands zoekt, zich kan wenden. Ik vraag mij echter nu af, waarom. Ik heb dat niet helemaal begrepen; ik zie dat ook niet zo goed in. Voor hoogleraren in Nederland bestaat volgens mij zoiets ook niet en het is mij niet helemaal duidelijk, waarom dat bij lectoren aan buitenlandse universiteiten in de toekomst wel het geval zou moeten zijn.

DE HEER VRIJHOEF: Ik geloof dat U mijn woorden niet helemaal goed begrepen hebt, of dat ik niet duidelijk genoeg geweest ben. De kwestie is nog in studie. Het is meer hardop denken wat ik gedaan heb dan hier definitieve mededelingen doen. Maar het is niet zoals U nu denkt, dat een buitenlandse universiteit zich in eerste instantie tot de minister zou moeten wenden. Het zou zó kunnen zijn, dunkt mij, dat een universiteit op eigen kracht, zoals tot nu toe altijd is gebeurd, een lector of een hoogleraar zoekt. Maar op het moment dat de universiteit tot de benoeming van een bepaald persoon zou willen overgaan en de vraag komt aan de orde: hoe zit het hier met de pensioenrechten, met de salariëring en alle mogelijke andere dingen, dan zal de betrokkene ten antwoord krijgen: ja, dat is hier niet zo fijn allemaal, die zijn er niet. En dan zegt de man natuurlijk nee, ik doe het niet; of hij zegt ja voor een paar jaar, zoals U allemaal gedaan hebt. Maar goed, ik kan mij voorstellen, dat op een bepaald moment iemand zegt: nee, daar voel ik weinig voor. Op dat moment zou de buitenlandse universiteit moeten weten: er is een uitweg via de Nederlandse voorzieningen die er bestaan. In dat geval zou dus betrokkene moeten worden verwezen naar het Nederlandse Ministerie van O. en W. en zeggen: Ik heb deze aanbieding, ik zou er graag op ingaan. Wat vindt de Minister daarvan? Is de Minister bereid mij in te passen in dit schema? Dan moet de Minister zich daar dus een oordeel over kunnen vormen: over de betekenis van de plaats, over de kwaliteit van de persoon in kwestie. Dan moet de Minister bij wijze van spreken kunnen optreden op de manier, waarop hij ook de leerkrachten aan Nederlandse onderwijsinstellingen benoemt. Anders kan hij de verantwoording niet op zich nemen gelden beschikbaar te stellen; dat ligt voor de hand. Maar het is dus niet zo, geloof ik, dat de buitenlandse universiteit alvorens uit eigen beweging stappen te ondernemen, in eerste instantie bij de Nederlandse minister terecht zou moeten komen. Er kan evenwel een stadium aanbreken, waarop dit wenselijk wordt. Mocht echter dit voorafgaand over-

leg niet hebben plaatsgehad en de universiteit iemand hebben benoemd die pas naderhand tot het inzicht komt dat hij, wat die pensioenrechten betreft, een wat wazige toestand heeft aanvaard, dan is het, dunkt mij, altijd nog wel mogelijk dat hij zich alsnog tot het ministerie wendt. Maar dan rijst natuurlijk wel de vraag of de Minister met déze man in déze situatie akkoord gaat en dat zal dan niet altijd bij voorbaat vaststaan. Daarom is het natuurlijk veel verkieselijker dat zo iemand zich in een zeer vroeg stadium voordat de benoeming definitief is geworden met het Ministerie in verbinding stelt. Maar dit zijn preludes op wat misschien de regeling zal kunnen worden. Ik heb eerder de moeilijkheden willen aangeven dan nu reeds de oplossing op tafel leggen, want die heb ik niet. Hardop denkende heb ik dus gezegd: ik stel mij voor dat er te zijner tijd toch iets op deze zaak gevonden wordt. Maar, nogmaals, beschouwt U al deze verhalen van mij niet als een soort definitieve oplossingen. Daarvoor is het nog te vroeg. Wij zijn nog niet zover.

PROF. DR. W.J. DE PAUW (Pretoria): In verband met de studiebeurzen zou het misschien mogelijk zijn dat we via de Nieuwsbrief van de Werkcommissie rechtstreeks op de hoogte worden gesteld van deze studiebeurzen. Is er dan ergens een vertraging dan weten we tenminste waarover het gaat en kunnen we onze studenten op tijd ervan in kennis stellen. Wat de beurzen betreft: toevallig werd er gezegd dat er zeer veel belangstelling bestaat vanuit Zuid-Afrika voor de beurzen naar Nederland. Ik heb allerlei zaken van deze aard met de Sekretaris van Onderwijs in Pretoria besproken en die klaagde erover dat er van Nederlandse zijde geen belangstelling bestaat voor de beurzen naar Zuid-Afrika, die tien worden de laatste jaren niet meer opgenomen. Ik zeg dit terloops, misschien kan men deze belangstelling stimuleren.

Wat nu betreft de pensioenrechten: dit is natuurlijk een situatie die van land tot land verschilt. Heel wat van onze buitenlandse docenten zijn gewoon opgenomen in het kader van buitenlandse universiteiten, hebben daar hun pensioenrechten en salaris en zijn dus waarschijnlijk niet meer geïnteresseerd in moederlandse pensioenrechten. Dat geldt waarschijnlijk dan wel voor andere universiteiten waar de situatie minder stabiel is. Maar nu wil ik toch wel even waarschuwen; kennende de susceptibiliteit van mijn eigen universiteit ben ik ervan overtuigd dat wanneer ook maar de geringste aanleiding zou bestaan met een buitenlandse minister in contact te moeten treden in verband, hoe dan ook, met de benoeming van een docent uit dat bepaalde land, de universiteit zou zeggen: 'daarmee willen we niets te maken hebben, dan benoemen we deze docent niet'. Dus ik stel voor dat de kwestie pensioenregeling een directe verhouding zal zijn tussen de docent die dit nodig heeft en de Belgische en Nederlandse

regering. Dus hij laat zich gewoon benoemen aan een universiteit en richt dan een verzoek tot het Ministerie. Dan kan een minister hem goedkeuren, op een bepaalde pensioenlijst zetten of niet, maar dan blijft het toch altijd een individueel geval en hoeven we geen buitenlandse universiteiten daarin te betrekken, want daar ben ik bang voor.

DE HEER VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter, misschien mag ik in verband hiermee iets zeggen. Het is natuurlijk de vraag of de kandidaat in kwestie überhaupt op de hoogte is. Het is niet zozeer de bedoeling te stellen dat we de buitenlandse universiteiten daarover moeten inlichten. Misschien is er een andere vorm om de kandidaat op de hoogte te brengen, maar men kan er toch moeilijk van uitgaan dat iedere Nederlander die in het buitenland een aanbieding krijgt, in zijn hoofd heeft dat er een dergelijke regeling bestaat. Dat is natuurlijk niet het geval. En wanneer men zich dus gaat afvragen: op welk moment moet de persoon in kwestie daarover worden ingelicht en hoe, dan kan men aan verschillende mogelijkheden denken. Ik heb gedacht dat men dat van de universiteit uit zou kunnen doen, maar het zou ook anders kunnen gebeuren. Hij kan het toevallig horen van een collega met wie hij nauw in verbinding staat; die zegt: 'denk erom, als je daarheen gaat, moet je eerst met het Ministerie gaan praten'. Er zijn dus verschillende mogelijkheden, maar de moeilijkheid is dat degenen die naar het buitenland gaan, waarschijnlijk in de meeste gevallen niet zullen weten - aangenomen dat zij tot stand komt - dat er een dergelijke regeling bestaat. In deze leemte moet dus in enigerlei vorm worden voorzien. En dat hoeft niet per se volgens een bepaald systeem te gebeuren. Men moet er niet van uitgaan dat als dat niet volgens een bepaald systeem gebeurt, dan deugt het niet. Het systeem komt er niet op aan. Als de kandidaat voor een buitenlandse post maar weet dat deze mogelijkheden - te zijner tijd, naar wij hopen - bestaan. Dat is het hele vraagstuk. Maar de oplossing daarvan hoeft niet alleenzalmakend te zijn.

DE VOORZITTER: Het is misschien beter dat we hier nu niet verder op ingaan. Het is een ontzettend ingewikkelde materie en iedere universiteit zal natuurlijk ook niet op dezelfde manier reageren. Wat ik uit de mededelingen van de Heer Vrijhoef opmaak, is dat het Ministerie niet van plan is het zo voor te stellen als zou het een vetorecht bezitten voor benoemingen aan buitenlandse universiteiten en dergelijke. Tactloosheid hoeven we, geloof ik, van de minister niet te verwachten.

Ik heb dan nog een belangrijke mededeling, namelijk dat er koffie is, die U kunt gaan nuttigen in de zaal naast de Reizende Tentoonstelling. U wordt dringend verzocht die koffie heet te nuttigen om over tien minuten weer hier beschikbaar te zijn om deze discussie voort te zetten.

DE VOORZITTER: U kunt de discussie wel wat levendiger voortzetten dan daarnet, toen was zij wel een beetje erg mat. Dan heet ik in de eerste plaats welkom Collega Flaxman uit New York. Voorts heeft de Werkcommissie een verontschuldiging wegens verhindering ontvangen van Prof. Dr. R. Schützeichel uit Bonn, van de Heer R. Thissen, Raad voor Culturele Aangelegenheden van de Ambassade van België te Parijs, van Dr. J. van der Schaar, redacteur van *Levende Talen*, van Drs. M.G. Buist, secretaris van de Nederlandse Filologencongressen en van Mevrouw M. Mignoli-Sevenster te Milaan. Verder vraagt het Congresbureau of de deelnemers hun reiskostendeclaratie vandaag, uiterlijk morgen, willen indienen. En tenslotte nog een mededeling: vanmiddag om twee uur vertrekken de bussen van de Prinsessewal. Ik heb me laten uitleggen dat U gewoon maar de Paleistuin hoeft door te lopen, dan komt U op de Prinsessewal. U vindt daar de bussen en kunt verder alles aan de chauffeur overlaten. Nu kunnen we dus verder gaan over pensioenen, beurzen of over andere onderwerpen, want de status van hoogleraren en lectoren impliceert, geloof ik, wel meer dan alleen de pensioenen en de beurzen voor studenten. Wie mag ik het woord geven?

DE HEER J.W.G. ANSCHÜTZ (Keulen): Ik zou graag, Mijnheer de Voorzitter, aan de Heer Vrijhoef willen vragen of hij, als ik hem goed heb verstaan, heeft gezegd, dat de docenten in de nederlandistiek in het buitenland om een geprivilegieerde positie zouden vragen, wanneer ze de eisen die op de colloquia en ook op de conferentie in Bonn/Keulen zijn geformuleerd, zouden indienen. Misschien mag ik deze eisen voor alle zekerheid nog even herhalen. Het gaat dus om verschillende kwesties: 1° wanneer de lectoren na hun buitenlandse dienst naar Nederland terugkeren, dan worden hun buitenlandse dienstjaren voor hun anciënniteitsberekening niet meegeteld; 2° het uitstel van militaire dienst (het z.g. lerarenverlof) geldt voor hen, als ik goed ben ingelicht, in 't algemeen niet. 3° Hetzelfde is het geval met de terugbetaling van rijksstudietoelagen (de z.g. inverdienregeling), die slechts op leraren binnen het Koninkrijk van toepassing is. Dan (4°) is er de kwestie van de premiebetaling voor en latere uitkering krachtens de A.O.W. en A.W.W., waarvan in het buitenland woonachtige Nederlanders eveneens zijn uitgesloten. En tenslotte (5°) is er last but not least het vraagstuk van de pensioenregeling. Wat dus wordt gevraagd is dat lectoren in het buitenland in deze kwesties worden gelijkgesteld met de leraren aan een overheidsinstelling in het binnenland. En dat dit nog niet gebeurd is, is te beschouwen als een achterstand.

DE VOORZITTER: Het beste zou zijn dat de Heer Vrijhoef direct antwoordt. Maar als ik het goed begrepen heb, bedoelt Mijnheer Vrijhoef,

dat er een geprivilegieerde positie wordt gevraagd door de lectoren ten opzichte van andere Nederlanders die in het buitenland werkzaam zijn. Natuurlijk niet t.a.v. mensen die in Nederland zelf een betrekking hebben.

DE HEER VRIJHOEF: Ik heb aan de woorden van de Voorzitter niets toe te voegen. Ze zijn zo heel duidelijk. Het spijt me dat ik dus opnieuw niet duidelijk genoeg geweest ben; men kan blijkbaar zijn bewoordingen niet zorgvuldig genoeg kiezen, maar zo is inderdaad mijn betoog geweest. Ik heb niet gesproken over een geprivilegieerde positie t.a.v. Nederlanders in Nederland, maar t.a.v. anderen, andere categorieën personen die in het buitenland op enigerlei wijze werkzaam zijn. Wat hen aangaat is er nog geen enkele regeling getroffen. Wat dat betreft staan de lectoren nederlandistiek dus op één lijn met talloze andere intellectuelen of ook andere groepen mensen die in het kader van alle mogelijke uitzendingsprogramma's in het buitenland werkzaam zijn. Deze allen beschikken evenmin over bepaalde rechten die hun beroepsgenoten in Nederland wel bezitten. Wanneer deze rechten aan hoogleraren en lectoren in het buitenland zouden worden verleend, dan zouden zij t.o.v. andere groeperingen die eveneens in het buitenland werkzaam zijn geweest, in een geprivilegieerde positie komen. Dat alleen heb ik willen zeggen.

DE VOORZITTER: Is het duidelijk wat de bedoeling is van het betoog van de Heer Vrijhoef?

DR. DELFOS: *Duidelijk* is het wel. (Gelach)

DE HEER VRIJHOEF: Ik beluister hierin toch een toon van onvoldaanheid.

DE VOORZITTER: Ik zie tot mijn groot genoegen dat er nu eindelijk ruzie komt. Kunt U iets verder gaan? (Gelach).

DE HEER VRIJHOEF: Ik houd mijn schild voor mij. Ik druk dit maar zo uit: ik beluister een toon van onvoldaanheid. U zegt 'ja'; ik hoorde een 'maar'.

DR. DELFOS: Ik heb alleen gevraagd welke andere Nederlanders bedoeld worden in het buitenland.

DE HEER VRIJHOEF: Er zijn b.v. in het kader van de ontwikkelingshulp talloze groeperingen die naar het buitenland worden uitgezonden, of die door regeringen van andere landen worden uitgenodigd en die daar kortere of langere tijd werkzaam zijn. En zo zijn er wel meer groeperingen, maar dat zijn lang niet altijd mensen die aan universiteiten of zelfs in het onderwijs werkzaam zijn. Men moet zich toch voor ogen houden dat er in deze tijd een veel grotere tendens naar internationale samenwerking is dan vroeger, een behoefte, deskundigen op bepaalde gebieden waarin een land uitblinkt, uit andere landen aan te trekken. Ik ben in deze materie helemaal niet thuis, maar ik zou me kunnen voorstellen dat in een aantal

landen, met name de ontwikkelingslanden, behoefte bestaat aan deskundigen op het gebied van inpolderingen en droogleggingen van stukken land. Het schijnt dat wij op dat punt een bepaalde traditie hooghouden. Welnu, die mensen worden b.v. gevraagd in Pakistan. Ik zou me kunnen voorstellen, dat die daar dan heen gaan voor een half jaar, een jaar of een paar jaar. Maar die zitten dan ook met dezelfde moeilijkheden en moeten maar zien hoe ze straks in Nederland weer aan de slag komen. Dat is toch eenzelfde soort vraagstuk. Niet dat ik U zonder meer wens gelijk te stellen met of op andere wijze te betrekken bij categorieën mensen met wie U, naar ik meen te beluisteren, niet graag vergeleken wilt worden. Maar hoe dit zij, op sommige punten zijn hier toch wel vergelijkingen mogelijk,

DR. DELFOS: Ik spreek niet voor mijzelf. Ik ben al buiten de categorie voor wie zulke dingen belang hebben. Maar misschien zou de Werkcommissie goed werk kunnen doen, indien zij eens onderzocht, hoe de Duitse instanties voor de leraren zorgen die b.v. aan Goethe-Instituten in het buitenland dienst doen, of hoe de Franse leraren die door de Alliance Française uitgezonden worden door deze instelling worden verzorgd. Men zou hun status eens moeten vergelijken met die voor Vlamingen en Nederlanders. Een laatste opmerking: waarschijnlijk worden de Nederlanders en anderen die b.v. in Pakistan werken op een heel andere basis betaald als lectoren.

DE VOORZITTER: Het gaat er dus om dat de Heer Vrijhoef heeft willen aantonen wat de legislatieve moeilijkheden zijn. Ik geloof niet dat hij verder enige vergelijking tussen de positie van lectoren als zodanig en andere functionarissen in het buitenland heeft willen maken; het ging hem uitsluitend om de administratief-legislatieve moeilijkheden die hierbij te pas komen. Wat nu het andere punt betreft: het uitzenden van lectoren naar het buitenland, zoals de Fransen en Duitsers dat doen, dit brengt ons natuurlijk op een heel ander gebied. Want daar gaat het om het *uitzenden* door een bepaald land naar het buitenland van bepaalde wetenschappelijke krachten, terwijl het hier gaat niet om het uitzenden dóór een land, maar om het feit dat buitenlandse universiteiten gebruik maken van Nederlanders die vrijwillig, op eigen risico, in dienst van een buitenlandse universiteit treden. Ik geloof - en dat is nu een zuiver persoonlijke mening - dat deze hele discussie tenslotte vrij vruchteloos moet blijven nu en in de loop van de volgende jaren; en wel omdat, indien het hele patroon, zoals wij dat in de laatste jaren hebben geconstateerd, een voortdurende ontwikkeling te zien geeft van het onderwijs in het Nederlands, in de Nederlandse cultuur, in de Nederlandse geschiedenis in het buitenland, indien dit patroon zich handhaaft en deze ontwikkeling zich voortzet, we er over moeten gaan denken of het niet juist zou zijn wanneer we deze hele

materie op een totaal ander niveau zouden behandelen, n.l. in de zin van uitzending door Nederland of België in samenwerking, van Nederlanders en Belgen naar het buitenland. Maar dan krijgt men natuurlijk een geheel andere situatie dan die we op het ogenblik hebben. Ik voor mij geloof dat dat een veel gezondere basis zou zijn. Maar daarvoor zijn natuurlijk geweldige investeringen nodig; zoiets kan alleen maar wanneer er door het Parlement genoeg geld voor beschikbaar gesteld wordt en dan zou het waarschijnlijk noodzakelijk zijn eerst het Parlement van het nut van deze zaak te overtuigen. Ik denk, eerlijk gezegd, dat dit in Nederland allerm minst gemakkelijk zou zijn. Maar als U de vergelijking maakt met uitzendingen naar een Goethe-Instituut of uitzending van Franse leraren door de Alliance Française, dan zie ik persoonlijk niet in, dat het Nederlandse Ministerie daar nu zoveel aan heeft.

DR. DELFOS: Ik bedoelde alleen te zeggen: het gaat om de steun die een regering kan geven aan jonge mensen die voor enkele jaren naar het buitenland gaan, gedreven door zeer zeker niet de zucht om geld te verdienen. En als men dan bedenkt dat grote landen zoveel doen om mensen naar het buitenland te sturen, waarom zouden de Nederlandse en Belgische regeringen dan niet ook op een andere manier iets kunnen doen b.v. doordat zij het voor deze jonge mensen gemakkelijker maken hun baan in eigen land voor twee of drie jaar op te geven om in een ander land ervaring op te doen? Ik spreek niet voor mijzelf. Ik weet echter heel goed dat er voor deze jonge mensen problemen zijn, ook voor sommigen die hier aan dit Colloquium deelnemen. Of men zou het punt over de status van het programma moeten schrappen: want zes jaar geleden hebben we ook al over die kwestie gesproken, drie jaar geleden ook. En gedurende de laatste drie jaar is dat ook nog wel eens gebeurd en zo verder tot in het oneindige. Ik vind dat het meer op een spel lijkt dan op een ernstige behandeling van de kwestie. Men weet zeer goed dat er zich moeilijkheden voordoen, men weet zeer goed dat er ministeries zijn die zich met deze problemen bezig houden, maar dan onbevredigende antwoorden geven. Dat is bekend in alle landen. En toch moet er iets gedáán worden, geloof ik. Het is niet voldoende erover te spréken.

PROF. THYS: Mijnheer de Voorzitter, in dit verband zou ik toch nog iets willen opmerken en bij wat ik van plan ben te zeggen, wil ik mij al weer graag aansluiten bij wat de Heer Delfos zojuist heeft gezegd. Ik zou nl. willen herhalen wat ik gisteren opgemerkt heb over een mogelijke Europese oplossing van de onderhavige problemen, omdat mij gebleken is dat wij niet de enigen zijn die met deze problemen te maken hebben, maar dat Duitse lectoren ze evengoed kennen en de Fransen eveneens. Wat ik gisteren gezegd heb, heb ik helemaal voor eigen rekening gezegd.

Hierover was zelfs geen afspraak gemaakt binnen de Werkcommissie, ik wil dit dus ook graag voor eigen rekening nemen, maar ik zou U toch in overweging willen geven of er niet in de nabije toekomst gestreefd zou kunnen worden naar een oplossing in die richting. Dit kan natuurlijk niet nu op dit Colloquium worden uitgesproken. Maar met Uw goedvinden zou ik deze kwestie toch eens willen voorleggen aan de eerste, of althans een van de eerste vergaderingen van de Adviescommissie voor de Nederlandistiek in het Buitenland, die zoals U gisteren is meegedeeld, wel is opgericht, die dus bestaat, maar die nog geen gemeenschappelijk Nederlands-Belgische vergadering heeft belegd. Dus mocht U in die zin een uitspraak willen doen, of een wens te kennen willen geven, dan zou U mij daar veel genoegen mee doen.

Wat betreft hetgeen de Heer Delfos daarnet heeft gezegd over het spel dat in deze gespeeld wordt, wat tot gevolg heeft, dat dit onderwerp in 1961, 1964 en nu weer uitvoerig ter sprake is geweest en misschien over drie jaar weer op het programma zal staan, zou ik het volgende willen opmerken. Ik heb gisteren gezegd dat wij deze zaak zelf niet kunnen oplossen, dat wij hierover wel al herhaalde malen overleg hebben gepleegd - in de beste verhoudingen overigens - met het ministerie, dat we vertrouwen hebben in wat ons door de beide ministeries is gezegd, namelijk dat er aan wordt gewerkt en dat wij van dat ogenblik af hebben gezegd: 'dan hoeven wij nu ook niet verder aan te dringen, dan nemen wij dit natuurlijk aan'. Mocht evenwel het Colloquium, zoals ik gisteren naar voren heb gebracht, de wens uitspreken dat wij verder of misschien met meer kracht blijven aandringen dan willen wij dat doen, ook al plaatsen wij ons daarmee - ik spreek nu voor de kleine groep die ik vertegenwoordig - in een misschien minder sympathiek daglicht bij de ambtenaren bij wie wij dan moeten aankloppen. Maar wij hebben dan nu eenmaal een onaangename opdracht, die van U uitgaat, te vervullen en wij willen die dan ook op ons nemen. Dat gaat zo, wanneer je een groep vertegenwoordigt; dan kan dat niet altijd even gemakkelijk en vlot gaan. Maar wij proberen het toch op een vriendschappelijke manier te bespreken. Mocht er dus van U een wens uitgaan, dan geloof ik dat ik moet zeggen - en wel in tegenstelling tot wat hier aan deze tafel is gezegd, als zou dit overleg misschien in het kader van dit Colloquium niet passen - dat ik meen dat het er wèl in past. Want een van de redenen waarom wij met deze colloquia begonnen zijn, is natuurlijk wel in de eerste plaats het werk zelf en de vertegenwoordiging en uitbreiding van de nederlandistiek in het buitenland. Maar deze doelstellingen kunnen nu eenmaal niet verwezenlijkt worden wanneer er geen goede voorwaarden worden geschapen voor hen die dit werk moeten doen. Dus als U ons daartoe opdrachten geeft hiermee verder te gaan, dan zullen wij dit ook doen.

DE HEER VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter, ik sluit me heel graag aan bij de woorden van Prof. Thys. Ik geloof dat zelfs, wanneer op een bepaald moment in het gesprek tussen het Colloquium en de Werkcommissie bij de departementen wensen naar voren moeten worden gebracht, dat helemaal niet onaangenaam hoeft te zijn, ook niet voor het Ministerie. Het is heel duidelijk bebleken - ik hoop dat ik U daarvan heb kunnen overtuigen - dat de Minister van Onderwijs en zijn ambtenaren aan deze zaak hard werken. En wanneer dus opnieuw vanuit dit Colloquium als het ware een soort impuls zou uitgaan en men zou vragen: 'doet U dat vooral', och waarom zou de Minister daar dan bezwaren tegen hebben? Want hij staat aan Uw zijde in plaats van tegenover U. Ik wil daar bepaald de nadruk op leggen. De Minister staat niet tegenover U met een afwijzende houding. Integendeel, we zitten allemaal bij wijze van spreken aan dezelfde kant van de tafel. Dus wat dat betreft is er geen enkele moeilijkheid. Ik wil nog even ingaan op wat de Heer Delfos zoëven heeft gezegd en wel meer speciaal n.a.v. een zin uit zijn opmerking die wel terloops werd gebruikt, maar die ik toch even wil releveren. 'Als ik het goed begrepen heb, gaat het erom steun te verlenen aan Nederlanders die in het buitenland werkzaam zijn'. Ik geloof dat dat nu niet helemaal een juiste formulering is. Wanneer dat de doelstelling zou zijn, dan bevinden we ons natuurlijk op een heel ander vlak. De Minister, de Nederlandse Regering in het algemeen, moet zich, geloof ik, niet veroorloven om voor bepaalde categorieën van mensen die er belangstelling voor hebben in het buitenland te gaan werken, speciale voorwaarden te gaan scheppen. Dat is niet het uitgangspunt. Het uitgangspunt moet m.i. zijn het belang dat ermee gemoeid is de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland bekend te maken, die tot een volwaardig stuk wetenschappelijke arbeid, wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke belangstelling te doen uitgroeien. Dat is het uitgangspunt en wanneer daar Nederlanders voor gebruikt worden of moeten worden ingezet, dan spreekt het vanzelf, dat dit ook consequenties schept op grond waarvan zij hun opdracht op een behoorlijke wijze kunnen vervullen. En dan impliceert dat - dat ben ik met U eens - in zekere zin een steun aan Nederlanders die in het buitenland werkzaam zijn. Maar dat is een heel ander aspect, dat ik bepaald zou willen uitsluiten. Dat is niet het punt waarvan men moet uitgaan. Men moet uitgaan van het belang van de zaak. De personen die erbij betrokken zijn, zijn er weliswaar ook persoonlijk bij geïnteresseerd, hebben er persoonlijk belang bij en dat wordt meegenomen. Maar het is niet het uitgangspunt en ik geloof dat dit hier heel nadrukkelijk zou moeten worden gesteld. Het gaat de Minister - hoe sympathiek hij U allen ongetwijfeld ook vinden zal - bepaald niet in de eerste plaats om Uw per-

soonlijk belang, want daarvoor is een minister niet aangesteld. De Minister is niet aangesteld om persoonlijke belangen van individuen te waarborgen, maar om het algemeen belang van Nederland, in dit geval dus de nederlandistiek in het buitenland, te behartigen. En op grond daarvan heeft hij mensen nodig, en die mensen moeten dan onder behoorlijke omstandigheden werkzaam kunnen zijn. Ik dacht dat het belangrijk was, Mijnheer de Voorzitter, om dit hier toch even te onderstrepen.

DR. DELFOS: Een heel kort woord. Ik constateer in de loop van Uw zeer gedifferentieerde uiteenzetting dat U tenslotte toch ook op het woord steun bent gekomen. Ik heb niets anders willen zeggen dan wat U zojuist hebt uiteengezet.

DE HEER VRIJHOEF: Aan het onderwijs, niet aan personen, dat moet toch wel het uitgangspunt zijn.

DE VOORZITTER: Er zijn nu, als ik het goed begrijp, langzamerhand twee punten in bespreking gebracht. Dat is de actuele, urgente, de noodtoestand die er voor sommige lectoren in het buitenland bestaat. Ik weet niet of het nuttig is daar nog veel verder op in te gaan. Ik heb de indruk dat het Ministerie van deze noodtoestand op de hoogte is gebracht. Het enige wat wij kunnen doen is ons ongeduld tot uiting brengen over het toch wel lang uitblijven van maatregelen, wat we natuurlijk niet aan een persoon hoeven te wijten en wat, zoals de Heer Vrijhoef heeft uitgelegd, verklaard moet worden door de administratief-legislatieve moeilijkheden die daarbij aan den dag treden. Het tweede punt is echter - en dat lijkt mij tenslotte toch van nog meer belang - wat er in de toekomst nu met deze hele problematiek moet gebeuren. Want wij zitten hier nu al drie keer in dit grote verband bijeen, in Den Haag, Brussel en nu weer hier. En het is toch misschien, omdat we die ontwikkeling zien naar een veel grotere groep, nuttig, als degenen die zich met dit vak bezig houden, zelf ook eens zouden gaan overwegen, hoe onze organisatievorm zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. De Heer Delfos heeft daar in zekere zin op gezinspeeld, toen hij de vergelijking met de Duitse en Franse situatie maakte. Men kan natuurlijk ook aan de British Council denken. Ik persoonlijk geloof dat het voor ons allemaal bijzonder nuttig zou zijn, wanneer wij of de Werkcommissie of wat voor commissie dan ook er de gedachten eens over zouden laten gaan, of er in de loop van de volgende jaren of decennia niet een nieuwe organisatievorm voor dit hele probleem zou kunnen worden geschapen. Een probleem dat mij persoonlijk veel belangrijker lijkt op lange termijn dan het persoonlijke probleem dat nu voor sommigen van ons inderdaad bestaat en dat blijkbaar toch wel tot op zekere hoogte zal kunnen worden opgelost. Dit zijn dus twee punten. Ik weet niet in hoeverre het eerste punt, de kwestie van de acute moeilijk-

heden van het ogenblik, nog nadere bespreking verdient. Wil iemand van U zich daarover nog uitspreken, kan iemand daar nog een nieuw aspect aan toevoegen, behalve dan dat we dus nogmaals wijzen op de urgentie van het probleem?

DE HEER VRIJHOEF: Mag ik dit nog iets aanvullen? Daarvoor is juist die vragenlijst rondgezonden, waardoor het Ministerie thans de beschikking heeft over alle gegevens die elk van de aanwezigen betreffen. De meesten van de docenten die de Nederlandse nationaliteit bezitten, hebben deze lijst ook wel beantwoord. Er staan vragen in over de soort van benoeming, is deze periodiek en welk tijdvak beslaat zij, is er sprake van herbenoeming, wat is het aantal dienstjaren, geeft Uw huidige aanstelling daarvoor pensioen, heeft U een dienstverband in Nederland, zijn hier pensioenrechten aan verbonden, en ga zo maar door. Het complex van vraagstukken dat zich zou kunnen voordoen is, dunkt mij, in de vragenlijst wel aan de orde gesteld. Die gegevens zijn nu beschikbaar. Ik geloof dus dat er wat het Ministerie betreft, weinig behoefte bestaat aan aanvullende inlichtingen. Niet dat ik hiermee de discussie wil frustreren; dat is allerm minst mijn bedoeling.

DE VOORZITTER: Het tweede punt is eigenlijk een kwestie die enigszins merkwaardig ligt. Ik voor mij heb altijd het gevoel gehad, toen ik in Londen werkte, als een overigens helemaal niet pijnlijk probleem: hoe sta ik hier nu eigenlijk? Ik ben in dienst van een vreemde universiteit, daar voel ik me zeer wel bij. Mij is mogelijk gemaakt om in dienst te treden van die vreemde universiteit door Nederlandse hulp. Dat is dan natuurlijk speciaal in Londen het geval. Dat ligt, naar ik aanneem, in andere universiteiten anders. Ik heb dus een dubbele functie; ik ben als persoon eenvoudig aanwezig in een vreemde universiteit, doordat ik vanwege mijn wetenschappelijke prestaties door die universiteit in deze functie ben benoemd. Ik ben dus een onafhankelijk werker aan die universiteit. Aan de andere kant heb ik natuurlijk zekere verplichtingen tegenover Nederland omdat deze leerstoel nu eenmaal bestaat dank zij de medewerking van de Nederlandse Minister. Indien men denkt aan uitzending door Nederland van Nederlandse wetenschappelijke krachten naar vreemde universiteiten, die dus als het ware door Nederland worden gedetacheerd aan vreemde universiteiten, dan krijgt men dat probleem overal.

En dan is de vraag die door de lectoren als het ware zelf gesteld moet worden: wat wil ik nu eigenlijk zijn? Ben ik een Nederlander die toevallig voor een jaar in het buitenland werkt, gedeeltelijk betaald door die Duitse, die Franse universiteit of wat voor universiteit dan ook, gedeeltelijk toch ook door het Ministerie, of ben ik iemand die op eigen kracht, op grond van eigen wetenschappelijke capaciteiten de functie die hij bezit, gekregen

heeft en dus uitsluitend verantwoordelijk is aan de universiteit die hem heeft benoemd? Wat wil men eigenlijk? Dat is voor mij vaak de vraag bij de discussies die zowel in 1961 in Den Haag, in 1964 in Brussel en nu weer hier in Den Haag zijn gevoerd; wat wil men eigenlijk? Wil men representant van Nederland zijn, door Nederland al dan niet benoemd, maar dan toch voor een deel gefinancierd, profijt trekkende van de Nederlandse sociale zorgen, maatregelen, legislatie; of wil men in het buitenland zelf een carrière opbouwen op grond van zijn eigen wetenschappelijke capaciteiten? Ik geloof dat dit het probleem is waarover men zich moet bezinnen, wanneer men een veranderde status van de lector wenst. Ik stel dit zuiver als vraag, ik heb er absoluut geen opinie over, maar ik geloof wel dat het een vraag is die ons toch allemaal enigermate zal bezighouden.

DE HEER VRIJHOEF: Ik meen dat het nuttig zou zijn op te merken dat Prof. Kossmann in zijn situatie te Londen toch een tamelijk unieke positie innam*. Een andere vraag is: willen wij nu de uitzending waarover Prof. Kossmann sprak, of willen wij een benoeming en voorzover mogelijk ook een financiering door de buitenlandse universiteiten? Wanneer ik nu denk in de lijn waarin men momenteel op het Ministerie denkt, dan geloof ik dat het uitgangspunt moet zijn, dat de Nederlandse taal, Nederlandse cultuurgeschiedenis of om de samenvattende term te gebruiken, waaraan ik nog een beetje wennen moet: de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten op den duur een volwaardige plaats moeten gaan innemen.

* De Redactie wil op deze opmerking van de Heer Vrijhoef nog eens bijzonder de nadruk leggen. Er bestaan aan buitenlandse universiteiten, Zuid-Afrika niet meegerekend, een elftal ordinariaten in de nederlandistiek. Daarvan zijn er vijf door een Nederlander of een Belg bezet. Het aantal door Nederlanders of Belgen bezette buitenlandse lectoraten is veel groter, een vijftigtal, waarvan er ongeveer 40 door Nederlanders en ongeveer 10 door Belgen worden bezet. Het is dus duidelijk, dat het onmogelijk is dat een status als Prof. Kossmann te Londen innam, op een heel enkele uitzondering na, ook voor de lectoren bereikbaar zou zijn. De positie van de zeer weinige gewone hoogleraren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten is zowel door het land waar zij werkzaam zijn als door Nederland (of België) steeds met zorgen omringd. Hun status vormt geen probleem. Het gaat hier echter om de lectoren, die in 't algemeen vrijwel geheel door de universiteit waar zij doceren, worden bezoldigd, die dus vrijwel geheel buiten bezwaar van de Nederlandse (of Belgische) schatkist, de verbreiding van de kennis der Nederlandse cultuur in het buitenland dienen, doch wier bezoldiging dikwijls te laag en meestal niet met pensioen verbonden is. Het moet toch voor ieder die enigszins in deze materie thuis is, duidelijk zijn, dat deze voor hun vaderland verdienstelijke mensen er een zedelijk recht op hebben bij terugkeer naar hun land, niet te worden achtergesteld bij hun collega's, jaar- en studiegenoten, die het risico van een buitenlands docentschap niet hebben genomen.

Wanneer men dit vooropstelt, dan moet men naar analogie van bijvoorbeeld de germanistiek in Nederland ervan uitgaan dat lieden uit eigen land vreemde talen moeten onderwijzen; dus Nederlanders b.v. in Nederland Duitse taal en letteren, Franse taal en letteren enz.

Naar analogie daarvan zou men kunnen stellen dat de ideale situatie zou zijn, wanneer in Duitsland, Frankrijk, Engeland en naderhand misschien ook in andere landen de nederlandistiek een zodanige status, de studie, het wetenschappelijk object tot zulk een niveau zijn gestegen dat er in het betreffende land een voldoende aanbod is van eigen leerkrachten en docenten, op grond waarvan op nederlandistisch gebied zowel de nodige wetenschappelijke arbeid kan worden verricht als ook kan worden gedoceerd. Ik geloof dat men hiervan moet uitgaan. Wanneer men dit doet, dan meen ik, dat de kwestie van die uitzending een heel ander aspect krijgt: zij wordt dan in beginsel een aflopende kwestie, een de zaak op gang helpen, een poging de boel in die andere landen te organiseren. Maar wanneer er op een bepaald ogenblik - en dat duurt misschien tien, twintig of vijftig jaar, ik weet het niet - in Frankrijk, in Duitsland, in Engeland een aantal leerstoelen en lectoraten zijn met een behoorlijk aantal studenten, met een behoorlijke equipage, met een wetenschappelijk apparaat, dan is zo'n land in staat nederlandistiek te doceren en daarin wetenschappelijk werk te doen. Wanneer dat het uitgangspunt is, dan moet men dus stellen: die uitzending van Nederlandse krachten naar het buitenland is een overgangsfase. Ook een regeling zoals we die nu voorbereiden moet, in dit perspectief gezien, zo'n aflopende zaak zijn. Dan zal te zijner tijd misschien nog wel eens bij wijze van uitzondering een leraar uit Nederland worden gevraagd, maar die zal daar dan ingepast worden in het kader van het docentencorps van zo'n universiteit, zoals dat in Nederland ook wel gebeurt. We hebben in Nederland ook een aantal buitenlanders die hier doceren, maar die zijn helemaal geïncorporeerd in het hooglerarencorps van de universiteit en genieten als zodanig alle voorrechten die daaraan verbonden zijn. Dat is dus de ideale situatie. Daar zijn we nog lang niet aan toe, maar als men dat als de ideale situatie ziet, dan is zoals gezegd de kwestie van die uitzending dus een overgangperiode. En als men dan denkt aan b.v. de situatie in Frankrijk, dan denkt men op een geheel ander vlak. Ook om de volgende reden: Frankrijk zendt allerlei krachten uit naar het buitenland die in vrijwillige cursussen aan alle mogelijke geïnteresseerden, helemaal buiten de schoolkaders om, Frans onderwijzen en ze doen dat met grote energie en met grote deskundigheid. Daar wordt enorm veel geld aan besteed. Dat hangt trouwens samen met alle mogelijke politieke doeleinden die men daar nastreeft. Dat hoeven we helemaal niet onder stoelen of banken te steken. Maar ik

geloof niet, dat dat ooit het streven van de Nederlandse regering zal zijn. Ik denk ook niet dat wij ons daarvoor in Nederland ooit erg zullen interesseren.

Als U mij wilt veroorloven een niet-ambtelijke, doch een persoonlijke mening uit te spreken, dan zou ik willen zeggen, dat deze zo verschillende houdingen t.o.v. het onderwijs van hun taal en cultuur in het buitenland in Frankrijk en Nederland hun diepere achtergronden hebben. Ik ben nl. van mening, dat de gemiddelde Nederlander zijn taal voor het buitenland van geen belang vindt. Ook Nederlandse culturele manifestaties in het buitenland vindt men nauwelijks interessant en dat is jammer, maar ik geloof dat die mentaliteit specifiek Nederlands is. Ik zonder met name Zuid-Nederland en België uit. Vlaanderen heeft in dat opzicht een veel bewonderenswaardiger houding. De Vlamingen zijn fier op hun taal, zij zijn geworteld in hun taal, dat is hun bezit, dat is hun rijkdom. Maar dat is in Nederland veel minder het geval. En dat is, geloof ik, een van de grondoorzaken, dat het Nederlands taalonderwijs in het buitenland zo moeilijk van de grond komt. Er is in Nederland geen belangstelling voor. Nederlanders in het algemeen hechten daar niet zo verschrikkelijk veel waarde aan. Bijgevolg doen ook onze volksvertegenwoordigers dat niet. Ik kan me niet herinneren dat er ooit door een Kamerlid de vraag is gesteld: 'Hoe staat het nu eigenlijk met het Nederlands taalonderwijs in het buitenland?' Het komt helemaal niet in hun hoofd op. Daarom zou het bijzonder prettig zijn, wanneer een Colloquium als dit veel publiciteit zou genieten en als men op grond daarvan in Nederland een soort vernieuwde geest zou kunnen kweken, een geest van bewondering en liefde voor eigen taal, maar dat is een veel wijder probleem dat we in dit Colloquium natuurlijk niet grondig aan de orde kunnen stellen. Doch dit laatste is, zoals met nadruk herhaald, geen ambtelijke uitspraak, maar dit zijn privémeningen van een zekere mijnheer Vrijhoef die toevallig hier aanwezig is.

DE VOORZITTER: Ik hoop wel dat die persoonlijke meningen niet tegengesteld zijn aan de meningen van de ambtenaar Vrijhoef.

DE HEER VRIJHOEF: Nee!

MEVR. BAARTMAN-RUNCKEL: Ik zou hier eveneens graag mijn persoonlijke mening willen uitspreken. Ik geloof dat dit een mening is waarin wij alleen staan. Wanneer ik in Buenos Aires, waar ik dus heel ver van Europa afzit, door de stad ga, dan zie ik daar een groot gebouw; dat is van de Alliance Française. Het staat daar als een symbool van de cultuur van Frankrijk. Iedereen die er belangstelling voor heeft, kan er terecht. Hij kan er bepaalde werken krijgen van grote Franse auteurs, hij kan er onderwijs genieten, hij kan er diploma's behalen die overal ter wereld geldig zijn. Hetzelfde geldt voor de Engelse taal, voor de Duitse taal, voor

de Italiaanse taal. De Nederlandse taal: Niets! Ik denk dat het er niet alleen in Buenos Aires zo uitziet. Ik geloof in symbolen en in praktische symbolen en ik geloof dus dat het bezwaar dat de Heer Vrijhoef aanvoert, juist is, dat wij in Nederland, zolang wij in Nederland wonen, onze taal te laag aanslaan. Maar Nederlanders die in het buitenland wonen, gaan daar toch iets anders over denken. Want pas als men in het buitenland woont, voelt men wat het is om Nederlander te zijn of wat je vaderland voor je betekent. Wanneer men tegenover een Fransman staat die in dezelfde positie verkeert, dan kan hij zeggen: 'Hier is het consulaat van mijn land; ik kan Franse films zien, Franse films krijgen, ik kan over alle gegevens beschikken voor het Franse onderwijs'. Maar wij Nederlanders hebben de allergrootste moeite een Nederlands boek te krijgen; er is geen Nederlandse boekhandel, er is geen Nederlands programma in de radio, zelfs niet vertaald. Er zijn films, zeker, via de Ambassade worden er films vertoond over de Deltawerken, de inpolderingen van de Zuiderzee. Ik ben heel toevallig veertien dagen geleden getuige geweest van de opvoering van een werk van Frenkel Frank over het leven van Spinoza. Het was puur toeval, dat ik die avond uit wilde gaan en de krant inkeek, wat er die avond te doen zou zijn. Ik was er de enige Nederlandse. Er was niet de minste aandacht aan besteed dat de scenario-schrijver een Nederlander was. Zelfs wisten de toeschouwers niet dat Spinoza een Nederlander was. Ik heb natuurlijk al mijn studenten en andere leerlingen erop attent gemaakt en het was hun volkomen nieuw.

Ik geloof dat wij, om even naar de praktijk terug te keren, een goed werk zouden doen, indien het mogelijk ware een soortgelijk beeld te gaan ophangen als de Fransen, de Duitsers en de Engelsen doen. Is het niet mogelijk een organisatie te stichten die ook naar buiten toe een zekere bekendheid gaat krijgen, zoals de 'Dante Alleghieri' en de 'British Council'? Is het niet mogelijk een vorm te vinden die naar buiten toe bekendheid krijgt en ook faciliteiten verleent? Waarbij we dus met een zekere trots een bordje op onze deur zouden kunnen zetten: 'We zijn lid van die of die organisatie'? Het is misschien heel praematuur er op dit moment aan te beginnen, maar ik geloof dat het van essentieel belang zou zijn en ik zou graag willen weten, of de andere aanwezigen er ook zo over denken.

DR. G.-H. ARENDT (Keulen): Ik wilde alleen maar even aanvullend zeggen dat volgens mij de nieuwe Duitse regeling niet dit alternatief kent: of uitgezonden worden of op eigen houtje naar het buitenland gaan. De regeling die er nu dóór is in Duitsland en die door de Kultusministerkonferenz is goedgekeurd, waaraan dus de elf deelstaten meewerken, die geldt niet alleen voor degenen die door het Goethe-Institut worden uitgezonden,

maar ook voor alle lectoren en Duitse leraren in het buitenland. Inderdaad dus een algemene regeling, die wel de resultaten heeft opgeleverd waarnaar door mijn Nederlandse collega's wordt gezocht. Het lijkt mij dus inderdaad belangrijk dat, zoals ook Dr. Delfos heeft voorgesteld, deze Duitse regeling eens onder ogen wordt gezien.

DE VOORZITTER: Dank U zeer voor deze belangrijke mededeling.

DRS. R.G. LECLERCQ: Prof. Thys heeft erop gewezen dat het misschien mogelijk is in Europees verband een oplossing voor deze kwestie te zoeken. Nu geloof ik dat het wenselijk is dat in een van de resoluties deze mogelijkheid wordt vastgelegd.

DE HEER VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter: het was inderdaad een bijzonder interessante suggestie van Prof. Thys en ik ben het met U eens, dat het jammer zou zijn dit voorstel nu maar helemaal voor rekening van Prof. Thys te laten en het dan verder in de mist te doen verdwijnen. Aan de andere kant is het wel zo dat, wanneer wij er op grond van deze suggestie nu van zouden afzien in Nederland regelingen te treffen en zouden zeggen: nu gaan we het maar eens in Europees verband bekijken, we dan waarschijnlijk over drie jaar, over zes jaar en over negen jaar hier nog over zullen praten. Want er is niets moeilijker dan in het multilaterale verband van een Europees organisme tot bevredigende regelingen van deze soort te komen. Ik geloof dat op zichzelf de gedachte bijzonder vruchtbaar is, maar het is een gedachte die te zijner tijd aan de orde moet worden gesteld en wel in het organisme dat er, dunkt mij, reeds voor bestaat. De Raad van Europa heeft een Culturele Commissie, die ook regelmatig vergadert. Ik zou me best kunnen voorstellen dat dit Colloquium daarover een resolutie zou willen formuleren, of dat de Werkcommissie er een plan over zou willen opstellen. Misschien zou het nog beter zijn indien de gedachte door haar en met name door Prof. Thys eerst nog wat nader zou kunnen worden uitgewerkt, alvorens te worden voorgelegd aan een instantie van de soort als ik noemde. Maar zoals U weet zijn in dat orgaan al andere dergelijke vraagstukken van hoger onderwijs aan de orde geweest, met name de kwestie van de gelijkstelling van diploma's, de uitwisseling van hoogleraren en soortgelijke onderwerpen. Toen is wel gebleken dat het bijzonder moeilijk is een bepaalde regeling zo tot stand te brengen dat zij past in de nationale wetgeving van alle landen die erbij betrokken zijn. Wanneer U er zich rekenschap van geeft - ik heb daar vanmorgen al even op mogen wijzen - hoe moeilijk het al is in Nederland zelf een regeling te treffen die past in de kaders van de reeds bestaande wetgevingen, dan kunt U zich wel voorstellen hoeveel moeilijker het nog is regelingen tot stand te brengen die niet alleen in de Nederlandse wetgeving, maar ook nog in die van een aantal andere landen passen.

DE VOORZITTER: Ik geloof dat we nu goed zouden doen dit gedeelte van de discussie te sluiten. Het zou misschien dienstig zijn de rapporteurs te vragen of zij al tot een voorlopige formulering van eventuele resoluties zijn gekomen. Het lijkt mij niet gewenst deze voorlopige resoluties op dit moment verder te bespreken.

DRS. LECLERCQ: Wij zijn van mening dat voor resoluties die iets inhouden dat werkelijk nieuw is, uit deze discussie helemaal niets naar voren te halen is, omdat zij nauwelijks afwijkt van de discussies van vorige colloquia en vooral omdat zij niet verschilt van de discussie over deze zelfde kwestie tijdens de conferentie te Bonn en Keulen in het najaar van 1966. Wel hebben wij gemeend te moeten vastleggen dat het Colloquium met genoeg kennis neemt van de tot nu toe door de regering ontwikkelde activiteiten ten aanzien van de sociale status van de lectoren - ik geloof dat het hier vooral de lectoren betreft en niet de hoogleraren, vandaar deze vereenvoudiging - en dat het Colloquium verder met kracht aandringt op spoed bij de voortzetting van deze activiteiten.

DE VOORZITTER: Mag ik een amendement voorstellen? U sluit de hoogleraren uit, misschien terecht, misschien ten onrechte. Zou U niet de term docenten kunnen gebruiken?

DE HEER LECLERCQ: Ook ten aanzien van de andere punten die door de Heer Anschütz genoemd zijn, geloof ik niet, dat we iets nieuws moeten brengen. Ook hier volstaat een verwijzing naar de betreffende resoluties van de conferentie in Bonn-Keulen van vorig jaar. Een verwijzing naar die resoluties en een aandringen op spoed bij de voortzetting der door de regering tot nu toe ontwikkelde activiteiten, leken ons dus de meest voor de hand liggende gevolgtrekkingen uit de vanmorgen gevoerde discussies.

PROF. DR. P.J.H. VERMEEREN (Keulen): Er is hier de hele morgen gesproken over het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, maar hoe zit het met het Belgische Ministerie? Is daar een antwoord op te geven of niet? Want dit is toch eigenlijk eenzijdig. Dit Colloquium omvat toch de beide landen.

DE VOORZITTER: Ik had moeten zeggen dat deze discussie, zoals ook inderdaad de ervaring heeft geleerd, waarschijnlijk een Noordnederlandse discussie zou worden. Het lag eigenlijk van het begin af aan wel voor de hand. Ik weet niet of de heer Thys of de Heer Vrijhoef hierover nog iets kunnen zeggen.

DE HEER VRIJHOEF: Het is bepaald niet aan mij om het Belgische Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur te vertegenwoordigen. Het is wel heel jammer dat er geen vertegenwoordiger van dat Ministerie aanwezig is. Ik geloof, als ik even van mening mag verschillen met de Voorzitter, dat het toch echt niet de bedoeling kan zijn van dit Collo-

quium om uitsluitend te spreken over en uit te gaan van de Nederlandse situatie. Maar ik ben nu eenmaal in een positie dat dat niet anders kan. Het is me wel bekend dat in België heel bepaald aandacht wordt besteed aan deze aangelegenheid en Prof. Thys heeft er al op gewezen dat de Belgische sectie van de Adviescommissie, die tot taak krijgt de beide regeringen inzake de nederlandistiek in het buitenland te adviseren, reeds bijeen is geweest. Ongetwijfeld is men bijeen geweest om over deze zaak te spreken. Dat is dus, dunkt mij, een aanwijzing dat men ook van Belgische zijde hiermee bezig is. Maar in welk stadium zich dat overleg bevindt en welke richting het uitgaat, daar kan ik hier natuurlijk helemaal niets over zeggen.

PROF. VERMEEREN: Ik moet zeggen dat ik dit bijzonder betreur. We zijn dus alleen ingelicht van Nederlandse en niet van Belgische zijde.

DE HEER VRIJHOEF: Ik kan alleen maar zeggen: dat is juist.

PROF. THYS: Mijnheer de Voorzitter, als U mij toestaat, ik kan mij helemaal aansluiten bij wat U zegt. Wij, als Werkcommissie betreuren het ook dat wij hier niemand aanwezig zien van het Belgische Ministerie en ik geloof niet dat wij daarvoor enige verantwoordelijkheid dragen. Integendeel, zowel de leden van het Kabinet als de hoofdambtenaren, als zelfs niet-hoofdambtenaren die zich speciaal met deze kwestie bezig houden, zijn persoonlijk door ons uitgenodigd en zijn er dus al geruime tijd van op de hoogte dat dit onderwerp hier vandaag ter sprake zou komen. Wij hebben echter zelfs geen enkel bericht van verhindering ontvangen. Wij betreuren het ook hier niemand aanwezig te zien. Dat is alles wat ik daarover kan zeggen.

DE HEER ANSCHÜTZ: Ik zou graag in de voorgestelde resolutie een verwijzing zien opgenomen naar hetgeen de Heer Vrijhoef heeft gezegd over het ontwerpen van een regeling waarbij het dan vooral moet gaan om de zaak van de nederlandistiek in het buitenland en niet om individuele personen die naar het buitenland zijn gegaan om nederlandistiek te bedrijven. In de resolutie zou moeten komen te staan, dat het Colloquium met genoegen van deze uitspraak heeft kennis genomen.

DE VOORZITTER: Dat lijkt me een heel nobele intentie en ik hoop dat daar een juiste formulering voor gevonden kan worden. We moeten nu tijd geven aan Collega Resink om wat hier genoemd wordt een mededeling te doen over de Indonesische plannen. Het is wel bijzonder prettig dat Prof. Resink eigenlijk betrekkelijk toevallig hier in het land aanwezig is. Het is ook bijzonder vriendelijk van hem dat hij met zoveel geduld en welwillendheid de discussies van vanochtend heeft willen uitzitten, die hem persoonlijk toch niet erg kunnen hebben geboeid of hem in ieder geval niet hebben getroffen.

**Kort verslag van de mededeling over Indonesische plannen door
Prof. G.J. Resink
Universitas Indonesia, Djakarta**

Spreker begint met er op te wijzen dat er op het ogenblik vijf Indonesische universiteiten, waarvan vier Staatsuniversiteiten en één particuliere universiteit, geïnteresseerd zijn in de nederlandistiek en wel de nog steeds sterk internationaal georiënteerde Universitas Indonesia te Djakarta; de Staatsuniversiteit Padjadjaran te Bandung; dan de Katholieke Universiteit Parahyanan, ook te Bandung; voorts de Universitas Diponegoro te Semarang in Midden-Java, vertegenwoordigd door Pater van Deïne, en de sterk nationaal georiënteerde Universiteit Gadjah Mada, opgericht tijdens de eerste revolutiejaren en genoemd naar een Grootvizier van het Vorstenrijk Modjopait uit de 13e tot 16e eeuw, welke universiteit zich te Jogja bevindt.

Aan de Universitas Indonesia is nu het plan gerezen om de nederlandistiek weer in te voeren en men heeft daarbij gedacht aan twee krachten die men graag uit Nederland zou willen hebben en aan een aanvulling van de bibliotheek, die al voor de oorlog is opgezet en ook regelmatig aangevuld is geworden, speciaal in de tijd toen er twee hoogleraren waren, nl. Prof. Heeroma en Prof. Uri, respectievelijk professoren in de Nederlandse taal en in de Nederlandse letterkunde. Die zijn al spoedig na de soevereiniteitsoverdracht naar Nederland vertrokken. Hun taak is gedeeltelijk voortgezet door Mevrouw Kuiper-Weyhenke.

Maar op een gegeven ogenblik is het Nederlands bij alle onderwijs in Indonesië radicaal afgeschaft. Alleen een oudere generatie, die misschien bestaat uit honderdduizend mensen, spreekt nu nog Nederlands. Maar het is een zeer belangrijke generatie van mensen ongeveer boven de 35 jaar, de generatie van de 'decision-makers' der 'regerende minderheid'. Het is bovendien een generatie van minderheden überhaupt, omdat vooral in Christelijke en ook in Chinese kringen het Nederlands, geheel in particulier milieu, bewaard is gebleven. Een gedeelte van deze generatie behoort nu tot wat men in Indonesië noemt 'de nieuwe orde' en deze generatie

wil herinvoering van de nederlandistiek en wordt daarbij gesteund door een jongere generatie, die het gevoel heeft dat, zo het Nederlands niet op enigerlei wijze, op welk niveau dan ook, wordt ingevoerd, zij een sleutel mist tot het eigen verleden en daardoor tot de eigen geschiedenis en de eigen cultuur. De jonge generatie voelt dan ook dat die oudere generatie het Nederlands min of meer gebruikt om daarin haar distinctiedrift uit te leven. Zoals het Frans na de Franse overheersing in Nederland gebruikt werd door mensen uit de gegoede kringen, zo wordt dat Nederlands op het ogenblik dus gebruikt door de Indonesische élite, die er zich op kan laten voorstaan dat ze nog opgevoed is in de 'Nederlandse', de 'normale' of de 'koloniale' tijd.

Wat de Literaire Faculteit van de Universitas Indonesia betreft, ligt het in de bedoeling om met ingang van 1 januari - dan begint nl. in Indonesië het nieuwe cursusjaar - Nederlandse krachten te krijgen, die een dubbele taak zullen hebben. In de eerste plaats zullen ze het Nederlands moeten geven als bijvak voor praktisch alle Indonesische of op Indonesische cultuur en geschiedenis gerichte studierichtingen. Men meent dat men Nederlands moet kennen voor de kennis van de Indonesische geschiedenis, de Indonesische prae-historie, de Indonesische taal en letterkunde, de taal- en letterkenden van de streektalen, en zelfs de Indonesische culturele anthropologie. Maar daarnaast is gedacht aan een tweede taak, namelijk dat deze door Nederland uit te zenden krachten deel gaan uitmaken met hun collega's in de germanistiek, de romanistiek, de anglistiek en de slavologie, van een soort Euro-Amerikaans studiecentrum met betrekking tot Indonesië, waar men dus onderzoeken zal wat de Engelse, de Franse, de Duitse, de Russische, de Nederlandse cultuur betekend heeft voor Indonesië en eventueel omgekeerd.

Niet minder belangrijk is dat het Nederlands nog steeds de taal is van het Burgerlijk Wetboek en de Wetboeken van Koophandel en Strafrecht, Dat Wetboek van Strafrecht, sinds 1918 geünificeerd, geldt voor alle bevolkingsgroepen. De andere Wetboeken golden daarentegen alleen voor Europeanen. Er bestonden echter mogelijkheden om zich aan dat Europees privaatrecht - het werd uitdrukkelijk Europees privaatrecht genoemd, hoewel het in het Nederlands geschreven was - uitdrukkelijk of stilzwijgend, geheel of gedeeltelijk te onderwerpen. Er is een vertaling van het Burgerlijk Wetboek, die echter niet officieel is. Er zijn zelfs drie Indonesische vertalingen van het Wetboek van Strafrecht, die evenmin officieel zijn. Het Nederlands is dus vooral op het gebied van het recht nog steeds bijzonder belangrijk. De Directie voor Internationale Technische Hulp is na een bezoek van de Voorzitter van de Indonesische Hoge Raad aan Minister Polak, bereid gevonden om een groot aantal

studieboeken naar de Juridische Faculteiten van de Staatsuniversiteiten in Indonesië te zenden, waarbij men gedacht heeft aan ongeveer 60 studieboeken op allerlei terreinen, die zullen worden uitgezocht door Professor Logemann, in samenwerking met collega's van de Leidse Juridische Faculteit. Men wil die 60 boeken in groten getale ter beschikking stellen van de Juridische Faculteiten en niet alleen van docenten, maar ook van studenten, die die studieboeken kunnen krijgen uit de uitleenbibliotheken. Het grootste deel van die studenten verstaat echter geen of weinig Nederlands. Hoe groot de vraag naar het Nederlands is blijkt uit het feit dat aan de Gadjah Mada Universiteit te Jogja Nederlands moet worden gegeven aan ongeveer 2800 studenten!

Van de zijde van de Nederlandse Ambassade zijn cursussen in uitzicht gesteld, b.v. in Bandung. Er kwamen 400 inschrijvingen en toen wist men niet hoe men dat aan moest pakken. Er is een boek uitgekomen *De grondslag van de Nederlandse taal*, bestemd voor Indonesiërs die Nederlands willen leren, maar dat is veel te moeilijk.

Ideaal is dat er een boek komt dat van de structuur van het Indonesisch uit probeert de structuur van het Nederlands te doorlichten.

Er zijn belangrijke stimulansen voor deze Nederlandse taalbeoefening. Nederland is namelijk het land dat op het ogenblik de meeste studiebeurzen beschikbaar stelt, zowel gouvernementele als particuliere. Er studeren ± 500 studenten en bovendien zijn er ongeveer 200, misschien wel meer, zogenaamde fellows, trainies, enz., die hier een post-graduate studie volgen. Er wonen bovendien in Nederland 15.000 paspoortbezittende Indonesiërs, dus de kinderen niet meegerekend. Dan wonen er nog 25.000 Ambonnezen, die zichzelf niet wensen te laten registreren als Indonesisch Staatsburger, maar die dan toch in culturele zin Indonesiërs zijn. Vooral in de eerste groep treft men mensen aan die zich de weelde kunnen permitteren om familieleden naar Nederland te laten komen om daar te studeren. Er is bovendien van de zijde van het Indonesische Ministerie van Onderwijs en Cultuur een barrière, opgeworpen door het oude regime, weer neergehaald. Onder het regime van President Sukarno was het zo, dat men, na in Indonesië de middelbare school te hebben doorlopen, alleen naar Oosteuropese landen mocht, want ging men naar de Westeuropese landen of naar Amerika, dan zou men op een verkeerde wijze ideologisch worden geïndoctrineerd. Die barrière is volkomen vervallen. Er komen nu studenten die van de middelbare scholen komen en die helemaal geen Nederlands kennen. Daarvoor bestaat natuurlijk de mogelijkheid om hier Nederlands te leren, maar de stimulans om dat Nederlands te leren in eigen land is door deze hele wonderlijke, unieke situatie bijzonder groot.

Bovendien is men tot de ontdekking gekomen dat in het buitenland de wetenschappelijke belangstelling voor Indonesië gepaard gaat met de wetenschappelijke belangstelling voor de nederlandistiek. In Moskou doceert men Indonesische talen en Nederlands in hetzelfde 'Department'. Aan de Tokyo Universiteit heeft men een hoogleraar in de Indonesische studiën en het Nederlands. In Australië en Amerika, waar verschillende 'Centres of Indonesian Studies' zijn opgericht, is de belangstelling voor het Nederlands daardoor belangrijk gestimuleerd. Men heeft dus inderdaad het gevoel: het Nederlands geeft toegang tot het verleden en zelfs tot het heden, want nog steeds is het beste tijdschrift, dat in de wereld buiten Indonesië over Indonesië verschijnt in een vreemde taal, het Tijdschrift van het Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, dat grotendeels nog steeds in het Nederlands is gesteld. Men weet dus ook in Indonesië: als men geen Nederlands meer leert, raakt men eenvoudig achterop bij de beoefenaren van de 'Indonesian Studies' in het buitenland.

Dan is er nog een punt dat bijzonder belangrijk is. Via Nederland en het Nederlands heeft er vanouds door het polyglotte middelbaar en hoger onderwijs in Indonesië een oriëntatie op Europa bestaan, die voor Zuidoost-Azië eigenlijk uniek is. Bij het zoeken naar een eigen nationale identiteit naar buiten toe - dus tegenover Maleisië, Thailand, Birma, Cambodja, Vietnam, Laos en de Philippijnen - is deze algemene Europese cultuuroriëntatie bijzonder belangrijk en daarin kan Nederland en dus ook het Nederlands een rol spelen.

Merkwaardig is ook dat door de radicale afschaffing van het Nederlands de spraakmakende gemeente gedwongen werd om talloze Nederlandse woorden te verindonesiseren en deel uit te laten maken van de moderne Indonesische taalschat. De groei van het moderne Indonesisch is, mede dank zij deze waarschijnlijk helemaal niet voorziene hulp, inderdaad frappant geweest.

Nu is reeds via de Nederlandse Ambassade gevraagd om Nederlandse leerkrachten uit te zenden, al is dat alleen officieel geschied vanwege de Universitas Indonesia, maar daarop is nog geen antwoord ontvangen. Mede in verband daarmee lijkt spreker aanneming gewenst van de volgende resolutie: 'Het Derde Colloquium van Hoogleraren en Lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse Universiteiten, dringt er bij de Belgische en Nederlandse regeringen op aan om aan de regeringen van ontwikkelingslanden, waar daaraan behoefte bestaat, mensen en middelen ter beschikking te stellen voor de beoefening der nederlandistiek, waarbij prioriteit ware te geven aan die ontwikkelingslanden voor wier volken de kennis van de Nederlandse taal en beschaving van dienst kan zijn voor de kennis van eigen nationale cultuur en geschiedenis'. Eventueel zou men

daar tussen haakjes nog achter kunnen zetten: 'of voor de cultuur en geschiedenis van naburige ontwikkelingslanden'. Wat dit laatste betreft denkt men aan Mevrouw Baartman-Runckel, die de nederlandistiek verzorgt in Argentinië, terwijl er eigenlijk meer reden zou zijn om die nederlandistiek te gaan beoefenen in Brazilië, het land van 'Maurits de Braziliaan'. Hetzelfde geldt voor Maleisië: daar geeft Mevrouw Goebel Nederlands in het 'Department of Malay Studies', waaronder 'Indonesian Studies' vallen. Eenvoudig omdat men daar de kennis van het Nederlands absoluut noodzakelijk acht om iets te begrijpen van de geschiedenis en de cultuur en de taal van Indonesië. Men vergeet niet Ceylon, dat het Rooms-Hollandse recht gerecipieerd heeft en dat ambassadeurs heeft gehad in Djakarta, die van burgerafkomst waren en die Nederlands spraken. Die ontwikkelingslanden zullen waarschijnlijk wel behoefte hebben aan de invoering van de nederlandistiek aan een of meer van de eigen universiteiten, omdat het Nederlands en de nederlandistiek een sleutel vormen waarmee een gedeelte van het eigen nationaal beleefde verleden kan worden geopend, maar zijn niet in staat dat zelf te betalen.

Discussie

DE VOORZITTER: we zijn U bijzonder dankbaar voor Uw elegante en belangwekkende mededeling. U hebt ons informatie verschaft die ons onbekend was, waarvan men zich de importantie zelfs niet helemaal kan indenken. Het verschijnsel alleen al, dat men, als men een cursus wil openen, geconfronteerd wordt met de mededeling dat 2800 studenten die cursus willen volgen, is iets wat wij zelfs in onze wildste nachtmerries niet hebben gedroomd. U hebt al een buitengewoon mooi, en ik geloof uiterst diplomatiek opgestelde resolutie voorgesteld. Het lijkt me niet, dat we daar op dit ogenblik over moeten discussiëren. Alle resoluties zullen in de laatste werkvergadering worden behandeld. Wel zou het misschien mogelijk zijn dat iemand een opinie zou willen uiten of een verdere bijdrage zou kunnen leveren.

DRS. J.M.G. NOTERMANS (voorh. Djakarta): ik zou graag een paar praktische suggesties willen doen. Zoals ik gisteren heb mogen opmerken ten aanzien van mijn vriend Van Deinse uit Semarang, zo zou ik aan mijn vriend Resink het volgende willen meedelen. Zoals ik gisteren een suggestie heb gedaan om de Indonesische universiteiten te laten zien dat we het hart op de juiste plaats dragen door van onze eigen geschriften of van anderer publikaties iets af te staan ten behoeve van de nederlandistiek, zo wil ik de Heer Resink ook van mijn eigen publikaties afstaan om hem

te laten zien dat we het niet bij mooie woorden alleen willen laten. En als de Nederlandse regering of de regering van Indonesië mij morgen zou vragen 'wil je ons komen helpen?', dan zeg ik volmondig 'ja, ik kom'. Als men op deze ouwe rot een beroep zou doen zou ik dat con amore en van ganser harte honoreren.

DE HEER L.H. DAAL (Madrid): Mijnheer de Voorzitter, het voorstel van de Heer Resink in verband met een resolutie ligt in de lijn van wat Mevrouw Baartman en ik hebben willen voorstellen wat betreft de nederlandistiek in spaanstalig gebied. Misschien ware dus bij het vaststellen van de resolutie t.a.v. Indonesië en van de ontwikkelingslanden rekening te houden met de door ons voor te stellen resolutie, waarvan de voorlopige formulering voor mij ligt. Ik geloof dat onze resolutie daarin te verwerken zou zijn.

DE VOORZITTER: Dit lijkt mij een vrij belangrijk punt. Het gaat er dus om of men een resolutie maakt dan wel twee.

PROF. RESINK (Op verzoek van de spreker ingekort): Ik zou het uiteraard toejuichen als het tot één resolutie zou kunnen komen, dat is veel eenvoudiger. Ik weet echter niet of U met die spaanssprekende landen alleen ontwikkelingslanden op het oog hebt of dat U dat in het algemeen bedoelt. Vallen de spaanssprekende landen die U op het oog hebt allen daarbinnen, dan kunnen de resoluties best samengaan. Vallen ze er echter gedeeltelijk buiten, dan zult U kunnen begrijpen dat aparte resoluties de voorkeur verdienen.

DE HEER DAAL: Ik geloof toch wel dat de geest van de resoluties overeenstemt. Het al of niet aannemen ervan is de taak van het Colloquium. Het gaat nu alleen om het vaststellen van de tekst en ik meen dat dat kan worden overgelaten aan de Commissie die hiervoor zal worden benoemd.

DE VOORZITTER: Daarbij moet dan wel in rekening worden gebracht dat het niet alleen gaat om de geest van de resoluties, maar ook om het geografische object ervan. In hoeverre het toch niet beter zou zijn om twee resoluties te concipiëren, waarbij de Indonesische, hoe dan ook omschreven, toch een aparte plaats inneemt, moeten we inderdaad aan de Commissie overlaten en daarna aan de voltallige vergadering van het Colloquium.

MEVR. J.J.A. BAARTMAN-RUNCKEL (Buenos Aires): Ik vind het natuurlijk niet prettig om de Heer Daal op dit moment af te vallen, maar ik voel eigenlijk meer voor twee resoluties. Ik geloof dat de spaanssprekende landen in het verleden zo weinig aandacht hebben gehad dat het nu misschien wel zaak is twee resoluties te maken.

DE VOORZITTER: In hoeverre de spaanssprekende landen er van zullen profiteren als er twee zijn, weet ik niet. Ik zou me ook een

andere redenering kunnen voorstellen. Maar ik geloof niet dat we dit in een voltallige vergadering moeten bespreken.

Dames en Heren, ik geloof dat nu het ogenblik is aangebroken dat we deze vergadering kunnen afsluiten. Ik wil nogmaals Professor Resink bijzonder hartelijk danken voor zijn komst, voor zijn zeer fraaie mededeling en ik hoop dat het weinige dat het Colloquium aan deze materie kan doen dan ook zal worden gedaan met de volle kracht waarover het kan beschikken.

Dan moet ik tenslotte dank brengen aan allen die aan deze discussie hebben deelgenomen en ook zeer speciaal aan de vertegenwoordigers van het Ministerie van O. en W., die hier op een buitengewoon beminnelijke manier hebben gereageerd op tenslotte dan toch wel wat geïrriteerde uitlatingen. Dank ook aan die lijdzame slachtoffers van ons Noordnederlandse particularisme, alle mensen van buiten Noord-Nederland, die onze klachten over pensioenkwesaties en dgl. met zoveel geduld, lijdzaamheid en opgewektheid hebben aangehoord. Het resultaat van deze vergadering zal dus pas op het laatst van dit Colloquium worden vastgesteld en tot dat ogenblik stel ik voor dat we niet meer spreken over financiën, maar genieten van het samenzijn onder elkaar, van de mooie omgeving, van schilderijen en andere kunstwerken die ons nog zullen worden getoond. Hartelijk dank!

**Derde werkvergadering gehouden op
donderdag 7 september 1967
te 9.30 uur**

Voorzitter: Prof. Dr. W.Z. Shetter (Indiana University,
Bloomington, Indiana)

Thema: De didactiek van het onderwijs van het
Nederlands aan buitenlanders. Ingeleid
door Prof. Dr. W. Lagerwey (Calvin
College, Grand Rapids)

**De didactiek van het onderwijs van het Nederlands aan
buitenlanders door Prof. Dr. W. Lagerwey
Calvin College, Grand Rapids, Michigan**

Dames en Heren, na de geneugten van gisteravond ben ik, ondanks het late einde hiervan, toch nog eens begonnen met schrijven. Ik heb mijn inleiding uitgebreid en er zelfs nog iets aan toegevoegd.

Toen ik als jonge Amerikaanse tiener in Utrecht op de schoolbanken van de ULO aan de Havikstraat zat, heb ik het in het begin wel wat moeilijk gehad. Een vreemd land, een vreemde taal en vreemde medeleerlingen. Maar de Hollandse jongens vonden mij toch ook maar een vreemde eend in hun bijt. Zij droegen korte broekjes, ik een lange broek. En die vreemde Amerikaan droeg warempel ook nog overschoenen, een kledingstuk dat een fatsoenlijke Nederlandse jongen in dit waterland toch nooit zou dragen. Ik kreeg van die leerlingen ook wel wat te verduren. Mijn overschoenen, die natuurlijk in de gang moesten blijven, vond ik wel eens vol water staan, het bleek dat ze waterdicht waren. Een enkele keer werd ook de lucht uit mijn banden gelaten en er waren nog meer van die jongensstreken die mij een goede kijk op het karakter van de Nederlandse jeugd bezorgden. Maar we werden vrienden. Ik werd verliefd op Utrecht en op Nederland. Het werd mij tot een tweede vaderland. Toch zou ik toen, nadat wij in 1936 naar mijn vaderland, de Verenigde Staten, waren teruggekeerd, nooit hebben kunnen denken dat ik eens de eer zou genieten een colloquium van leraren Nederlands uit de hele wereld te mogen toespreken. Als jongen ging ik dikwijls naar de grote oude kerken in Utrecht; vooral de Dom vond ik prachtig en vaak dacht ik, als ik daar 's zondags kerkte - een jongenswensdroom natuurlijk - 'wat zou ik toch graag eens op die prachtige preekstoel staan om daar te mogen preken'. Dat is tot mijn spijt nooit gebeurd en ik verwacht ook niet dat het ooit gebeuren zal. Ik ben wel geen ziener, maar er is mij wel een licht opgegaan, op het gebied van de talenstudie en de talendidactiek en daarover zou ik gaarne het een en ander in het midden willen brengen. Ik zal trachten dit

op een rustige, bedaarde Hollandse wijze te doen, want anders krijgt U de indruk dat die vroegere wensdroom van preken en evangeliseren op een andere manier toch in vervulling is gegaan.

En nu kom ik tot mijn eigenlijke inleiding en begin ik dus met mij te wenden tot de geachte voorzitter, collega's en gasten. Ik voel mij vandaag ook weer enigszins als een vreemde eend in deze bijt. Dat is niet zozeer omdat ik mij niet thuisvoel in dit waterland; het tegenovergestelde is juist het geval. En zij die mij kennen, weten dat ik elke kans waarneem om maar hier te mogen verblijven en dat is nu in de laatste twaalf jaar al drie maal gebeurd. Ik verheug mij erover hier aanwezig te mogen zijn om deel te nemen aan dit colloquium. Ik wil dan ook allereerst mijn dank uitspreken aan al die instanties die ons samenzijn hier hebben mogelijk gemaakt, die ons docenten in het Nederlands in het buitenland in de gelegenheid hebben gesteld om hier in het vroegere Paleis Noordeinde kennis met elkaar te maken en vooral om hier kennis op te doen en besprekingen te houden die van nut kunnen zijn bij ons onderwijs in het buitenland. Ik moge uit naam van alle collega's dank zeggen aan het Dagelijks Bestuur van de Werkcommissie, dat zo hard gewerkt heeft om alles zo uitstekend te organiseren, dank ook aan de Ministeries van Onderwijs in Nederland en België voor hun belangstelling voor en hun medewerking en steun aan het tot stand komen van ons Colloquium, want zo mogen wij het nu toch wel noemen. Toch moet ik het nog eens herhalen, dat ik me hier eigenlijk niet op mijn plaats voel, maar dat geloof U nu al niet meer. U hebt reeds van twee taalkundigen, dat wil zeggen deskundigen op het gebied van de taalkunde, voortreffelijke lezingen gehoord, een over 'het taalhistorische apparaat', en een over 'de stand van de moderne Nederlandse taalkunde'. Nu ben ik geen expert op het gebied van de nederlandistiek, noch op dat van de didactiek, hoewel ik als docent er uiteraard veel belangstelling voor heb. Tijdens mijn universitaire opleiding studeerde ik germanistiek, waarbij het Nederlands slechts een bijvakje was en ik heb niet meer dan twee colleges over de Nederlandse letterkunde gevolgd, een over de Middeleeuwen en een over moderne literatuur. En nu moet ik na twee hoogleraren spreken, ik die zelfs geen goed begrip heb van het hoogleraarschap, zoals moge blijken uit de volgende belevenis. Toen ik drie jaar geleden in Utrecht verbleef om een nieuwe cursus Nederlands te schrijven, genoot ik de medewerking van een lector, een wetenschappelijk ambtenaar in de Nederlandse afdeling van de Universiteit aldaar. Toen ik Dr. K. - ik zal zijn naam maar niet noemen - eens aan zijn huis wilde opbellen, kreeg ik zijn vrouw aan de telefoon. Ik zei dat ik graag met Professor K. wilde spreken, waarop mevrouw mij vertelde dat ik het ver-

keerde nummer moest hebben gedraaid. Ik hield vol dat Prof. K. mij dit nummer had opgegeven. Mevrouw begreep het nog niet, totdat ik vertelde dat ik Dr. Lagerwey uit de Verenigde Staten was en toen zei mevrouw, dat haar man doctor, maar geen professor was, waarop ik dan Collega K. te spreken kreeg. Dit lesje ben ik niet vergeten en het heeft ook wel iets te maken met de didactiek van de taal, vooral met de gesproken taal; namelijk dit dat alle taal cultuurgebonden is en dat men geen begrip kan hebben voor de taaluiting, tenzij men ook begrip heeft voor de cultuurgemeenschap, of, zoals Prof. Heeroma het noemde, voor het taalverbond. Het wijst er verder op dat de docent eigenlijk twee verschillende taalverbonden, twee verschillende taalgemeenschappen moet kennen. Het zal dan ook steeds de taak van elke docent van een vreemde taal moeten zijn zich zo goed mogelijk op de hoogte te stellen van eigen en vreemd taalverbond, die met elkaar te vergelijken en te trachten tot inzicht te komen in de verschillen ervan en, indien mogelijk, in de historische en geestelijke redenen voor die verschillen. Juist door de studie van vreemde talen worden wij gewezen op die verschillen, wordt onze aandacht ervoor gevraagd het cultuurverbond van eigen taal te onderzoeken en dat zal voor iedere docent steeds een fascinerend facet blijven van eigen studie en onderwijs. Hoe meer de docent hierin slaagt, hoe dieper inzicht hij krijgt in de taalverbonden, des te beter docent zal hij kunnen zijn, een die zijn studenten niet alleen taalautomatismen zal bijbrengen, maar ook hun belangstelling zal opwekken voor de taal als cultuurverschijnsel. Ik meen te mogen zeggen dat de nieuwere methodiek van het taalonderwijs waarbij de gesproken, levende taal in het middelpunt van de belangstelling staat, mede daarom onze aandacht verdient. Over de didactiek van het zogenaamde audio-linguale taalonderwijs zou ik gaarne nog het een en ander willen zeggen, over die revolutie - want zo mag men het toch wel noemen - waardoor het taalonderricht een wetenschappelijker basis gekregen heeft, zich gewijzigde praktische en humane doeleinden heeft gesteld. Ik had mijn lezing gaarne de vorm van een verhaal gegeven, waarvan ik de titel had willen noemen, die overigens actueel is, 'hoe mijn boek tot stand kwam'. Maar dat zou dan wel eens te uitvoerig hebben kunnen worden en misschien zou ik ook last gekregen hebben met de F.B.I. in de Verenigde Staten of ook wel met de Russische Geheime Dienst. Nu wil ik dan graag iets zeggen over de didactiek van het onderwijs van het Nederlands aan buitenlanders, en dat nog wel in 35 minuten.

Het verhaal is fascinerend, want ik heb zelf net als U de vreemde talen volgens de traditionele methode geleerd en ook jarenlang gedoceerd. Duits en Frans - zogenaamd levende talen - heb ik hier in Holland op een

ULO-school geleerd, Duits heb ik verder op universitair niveau gestudeerd en in de Germaanse taal en letteren vervolgens de doctorstitel behaald. Maar ik moet U een bekentenis doen. Het Duits waarvan ik om zo te zeggen wel iets afweet, kan ik slechts met moeite spreken, om van het Frans maar helemaal te zwijgen. Toen ik kort geleden in Parijs was en naar mijn gevoel een beetje afgezet werd - ik was als Amerikaan in het land van De Gaulle direct herkenbaar - kon ik slechts stamelen en betalen. Mijn aanwezigheid in Parijs, de samenkomst van zoveel nederlanderisten uit alle werelddelen, het feit dat Europa overstroomd wordt door buitenlandse toeristen zegt ons toch ook wel iets over een veranderende wereld, waarin de techniek zegeviert en aan iedereen de kans biedt in het buitenland te verblijven. En dat zal dan ook wel iets te maken hebben met de belangstelling voor en de nieuwe aanpak van de gesproken taal. Tot voor kort was ook in mijn land het taalonderricht vooral gericht op leren lezen en vertalen van de vreemde taal. Op universitair niveau was het meestal een stoomcursus die de kandidaat in staat stelde om vakliteratuur te lezen. Op het 'college' was het vreemde-talenonderwijs gericht op de literatuur en op de cultuurgeschiedenis. Hierin is in de laatste twee decennia een geweldige verandering gekomen. Prof. Dr. Hugo Müller, hoofd van de afdeling Languages and Linguistics aan de American University te Washington, vat het als volgt samen in de inleiding tot zijn taalcursus - let U er wel op: een hoogleraar die een taalcursus schrijft! - *Deutsch, erstes Buch*, dat in 1958 verscheen: 'During the past several years the teaching of foreign languages in the United States has undergone important changes. The need for actual competence in languages, the ability to communicate in them, has been increasingly felt. Traditional programs of instruction have therefore been modified in many schools, colleges and universities to meet this objective. The teaching of languages, merely as a tool for research, or to meet purely academic requirements, is gradually being replaced by courses of instruction which seek to impart active, practical skill in the use of the spoken and written word'. Het boek van Müller is typisch voor de vele taalcursussen die tussen de jaren 1950 en 1960 zijn verschenen. Deze cursus is geschreven door een hoogleraar, hoofd van de afdeling Taal en Taalkunde aan een Amerikaanse universiteit. De invloed van de nieuwere Amerikaanse linguïstiek, vooral van de toegepaste taalwetenschap, is allerwegen te bespeuren. Zoals ik reeds eerder zei, de nieuwe taalcursus heeft een wetenschappelijke, taalkundige basis. Hij is met medewerking van experts op het gebied van de taalkunde, van de psychologie en pedagogiek tot stand gekomen. Een baanbrekend werk vormt de A.L.M.-serie taalboeken voor Duits, Frans en Spaans, die zelfs door een commissie van geleerden is samengesteld, een

cursus die bestemd is voor scholieren van de middelbare school, de Amerikaanse High School. Dit is bij mijn weten de eerste vierjarige cursus waarin de ideeën van moderne taalkundigen en pedagogen, zoals men die bijvoorbeeld uiteengezet vindt in het boek van Nelson Brooks *Languages and language-learning, theory and practice* worden toegepast. Ik kan U ook aanbevelen kennis te nemen van het handboek voor de leraar *Teacher's Manual* geheten, geschreven voor docenten die deze nieuwe onderwijsmethode moeten toepassen. Ook belangrijk op dit gebied is het boek van Robert Lado, dat de veelzeggende titel heeft: *Language teaching, a scientific approach*. Ook moet ik nog het werk van een hoogleraar vermelden, Prof. Robert L. Politzer: *Foreign language-learning, a linguistic introduction*, een boek dat eigenlijk voor studenten bestemd is, maar waarvan ook de leraar veel profijt kan hebben. Prof. Freeman Twaddell, die ook heeft meegewerkt aan cursussen voor de middelbare school, schreef het belangrijke *Foreign language instruction at a second level*. Van de hand van nog een taalgeleerde, hoofd van de afdeling Taal aan de Princeton Universiteit, William Moulton, moet ik nog vermelden: *A linguistic guide to language learning*. Voor de Duitse collega's vermeld ik nog: *Applied linguistics German, a guide for teachers*, van de hand van James Woodrow Marchand. Ook de bekende taalkundige Eugene Nida heeft een belangrijk werk geschreven over vreemde-talenstudie. U ziet het wel, de taalkundigen schrijven theoretische werken hulpboeken voor leraar en leerling. Sommigen werken ook mee aan het tot stand komen van nieuwe cursussen voor vreemde talen. Maar ook de psychologen doen mee aan de bezinning over de didactiek van de taal. Ik zal slechts één werk vermelden, waarin de nieuwere methodiek onder de loep wordt genomen door de bekende psychologe en pedagoge Wilga M. Rivers. Haar boek heet: *The Psychologist and the foreign-language-teacher*. Het boek bezit een uitgebreide bibliografie op dit gebied. Voor de leraar is vooral van praktisch belang hoofdstuk 13: 'For the practical teacher, recommendation', waarin waardevolle wenken voor de leraar die de audio-linguale methode in de praktijk moet brengen.

Ik keer terug tot mijn verhaal 'hoe mijn boek tot stand kwam'. Het zal U bekend zijn dat in de nieuwe methodiek de aandacht telkens gevraagd wordt voor de gesproken taal, het leren horen, verstaan en spreken, en eerst daarna voor het lezen en schrijven van de taal. Er is natuurlijk veel over dit onderwerp gedebatteerd en geschreven, ook door mijn collega's. Aan het Calvin College werd er eveneens mee begonnen, het eerst in de Franse afdeling. Mijn Duitse collega's - misschien is dat wel typerend - namen een afwachtende houding aan; ze gingen niet experimenteren, ze hadden immers jarenlang de taal gedoceerd. Toen kregen we een talen-

practicum, heel klein, want het was alleen voor de Franse afdeling bestemd. Ik ging zelf door met traditionele methoden, gebruik makend van zeer goede taalcursussen, geschreven door mijn Collega's Shetter, Smit en Renier. Maar de nieuwe methodiek sloeg aan bij de studenten. Het Nederlands, dat toch al op wankelende voet stond, ging achteruit en toen moest ik mij wel bezinnen over deze pedagogische en taalkundige kwesties. De taalkunde had mij eigenlijk vóór deze tijd weinig belang ingeboezemd en nooit zou ik er aan gedacht hebben zelf een taalcursus voor beginners te gaan schrijven. Mijn belangstelling ging uit naar de literatuur, naar de cultuur en in het derde jaar liet ik mijn studenten belangrijke letterkundige werken lezen, zoals *Lucifer* van Vondel, *Max Havelaar* van Multatuli, *Op Hoop van Zegen* van Heijermans, enz. In die tijd leerden vele studenten Nederlands als voorbereiding voor de theologische studie. Dat ik klachten kreeg over de keuze van *Op Hoop van Zegen* met de platte volkstaal, en dat nog wel voor theologische studenten, zal niemand verwonderen. Ook het werk van Vondel bleek bijna onmogelijk voor mijn studenten. Misschien is het ook mede hierdoor gekomen, dat het Nederlands als verplichte taal voor theologische studenten werd afgeschaft. Ik was nu aangewezen op studenten die uit eigen belangstelling de taal wilden leren. Het was een crisis voor de afdeling Nederlands. En toen heb ik het maar gewaagd om ook eens met het gesproken Nederlands te beginnen. Twee jaar lang heb ik de cursus van Leonard Bloomfield, de bekende Amerikaanse linguïst, *Spoken Dutch* met mijn eerstejaars studenten gebruikt. Tot mijn verbazing vond deze cursus, in 1941 geschreven, bijna zonder taalkundige oefeningen en in vele opzichten zeer verouderd, bijval bij mijn studenten. Zelf vond ik deze wijze de taal te benaderen zeer prettig, en geleidelijk groeide in mij het besef, dat er ook voor het Nederlands een nieuwe taalcursus moest komen. Daarna ben ik ernstig begonnen met de studie van de linguïstiek en vooral van de toegepaste taalwetenschap. Er zat veel meer achter de nieuwe taalmethodiek dan ik ooit verwacht had. Toen begon ik begrip te krijgen voor het inzicht van de taalkundigen, dat iedere taal uniek is en een eigen fonetiek, een eigen morfologie en een eigen syntaxis bezit. Dat had ik natuurlijk wel geweten, maar nu werd het voor mij een beredeneerd inzicht. Een vreemde taal leren is eerst een auditieve zaak. Het gaat erom vreemde klanken en betekenissen te leren verstaan en daarna zelf die klanken te leren gebruiken om met anderen te kunnen spreken en communiceren. Ook begon ik er begrip voor te krijgen hoe sterk gesproken en geschreven taal van elkaar verschillen en hoezeer bij het leren van een vreemde taal de eigen taal steeds weer in de weg staat. Ik heb deze lezing expres niet aan een nederlander voorgelegd, opdat U bij het horen zelf de fouten kunt opmerken die ik als Amerikaan

die Nederlands spreek, maak. Want die zitten er natuurlijk in. Mocht deze voordracht uitgegeven worden, dan hoop ik wel dat ze allemaal verwijderd zullen worden. Ik kreeg ook begrip voor het regelmatig van de taal, vooral wat de zinsstructuur betreft. Geleidelijk werd het mij duidelijk dat het kennen van de grammatica niet genoeg is voor een actieve beheersing van de taal. Wij beheersen de structuur van onze moedertaal meestal heel onbewust, maar dat is geen hindernis bij het spreken. Een paar weken geleden zat ik in de trein naar Arnhem. Een jongetje van drie jaar zat tegenover mij, een jongetje dat veel plezier had in het praten. Ditmaal ergerde ik er mij niet aan, maar luisterde eigenlijk met verbazing. Hij beheerste als driejarige de taalapparatuur, de taalstructuur van de eenvoudige zin van het Nederlands. Ook viel het mij op dat haast elke zin die hij sprak, in het Engels een andere structuur had. De taalstructuren, de klanken, 500 geluidsveranderingen in 1 minuut - las ik onlangs - de morfologie en de syntaxis moeten als taalautomatismen gebruikt kunnen worden. Het is dus voor de leraar van een vreemde taal uiterst belangrijk dat hij zich bewust is van het verschil tussen de structuur van eigen taal, van zijn moedertaal en die van de taal die hij gaat doceren. Voordat we met een cursus voor de studie van een vreemde taal kunnen beginnen, moeten we een analyse maken van die structuur en omdat onze moedertaal ons steeds parten speelt bij het leren van vreemde talen - en ik verwijs U naar blz. 5 van het proefwerk dat U zult krijgen - moeten wij er steeds op bedacht zijn het overbrengen, de transfer, van moedertaal naar vreemde taal te vermijden. Bij onze analyse van moedertaal en vreemde taal blijkt dan dat sommige structuren overeenkomen en dat deze voor onze studenten geen moeilijkheden opleveren. Het zijn juist de structuren die anders zijn, waarvoor de aandacht gevraagd moet worden en die men zich eigen moet maken. Ik geef slechts een enkel voorbeeld dat met honderden zou zijn te vermeerderen. We zeggen:

dat is een mooie gevel - that's a nice gable
die gevel is erg mooi - that gable is very nice
die gevels zijn prachtig - those gables are splendid
dat zijn prachtige gevels - those are splendid gables

Welke moeilijkheden zitten hier nu in voor Engelssprekenden? Allereerst het verschillend gebruik van de aanwijzende voornaamwoorden; nu eens is *die* in het Engels *that*, dan weer *those*. Nog moeilijker is voor hen het feit dat het woordje *dat* gevolgd wordt door zowel een enkelvoudige als door een meervoudige vorm van het werkwoord, hetgeen afhankelijk is van de numerus van het praedicaat, het getal van het naamwoordelijk deel van het gezegde. U kunt er gemakkelijk een regel van geven, en gelukkig is

de taal aan regels gebonden, maar om tot een actieve beheersing van dit patroon te komen, is veel oefening nodig. Onze taal cursus zal dus steeds juist de nadruk leggen op die zaken die in de twee talen verschillen. Wij zullen als pedagogen steeds bedacht moeten zijn op wat in de vreemde taal moeilijk is voor studenten. Vroeger heb ik me vaak geërgerd: zinnnetjes vertalen, op het bord schrijven, die zinnen allemaal corrigeren en de volgende week, twee weken erna: dezelfde fouten. Aan het einde van het jaar zei zelfs een student: we heb geen tijd. Nù vraag ik me af: waarom maakt de student die fout? Is er reden voor? De reden is, dat het voornaamwoord *wij* of *we* (in het Engels) geen werkwoord met een meervoudsvorm heeft. Wij zeggen: *we have* en we zeggen: *I have* en het is dus heel natuurlijk dat een student zegt: *ik heb - we heb*. De student die een vreemde taal leert en actieve beheersing van de taal nastreeft moet in de vreemde taal leren denken. Hij moet automatisch de klanken van die taal kunnen voortbrengen, automatisch de juiste morfologie en zinsstructuur beheersen. Ook zal degene die de levende taal leert, gevoel voor de taal moeten krijgen, hij zal zich bewust moeten worden dat het gebruik van woorden en zinnen in de taal verschillend is. Hij zal ook geleidelijk een taalgevoel moeten ontwikkelen dat aan de taalsituatie ontspringt. Zo zal hij moeten leren begrijpen dat hij als Engelsman toch wel heel voorzichtig moet zijn met het gebruik van *je* en, dat hij, waar de omstandigheden dat eisen *u* dient te gebruiken. Als leraren zullen wij er evenwel op bedacht moeten zijn, dat dit alles van de student veel meer vergt dan alleen een vertaling. De leraar doet er het beste aan steeds de taalfouten van zijn studenten te analyseren. Waarom ben ik enthousiast voor de nieuwere taalmethodiek? Ik wil het nog even samenvattend herhalen. In de eerste plaats is de moderne audio-linguale cursus gebaseerd op een vergelijkend en contrasterend onderzoek van de taalverschijnselen: klank, flexie en zinsbouw, zoals men die vindt in eigen en vreemde taal. Deze voorstudie heeft verder het voordeel, dat er bij het samenstellen van de cursus een progressie kan zijn van het eenvoudige, het dichter bij de moedertaal liggende naar het meer ingewikkelde, het aan de eigen taal vreemde element. Dit geldt voor klank, voor inflexie en zinsbouw. In de audio-linguale cursus worden de taal en de grammatica altijd in zinsverband geleerd. Elke les begint met een dialoog die zo natuurlijk mogelijk is en waaruit de cursist toch ook iets over die vreemde cultuur kan leren. De zinnen van de dialoog, uiterst voorzichtig gekozen, vormen te zamen de basis van het taalonderwijs. Deze basiszinnen moet de student uit het hoofd leren, want hierin is de grammatica verwerkt. In latere lessen zal men natuurlijk ook de reeds behandelde stof vaak repeteren. Op deze wijze leert de student niet alleen de klank van alleenstaande woorden, maar hij leert ook de klank

van woorden in zinsverband en dat is toch heel iets anders. Verder leert hij horen en verstaan hoe belangrijk accent, intonatie, ritme, pauzes, het vallen en dalen van de stem zijn, want dit is levende taal. Tevens leert de student het woord, zijn flexie en betekenis, ook de plaatsing ervan in het zinsverband. De student ontwikkelt een gevoel voor het levend taalgebruik. Dit leert hij niet abstract als een regel, maar hij moet dit in het geheugen prenten totdat het eigen bezit wordt. Ook zal de student tot het besef komen, dat de levende taal altijd emotioneel is; het is immers een gesprek tussen mensen. Zo is er immers een groot verschil tussen de twee zinnetjes: *ga zitten* en *ga maar even zitten*. Door structurele en transformatie-oefeningen wordt de student in de gelegenheid gesteld de basiszinnen die hij geleerd heeft in nieuwe contextzinnen te repeteren. De structurele oefeningen hebben het grote voordeel, dat de student in taalgehelen leert denken, dat hij automatisch in de vreemde taal gaat denken. Maar het belangrijkste is misschien wel, dat de student gedwongen wordt steeds nieuwe combinaties van woorden te gebruiken. Hij moet zelf zinnen gaan maken. Inzicht in de structuur van de taal en het creatief taalgebruik worden op deze wijze aangemoedigd. En dat vind ik een bijzonder belangrijke bijdrage van de nieuwere methodiek. Als de oefeningen goed zijn samengesteld, goed zijn geprogrammeerd, dan kan de student op zijn eentje werken. Het verschil tussen de ene zin en de andere is minimaal. Hij kan onmiddellijk te weten komen of zijn antwoord juist is. Mocht dat niet het geval zijn, dan kan hij het zelf corrigeren. En volgens de wetten van het leren zal dat goed respons ook later een goed respons oproepen. De student leert de vreemde taal als cultuurgebonden. Door de dialoog wordt hij even in het vreemde land geplaatst en luistert hij als het ware een gesprek af tussen twee ingezetenen. Althans zo moet het zijn als de cursus goed in elkaar zit. Hierdoor krijgt de student er op allerlei, soms subtiele manieren, waarop de docent zal moeten wijzen, gevoel voor dat het levend taalgebruik aan een situatie is gebonden. Wat zijn de beleefdheidsvormen in de vreemde taal? Hoe spreekt men een vreemde aan? Hoe een bekende? Wat is de verhouding van leraar tot leerling?, van kind tot ouder, enz.? Omdat de audio-linguale methode van de gesproken taal uitgaat, heeft zij volgens mij het grote voordeel dat de docent veel vroeger met de hoogste taaluiting kan beginnen. En wel met het gedicht. Men kan eenvoudige gedichten vinden die reeds na enkele maanden zijn te gebruiken en die de student kan waarderen, omdat hij de taal heeft leren horen, heeft leren verstaan. Zelf begin ik ook vroeg met spreekwoorden en gezegden, die immers ook een eigen ritme hebben en ons veel zeggen over land en volk. Hierdoor komt men op een hoger niveau in aanraking met de vreemde cultuur en wordt het inzicht in het mense-

lijke verdiept. Ik aarzel om nog een andere reden van mijn voorkeur aan te geven. Toch meen ik dit te moeten doen. Wij zijn hier vergaderd als docenten van het Nederlands in het buitenland. De meesten van ons zijn buitenlanders, het Nederlands is niet onze moedertaal. Ik keek er werkelijk van op met hoeveel buitenlandse accenten het Nederlands gesproken kan worden en toch verstaanbaar kan blijven. Dat is eigenlijk een probleem voor de taalkundige op een fonetisch laboratorium. Ik geloof toch dat wij als docenten de plicht hebben om onze studenten in de gelegenheid te stellen het Nederlands te horen en het Nederlands te spreken zoals dat in het land zelf gebeurt. Niet een dialect, zelfs niet mijn eigen idiolect, maar het Algemeen Beschaafd Nederlands zoals dat hier wordt gesproken. U hebt, meen ik, een proefwerk gekregen dat ik als eindexamen heb gebruikt na vier maanden talenstudie van mijn studenten. Hierdoor kunt U concreet zien welk doel ik bij mijn taalonderwijs nastreef en wat er met deze methodiek in korte tijd te bereiken is. Dit proefwerk schiet in vele opzichten tekort, het is eigenlijk nog een schriftelijk proefwerk. We zullen een nieuwe wijze van examen afnemen moeten leren. Gelukkig is men ook daarmee in mijn land begonnen en zijn er verschillende instanties die zich moeite geven voor het ontwikkelen van zgn. proficiency-tests. Misschien kunnen wij daar op een volgend colloquium eens over spreken en ook over het zeer moeilijke probleem van de vervolgcursus. Mocht U soms vragen willen stellen naar aanleiding van mijn lezing of het schriftelijk proefwerk dat voor U ligt, dan ben ik gaarne bereid deze te beantwoorden. Ik dank U voor Uw aandacht.

Verslag van de discussie op de derde werkvergadering

DE VOORZITTER: U hebt dus een en ander gehoord uit de persoonlijke ervaringen van Collega Lagerwey. Ik geloof dat hij zelf ons een beetje uitgedaagd heeft en ik verwacht dan ook een levendige discussie. Zijn er vragen aan Professor Lagerwey?

DR. G.D. JONKER (V.U. Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter, dat ik het woord vraag is niet om in discussie te treden met Prof. Lagerwey, want dan zou ik mezelf het gras voor de voeten wegmaaïen voor morgenochtend, terwijl hij dat al genoeg gedaan heeft vanmorgen. Maar ik heb het woord gevraagd om mijn waardering te tonen voor wat hij gezegd heeft. Prof. Lagerwey wil, naar ik uit zijn referaat meen beluisterd te hebben, al heel spoedig beginnen met de poëzie. Dat lijkt mij een beetje angstwekkend, om de poëzie in de eerste plaats, in de tweede plaats om de kennis van de taal. Ik dacht namelijk dat deze moderne methode, of die nu audio-linguaal of audio-visueel is, zich richt op slechts een gedeelte van wat de taal is, namelijk op datgene wat zich laat tellen en meten. Al deze cursussen die met veel moeite zijn gemaakt en waarvoor ik veel waardering heb, berusten, althans gedeeltelijk, op statistische gegevens. Datgene wat wij van de taal weten is nog steeds heel weinig. Ik ben waarschijnlijk de domste filoloog die hier aanwezig is, want ik moet bekennen dat ik niet weet wat taal is. Wel meen ik, dat wij aan wat wij taal noemen verschillende aspecten kunnen onderscheiden en dat het arithmetische en het ruimtelijke aspect in elk geval niet ons de taal zelf in de greep geven. Wanneer wij dus, met welke methode dan ook, juist dat telbare en meetbare als zeer waardevolle springplank naar de kennis van de taal voor onze leerlingen gaan gebruiken en naar voren brengen en door een soort sympathieke hersenspoeling hun eigen maken, dan geloof ik, dat wij bezig zijn met iets van de taal waar de poëzie zo oneindig ver bovenuit rijst, dat ik de poëzie er in dat stadium beslist buiten zou willen laten. Niet alleen terwille van de poëzie zelve, maar ook terwille van de kennis

die wij onze leerlingen trachten bij te brengen. Dank U.

Ik zou er nog aan toe kunnen voegen. Mijnheer de Voorzitter, dat nu er één schaap over de dam is, laten nu de wijzen ook het woord nemen.

MEVR. M.H. ELIASSEN-DE KAT (Oslo): Ik zou toch graag een klein pleidooi voor het gebruik van poëzie willen houden, omdat ik geloof dat in de eerste plaats bij degenen die zich interesseren voor een taal en zich daarin verdiepen, toch altijd een gevoel voor poëzie aanwezig is. In de tweede plaats meen ik dat taal ook muziek is en dat dus het ritme dat in poëzie zo'n overweldigend grote rol speelt, een beroep doet op de belangstelling en het taalgevoel van de studenten. Dus voorzover ik kan nagaan en zover ik ook uit mijn korte praktijk zelf weet, is het gebruik van, laten we dan zeggen eenvoudige poëzie, toch wel een heel dankbaar onderwerp, zowel voor de leerlingen als voor de docent. Juist doordat het van de leerlingen eist een zich stellen boven het mechanisme en een met elkaar bekijken wat de poëzie van een taal eigenlijk kan zijn, en ik geloof dat je daarmee toch ook in de taal die geleerd moet worden wel degelijk dieper kan doordringen. Door het samen bespreken en het samen leren begrijpen van de poëtische mogelijkheden die een taal bezit. Dank U.

DE HEER H. DÖRNER (Heidelberg): Mijnheer de Voorzitter, Dr. Jonker meende aanspraak te mogen maken op de titel van de domste filoloog, maar op deze titel zou ik toch voor mezelf beslag willen leggen. Ik ben nog bepaald geen vakman. Maar wat Prof. Lagerwey gezegd heeft over de verschillende methodes vreemde talen te leren lijkt mij zo belangrijk, dat ik hem zou willen vragen naast de Engelstalige boeken die hij heeft opgesomd, ook enkele Duitse werken te willen noemen die de docenten in het Duitse taalgebied op deze weg zouden kunnen voorthelpen.

DE HEER F. WACHENDORFF (Djakarta): Ik zou graag iets willen zeggen over de opmerking van Prof. Lagerwey, dat het Nederlands ondanks verschillende accenten en intonaties toch verstaanbaar is voor Nederlanders. Ik zou zeggen: dat is geen nadeel, het is een zeer groot voordeel. Als men kijkt naar het Engels, dat toch een wereldtaal is, dan ziet men hoe flexibel, hoe buigzaam deze taal is. En juist door de verbreidheid van het Engels zijn er zoveel variaties en toch verstaan Engelssprekenden elkaar heel goed. Ik zou zeggen dat men daarin niet al te scrupuleus moet zijn. Zo herinner ik mij dat er voor de oorlog bijvoorbeeld in Indonesië een polemiek was in een blad van de Christen-onderwijzersvereniging betreffende het onderwijs in het Nederlands, waarbij werd voorgestaan dat het Nederlands, de schone moedertaal - zo noemde men die - zo zuiver mogelijk moest onderwezen worden en dus alleen maar door Nederlanders. Ik heb toen meegedaan aan die polemiek omdat ik wist dat dit een onjuist standpunt was. Want in Indonesië met een bevolking van over de 100 miljoen

kon men moeilijk verwachten dat iedereen zijn Nederlands zuiver sprak. En het merkwaardige was dat ik ook voor de oorlog collega's kende, Nederlanders, die niet zeiden 'zij', maar 'zullie' en die met verschillende accenten spraken. Ik zou zeggen: we moeten natuurlijk trachten naar de grootst mogelijke taalzuiverheid, maar tegelijk moeten we ook beseffen dat studenten of leerlingen het onmogelijk beter kunnen doen dan de leraren, professoren of lectoren die hun de taal onderwijzen. Voorzover die docenten native-speaker zijn, mensen voor wie de taal die zij onderwijzen de eigen moedertaal is, kan men zuiver Nederlands verwachten, maar in landen waar ze niet zoveel contact hebben met Nederland, kunnen wij het doen zoals de Engelsen het doen: verstaanbaar zijn. Iets anders is, in Indonesië werd ook voor de oorlog gevraagd van mensen die in Indonesië geboren en getogen waren, dat ze het Nederlands beheersten, het algemeen beschaafd. Ik zou zeggen: in bepaalde landen kunnen we misschien wat meer tolerant zijn.

DR. G.-H. ARENDT (Keulen): Ik ben het met de Heer Wachendorff wel eens, maar toch vind ik het aan de andere kant jammer dat er niet een betere norm bestaat voor de uitspraak van het Nederlands. Voor het Duits heb je b.v. *Duden*, en Sieb, *Die Deutsche Hochsprache*, voor het Engels heb je Jones, en ik zou het toch wel toejuichen als er ook eens voor het Nederlands een dergelijk boek zou verschijnen, dat voor de toenadering tussen Noord en Zuid variaties zou toestaan en dat toch een beetje meer norm voor de uitspraak van het Nederlands zou geven.

PROF. DR. J.E. LOUBSER (Port Elizabeth): Mijnheer de Voorzitter, ik wilde aan Prof. Lagerwey een vraag stellen over de didactiek. Als ik het goed heb begrepen gaat Prof. Lagerwey uit van de verschillen tussen de moedertaal van de studenten en het Nederlands in dit geval. Zou dit een juiste benadering zijn, of moeten wij uitgaan van het Nederlands als zodanig, afgezien van welke andere taal dan ook? Ik geloof dat het Franse CRÉDIF-stelsel dit laatste doet. Die methode gaat uit van bepaalde frequenties van verschijnselen, in het Frans dan, van bepaalde constructies, bepaalde uitdrukkingen en precies dezelfde cursus wordt dan gebruikt, afgezien van wat de moedertaal van de student is, of dat nu Arabisch, Russisch of welke taal ook is. Ik heb mij niet in de problematiek verdiept zoals Prof. Lagerwey dat gedaan heeft, en ik zou graag van hem hier iets over horen.

PROF. LAGERWEY: Ik ben U zeer dankbaar voor die vraag. Mag ik nu maar meteen hierop antwoorden? Hebt U het proefwerk ontvangen? Laat ik dan eerst beginnen daarover iets te zeggen. Ik geloof dat U gelijk hebt, dat men zoveel mogelijk van het Nederlands uit moet gaan, maar U zult ook moeten toegeven dat het op de een of andere wijze de student

duidelijk zal moeten worden wat de betekenis, wat de gevoelswaarde van de woorden is. Dit is altijd weer het probleem. Nu ben ik niet goed op de hoogte van de audio-visuele cursus; ik meen dat daarmee veel bereikt is en kan worden. Ik heb alleen de cursus gezien die in België wordt voorbereid, of althans een gedeelte daarvan, en ik zou hier nog veel meer over willen weten. Het lijkt mij echter bijzonder moeilijk om door tekeningen, foto's of dia's al de mogelijke verschillen aan te geven waardoor het de student duidelijk wordt wat er precies in een bepaalde situatie gezegd moet worden. Die situaties verschillen onderling zo enorm en ook dacht ik dat een bepaalde situatie niet altijd hetzelfde respons oproept. Dan moet ik ook nog dit zeggen. U spreekt Nederlands en ik spreek Nederlands, ik als Amerikaan die Nederlands geleerd heeft. En wat valt mij nu steeds weer op, ook in mijn eigen gebruik van het Nederlands? Zodra ik maar even aarzel en niet weet wat ik zeggen moet, verval ik automatisch in het Engels patroon. Daar kan ik niets aan doen, die transfer, die overschakeling gaat automatisch. En daarom is het, denk ik, ook uiterst belangrijk dat de docent steeds aandacht hiervoor heeft. Men heeft mij daarop nooit gewezen totdat ik met de studie van de toegepaste taalwetenschap begonnen ben. Jarenlang heb ik studenten zinnen laten vertalen, heb ik ze naar het bord laten komen en hebben wij die zinnen gecorrigeerd. Later kregen ze die zinnetjes nog eens in gewijzigde vorm en ik zat 's avonds te corrigeren en nog eens te corrigeren. En nu laat ik de studenten werk maken; nu ga ik echter ook steeds kijken: wat voor fouten maken ze? Ik kan van tevoren zeggen, als ik een opgave geef, welke fouten de studenten zullen maken. In 90% van de gevallen weet ik van tevoren, ook als ik de student iets laat vertellen, welke fouten hij zal maken. Bij deze nieuwe aanpak gebeurt dat minder. Het wordt natuurlijk niet geheel vermeden. Zelfs mij overkomen die fouten, maar het gebeurt minder vaak en daarom vind ik het zo belangrijk. Het is niet een kwestie dat wij alleen maar daarop wijzen, maar U kent allen de oudere taalboeken. Ik herinner het mij nog goed. Je begint b.v. met een hoofdstuk over het meervoud. Ik zal U een voorbeeld geven - ik zal de naam van de auteur niet noemen, hij is echter hier niet aanwezig, zodat ik het hier gerust kan zeggen. Ik kom dan b.v. in hoofdstuk 3 een les tegen over het meervoud in het Nederlands. Als ik me niet vergis, staan er in dit lesje 14 regels voor de meervoudsvorming van het Nederlands. En als de student dan die regels misschien in zijn hoofd geprent heeft of die gelezen heeft, dan krijgt hij wat zinnetjes ter vertaling van het Nederlands in het Engels en van het Engels in het Nederlands. En wat beogen die zinnetjes? Alleen maar een controle of de student nu die regels, veertien regels asjeblijft, al kent. Ik zeg dat die didaktiek nonsens is. Dat bestaat niet; dat kan niemand leren

en de studenten zullen steeds fouten maken. Ik heb vroeger hier op de ULO gezeten en ik weet nog goed: bij de Duitse les kregen we ook een heel grote kaart met de meervoudsvormen in het Duits. En ik kan U nog sommige rijtjes opzeggen na 30 jaar. Als ik echter zat te lezen of een vertaling zat te maken, dan dacht ik: in welke rij staat dat woordje nu toch ook weer? Eindelijk vond ik het. Ik heb hetzelfde gedaan bij het Frans. We kregen een boekje waar 1500 woorden in stonden, 30 woordjes per les, 50 lessen, en die heb ik uit mijn hoofd geleerd. Die woorden stonden altijd in een verband: etenswaren, meubilair, en je deed het maar. Je probeerde er een soort ritme aan te geven, dan kon je het tenminste nog een beetje beter onthouden. Maar kwam ik die woorden dan tegen, dan herkende ik er niet een. Zo leert men, geloof ik, een taal niet. Ik moet ook zeggen, ik schaam me een beetje dat ik hier sta in Nederland, waar men toch zoveel doet aan talenstudie. Ik geloof dat nergens ter wereld zoveel aan vreemde-talenstudie wordt gedaan als hier. En ik heb ook verbaasd geluisterd naar Nederlandse hoogleraren of dominees die naar ons land kwamen. Prof. Heeroma schrijft een boek in het Duits, anderen schrijven in het Frans; Huizinga, ik weet niet hoeveel talen hij gemakkelijk gebruikte. Maar ik heb ook naar die hoogleraren en dominees moeten luisteren die bij ons in het Engels kwamen preken. Vroeger bewonderde ik dat nogal, maar nu ben ik eens gaan luisteren wat voor taal ze eigenlijk gebruiken. Nu ga ik naar de klank, naar de intonatie van die man luisteren, naar de zinsbouw, en wat valt me op? Ik kan ze niet eens meer verstaan. De kennis die zij van de taal hebben, is in de grond van de zaak boekenkennis, schriftelijke kennis. En nu moet ik toegeven dat U hier in de gelegenheid bent vaak naar het buitenland te gaan. Die gelegenheid bestaat er voor ons niet, behalve dan naar een Spaanstalig land. Daarom geloof ik, dat het vooral voor ons van groot belang is, voor ons die in het buitenland wonen, om heel goed op de hoogte te zijn en ik weet, als U straks dat papier nog krijgt, zult U zien dat er door mijn studenten in 25 zinnetjes fouten zijn gemaakt, en ik zou U willen vragen: wat voor fout is hier gemaakt? En als ik dan die zinnetjes naga - en ik heb een willekeurige keuze gemaakt - dan zult U zien dat elke fout die in die 25 zinnen gemaakt is, is ontstaan door letterlijk overbrengen van het Engels in het Nederlands.

DE VOORZITTER: Ik heb eerst twee zakelijke mededelingen. Er is bericht van verhindering binnengekomen van Zijne Excellentie de Heer J. Grauls, Gevolmachtigd Minister van België. Verder dat wij voor de tweede helft van onze discussie als gast hebben de Heer van Kerkhove van de Vlaamse Televisie. Onze Collega Wilmots heeft het woord gevraagd voor een mededeling.

LIC. J.C. WILMOTS (voorh. Frankfort a.d. Main): Mijnheer de Voorzitter, Hooggeleerde Heren, geachte Collega's, ik ben wel enigszins in verlegenheid, omdat hier vanmorgen al iets gezegd is over boeken van heren professoren uit het Duitse taalgebied. Maar nu krijg ik van de Voorzitter de gelegenheid iets te zeggen over mijn eigen boekje. Dit doe ik graag in aansluiting op wat Prof. Lagerwey in zijn inleiding heeft te berde gebracht. De cursus die ik U zou willen voorstellen, is ontstaan tijdens de drie jaren dat ik in Frankfort aan de Main gelegenheid heb gehad Nederlands te onderwijzen aan Duitsers. De cursus berust op een directe methode en gaat uit van wat ik noem spraakkunstverhaaltjes en die verhaaltjes zijn ontworpen naar de concentrische ontwikkeling of wel naar de progressiviteit, zowel wat de woordenschat als wat de vormleer en de taalpatronen betreft. Concentrische ontwikkeling of progressiviteit betekent dat in de eerste lessen geen enkele vorm, geen enkel taalpatroon wordt gebruikt dat nog in de volgende lessen aan de orde moet komen. Op die manier wordt de aandacht van de student altijd weer toegespitst op bepaalde vormen en taalpatronen die min of meer op de bekende wijze worden aangebracht. De lesjes en de tekst zijn geen eigenlijke conversatie, maar kunnen daar wel voor dienen. Ook is telkens na het geheel van tekst, verder afgeleide spraakkunst en oefeningen een voorbeeld van conversatie gegeven. Een conversatie opstellen zoals die moet verlopen, is natuurlijk helemaal onmogelijk; maar het is alleen een suggestie van eventueel controle uitoefenen op de antwoorden van de student. De student kan dit voorbeeld ook voor zichzelf gebruiken en dan b.v. de rechterhelft van het blad bedekken, zodat hij het antwoord niet dadelijk ziet. Wat afleiden van de grammatica betreft, heb ik steeds naar eenvoudigheid en soberheid gestreefd; geen ingewikkelde regels, vooral geen regels zonder dat er voorbeelden aan vooraf zijn gegaan en waar geen uitleg nodig was, is die ook niet gegeven. Sommige van deze oefeningen - natuurlijk niet allemaal - zijn, naar ik meen, zonder meer te gebruiken in het talenpracticum; dat is gemakkelijk te merken als men enige ervaring heeft met een talenpracticum. Er is nergens aan vertaalwerk gedaan, omdat ik mij baseerde op de directe methode en ik ervan overtuigd ben dat het vertalen in een vreemde taal het resultaat moet zijn van moeizaam verworven taalkennis en niet het middel om daartoe te komen. Mocht iemand van U belangstelling hebben voor deze cursus, dan ben ik altijd bereid hem die op verzoek te sturen. Ik heb er een kleine gebruiksaanwijzing bij geschreven. Daarin kunt U in wat uitgebreider vorm lezen hoe het zou kunnen. De teksten zijn altijd zo geschreven dat, geloof ik, niemand erbij in slaap zal vallen. Het was namelijk de bedoeling de zaak zo boeiend mogelijk te maken. Hier en daar zijn er wat grapjes in verwerkt. Het

nuttige is dus zoveel mogelijk met het aangename verenigd, wat toch ook van betekenis is voor de studie van een taal. Ik ben de Voorzitter heel dankbaar voor de gelegenheid die ik hier heb gehad mijn cursus bij U bekend te mogen maken. Ik vraag excuus als dit op enige vorm van propaganda zou lijken; dat is niet de bedoeling. Ik wilde U alleen in kennis stellen van mijn project. U kunt het allemaal inzien en voor elke vorm van kritiek zal ik steeds dankbaar blijven.

DE VOORZITTER: U zult wel gemerkt hebben dat de test van Prof. Lagerwey inmiddels is klaargekomen. Ik nodig hem gaarne uit om, wanneer er iets aan toe te voegen is, dat nu te willen doen.

PROF. LAGERWEY: Ik zou graag Uw aandacht even willen vragen voor Oefening 10. Dan wordt het wel een beetje een les, maar dat vindt U misschien ook wel eens prettig, want U wilt hier toch ook wel wat leren. Ik zou U willen vragen om die zinnestjes van mij te corrigeren. Dat kunt U natuurlijk allemaal gemakkelijk doen, maar ik veronderstel dat de meesten van U wel Engels kennen en dan zou ik U willen vragen: waarom heeft de student deze fout gemaakt? Waarom zegt hij en schrijft hij: *ik voel vanmorgen heel goed*? In het Engels luidt deze zin: *I feel very well this morning*. Het werkwoord is in het Engels niet reflexief. Daarom zegt hij hier niet: *ik voel me...*, maar *ik voel vanmorgen heel goed*. Maar de betekenis wordt daardoor totaal anders. Iemand zou dit b.v. kunnen zeggen, die aan het boetseren is of iets dergelijks.

Ben je erg druk met examens? dat moet natuurlijk zijn: *heb je het erg druk met examens?* Waarom maakt hij die kromme vertaling? Omdat men in het Engels zegt: *are you very busy?* Hij gebruikt weer het Engels patroon. Dit zijn geen voorbeelden die ik gemaakt heb, maar die ik uit proefwerken van mijn studenten overgenomen heb.

Wil je met mijn elektrisch apparaat scheren? Weer een werkwoord dat in het Nederlands reflexief is, in het Engels niet. *Do you want to shave with my electric shaving apparatus?*

Ik loop colleges alleen 's middags. Waarom is hier een fout gemaakt en wat is hier de fout? Goed Nederlands zou zijn: *Ik loop alleen 's middags college*. College lopen is evenwel een samengesteld werkwoord, waarvan de delen anders dan in de Engelse overeenkomstige uitdrukking: to attend lectures, scheidbaar zijn. Vandaar de fout.

Na het ontbijt we gaan naar de stad - After breakfast we go to the city. Na een bepaling treedt in het Nederlands inversie op, in het Engels niet.

Ik ben niet gewend naar dat - I am not accustomed to that. Goed Nederlands is: *Ik ben daar niet aan gewend*. U moet zich indenken welke moeilijkheden hieraan voor een Engelstalige die Nederlands wil leren, vastzitten.

Ze wonen in dezelfde dorp - They live in the same village. Het onderscheid

tussen de- en het-woorden kennen wij niet. *Vader is op het kantoor - Vader is op kantoor*. Zowel in het Engels als in het Nederlands laat men in sommige uitdrukkingen het lidwoord weg. Doch niet altijd in dezelfde. De grootste moeilijkheden geven wel de voorzetsels. Mag ik U hier nog een interessant voorbeeld van geven? In een van de lessen staat: *Vader is op kantoor, Jan is op school*. Toen vroeg ik de studenten in het Nederlands te zeggen: *Mother is at the grocer*. In het Engels zeg je: *Father is at the office - Children are at school*. Toen kreeg ik: *Moeder is op de kruidenier*.

Daar ben je gelijk in - You are right about that.

Ga je mee met me? - Ga je met me mee? - Are you going along with me? Ik rij liever met een taxi zelf - I prefer to ride with a taxi myself. Het pronomen komt in het Engels meestal aan het einde.

Deze fiets is mijn - This bicycle is mine.

Daar mag je mee scheren - weer het reflexief pronomen vergeten - You may shave with it.

Dan gaan we naar de kapper samen - Then we go to the barber together. Ook achter deze vertaling zit het Engels zinspatroon.

De brief is op de schoorsteenmantel. U zegt: *De brief ligt op de schoorsteenmantel*. Wij zeggen: *The letter is on the mantelpiece*. *Ik lijk te lezen Hollandse boeken - I like to read Dutch books.* *Hij wacht voor zijn vriend Marie.* Twee fouten: *vriend* i.p.v. *vriendin* en *voor* i.p.v. *op*. Weer een voorzetsel dat de betreffende student parten speelt.

Hoe moeilijk deze taal is - How difficult this language is! En ik heb ze toch wel degelijk geleerd dat een uitroepende zin meestal begint met: *Wat is*.

Die zijn moderne woningen, denk je niet? Dit moet natuurlijk zijn: *Dat zijn moderne woningen, nietwaar? Those are...* Ik heb nog nooit een Nederlander Engels horen spreken in de Verenigde Staten - ik spreek dus niet over een van de aanwezigen - die dit van het Nederlands afwijkend gebruik van het aanwijzend voornaamwoord in het Engels beheerste. *That are* hoor in steeds. *That are my friends*, omdat U zegt: *dat zijn mijn vrienden*. Ik heb nog nooit een Nederlander in de Verenigde Staten gehoord die dit automatisch juist deed.

Zo smaakt de thee lekkerst, i.p.v. Zo smaakt de thee het lekkerst. In het Engels: *tea tastes best*.

Ze zijn wachtende beneden ons - They are waiting for us downstairs.

Jan trekt aan zijn mantel - John puts on his coat - i.p.v. Jan trekt zijn jas aan.

Wij kennen het onderscheid niet tussen mantel en jas.

Ik denk hij morgen komt, i.p.v. Ik denk dat hij morgen komt. In het Engels: *I think he is coming to-morrow*. Je kunt ook zeggen: *I think that he is...*, maar in het gewone gesprek zeggen wij: *I think he*.

Wie logeer je bij? i.p.v. Bij wie logeer je? Wij zeggen: *Who are you staying with?*

Een hout huis is meer duur dan een steen huis - A wooden house is more expensive than a brick house.

Ik hoop dat U nu overtuigd bent.

Dr. DELFOS: Mijnheer de Voorzitter., ik zou Prof. Lagerwey een vraag willen stellen. Is het juist de studenten de fouten te laten opzoeken, hen met fouten te confronteren? Hoe leren wij de studenten correct schrijven en spreken?

PROF. LAGERWEY: Ik zeg mijn studenten niet dat ze de fouten moeten opzoeken, maar ik maak zelf een lijst van de fouten die gemaakt zijn en laat daarna de studenten zeggen wát er nu fout is. Dan laat ik hen zelf de correcties maken, die ze dan in hun collegeschrift optekenen.

DR. DELFOS: Ik heb een zekere ervaring. Ik ben 37 jaar lang docent in Duitsland geweest en nog 6 jaar in Roemenië. Ik voel er niets voor de studenten in de gelegenheid te stellen met fouten geconfronteerd te worden. Het is altijd goed hun een patroon te geven, hen tien keer achtereen een zinnetje te laten lezen dat juist is. De taal moet geleerd worden zoals een kind van drie, vier jaar de taal thuis leert. Ik geloof dat een moeder wel honderd keer herhaalt hoe het moet zijn. En dus zou een biologische grammatica voor buitenlanders dit proces in verkorte vorm moeten herhalen. Men zou een lijst moeten hebben waar alle mogelijkheden in voorkomen. Dan nog een kwestie: ik heb niets tegen audio-linguale en ook niets tegen audio-visuele methoden. Ik heb er veel over gelezen, ik heb er nooit in de praktijk mee gewerkt. Maar ik vraag mij af - gezien de korte tijd die men eraan besteden kan in de loop van een semester, in Duitsland b.v. zijn dat 24 uren van drie kwartier - wát doet de student buiten die 24 uurtjes? Hij moet teksten hebben, hij moet kunnen herhalen wat hij zo dagelijks in de collegebanken heeft vernomen. Dat is toch een probleem en ik geloof dat de beste grammatica voor buitenlanders zou zijn een boek, vergelijkbaar met een methode om piano te leren spelen, met de volgende eenvoudige zinnetjes:

Ik heb gelezen - ik heb de krant gelezen - ik heb dat artikel gelezen - ik heb dat boek gelezen, en dan met de negatie: ik heb niet gelezen - ik heb nog niet gelezen - ik heb dat boek nog niet gelezen. Als ze iedere dag tien minuten hardop zo'n bladzijde hebben gelezen, dan zullen ze waarschijnlijk wel in de situatie komen dat ze hun eigen fouten gaan horen. Ik zou hier nog wel uren lang over kunnen praten, maar ik wilde dit alleen noemen als suggestie.

PROF. LAGERWEY: Mijnheer de Voorzitter, mag ik hier kort op antwoorden? U hebt nu hier deze foute zinnetjes zien staan. Nu geef ik direct toe dat ik deze zinnen met mijn studenten heb besproken. Ik had daar een psychologisch doel mee. Mijn studenten hebben deze zinnen bijna alle-

maal de juiste vorm gegeven. Het was voor mij meer de bedoeling om hun te laten zien: die fouten hebben jullie vroeger gemaakt, maar die maken jullie nu niet meer. Het was dus een gelegenheid voor hen om te zien: zó is het fout, maar wij weten wel hoe het moet. Het is dus een gelegenheid hun psychologisch te tonen: wij zouden zelf de plaats van de leraar kunnen innemen. Dat is mijn bedoeling geweest.

DE HEER P.K. KING, M.A. (Cambridge): Mag ik mij even bij de bezwaren van de Heer Delfos aansluiten, in die zin, dat iedereen die als leraar optreedt, weet dat het corrigeren van slecht gebruikte taal maakt, dat hij op de duur duizelig wordt van de fouten en zelf niet meer weet wat wel en wat niet goed Nederlands is. Mijns inziens is er altijd iets op tegen een student foutieve vormen voor te zetten. Die blijven in zijn geest gegrift als iets dat eventueel onthouden moet worden en daardoor komt hij in een tweespalt te verkeren. Veel beter is het naar mijn mening om de student met een zeker zelfvertrouwen te laten doorgaan omdat hij steeds minder gecorrigeerd wordt en dat hij dus positief gesproken alles alleen maar zuiver voor zich ziet dan dat de correcties in zijn geheugen worden gegrift.

DR. JONKER: Mijnheer de Voorzitter, ik heb bezwaar tegen één opmerking van Prof. Lagerwey, tenminste als ik die goed heb geïnterpreteerd. Hij heeft zoëven gezegd: 'als ik een bepaald proefwerk geef, dan kan ik van tevoren zeggen welke fouten er gemaakt zullen worden'. Nu zou ik zeggen - ik mag wel ondeugend zijn, we kennen elkaar langzamerhand al goed - dan zijn niet de studenten fout, maar dan is het opgegeven proefwerk fout. Men moet streven naar een proefwerk waarin de studenten geen enkele fout maken. Dat is de beste test die U heeft over het niveau van hun kennis. En anders zou ik het direct eens zijn met de Heer King en zeggen: geef dan asjeblijft helemaal geen proefwerk, want confronteer ze asjeblijft niet met verkeerd taalgebruik. Wij streven ernaar om wanneer wij een test afnemen, die zo op te stellen dat wij voor meer dan 90% zekerheid hebben, dat ze allemaal de test helemaal goed doen. Dan zult U zeggen: Wat kinderachtig! Ja, kleine kinderen leren nu eenmaal een taal.

MEVR. J.J.A. BAARTMAN-RUNCKEL (Buenos Aires): Ik zou daar graag een paar woorden over willen zeggen. Ik pas ongeveer dezelfde methode als die welke Prof. Lagerwey uiteengezet heeft, zelf ook toe. En ik ga dus nu iets zeggen wat een aanvulling daarop betekent. Ik geloof dat het heel belangrijk is dat we rekening houden met de leerling, met de student. Wat de laatste spreker gezegd heeft, is voor de gemiddelde leerling van groot belang, want volgens mijn psychologische ervaring is niets belangrijker dan positieve sanctie. Ik heb als systeem dan ook het volgende. Ik

prijs de student zoveel mogelijk, zeg dat hij goed vooruit gaat en wanneer hij een fout maakt, herhaal ik de zin in de juiste vorm, zonder nadruk en geef verder geen commentaar. Wanneer ik dus onderscheid maak tussen de leerlingen, dan bedoel ik dit: het is mijns inziens bij deze methode onvermijdelijk dat men in de toelichting Nederlandse zinnen gebruikt die gecompliceerder zijn dan de zinnen die men toelicht. En de intelligente leerling zal dus zeggen: 'Ja maar, wat U daar net gezegd heeft klopt niet met de regel die U uitlegt'. En daarom heb ik in mijn leerboek de Nederlandse teksten, die gewoon brieven zijn waarin de leerlingen georiënteerd worden over allerlei cultuuraspecten, veel moeilijker gemaakt dan het vertaalwerk dat ze zelf moeten doen. Het vertaalwerk bevat alleen dingen die behandeld zijn. De regels worden simpeler voorgesteld dan ze zijn; de uitzonderingen komen later wel. De teksten zijn dus ingewikkelder. De intelligente leerling gaat vragen: 'Ja, maar waarom staat het in de tekst anders?' Ik heb deze teksten zo opgesteld dat ze moeilijkheden bevatten die in de volgende les worden uitgelegd. Wanneer dus een leerling begint te vragen, kan ik zeggen dat dat punt in de volgende les aan de orde komt. Zo wordt dus de behoefte opgewekt aan een regel, hij vraagt om een regel. De minder intelligente leerling reageert automatisch en herhaalt de teksten die in het boek te vinden zijn. Daarin staan ook de vragen en de herhalingen. Hij kan dus zo de zinnen overnemen in het systeem zoals Dr. Delfos dat zoëven noemde: ik heb gelezen - ik heb dat boek gelezen. Ik geloof dat men wel degelijk zeer veel rekening moet houden met het gehoor.

DE VOORZITTER: Ik vrees dat ik de discussie hier moet afbreken, aangezien wij nog meer op het programma hebben staan. Collega Loubser heeft ook nog het woord gevraagd voor een mededeling.

PROF. LOUBSER: Mijnheer de Voorzitter, ik dank U voor de gelegenheid mij geboden iets onder Uw aandacht te brengen dat misschien toch wel belangrijk is. Momenteel zijn in Zuid-Afrika twee lectoraten vacant, een in de Nederlandse Taalwetenschap, het andere in de Algemene Taalwetenschap. Misschien wilt U dit doorgeven aan collega's.

Tweede wetenschappelijke vergadering gehouden op donderdag 7 september 1967 te 14.00 uur

Voorzitter: P.K. King, M.A. (Universiteit Cambridge)

Voordrachten: Prof. Dr. R.K.J.E. Antonissen (Rhodes
Universiteit, Grahamstad):
'De Middelnederlandse letterkunde:
Literaire Kunst of "voer voor filologen"?'
Dr. F. de Tollenaere (Redacteur van het
'Woordenboek der Nederlandchse Taal').
'De stand van de Nederlandse
lexikografie'.

**De Middelnederlandse letterkunde: literaire kunst of 'voer voor filologen'? door Prof. Dr. R.K.J.E. Antonissen
Rhodes Universiteit, Grahamstad**

Mijnheer de Voorzitter, geachte Collega's, Dames en Heren,

Het referaat dat ik, ter inleiding van een bespreking, hier vanmiddag aan U zal voordragen, geldt de Middelnederlandse letterkunde; waaronder ik versta: onze literatuur tot in de vroege 16de eeuw. Maar laat ik al dadelijk aan het begin ook zeggen, dat heel wat van wat ik hier te betogen heb, volgens mij even toepasselijk is op de latere Nederlandse letterkunde, inzonderheid op de 17de-eeuwse, en misschien zelfs op zekere sectoren van onze 19de- en 20ste-eeuwse letteren.

U zult al wel gemerkt hebben, aan de wijze waarop de titel van dit referaat geformuleerd werd, uit welke hoek de wind waait. Het is een 'oneerbiedige' titel, als U wilt, en geladen met polemische bedoeling. Het eerste deel van de vraagstelling: 'is onze Middelnederlandse letterkunde literaire kunst?' constateert uiteraard geen feit, want letterkunde is literaire kunst, dat spreekt wel vanzelf. Tenzij, natuurlijk, de term 'Middelnederlandse letterkunde' zou worden opgevat als 'dit wat wij - en misschien wel ten onrechte - als (Middelnederlandse) letterkunde beschouwen'. Mijn veronderstelling is echter dat zekere Middelnederlandse geschriften wel degelijk literatuur zijn. En dan geldt de tweede vraagstelling: 'of voer voor filologen?' niet het literaire feit, maar wel de wijze waarop dit literaire feit wordt benaderd, met name in onderwijs en wetenschapsbeoefening.

Zoals ik reeds zei: vanwege dat 'voer', dat dan toch een zeer oneerbiedige term is, heeft de vraagstelling een polemisch karakter. De polemische houding steunt op de, allicht ongegronde, veronderstelling dat de Middelnederlandse letterkunde haast uitsluitend op filologische en zelden op literaire wijze wordt behandeld; en verder op de mening dat zulks, als het inderdaad zo zou blijken te zijn, een zeer ongewenste toestand is. Misschien moet ik, ter wille van de oriëntatie, eerst een paar doodgewone dingen in herinnering brengen in verband met manieren waarop literatuur benaderd kan worden. U vergeeft me dan wel

even een zekere schoolmeesterachtigheid.

Literatuur kan op velerlei wijze worden bekeken, en literatuurbeschouwing kan dus allerlei betekenissen. Zij kan bijvoorbeeld historisch- en/ of comparatistisch-taalkundig zijn. De vraag in dit geval zou zijn: is het vak 'MiddelNederlandse letterkunde' gewoon synoniem met 'studie van het MiddelNederlands aan de hand van literaire teksten'? en worden die teksten misschien slechts of vooral gebruikt als inductieve middelen tot het beschrijven van een zogenaamde 'systematische MiddelNederlandse Grammatica'? Door onze collega's uit Angelsaksische landen wordt dit historisch- en/of comparatistisch-taalkundig standpunt gewoonlijk met de term 'philology' aangeduid. Filologie in de ruimere zin, en zoals we het woord meestal op het Europese vasteland gebruiken, is een andere mogelijke benadering van de literatuur. In onderhavig verband zou het betekenen: gebruiken we dit letterkundige materiaal om er onze oudere beschavingsgeschiedenis uit af te lezen, om er het beeld van ons geestelijk erfgoed mee te helpen reconstrueren, om ons te helpen achterhalen hoe ons Nederlandssprekende voorgelacht in de latere Middeleeuwen heeft gedacht, gevoeld, geloofd, geestelijk en stoffelijk geleefd? Hiermee naderen we reeds tot het literair-historische standpunt. Te midden van een grote verscheidenheid kunnen in de literatuurgeschiedenis twee hoofdtypen worden onderscheiden. Ten eerste: die literatuurgeschiedenis welke vooral het algemeen-historisch verband op het oog heeft, dus ook politieke, sociologische, cultuurhistorische factoren sterk mee in het geding laat komen, en die zelfs in extreme gevallen gewoon een onderdeel van de beschavingsgeschiedenis wordt. En een tweede hoofdtype: die literatuur-geschiedenis welke de evaluatie van het literaire kunstwerk centraal stelt.

Er zijn verder allerlei soorten filosofische literatuurbeschouwing, al naar gelang van het filosofische standpunt; in onze eigen tijd, bijvoorbeeld, een fenomenologische, een existentialistische, een 'geëngageerde'...; Letterkunde wordt dan beschouwd als document van het menselijk denken, als exponent van individueel en collectief gedachtenleven; ook wel als 'wapen' van het intellect.

Dan is er het literair-theoretische standpunt, dat het letterkundige werk hoofdzakelijk 'gebruikt' als illustratiemateriaal voor de poëtica, voor de literaire theorie, voor de genrestudie en dergelijke meer. Dit veronderstelt in elk geval een scherp literair lezen van het letterkundige werk, een zeer nauwkeurig onderzoek van het werk als artistieke waarde; al is ook hier - dat wil ik beklemtonen - het eigenlijke oogmerk nog niet het releveren van die waarden en het 'hoe' van die waarden als zodanig. Het releveren van de unieke waarde die het literaire kunstwerk is, dát is ten slotte - wat binnen het geheel van de literatuurwetenschap 'ten éérste' zou moeten

betekenen - de taak van de literatuurkritiek: het onderzoek van het letterkundige werk als een in zich besloten taalkunstwaarde. De talloze soorten kritiek kunnen hier niet ter sprake komen, al wil ik toch in het voorbijgaan als mijn mening te kennen geven dat, van een literair gezichtspunt uit, aan een integraal-structureel onderzoek de hoogste geldigheid moet worden toegekend. Binnen de literatuurwetenschap staat dié kritiek centraal welke vraagstelling is naar wezen en waarde van dít bepaalde gedicht, van dié bepaalde klucht, van dié bepaalde ridderroman, van dít bepaalde mirakelspel...

De vraag is nu: hoe is en hoe wordt de Middelnederlandse letterkunde behandeld, hoe wordt ze onderwezen, hoe wordt ze beschreven? Vanwege het feit dat ik, vanzelfsprekend, niet over absolute gegevens beschik wat het standpunt van Middelnederlands-docerenden in de hele wereld betreft, kan ik op dit punt zeer gemakkelijk worden weersproken: een ander oordeel dan het mijne, een andere, op goede gronden steunende bevinding zou mij dan zelfs ten zeerste verheugen. Als ik de zaak misschien al te eenzijdig, al te donker zie, dan wilt U me tijdens de bespreking wel terechtwijzen. Maar de gegevens zoals die tot mijn beschikking staan, tonen m.i. duidelijk dat de taalkundige en filologische standpunten, benevens in mindere mate het literair-historische, in de Middelnederlandstiek sterk overheerst hebben en nog steeds overheersen. Aan verreweg de meeste universiteiten in en buiten het Nederlandse taalgebied betekende en betekent de discipline 'Middelnederlandse letterkunde' inderdaad nog altijd 'studie van het Middelnederlands aan de hand van (literaire) teksten'. Deze bevinding wordt in elk geval niet weerlegd, maar meestal wel uitdrukkelijk bevestigd door de Middelnederlandse studies en tekstuitgaven die in aanzienlijke mate het werk van Middelnederlands-docerenden zijn. Zowel het gesproken als het geschreven woord van onze middelneerlandici blijkt bij voorkeur nog, zo niet uitsluitend, in het teken van de filologie te staan.

Nu mag U mij niet verkeerd begrijpen, als zou ik hier een aanval doen op de filologie of op de filologen. Integendeel: ik meen dat we de filologie zeer dankbaar moeten zijn en nog zeer lang dankbaar zullen moeten blijven voor het bezorgen van Middelnederlandse tekstuitgaven die de beschikbare manuscripten zo getrouw mogelijk weergeven. Maar daarnaast bestaat ook nu reeds een sterke behoefte aan uitgaven voor een grotere lezerskring. Die zijn er ook wel, maar in veel te beperkte mate: uitgaven, gebaseerd op de best mogelijke tekstoverlevering, maar literairleesbaar en opnieuw tot levende literatuur gemaakt voor de mens van heden; uitgaven die hun 'wetenschappelijkheid' niet uitsluitend met strenge filologie moeten hooghouden. Het heeft mij, in gesprekken met

vakgenoten op dit gebied, herhaaldelijk getroffen - en zal ik het verzwijgen: soms pijnlijk getroffen - dat zij maar één soort 'wetenschappelijkheid' blijken te kennen wanneer het gaat om uitgaven van Middelnederlandse teksten: over het algemeen blijkt dan alleen de 'filologische' uitgave op 'wetenschappelijkheid' aanspraak te kunnen maken. Het wil me voorkomen als een ongehoord kortzichtig, om niet te zeggen zelfgenoegzaam vooroordeel. Er bestaat naast de filologische edities een minstens even dringende en wetenschappelijk even geldige behoefte aan uitgaven die, terwijl ze het overgeleverde trouw reproduceren, zowel door de aard der inleidings- en aantekeningenapparatuur als door - ik durf het bijna niet uitspreken, want het klinkt gewoonlijk als een ketterij - gemoderniseerde spelling e.d.m. een stuk literaire kunst áls kunst toegankelijk willen maken. Het is me nooit helemaal duidelijk geweest hoe het komt dat men er in landen als Frankrijk en Engeland, die filologisch toch volstrekt niet bij ons hoeven achter te staan, niet voor teruggedeinsd is oude geschriften te moderniseren en aldus voor de letterlievende Frans- en Engelssprekenden beschikbaar te stellen; terwijl dat bij ons, áls het gebeurt, heel dikwijls met een mate van bevangenheid wordt gedaan, onder het fronsende toekijken van de 'filologie'. En daaraan, meen ik, is het dan wel toe te schrijven dat veel meer Fransen vertrouwd zijn met hun Marie de France dan wij met onze Hadewijch; en veel meer Engelsen met... ónze *Everyman* dan wij met onze *Elckerlijc*.

Maar om te komen tot de literaire studies over onderdelen en over het ensemble van de Middelnederlandse letterkunde - en ik zeg met nadruk literáire studies -: ook die ontbreken nagenoeg geheel en al. Wij bezitten, zover ik weet, geen primair artistiek ingestelde, grondige studies over, bijvoorbeeld, onze ridderepiek of over onderdelen ervan; fragmentarische opmerkingen wel, maar geen ruime en diepgaande beschouwingen over bepaalde ridderromans of over het geheel van de ridderepiek, zuiver literair gezien. Wij bezitten die niet over onze *Esopet*, die veelszins fraaie dierfabels, die meer dan het vergelijken met soortgelijke fabelverzamelingen uit dezelfde tijd én van vroeger en later in andere landen waard zijn. Tot vrij onlangs bezaten wij niets van die aard over wat misschien het grootste meesterwerk uit onze Middeleeuwen is, nl. de *Reinaert*. Pas een paar dagen geleden mocht ik met vreugde hier, in de tentoonstellingszaal, de recente doctoraal-dissertatie van een onzer Duitse collega's ontdekken: over de satirische structuur van de *Reinaert*. En niets van dit soort bezitten we over onze hagiografische literatuur en legendenverhalen. Er is een halve bibliotheek volgeschreven over Maerlant, maar we wachten nog steeds op het boek dat hem - positief of negatief, dat is mij in beginsel om het even - terdege literair zal waarderen. Er is heel wat

geleerds geschreven, filologisch, historisch, theologisch, over onze mystieke literatuur; veel daarvan is hoogst nuttig, ja onontbeerlijk voor de literaire evaluatie, maar die evaluatie zelf bestaat nog niet. Kan men zich een dankbaarder onderwerp voorstellen dan een literair opgevatte studie over de strofische gedichten van Hadewijch, dat zonder meer gróte dichtwerk, en iets uitzonderlijks in de Westerse letterkunde van die tijd? En we hebben nog altijd geen behoorlijke letterkundige studie over onze schat van geestelijke en wereldlijke volksliederen, althans geen die op de hoogte van ónze tijd zou zijn.

De toestand wordt echter eerst recht ontstellend ten opzichte van onze dramaliteratuur: want hier hebben we nu werkelijk zeer bijzondere dingen, sommige zelfs zoals er nergens anders in de wereld te vinden zijn. Over de abele spelen, vooral in tekstuitgaven, is nog wel het meeste geschreven, zij het dan over het algemeen in zeer beknopte vorm, dat de naam van literaire appreciatie kan verdienen. Maar is het niet ongelooflijk dat over dit alleruniekste van alle verschijnselen in de Middelnederlandse én in de hele Middeleeuwse dramaliteratuur tot dusver geen ruime en volwassen letterkundige en dramatologische studie is verschenen? Wat de overige Middelnederlandse dramatiek betreft, t.w. de z.g. godsdienstige, die is beslist niet zo rijk gestoffeerd als de Engelse, Franse of Duitse uit die tijd. Maar het is toch wel merkwaardig dat we ook op dit gebied in het Nederlands enkele topwerken bezitten. *Elckerlijc* is dé moraliteit in Europa, in zijn naaktheid hét drama van 's mensen uiterste einde op aarde: de rest van de wereld heeft het eeuw na eeuw, en tot heden toe, als zodanig herkend. *Mariken van Nieumeghen* is omstreeks 1500 hét mirakelspel, en in West-Europa de eerste boeiende kruising van godsdienstig en profaan drama, aanhef tot het moderne drama dat de gewóne mens ziet in historisch tijdruimtelijk verband. En zelfs onze *Bliscappen*...: ik ken heel wat Franse, Duitse en Engelse mysteriespelen, maar zeer weinige die zo indrukwekkend gebouwd zijn als de *Eerste Bliscap van Maria* in zijn harmonisch ontworpen bondigheid.

En wáár vinden we de letterkundige synthese over de kunst van de Rederijkers? Wáár de evaluatie van hun dikwijls zeer hoog lyrisch kunnen? Wáár de poëtische figuur van Anna Bijns, één van onze drie grote dichters, met literair inzicht getekend? Wáár het letterkundig beeld van die merkwaardige 'Bourgondische eeuw' tussen pl.m. 1450-1550? Wáár de studie over een eeuw Nederlands drama in de continuïteit van de 15de naar de 17de eeuw? (Wáár, trouwens, een behoorlijke geschiedenis van het drama in de Nederlanden door de eeuwen heen? Want Worps werk is toch wel meer dan verouderd!)

Wat betreft de studie van Middelnederlandse letterkunde die zou kun-

nen worden toegespitst op de verheldering van zekere literair-theoretische problemen, net een enkel voorbeeld. Ik kan mij moeilijk dankbaarder materiaal voorstellen om te illustreren wat wij gewoonlijk noemen 'de epische situatie', dan onze ridderromans. Bij het doceren over deze dingen ben ik tot de bevinding gekomen dat heel veel van wat, keer op keer, gewoonweg met de gemeenplaats 'stoplappen' wordt afgemaakt, niets met 'stoplappen' te maken heeft maar op rekening te schrijven is van de oorspronkelijke 'epische situatie'. Het inlassen van korte opmerkingen van de verteller in het verhaal, dikwijls bij wijze van tussenzinnetjes, is, zo zegt men - en van tijd tot tijd zal het wel waar zijn -, meestal toe te schrijven aan rijm dwang. Ik wil zulks betwijfelen: veel ervan lijkt mij normaal verklaarbaar uit, en dus functioneel in, de epische driehoeksverhouding uit de tijd vóór de boekdrukkunst. Er zou een proefschrift te schrijven zijn over de 'epische situatie' zoals die af te lezen is uit de Middelnederlandse epië. En soortgelijke mogelijkheden zijn er meer - oneindig veel meer: met de literaire studie van de Middelnederlandse letteren hebben we nog nauwelijks een aanvang gemaakt.

Wij blijken nog altijd niet voldoende te beseffen dat de Middelnederlandse letterkunde onvervangbare en ongeëvenaarde momenten van de Europese letterkunde in de Middeleeuwen bevat. En wat we ervan te zien krijgen (ten onrechte zei ik haast: wat we ervan te lezen krijgen)? Een monument van taalgeleerdheid, zeer eerbiedwekkend en zeer onaanraakbaar, waarmee bijna niemand omgang durft of kan hebben. Een schaarse zonderling hier en daar niet te na gesproken, is de Middelnederlandse letterkunde voor haast niemand in de Nederlanden - en ik denk niet aan de vakgeleerden, maar aan de Nederlandse mens van hier en nu - een werkelijke, levende literatuur: even levend als bijvoorbeeld onze bouw-, beeldhouw- en schilderkunst uit die eeuwen, even werkelijk als de letterkunde uit de Oudheid, de Renaissance of de Romantiek.

Ik wil het herhalen: dit alles is geen verwijt aan taalkundigen, filologen of literair-historici. De taak van deze mensen behoort niét tot het verleden en zàl ook nooit helemaal afgelopen zijn. Ook op het terrein van de filologische studie van het Middelnederlands moet er nog ontzaglijk veel gedaan worden en worden overgedaan, dat weten we allemaal. Er is in het verleden soms op zo onwetenschappelijke wijze te werk gegaan bij het uitgeven van Middelnederlandse teksten, dat veel arbeid opnieuw moet worden verricht. De filologisch-taalkundige behandeling van Middelnederlandse geschriften wordt hiermee dus niet naar een minderwaardige positie verwezen, laat staan als overbodig afgeschreven: ze is integendeel - afgezien nog van haar betekenis als zelfstandige discipline - een onontbeerlijke hulpwetenschap voor de literaire beschouwing. Dit is dus geen

pleidooi geweest om de Middelnederlandse filologie te verzaken, maar een uitdaging aan de literatoren en aan alles wat met de literatuur verband houdt: aan de uitgevers en de commentatoren van Middelnederlandse teksten, aan de literatuurcritici, aan de leraren en docenten in de Nederlandse letterkunde, ... die veelal, vrees ik, de literaire studie van 400 jaar Nederlandse letteren bijna geheel braak hebben laten liggen.

Alvorens te eindigen, wil ik toch nog even wijzen op het feit dat juist in het buitenland, door buitenlandse nederlandisten, op dit punt dingen zijn gedaan die verrassen en die de 'binnenlandse' soms even kunnen doen blozen. Slechts één geval bij wijze van toelichting. De enige pertinente dingen die ik gelezen heb over zekere aspecten, en wezenlijke aspecten, van het drama *Mariken van Nieumeghen* staan in de inleiding bij de Engelse vertaling van Barnouw, in 1926. Hij heeft - ik ben het niet eens met álles wat Barnouw in die inleiding zegt, maar dat doet er niet toe - er als eerste de aandacht op gevestigd dat *Mariken van Nieumeghen* het vroegste 'spel in het spel' bevat in de Europese dramatiek. En hij is de eerste en tot nu toe nog steeds de enige die heeft geprobeerd een duiding te geven van de twee rondelen in *Mariken*. U moet maar eens alle uitgaven van Rederijersdrama's er op naslaan en U zult wel praktisch in alle inleidingen melding gemaakt vinden van het voorkomen van rondelen, van vers zoveel tot vers zoveel, met of zonder beschouwingen over versificatietechniek enz., maar uiterst zelden een poging tot literaire of dramatologische interpretatie van het verschijnsel. Was het maar 'spel', was het maar weer eens een soort rhetoricaal formalisme? Ik geloof er niets van; en in een menigte gevallen durf ik met beslistheid beweren: die rondelen hebben, in het raamwerk van dit en dat drama, op die en die plaats, een onvervreembare functie áls dramatische momenten. Andermaal: het is bijna niet te begrijpen dat over dit fascinerende thema, het rondeel in het Nederlandse Rederijersdrama, nog geen studie is geschreven.

Mijnheer de Voorzitter, ik wil hiermee besluiten en houd mij graag beschikbaar voor het beantwoorden van vragen.

Discussie

DE VOORZITTER: daar U toch zo stimulerend en vriendelijk de handschoen in het midden hebt geworpen, hoop ik dat wij daarop willen reageren door de handschoen op te nemen. Mag ik dus vragen aan wie ik het woord mag geven om Prof. Antonissen de kans te geven de uitbreiding te geven die hij wenst.

DR. L. DELFOS: Mijnheer de Voorzitter, die kwestie van het rondeel komt natuurlijk steeds weer ter sprake wanneer men een mirakelspel leest. Het is mij opgevallen dat het rondeel op een emotioneel hoogtepunt van de handeling voorkomt en zeer waarschijnlijk werd het gezongen. Maar ik wilde nog iets anders zeggen. Er is één vraag van belang: waarom zijn er niet meer literair-historische studies over bepaalde werken uit onze literatuur? Ik noem twee grote moeilijkheden. Wat *Hadewijch* betreft: wij hebben eigenlijk geen kritische uitgave van wat Hadewijch geschreven heeft. In het handschrift met Hadewijchteksten zijn er zeker bij die Hadewijch nooit geschreven heeft. Er zijn teksten die misschien twintig jaar jonger zijn. Met de chronologie van de Middelnederlandse letterkunde is het ook maar slecht gesteld. Een ander voorbeeld. Waarom is er geen literaire studie over Maerlant? Wel, Maerlant is een zeer moeilijk probleem. Wanneer men Middeleeuwse schrijvers als Maerlant bestudeert, ook met het oog op de literaire waarde, moet men een heleboel Middellatijnse letterkunde gelezen hebben. Dat is het probleem van de nederlandsist, hij zou op de hoogte moeten zijn van de Middellatijnse letterkunde. Dan zijn er in de Middeleeuwen veel dingen die literair-historici niet behandeld hebben. Het zou eenvoudig niet mogelijk zijn, het terrein is veel te uitgebreid.

PROF. ANTONISSEN: Het is natuurlijk moeilijk te schatten wát precies de oorzaken zijn van ons tekort op dit gebied. Ik weet niet of we heel veel verder moeten zoeken dan het feit dat onze universitaire 'filologieën' in Nederland, maar veel meer nog in België tot vrij onlangs nog louter filologieën zijn gebleven. De klemtoon heeft altijd gelegen, en ligt nog in de meeste Belgische universiteiten, zowel aan letterkundige als aan taalkundige kant, op het historische standpunt. Ik wil hiermede helemaal geen afbreuk doen aan de zeer behartigenswaardige woorden een paar dagen geleden tot ons gesproken door Prof. Heeroma; ik ben trouwens zelf sterk historisch georiënteerd. Mijn bezwaar geldt sléchts het feit dat de wijze waarop deze dingen worden benaderd en gedoceerd nog altijd bijna uitsluitend de historisch-filologische is. En ik zou willen komen - net zoals we dat tegenwoordig als min of meer vanzelfsprekend aanvaarden voor de studie der moderne letteren - tot een appreciatie van het Middelnederlandse literaire kunstwerk in zijn eigen waarde, als een kunstwerk dat is. Waarom kunnen we niet op dezelfde wijze, met dezelfde soort 'open' mentaliteit, een Middeleeuws drama benaderen als, bijvoorbeeld, een Griekse tragedie? Waarom toch is de Griekse tragedie voor ons blijkbaar meer levende literatuur dan een Middeleeuws drama? We dragen een ballast mee van filologisch en literair-historisch vooroordeel, dat we blijkbaar heel moeilijk kwijt kunnen raken. We laboreren op

dit gebied nog steeds aan het filologische en historische postulaat van de 19de eeuw. Wat de moderne literatuur betreft, zijn we daarvan grotendeels teruggekomen, maar klaarblijkelijk nog niet wat de oudere betreft; en 'oudere' sluit dan, zoals ik U al zei, ook heel wat 17de-eeuwse literatuur in. Staat U me toe een ogenblik zeer persoonlijk te worden. Een jaar of drie geleden heb ik een kleine studie gepubliceerd over Bredero's *Spaanschen Brabander*. het was en is nog de enige poging om, los van biografische, cultuurhistorische en dergelijke overwegingen, de structuur van deze meest unieke komedie die de 17de-eeuwse Nederlandse literatuur tot de wereldliteratuur heeft bijgedragen, ietwat dieper te karakteriseren en te waarderen. Ongelooflijk, nogmaals, vooral als men bedenkt hoeveel pennen zich al honderd jaar lang druk hebben gemaakt over Bredero, d.w.z. liefst over zijn 'persoon' en zijn 'milieu'... En over Vondel wil ik liever zwijgen.

DR. G.-H. ARENDT: De reden voor de stand van de huidige literatuurwetenschap is misschien ook daarin te zien, dat er tot nu toe te weinig samenwerking geweest is met buitenlandse filologieën. Om een voorbeeld te noemen: ik vrees dat er maar weinig neerlandici zijn die gebruik maken b.v. van een Duits bibliografisch tijdschrift als *Germanistik* of slechts kennen de zgn. *Eppelsheimer* of Kosch en Körner en andere Duitse bibliografieën die zeer zeker ook rekening houden met Middelnederlandse teksten, waarin men belangrijke werken ook voor Middelnederlandse filologie zou vinden, en belangrijke werken over poëtië en esthetiek überhaupt. En dat maakt het natuurlijk ook voor ons buitenlandse neerlandici moeilijk de Nederlandse taal- en letterkunde in het buitenland voor te stellen aan buitenlandse studenten. Ik heb heel vaak gehoord van studenten die tegen mij zeiden: 'ik kan zo'n Nederlands artikel in een Nederlands wetenschappelijk tijdschrift eenvoudig niet lezen'. Er is helemaal geen Nederlandse terminologie op het gebied van literatuurwetenschap. Ze moeten werken met Duitse of Engelse termen. Ik geloof dat er veel meer samenwerking moet komen. En dat is geloof ik ook de doelstelling die vooral voor ons buitenlandse neerlandici is weggelegd. Meer samenwerking dus met de germanistiek, met de romanistiek en Dr. Delfos heeft al gewezen op de Middellatijnse filologie. Het is niet meer mogelijk tegenwoordig vaderlandse letterkunde te schrijven en alleen bij de letterkundige feiten te blijven staan. Want dan leeft het niet en wat niet leeft, kunnen wij ook niet in het buitenland voorstellen als Nederlandse literatuur.

PROF. DR. J.E. LOUBSER (Port Elizabeth): Ik vraag mij af of hier nog niet een ander probleem achter zit. Namelijk dit: op welk stadium mag men aannemen dat de studenten rijp zijn voor een literaire beschouwing

van een Middelnederlands werk? Ik geloof dat mag worden aangenomen dat die uitleg te vroeg zou zijn als de student nog niet in staat is een tekst zelf te lezen. Ik geloof dat dit een gedeeltelijke verklaring van deze onbevredigende toestand is. We hebben zoveel werk de student zover te krijgen dat hij Middelnederlands redelijk kan begrijpen dat er weinig tijd overblijft om volledig te kunnen zijn. We zijn zo'n drie jaar bezig en dan begrijpen ze nog maar de helft.

PROF. ANTONISSEN: Ik ben het in beginsel eens met Collega Loubser. Maar dat geldt natuurlijk voor alle oude literaturen. De Fransman zal dezelfde moeilijkheden ondervinden bij het lezen van Middeleeuws Frans. Ik pleitte even voor uitgaven in een gemoderniseerde spelling. Ik vind dat zoveel van de Middelnederlandse tekstuitgaven, die wij verplicht zijn te gebruiken omdat er geen andere bestaan, onnodig moeilijk worden gemaakt door het volkomen vreemde spellingsbeeld. Ik heb een groot aantal van mijn vroegere medestudenten nooit kunnen overtuigen dat het eigenlijk, literair gezien, helemaal niets te betekenen heeft of in een bepaalde tekst *seg*t of *seg*ht staat. Ik zie niet in waarom men niet met literaire oogmerken deze teksten in moderne spelling kan uitgeven. De Engelsen doen dat ook. Zij lezen de *Everyman* niet in de spelling van omstreeks 1500. Zij moderniseren de spelling. Het spreekt wel vanzelf dat zulks niet de taalmoeilijkheden wegneemt. Maar we kunnen al iets bereiken door het zichtbare beeld minder vreemd te maken.

En dan de taalmoeilijkheden: ik meen dat we dat allemaal ondervonden hebben, en ik zelf waarschijnlijk niet minder dan U, aangezien ik in mijn universiteit al een jaar of zeventien voor de Middelnederlandse literatuur verantwoordelijk ben. Er moet veel verklaard worden, louter taalkundig verklaard, voordat de student kan begrijpen wat er aan de gang is. Maar ik wil toch beweren dat deze moeilijkheid vrij spoedig overwonnen kan worden in intensieve seminaries, waarin, bijvoorbeeld, *Mariken van Nieumeghen* bijna woord voor woord met de studenten gelezen wordt en men aan taalkundige commentaar doet al gaande. En dan wil ik er aan toevoegen dat hetzelfde bezwaar geldt voor andere, modernere teksten. Ik geloof niet dat het veel moeilijker is - let wel: van taalkundig standpunt uit gezien - *Mariken* met ze te lezen dan Vondel. En ik ben nog niet zo zeker of het gemakkelijker is de *Max Havelaar* met ze te lezen dan *Mariken*. Ik geloof dat we bijna evenveel tijd moeten besteden aan het overwinnen van de gewone taalkundige moeilijkheden voordat we kunnen beginnen met een literaire bespreking van zulke moderne teksten als van de oudere teksten. Natuurlijk zijn er bepaalde Middelnederlandse geschriften die heel moeilijk zijn. Ik zal het nooit wagen met mijn tweede- of derdejaarsstudenten Hadewijch te lezen, en nog minder Henric van Veldeke (- wél

geregeld met mijn vierdejaarsstudenten -). Maar er is zoveel in het Middelnederlands, de *Beatrijs* bijvoorbeeld (taalkundig veel minder lastig dan Gorters *Mei*, vinden mijn studenten!) en de meeste drama's, waarvan de taal vrij eenvoudig en toegankelijk is.

PROF. DR. R. BREUGELMANS (Calgary, Canada): Mijnheer de Voorzitter, om zowel Collega Loubser als mijn goede vriend Antonissen te troosten, zou ik hier graag even iets citeren uit mijn eigen ervaringen met een student in de Duitse literatuur, met wie ik samen in de klas de *Beatrijs* heb gelezen. Die student had een prachtige thesis geschreven over Rilke, waarin hij, uitgaande van een gedicht van Rilke, 'Die Insel', het werk van Rilke had bekeken van existentieel dieptepsychologisch standpunt uit. Deze student had de *Beatrijs* in de oorspronkelijke taal met me gelezen, vond dat niet al te moeilijk en heeft daarna, uit eigen beweging, dus niet op mijn verzoek, een uitstekende studie geschreven over de *Beatrijs*, ook vanuit existentieel dieptepsychologisch standpunt. Ik zeg dit om aan te tonen dat het inderdaad mogelijk is om zelfs in cursussen aan buitenlandse studenten te komen tot de wensdroom van Prof. Antonissen.

DR. G.-H. ARENDT: Hoewel ik een voorstander ben van het literaire onderzoek van Middelnederlandse teksten en van oudere teksten in het algemeen, ben ik toch tegen gemoderniseerde spellingen. Ik vind die overbodig, ik weet dat uit ervaring. Onze Duitse studenten vertalen deze Middelnederlandse teksten zonder meer en ze voelen zich een beetje 'auf den Arm genommen', wanneer ze in deze Middelnederlandse teksten, die natuurlijk ook voor scholen geschikt moeten zijn, soms letterlijke vertalingen vinden en woordverklaringen die ze helemaal niet nodig hebben. Ik geloof ook niet - om te antwoorden op wat Prof. Loubser heeft gezegd - dat de taalkundige moeilijkheden de literaire behandeling in de weg staan. Integendeel. Wanneer men de studenten een beetje in aanraking laat komen met de literaire waarde, hen de tekst ook literair laat onderzoeken en benaderen, voelen zij zich daardoor ook gestimuleerd om meer te doen aan de Nederlandse taalkunde. Ik moet zeggen dat onze studenten met het lezen en vertalen van het Middelnederlands vrijwel geen moeilijkheden hebben. En ik kan de ervaringen die Prof. Loubser in Zuid-Afrika heeft opgedaan niet helemaal begrijpen. En ik zou het jammer vinden dat men, omdat het Middelnederlands zo moeilijk zou zijn, er niet toe zou komen de literaire waarde en structuur van teksten te onderzoeken. In ieder geval ben ik niet voor gemoderniseerde spellingen. Ik vind het jammer dat er geen betere, meer wetenschappelijk verantwoorde uitgaven van Middelnederlandse werken bestaan.

De stand van de Nederlandse lexikografie door Dr. F. de Tollenaere

Redacteur van het 'Woordenboek der Nederlandsche Taal'.

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,

Toen de voorzitter me in mei 11. verzocht, op dit IIIde 'Colloquium Neerlandicum' een referaat te willen houden over 'De stand van de Nederlandse lexikografie', heb ik even geaarzeld. Ik dacht namelijk: wat zal ik de deelnemers aan het colloquium kunnen vertellen dat ze niet reeds weten? Wat U vandaag van mij te horen krijgt, is dan ook grotendeels zo gewoon, dat ik bij het neerschrijven ervan, telkens het gevoel kreeg, uilen naar Athene te dragen.

Ik wil mijn referaat in twee stukken verdelen. In het eerste zal ik met beide voeten op de grond blijven staan, en U een overzicht geven van wat er op het gebied van de Nederlandse lexikografie zoal te koop is. In het tweede zal ik een beetje boven de begane grond gaan zweven en U op min of meer reële toekomstmuziek vergasten.

I.

De bestaande lexikografische produktie is gedeeltelijk van diachronische, gedeeltelijk ook van synchronische aard.

I. A.

De diachronische lexikografie heeft, en dat is historisch begrijpelijk, het laken altijd naar zich toegehaald. Wat we hebben, slaat, internationaal gezien, niet eens zulk een slecht figuur. Vooropgezet dat exact afwegen hier uitgesloten is, krijgt men de indruk dat van alle Germaanse taalgebieden alleen het Engelse ons voor is.

I. A. 1.

Het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verdam, waaraan ook Verwijs voor de letters A en B heeft meegewerkt, en waarvan Stoett het laatste stuk, t.w. *weic* tot het eind, voor zijn rekening nam,* heeft het grote

* Verdam vermeldt in het voorbericht tot deel II (1889), dat zijn jonge vriend F.A. Stoett, leraar aan het gymnasium te Amsterdam, 'welwillend het nazien eener proef op zich heeft genomen'.

voordeel dat het in hoofdzaak door één man voltooid werd, met een grote gelijkmatigheid in de bewerking, in de bewonderenswaardig korte tijd tussen 1882 en 1929, d.w.z. in minder dan een halve eeuw. In dit opzicht is en blijft het M N W een onovertroffen, nauwelijks te overtreffen meesterstuk. Wie zoiets presteert, moet wel over een bijzondere werkkraft en een uitzonderlijk werktempo beschikken. J.W. Muller vertelt van Verdam's werk aan zijn woordenboek: 'Elk kwartier van den dag - maar niet later dan tot 10 à 11 uur 's avonds - werd gebruikt; reeds vóór den ontbijt werden even een paar artikeltjes gemaakt'. Op die manier is het mogelijk geweest, in 47 jaar 20.800 kolom druks te laten verschijnen.

De werkkraft van Verdam, hoe groot die ook mag zijn geweest, is echter niet voldoende om deze waarlijk reusachtige produktie te verklaren. Men moet namelijk niet uit het oog verliezen dat het werk van Verdam niet alleen een woordenboek is, maar tevens een soms wel wat onoverzichtelijke thesaurus^{**}. Verdam heeft, wat hij aan citaten bezat, volledig laten afdrucken. Bij een systematische keuze had hij minstens een derde van het materiaal kunnen missen, maar voor een dergelijke oordeelkundige schifting, waarbij voor elke betekenis, volgens een vaste chronologische distributie (b.v. 3 citaten per eeuw), alleen de beste citaten zouden zijn opgenomen, ontbrak de tijd. Als men het materiaal op die manier moet schiften, dan krijgt men niet een paar artikeltjes klaar 'vóór den ontbijt'. Zelfs al had Verdam de tijd gehad, dan nog had hij die keuze niet kunnen maken, omdat zijn citaten - waarvan de acribie nogal eens twijfelachtig is - niet van een datering waren voorzien. Ze zijn dan ook nooit, ook in de latere delen niet, stelselmatig chronologisch geordend. Verder vertonen zijn artikelen in hun opbouw de sporen van een snelle improvisatie. Werkwoorden b.v. worden formeel verknipt in I. Transitief, II Wederkerend, III Intransitief, waar dergelijke grammaticale criteria voor de betekenisontwikkeling geenszins relevant zijn^{***}. Wie zich verdiept in de opbouw van een artikel van Verdam, zal voortdurend constateren - maar ik heb zelf natuurlijk ook boter op mijn hoofd - dat onder zijn betekenislijfers dikwijls totaal verschillende betekenissen

* Levensbericht van J. Verdam, in *Handel. Mij. Ned. Lett. te Leiden en Levensberichten harer afgestorven Medeleden 1919-1920*, p. 103 (1920).

** 'In de laatste deelen... zou de gebruiker soms over een te grooten overvloed kunnen klagen, gereedelijk ettelijke citaten, die geen nieuws brengen, willen missen', *a.w.* p. 115 (1920).

*** 'De verdeeling en rangschikking der beteekenissen maken wel eens den indruk eener meer logisch onderscheidende dan historisch (en psychologisch) (*dit laatste is slechts een modewoord der toenmalige taalkunde* F.d.T.) verklarende behandeling', *a.w.* p. 115 (1920). Vergelijk ook blz. 143, noot *.

onder één hoedje worden gevangen*.

Bekend is de kritiek op het MNW door J.W. Muller uitgesproken in zijn 'Levensbericht van J. Verdam' van 1920. Muller wijst erop dat Verwijs en Verdam zich in den beginne in hoofdzaak wilden 'bepalen tot de literatuur in engeren zin, en dus de rechtstermen enz. uit oorkonden, rekeningen enz., kortom de rechts- en kanselarijtaal, benevens de taal der overige wetenschappen, buitensluiten'. Al is Verdam later tot een breder inzicht gekomen, 'het gemis van deskundige voorlichting voor de terminologie van allerlei vakken... wreekt zich niet zelden in onjuiste of onvolledige opvattingen en omschrijvingen van termen, b.v. uit de leer en den eeredienst der Kerk, uit de mystiek, uit de heraldiek enz.'**. In hoge mate bedenkelijk is Verdams onhistorische, anachronistische projectie van het jongere staatkundige begrip Nederland op de Middeleeuwse taaltoestanden der Lage Landen, waardoor hij Middelnederduits taalgoed zonder blikken of blozen annexeert***.

Later heeft W. de Vreese in zijn 'Paradox over den grooten nood der Nederlandsche Philologie' (1933) het MNW eveneens kritisch bekeken. Zijn arbeid aan de *Bouwstoffen van het Middelnederlandsch Woordenboek* ontlokten hem de klacht over de desolate boedel der tekstuitgaven waarop het werk van Verdam berustte. Ondeskundigheid van tekstuitgevers leidde tot monstra, die zelfs Verdam - niettegenstaande zijn bijna 24.000 emendaties van corrupte plaatsen - in zijn woordenboek heeft gehonoreerd.

De Vreese noemt de artikelen

† *aenscuren* i.p.v. *aenstaren*,

† *alembijt* i.p.v. *alembijc*,

† *avelanse* i.p.v. *Aveloyse* (W. de Vreese, *Over Handschriften en Handschriftenkunde* 151),

† *betwerf* i.p.v. *lestwerf*,

† *binees*, *binesen* (i.v. Baynais) i.p.v. *bivelen*,

* B.v. bij *Verbidden* sub. II, A, 1) 'Door gebeden maken dat God eene ramp niet toezendt, eene straf niet toepast, eene schuld vergeeft of niet toerekent' worden de betekenissen 'door bidden doen vergeven' (Elc sondare... bidde der Maget vul eren, dat soe verbidde sine scout) en 'door bidden verhinderen, afwenden' (*Esther*) verbat an haren man, den coninc, der Joden doot) door elkaar geklutst.

In de voorrede bij zijn eerste deel, vermeldt Verdam zelfs argeloos, dat hij zich 'hier en daar... eene verandering in de spelling veroorloofd (*heeft*) ten behoeve der duidelijkheid' (p. VIII).

** *Handel. Mij. Ned. Lett. te Leiden en Levensberichten harer afgestorven Medeleden 1919-1920* p. 115 (1920).

*** *a.w.* 116 (1920).

- † *brantwake* i.p.v. *branthake* (a.w. 152),
- † *chermaelge* i.p.v. *fermaelge* (a.w. 153),
- † *driscen* i.p.v. *criscen* (a.w. 151),
- † *hevewech* i.p.v. *herewech* (a.w. 153),
- † *ieveldaet* i.p.v. *oeuveldaet* (a.w. 158),
- † *ifst* (*yfst*) i.p.v. *profste* (a.w. 153),
- † *nuyt* i.p.v. *quyt* (a.w. 154),
- † *slandereel* i.p.v. *blandereel* (a.w. 155),
- † *terer* i.p.v. *verterer* (a.w. 158),
- † *wanlijc* i.p.v. *vraulijc* (a.w. 157).

Het is natuurlijk niet de schuld van Verdam, dat hij met 'naar ruwe schatting 80 procent onbetrouwbaar... materiaal' moest werken. Het is evenmin zijn schuld dat het MNW berust op 'den inhoud van nog niet eens 700 Nederlandsche handschriften, terwijl er zeker weinig minder dan twintig maal zooveel over de geheele wereld verspreid liggen'**. Bovendien werden niet alle in het MNW aangehaalde teksten geheel geëxcerpeerd. Sommige zijn dat alleen voor bepaalde letters 'zoodat ze b.v. in de latere deelen slechts sporadisch meer voorkomen, en omgekeerd'. Van het voorhanden materiaal hebben Verdam en zijn helpers slechts een zeer fragmentarisch gebruik gemaakt. Een groot aantal Middelnederlandse woorden ontbreken in het MNW 'niet alleen uit ongedrukte, maar zelfs uit de gedrukte geëxcerpeerde bronnen'. Aan de andere kant zijn een aantal wel voorhanden lemmata niet van aanhalingen voorzien, terwijl er van deze laatste 'in de handschriften voorbeelden genoeg en gemakkelijk te vinden zijn'. Bastaardwoorden hebben eerst gaandeweg genade kunnen vinden, waarschijnlijk ten gevolge van het algemeen verspreide wanbegrip, dat die maar een uitvinding van die zondebokken van rederijkers waren'***.

De Vreese vermeldt, niet zonder begrijpelijke ergernis, 'dat de teksten uit de 16de en 17de eeuwen die in 't Middelnederlandsch Woordenboek aangehaald worden' veel talrijker zijn dan men zou verwachten****.

* a.w. 169 (1933).

** a.w. 175 (1933).

Als een van de manco's van het MNW noemt Eylenbosch, dat 'de taal van het Zuiden... er minder aan haar trekken (komt) dan die van het Noorden' (*H.Z.M.* 20, 157 (1966)). Dit lijkt op het eerste gezicht een ongegrond verwijt. Als men echter rekening houdt met de grotere rijkdom aan Middelnederlandse bronnen in Vlaanderen en Brabant in vergelijking met Holland en Utrecht, dan bevat de opmerking van Eylenbosch toch een kern van waarheid.

*** W. de Vreese, *Over Handschriften en Handschriftenkunde* 176. (1933).

**** a.w. 149 (1933).

Verdam kon namelijk, zegt Muller, hoe langer hoe minder weerstand bieden aan de verleiding om woorden 'uit zestiendeeuwsche geschriften - die aanvankelijk in het Woordenboek der Nederlandsche Taal zelden of nooit opgenomen werden en dus nergens onderdak vonden - een schuilplaats te verleenen; terwijl ook, ter vergelijking, telkens woorden en plaatsen uit zeventiendeeuwsche dichters - vooral van zijn geliefden Huygens - aangehaald werden'.

De Vreese zegt dan ook terecht dat we niet uit het oog mogen verliezen, wat we eigenlijk aan het MNW hebben. Met een lyrisch ophemelen van het MNW is m.i. niemand gebaat, ook de nagedachtenis van Verdam niet. Het nageslacht kan van zijn dankbaarheid beter getuigen door het MNW te verbeteren en aan te vullen. Men dient daarbij echter wel te bedenken, dat Verdam zich meestal met opzet onthouden heeft van het geven van verbeteringen en toevoegsels op zijn verschillende delen. Het lag immers in zijn bedoeling, de door hemzelf opgemerkte of hem door anderen medegedeelde onjuistheden te vermelden 'in het supplement achter het laatste deel'^{**}, 'in het toevoegsel op het woordenboek'^{***}. Aanvankelijk namen Verwijs en Verdam alleen de van het hedendaagse spraakgebruik afwijkende woorden op (zie M N W I, xxvii [1885]) waarbij ze zich dan nog tot de taal der literaire werken meenden te mogen beperken. 'Dientengevolge, en mede wegens de in vele opzichten gewijzigde bewerking der stof, was vooral het 1ste deel Verdam in latere jaren min of meer een doorn in 't vleesch, en hoopte hij, na voltooiing van het geheel en van het Supplement, dat 1ste deel met rijker materiaal en rijper inzicht te kunnen hermaken'^{****}. Maar een nieuw eerste deel of een supplement heeft Verdam, die in 1919, stierf, niet mogen beleven.

Wel heeft zijn *Handwoordenboek*, dat tussen 1908 en 1911 tot stand kwam, dikwijls meer^{*****} woorden dan de eerste delen van het grote werk ons bieden. Ik noem b.v. de artikelen *basen* 'suffen, raaskallen, bazelen', *eensamelike*, *eensater* 'kluizenaar', *eeute* 'weide' en *eewas* 'laag gelegen

* MNW IX, xii (1929).

** Zie Dl. I, xxvii (1885).

*** Zie voorrede Dl. II (1889).

**** *Handel. Mij. Ned. Lett. te Leiden en Levensberichten harer afgestorven Medeleden 1919-1920*, p. 115 (1920).

***** Verg. 'Daarin (in het *Middelnederlandsch Handwoordenboek*) zijn meer woorden opgenomen dan in het groote Woordenboek, terwijl ook eenige verbeteringen zijn aangebracht', A.A. Beekman, in MNW XI, *Inl.* (1941). Het vooruitzicht dat het kleinere werk soms dienst zou kunnen doen als voorlopig supplement op het grote, heeft, volgens Muller, MNW IX, xix (1929), Verdam ertoe bewogen in te gaan op het in 1907 gedane voorstel van de uitgever om een Middelnederlandsch Handwoordenboek te bewerken.

weiland'. *Eeute* haalde hij uit het in 1890 verschenen eerste deel van K. Stallaert, *Glossarium van verouderde Rechtstermen*; *eewas* berust op aantekeningen in Verdams supplementmateriaal, zoals men thans nog in de zgn. Loketkast in de Leidse U.B. kan constateren. Andere aanvullingen zijn, volgens Axters, *aenlocken*, *arbeidelycheit*, *bragman*, *burinne*, *bulderinghe*, *burdoen* en *floute**.

Een waardevol supplement op het gebied van de woordenschat van de waterstaat en wat daarmee samenhangt, publiceerde A.A. Beekman in 1941 als deel elf van het MNW. Wel valt dit werk een beetje uit de toon, omdat het niet taalkundig maar encyclopedisch is opgezet. Niet de betekenis der woorden, maar de realia achter de betekenis interesseerden de niet-taalkundige bewerker. Van vele artikelen maakt hij, zoals hij zelf schrijft, 'zelfstandige verhandelingen'. Als deel XI in samenwerking met een lexikografisch deskundige tot stand was gekomen, dan had zijn omvang zeker tot minder dan de helft teruggebracht kunnen worden. Te loven is echter de zorg die Beekman aan de lokalisering en datering der aanhalingen heeft besteed; in dit opzicht is hij moderner en beter dan Verdam.

Een schat van aanvullingen op het MNW - evenals trouwens ook op het straks te noemen WNT - vindt men in drie vijftientigjarige registers op het Leidse tijdschrift en in het vijftigjarig register op *De Nieuwe Taalgids*. Verder zijn er de talrijke, grotere en kleinere middelnederlandse glossaria toegevoegd aan allerlei middelnederlandse tekstuitgaven die gedurende het verschijnen of na de voltooiing van het MNW zijn gepubliceerd. Namen noemen zou mij te ver voeren. Ik hoop echter dat niemand zich te kort gedaan voelt, als ik een uitzondering maak voor M. Gysseling, in wiens vele publikaties op het gebied van het Middelnederlands men tal van alfabetisch geordende aanvullingen op Verdam kan vinden.

Behalve voor Gysseling had ik natuurlijk ook een uitzondering kunnen maken voor Mak, die in zijn reeks van 'Lexicologische Kanttekeningen', meestal verschenen in het Leidse Tijdschrift, tal van vergissingen in het MNW heeft gesignaleerd. Ik behoef echter deze uitzondering niet te maken, omdat Mak sinds enige tijd bezig is met een uitvoerig, op een of twee delen begroot supplement op Verdam. Men moet daar niet licht over denken. Als Mak zich tevreden had gesteld met een systematische compilatie van alle tot nog toe gesignaleerde aanvullingen op het MNW, dan zouden we al bijzonder tevreden zijn geweest. In het supplement van Mak zal echter in de eerste plaats door hemzelf verzameld excerptenmateriaal worden verwerkt. Niemand hoeft hem deze taak te benijden.

* *Med. V.A.* 1961, 113.

Een supplement maken op een bestaand woordenboek geeft geen moeilijkheden bij lemmata die in het te suppleren werk ontbreken. Het aanvullen van een door een ander geschreven artikel lijkt me echter een bezoeking. Wat moet men doen als de indeling der betekenissen in een artikel van het MNW onbevredigend is? De enig goede oplossing zou natuurlijk zijn het hele artikel opnieuw te schrijven, maar dat is het gestelde doel natuurlijk voorbijschieten. Ik vraag me dan ook af, of een supplement dat meer wil zijn dan een compilatie van alle tot nog toe gepubliceerde aanvullingen op Verdam, wel zin heeft. Is het niet gedoemd om lapwerk te blijven, dat de schrijver wel nauwelijks zal bevredigen?

I.A. 2.

Dat Mak overigens wel de aangewezen figuur is om, in welke vorm dan ook, een supplement op het MNW te bewerken, blijkt uit zijn *Rhetoricaal Glossarium* [1959], waarvan het initiatief is uitgegaan van Prof. C.G.N. de Vooyo, die bij verschillende gelegenheden had gewezen op de gebrekkige informatie over het zestiende-eeuwse Nederlands in het MNW en het WNT. Mak heeft, omdat het werk de tijdsduur van vijf jaar niet mocht overschrijden, zich beperkt tot het opnemen van woorden 'die exclusief-rhetoricaal zijn en dus ontbreken in MNW en WNT'. Dit *dus* doet, althans met betrekking tot het WNT, een beetje vreemd aan. Al met al lijkt het ontbreken van een woord in het MNW en het WNT me een gemakkelijker te hanteren criterium dan het exclusief rhetoricaal. Dat b.v. *verbasen* 'schrik aanjagen' of *visspaen* 'schuimspaan'* exclusief-rhetoricaal zouden zijn, is wel zeer onwaarschijnlijk te achten. Mak moet zich trouwens van de hachelijkheid van het door hem aangelegde criterium zeer wel bewust zijn geweest. In zijn inleiding immers schrijft hij: 'Het exclusief-rhetoricaal - overigens vooral ook te zoeken in stilistische en syntactische eigenaardigheden - in woordvorming en woordgebruik kan uiteraard niet vooropgesteld worden, maar zal eerst aan de hand van het Glossarium zelf kunnen worden bestudeerd'. (VI-VII). Mede in verband hiermee heb ik het altijd betreurd, dat een gedeelte van de door Mak verzamelde en verklaarde woordenschat niet op zijn alfabetische plaats in het *Glossarium* zelf werd opgenomen. Zijn drie aanhangsels bevatten 'woorden, die als zodanig of in één of meer betekenissen in de literatuur voor *het laatst* in rederijkersteksten worden aangetroffen' (I), 'woorden, die als zodanig of in één of meer betekenissen

* Door Mak niet begrepen en weergegeven met 'vismand'. Zie WNT i.v. *vischspaan*. Men kan echter twifelen of de aldaar vermelde afleiding 'uit *visch* en *spaan*' wel juist is. Het eerste lid zou wel eens even verbaal kunnen zijn als *schuim-* in het gelijkbetekenende *schuimspaan*.

voor het eerst in rederijkersteksten zijn aangetroffen' (II), en 'woorden, die als zodanig of in één of meer betekenissen in de literatuur uitsluitend gedurende de rederijkerstijd worden aangetroffen'. Men kan zich afvragen of het hanteren van dergelijke onderscheidingen niet rijkelijk voorbarig moet worden geacht. Hier loopt Mak m.i. over de scherpe snede van het zwaard*. Maks boek is een bescheiden *Glossarium* en geen groot woordenboek. Dat neemt niet weg dat het in vele opzichten de hiaten tussen het MNW en het WNT overbrugt en zich tussen zijn twee grote broers een eervolle plaats heeft verzekerd.

I.A.3.

Ik kom nu tot het WNT, het woordenboek waarin ik uiteraard het beste thuis ben. Dit heeft voordelen; als nadeel staat daar echter tegenover, dat ik mijn kritische opmerkingen t.o.v. dit werk slechts aarzelend en met enige terughouding naar voren breng. Mag ik u een raadseltje opgeven? Wat is de overeenkomst tussen een woordenboek en een revolutie? het antwoord luidt: beide zijn mooi op voorwaarde dat ze tot een goed einde zijn gebracht. Nu is het WNT niet tot een goed einde gebracht. Ik acht het bovendien mijn plicht, hier openlijk te verklaren dat de kans dat het WNT in de nabije toekomst voltooid wordt, momenteel wel uiterst gering is en eigenlijk, hoe paradoxaal het ook moge klinken, van jaar tot jaar, met elke nieuwe aflevering die verschijnt, kleiner wordt.

Het WNT is oud, veel te oud; het schrijven en publiceren van een groot woordenboek moet binnen de periode van één generatie, concreter gezegd binnen de tijd van drie à vier decennia voltooid zijn. De eerste aflevering van het WNT verscheen in 1864 en we zijn thans in 1967. Wat is natuurlijker dan dat elke nieuwe WNT-generatie er andere opvattingen op nahoudt dan haar voorgangers? Is het dan te verwonderen dat het WNT in menig opzicht methodologisch een chaos is? Om maar één punt te noemen: de manier waarop bij het WNT om-

* Terloops moge ik er hier op wijzen dat Mak in het naast elkaar gebruiken van Romeinse komma's en fractuurkomma's in de aanhalingen het WNT al te zeer navolgt. Men schijnt niet te beseffen dat de / en // eenvoudig behoren bij de fractuurletter waaruit een bepaalde 16de-eeuwse tekst gezet is, wat blijkt uit elke bladzijde waarin fractuur en antiqua elkaar afwisselen, zoals b.v. in *Handv. v. Amsterdam*. Een frappant voorbeeld, waarbij binnen dezelfde strofe fractuurletter en fractuurkomma afwisselen met Romeinse letter en Romeinse komma, vindt men in Ph. Numan, *Den Spiegel der Menschen* (1583); alle regels der strofe zijn uit fractuurletter gezet, behalve de laatste regel die antiqua is. Ook Muller en Scharpé hebben in hun uitgave der spelen van C. Everaert een anachronistisch gebruik van / en // gemaakt.

gesprongen wordt met de betekeniscijfers^{*}.

Het WNT is een antieke onderneming die tot op zekere hoogte nauwelijks te moderniseren is. Het is b.v. grotendeels blijvend afhankelijk van de manier waarop men aanvankelijk het materiaal heeft verzameld. Een primitiever, onpraktischer manier van exciperen is nauwelijks denkbaar. In dit opzicht is het WNT zijn tijd verre... achteruit, zover zelfs als dat maar enigszins mogelijk is. Zelfs het aanboren van nieuw materiaal gebeurt nog precies zoals in de tijd van de Camera Obscura. Dat men 100 jaar geleden op deze manier materiaal verzamelde, was te begrijpen. Technische hulpmiddelen ontbraken en het corpus waar men mee werkte, was maar klein. Toen Kluyver destijds aan het WNT verbonden was, zo is me verteld, ging hij 's ochtends citaten uitschrijven en in de namiddag stelde hij, op grond van het 's ochtends verzamelde materiaal, zijn artikelen samen. Maar sinds die tijd is onze copia verborum misschien wel twintig of dertig maal groter geworden. Hoe groter ons materiaal wordt, des te meer moet er worden uitgeschreven, en des te meer assistenten zijn er nodig. Geen wonder dat van het totaal der uitgeschreven citaten een hoe langer hoe kleiner gedeelte in het W N T kan en mag worden opgenomen. Er moeten dus hoe langer hoe meer niet te honoreren briefjes worden uitgeschoten, wat zeer veel tijd kost. En toch worden de artikelen hoe langer hoe uitvoeriger. Begint U de paradox te begrijpen?

De geweldige groei van een met primitieve middelen tot stand komend apparaat is echter op zichzelf niet toereikend, om onze voortschrijdende achteruitgang te verklaren. Met een zich steeds uitbreidend apparaat gaat echter hand in hand een steeds kleiner wordende staf van mensen die woordenboekartikelen schrijven, van redacteurs dus. Vóór de tweede wereldoorlog waren redacteurs te kust en te keur te krijgen, maar het geld om ze te betalen ontbrak. Thans zijn nieuwe aspirant-redacteurs zelfs met de sterkste lantaarn niet meer te vinden. Hoe komt dat? Wel, eenvoudig omdat het WNT financieel niet mag concurreren met de universiteiten en met andere ondernemingen als b.v. de bureaus van de Kon. Ned. Akademie van Wetenschappen. Niemand kan redacteur worden als hij niet eerst gepromoveerd is, terwijl deze eis niet geldt voor het aanwerven van wetenschappelijke ambtenaren der instellingen van hoger onderwijs. Geen wonder dat veelbelovende jonge krachten de voorkeur geven aan de minder risico's en meer perspectieven biedende universitaire

* 'The use of such markers as I, A, i,a, etc. is no guarantee of exact typological subdivision. Impressive as they are at first glance, they often represent pure bluff'. I.J. Gelb, *Lexicography, lexicology, and the Akkadian Dictionary 75 (Miscelánea Homenaje a André Martinet II)* (1958).

carrière. We staan voor de vreemde oestand dat de status van medewerkers aan streektaalondernemingen thans hoger wordt gewaardeerd en beter gehonoreerd dan die van redacteurs die zich bezig houden met de lexicologische beschrijving van de Nederlandse cultuurtaal. Daarbij komt nog dat bij sommige universitaire opleidingen de historische studie van onze taal niet meer beoefend wordt. Een aspirant die niets van historische grammatica afweet en dus zeker geen etymologisch woordenboek kan lezen, is nu eenmaal voor het WNT onbruikbaar.

Wanneer ik zeg dat het WNT aan de vooravond staat van een catastrofe, dan is dat geen pathetische overdrijving, maar een nuchtere analyse van de realiteit. Ons materiaal is een uitdijend heelal, onze staf van redacteurs een inkrimpend legertje van oudgedienden zonder jonge rekruten. Men behoeft noch profeet, noch rekenkundige te zijn om precies te kunnen voorspellen wanneer de laatste redacteur van het WNT met pensioen zal gaan. Als het eenmaal zover is, zal de van generatie tot generatie overgedragen lexikografische 'know-how' vanzelf verdwijnen, en het zal niet gemakkelijk vallen, de eenmaal afgebroken draden weer aan elkaar te knopen.

Wil men het WNT nog in extremis redden, dan zal men in de eerste plaats van hoger hand moeten zorgen voor een herwaardering van het ambt van redacteur. Maar daarmee is de toekomst van het WNT nog niet duurzaam verzekerd. Er is veel meer nodig. De lexikografische produktie bij het W N T is momenteel aan de lage, veel te lage kant. Het is mogelijk deze op te voeren met de thans ter beschikking staande arbeidskrachten. Maar dan mag men niet aarzelen, een ouderwetse, thans volkomen ondoeltreffend geworden regeling der werkzaamheden te vervangen door een doelmatige, aan de moderne noden en behoeften aangepaste organisatie. Over de manier waarop er gereorganiseerd kan, ja m.i. *moet* worden, daarover heb ik zeer gedecideerde en uitgesproken radicale gedachten. Ik ben er echter niet zeker van, of ik wel de vrijheid heb die vandaag, op deze plaats en voor deze vergadering uiteen te zetten.

Met een doeltreffende reorganisatie zou het m.i. mogelijk zijn, het oude WNT van een dreigende ondergang te redden en het in minder dan vijftig jaar tot een definitief einde te brengen. Men zal er bij een eventuele reorganisatie ongetwijfeld ook toe moeten besluiten, eindelijk eens een terminus post quem non vast te stellen. Het zou heilzaam voor het WNT zijn, als het zijn aandacht concentreerde op zijn wezenlijke taak: een historisch woordenboek te zijn en geen woordenboek van de eigentijdse taal.

* Aan het 'Great Fryske Wurdboek' werken thans nagenoeg evenveel redacteurs als aan het WNT!

I.B.

Ik kom nu tot het laatste punt dat ik in het eerste stuk van mijn lezing aan de orde wens te stellen, t.w. het handwoordenboek van het moderne Nederlands. 'Nee, nee, nee we noemen geen namen', wees gerust.

Men pleegt te zeggen dat de handwoordenboeken van het moderne Nederlands alleen goed zijn, voor zover ze berusten op - en bewerkt zijn naar het W N T. In deze uitspraak zit ontegenzeggelijk een grote kern van waarheid. Pas een degelijk bewerkt artikel van het WNT stelt ons in staat, de spookbetekenissen te achterhalen die in de 18de of 19de eeuw, soms zelfs nog eerder, door Nederlandse woordenaren uit eigen of andermans duim gezogen zijn. In een bekend Nederlands woordenboek b.v. vindt men bij het woord *verbidden* een 'verouderd' genoemde betekenis 'door bidden terug zoeken te krijgen' met als bewijsplaats het volgende, niet gelokaliseerde citaat *verbidt uwe zonen niet, noch kwelt u in hun dood*, dat afkomstig is uit *De Gebroeders* vs 1424 (1640) van Vondel. In werkelijkheid berust deze zogenaamde betekenis alleen op een verkeerde interpretatie van het genoemde vers. *Verbidden* betekent hier in werkelijkheid: '(iemand) voorspreken, (iemand) tot voorspraak, pleitbezorger zijn'. Van Dale (1872) vermeldt al de uit de lucht gegrepen betekenis 'door bidden terugwenschen', met de bedoelde plaats, die hij bij Weiland (1810) heeft gevonden.

Uit dit ene voorbeeld, waarnaast gemakkelijk tienduizend andere te plaatsen zouden zijn, kunt U opmaken hoe belangrijk het historisch opgezette WNT inderdaad kan zijn voor een handwoordenboek van het moderne Nederlands. Maar dat is slechts één aspect van de kwestie. In een ander opzicht is het WNT wel bijzonder weinig geschikt om als model te dienen voor een handlexicon der moderne taal. De artikelen van het WNT zijn nu eenmaal, of behoren althans te zijn, strikt historisch van opzet^{**}. Maar voor een handwoordenboek der moderne

* Mak schrijft: 'de rangschikking (*der betekenissen*) behoort te geschieden naar het historisch-psychologische ontwikkelingscriterium' (*Rhetoricaal Glossarium* XII (1959)). Wat de psychologie hier verloren heeft, is me niet duidelijk. Verg. blz. 134, noot^{***}.

** De lineaire volgorde der betekenissen (1→ 2→ 3 enz.) maakt deze taak allesbehalve eenvoudiger. Ik kan me geheel aansluiten bij wat Wahrig, weliswaar in een enigszins andere context, schrijft: 'Die Bedeutungen untereinander (bilden) ein höchst kompliziertes System das kaum auf... lineare Figuren zurückführbar ist' (*Neue Wege in der Wörterbucharbeit* 43 (1967)). In verband hiermee zou het aanbeveling verdienen, als elk enigszins uitvoerig artikel werd voorafgegaan door een grafische schematische stamboom, zoals dat bij het *Schweizerdeutsches Wörterbuch* het geval is. Men zie b.v. mijn stamboom van de semantische ontwikkeling van oudg.* *bêgan* (*Ts.* 78, 36 (1960)). Op deze wijze kan men er zich van vergewissen, hoe de woordenaar zich de genetische verhouding der verschillende betekenissen voorstelt. Zoals het nu is, vraagt men zich dikwijls af, of de schrijver zich überhaupt wel enige voorstelling van de historisch-semantische evolutie der woorden heeft gevormd.

taal is een dergelijke opzet wel bijzonder weinig relevant^{*}. Een semantische rangschikking naar de frequentie of naar de taalsferen zou in dit opzicht zeker veel meer voor de hand liggen^{**}.

II.

Ik kom thans tot het tweede luchthartiger gedeelte van mijn referaat. Na mijn jammerklachten over bestaande of aan de gang zijnde woordenboeksondernemingen, vraag ik Uw aandacht voor misschien weinig reële lexikografische toekomstvisies. U kunt dit opvatten als een vlucht voor de werkelijkheid, geheel volgens het bekende romantische recept 'Wo du nicht bist, dort ist das Glück'! Maar ik zou het toch betreuren als U alles wat ik nu ga zeggen, uitsluitend tot deze ene factor zoudt willen herleiden.

Aan het slot van zijn bekende 'Paradox over den grooten nood der Nederlandsche Philologie' (1933) zegt W. de Vreese: als behalve het Middelnederlandsch Woordenboek 'ook het Woordenboek van Matthijs de Vries en zijn medewerkers en opvolgers eenmaal zal zijn voltooid, en de exemplaren zoowel van het eene als van het andere zullen zijn versleten of verdwenen, dan zullen onze "achterskinder" en "achtersusterskinder" een nieuw woordenboek moeten kunnen opzetten, dat het geheele Nederlandsch in den tijd en in de ruimte zal omvatten, maar een voorbereiding zal vereischen waarbij die van het *N.E.D.* wel kinderspel zal lijken' (p. 176). Deze gedachte van De Vreese werd kort daarna overgenomen door Blancquaert^{***} en uitgewerkt in zijn lezing *Het Nederlandsch Woordenboek van de twintigste Eeuw*, die hij in 1938 voor de Leidse Maatschappij en voor de Vlaamse Akademie heeft gehouden.

Zowel de gedachte van De Vreese als het plan van Blancquaert zijn geboren uit een al te eenzijdig historisch-gerichte taalbeschouwing, waarbij taalperioden die meer dan duizend jaar uit elkaar liggen, toch als één geheel worden gezien, hoewel ze synchronisch allesbehalve tot één taalsysteem behoren. Ik heb al eerder de mening verkondigd, dat het op touw zetten van historische woordenboeken waarin de woordenschat van de historisch ene taal als het ware van de wieg tot het 'graf' wordt behandeld, niet meer in overeenstemming is met de tegenwoordige ontwikkeling der taalwetenschap^{****}. Twee grote lexikografen die op het gebied van de traditionele historische lexikografie ruimschoots hun sporen heb-

* Verg.: 'Bisher war es für einen Lexicographen, der einigermaßen rationell arbeiten wollte, nicht möglich, das Grimmsche Wörterbuch seiner Arbeit systematisch zu Grunde zu legen', G. Wahrig, *Neue Wege in der Wörterbucharbeit* 59 (1967).

** Het is me uiteraard bekend dat we inzake semantische frequentie nog nergens zijn.

*** Reeds in 1935 (*Med. V.A.* 1935, 10 (1052) spreekt deze van het 'Nederlandsch taalkundig woordenboek van de twintigste eeuw'.

**** *Nieuwe Wegen in de Lexicologie* 108 (1963).

ben verdiend, t.w. de Engelsman W. Craigie in 1919, en de Zwitser W. von Wartburg in 1939, hebben hier de weg der vernieuwing gewezen. Beiden hebben ze gepleit voor een type van historisch woordenboek waarin diachronie en synchronie gecombineerd zouden worden, en wel in de vorm van een reeks van woordenboeken die elk de taalschat van een bepaalde periode zouden behandelen. Terwijl Craigies pleidooi meer door praktische motieven was ingegeven - de taal van een bepaald tijdvak komt slechts in een apart woordenboek tot haar recht -, was dat van Von Wartburg meer van theoretische aard.

In plaats van het ene grote negentiende-eeuwse historische woordenboek (type N.E.D.) is m.i. in de toekomst nodig: een reeks van woordenboeken waarin de woordenschat der verschillende taalperioden wordt behandeld. Voor de tijd tot 1500 denk ik aan drie lexica.

II. 1.

Een beperkte en daarom zeer aantrekkelijke taak lijkt me een woordenboek van het Nederlands der dertiende eeuw. Dit wordt realiseerbaar zodra Gysseling zijn corpus der Middelnederlandse teksten tot 1300 zal hebben voltooid. Dit corpus zal alle Middelnederlandse teksten van vóór 1301 bevatten die bewaard zijn in origineel of in afschrift van vóór genoemde datum*. Het corpus zal in de vorm van overgetikte vellen een stapel van 50 cm dikte vormen. Excerperen lijkt me hier principieel niet gewenst. Beter is *alle* woorden toegankelijk te maken, aangezien dit corpus zo belangrijk is. De tekst, wanneer hij eenmaal in druk is verschenen, op magnetische band op te slaan, zou vermoedelijk betekenen dubbel ponsen, aangezien op dit ogenblik conversie van TTS-banden - de standaard 6-sporenband van de monotype - naar de normale 7-sporen computerband, weliswaar theoretisch mogelijk is, doch nog geen praktische toepassing heeft gevonden. In verband hiermee lijkt het meer voor de hand te liggen om vóór het drukken het 'Corpus' vast te leggen op een informatiedrager (b.v. Flexowriter ponsband) die: 1°. door de computer verwerkt kan worden, en 2°. te converteren is naar monotypeband. Deze 7-sporenband wordt gecorrigeerd, waarna de informatie van de correcte band wordt overgebracht op magnetische band. De tekst van deze laatste kan, met het oog op een tweede correctie, namelijk ter vergelijking met de inmiddels gedrukte tekst, door het drukwerk van de computer op grote kettingformulieren worden geprint, wat slechts een kwestie is van uren. Zijn eenmaal de laatste wijzigingen in de magnetische band aangebracht, dan kunnen we met behulp van een sorteer-

* *H. Top. Dial.* 39, 77 (1965).

programma alle woorden of, juister gezegd, alle woordvormen binnen een minimum van tijd automatisch toegankelijk maken. Men heeft dan een integraal overzicht over de complete woordenschat van het corpus met vermelding van de vindplaats, desgewenst eveneens met vermelding van lokalisering, datering en frequentie. Natuurlijk is dit nog niet meer dan een formeel glossarium, maar men weet tenminste wat er wel en wat er niet is. Het zou dan ook aanbeveling verdienen, de woordvormenlijst t.z.t. als een apart deel aan het Corpus toe te voegen. De door het drukwerk van de computer geprinte woordenlijst behoeft niet nog eens te worden gezet, doch kan zeer goedkoop, op het gewenste formaat reprografisch tot stand komen.

Dit automatisch gealfabetiseerde materiaal is tevens de grondslag waarop weer geheel automatisch, snel en goedkoop het apparaat voor een woordenboek van het Nederlands der 13de eeuw kan worden opgebouwd. Elke woordvorm kan namelijk, voorzien van een passende portie context, op een ponskaart worden afgedrukt. Bij zgn. grammaticale woorden kan men, om een al te overvloedig materiaal te vermijden, de computer een keuze laten maken. Bij de volgende stap is de computer echter machteloos, omdat hij sememen slechts op een zeer rudimentaire en zeer primitieve wijze kan onderscheiden*. De machine zou het ook wel kunnen, als de lexikograaf zelf maar beter wist wat aparte betekenissen zijn en op welke gronden hij zijn semantische onderscheidingen maakt.

II. 2.

Een woordenboek van het Nederlands der dertiende eeuw vormt de ideale grondslag waarop voor het veel uitvoeriger materiaal der 14de eeuw kan worden voortgebouwd. Het heeft echter, geloof ik, weinig zin, hierover iets concreets te zeggen. Er kan immers pas over een woordenboek van het 14de-eeuwse Nederlands worden gesproken, wanneer we van tevoren voor die periode over voldoende tekstuitgaven beschikken die van taalkundig standpunt gezien betrouwbaar zijn.

II. 3.

Hetzelfde is het geval voor een eventueel woordenboek over onze 15de-eeuwse taal, het herfsttij, dat W. de Vreese niet dan met uitgesproken tegenzin tot het eigenlijke Middelnederlands rekende**. Het

* In 1963 is door H. Brandt Corstius, van het Mathematisch Centrum te Amsterdam, een onderzoek verricht naar het mechanisch bepalen van de betekenis van dubbelzinnige woorden uit een context; voor één geval (het woord *glas*), kon in 80% van de gevallen de juiste betekenis worden vastgesteld.

** Zie *Over Handschriften en Handschriftenkunde 149*: 'ons Middelnederlandsch Woordenboek (verdient) slechts voor een zeker percentage zijn naam...: de meeste teksten, die er de bouwstoffen voor geleverd hebben, zijn, strikt genomen, geen zuiver Middelnederlandsch meer, maar een mengsel van drie stadia: Nederlandsch uit de 13de en de 14de eeuw, uit de 15de en uit de 16de' en p. 175: 'dat ons *Middelnederlandsch Woordenboek* slechts voor een zeker gedeelte den toestand onzer taal vóór de 15de eeuw weerspiegelt'.

heeft weinig zin, plannen te maken voor nieuwe woordenboeken, als niet vooraf de grondslag waarop deze moeten berusten, voldoende is gesaneerd.

II. 4.

Een bescheiden maar zeer nuttige taak op het gebied der lexikografie van het Middelnederlands zou bestaan in het bijwerken van het *Middelnederlands Handwoordenboek*. Dit door alle Nederlands-studerenden bezeten en zo intensief gebruikte werk van Verdam en C.H. Ebbinge Wubben, dat in 1932 verscheen, ter aflossing van de eerste, voorlopige druk van 1911, zou toch eindelijk eens moeten worden aangevuld. Zowel de derde druk van 1949 als de 4de van 1956 immers zijn slechts onveranderde herdrukken. Mocht het commercieel gezien te bezwaarlijk zijn, correcties en nieuwe lemmata in de tekst zelf te verwerken, dan zou men de corrigenda en addenda toch achterin in een supplement kunnen opnemen. Ook Matthias Lexers *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* is niet geheel opnieuw bewerkt, maar sinds de 29ste druk (1959) door Ulrich Pretzel verrijkt met 67 bladzijden *Nachträge*. 'Die Arbeit an den jetzt gedruckten "Nachträgen" hat über ein Jahr in Anspruch genommen', schrijft U. Pretzel in zijn voorbericht. Een supplement op het *Middelnederlands Handwoordenboek* zou m.a.w. binnen betrekkelijk korte tijd tot stand kunnen komen. Een dergelijk supplement kan en moet zich uiteraard beperken tot wat sinds 1882, het jaar dat het MNW begon te verschijnen, aan aanvullingen en verbeteringen op Verdam werd gepubliceerd. Axters schat dat er sinds 1882 in tijdschriften en woordenlijsten ongeveer 5000 aanvullingen op het MNW zijn verschenen*, t.w. woorden die bij Verdam hetzij in het geheel niet, hetzij in een bepaalde betekenis niet te vinden zijn. Het zou aanbeveling verdienen, zulks in tegenstelling tot wat bij Pretzel het geval is, bij de aanvullingen tevens zeer beknopt de vindplaats aan te geven. Ik geloof dat een dergelijk supplement op het *Middelnederlands Handwoordenboek* de enige mogelijkheid is tot realisering van wat de Vlaamse Akademie in 1961 wenste, en wat zij noemde 'een beknopt Supplement op het Middelnederlands Woordenboek van Verdam**'.

II. 5.

Wie de voorrede van Maks *Rhetoricaal Glossarium* leest, leert dat

* *Med. V.A.* 1961, 160

** *Med. V.A.* 1961, 326.

het initiatief tot dit werk ontstond uit het besef, hoe gebrekkig vaak de informatie over het zestiende-eeuwse Nederlands is, die ons in het MNW en het WNT geboden wordt. In deze leemte is door het *Glossarium* uiteraard slechts voor een klein gedeelte voorzien. Is eenmaal het WNT gereedgekomen, dan zal er zeker behoefte bestaan aan een woordenboek van het Nederlands der 16de eeuw. En al slaat de Nederlandse lexikografie voorlopig nog geen slecht figuur in vergelijking met de Franse, we kijken toch met een tikkeltje afgunst naar Huguet's *Dictionnaire de la langue française du 16ième siècle*, dat in 1925 begon te verschijnen en in 1967 in zeven delen voltooid was.

II. 6.

Ik noemde zoëven de grote behoefte die bij Nederlands-studerenden bestaat aan een bijgewerkt Middelnederlands Handwoordenboek. Een even grote behoefte bestaat er aan een handwoordenboek van het zeventiende-eeuws. Eigenlijk is deze laatste behoefte groter, aangezien de studenten, bij gebrek aan beter, zich bij het prepareren van 17de-eeuwse teksten meestal noodgedwongen behelpen met het Middelnederlands Handwoordenboek. Slechts een enkeling immers bezit het WNT, waarin het 17de-eeuws trouwens niet apart behandeld is. Nu veronderstelt een goed 17de-eeuws handwoordenboek natuurlijk het bestaan van een 17de-eeuws woordenboek. Toch vraag ik me af, of het, in afwachting van iets beters, niet mogelijk zou zijn, een 17de-eeuws glossarium samen te stellen in hoofdzaak gebaseerd op de woordenlijsten van goede 17de-eeuwse tekstuitgaven, aangevuld met de in de *N. Tg.* en het Leidse *Ts.* verschenen woordstudies en met het WNT. Op de naam van handwoordenboek zou een dergelijk werk natuurlijk geen aanspraak mogen maken. Toch zou zulk een glossarium voorlopig zeer veel diensten kunnen bewijzen. Men vergeet niet dat ook het allerbeste woordenboek niet definitief is. Een goede afzet zou in ieder geval van tevoren verzekerd zijn.

II. 7.

Om niet van perfectionisme te worden beschuldigd, laat ik de lexikografische behoeften van het Nederlands der 18de en 19de eeuw maar onbesproken en wil als laatste wens - of moet ik zeggen wensdroom - nog enkele woorden wijden aan de wenselijkheid om de woordenschat van het tegenwoordige, levende Nederlands in een eigen lexicon, volgens eigentijdse, aan het studieobject adequate methodes te behandelen. De woordenschat van de tegenwoordige taal moet m.i. zuiver synchronisch behandeld worden. 'Hier müssen wir den Mut haben', zo schrijft Wahrig, 'das, was historisch ist, in das Gebiet der Sprachgeschichte zu verweisen'. Taalhistorische preoccupaties zijn hier niet op hun plaats.

* *Neue Wege in der Wörterbucharbeit* 45 (1967).

De kwestie van het lemma b.v. ligt bij het historische woordenboek nu eenmaal totaal anders dan bij het synchronische. Wat historisch één lexeme is, kan synchronisch gezien in twee of meer lexemen uit elkaar vallen. Men denke b.v. aan *slag* 'stoot', historisch identiek met *slag* 'soort', in het tegenwoordige Nederlands hebben we echter met twee totaal verschillende woorden te maken.

Historische en synchronische betekeniseenheid - door sommige linguïsten op een ongelukkige wijze geïdentificeerd met eenheidsbetekenis - zijn grootheden die elkaar geenszins dekken.

Het synchronisch woordenboek behandelt de woordenschat van een niet al te grote periode, zegge twintig tot dertig jaar, een woordenschat waarvan men kan zeggen dat hij tot een en hetzelfde taalsysteem behoort. Ik ben er me van bewust dat men dit laatste niet dogmatisch mag interpreteren, al was het alleen maar omdat een taalsysteem niet een star statische grootheid is. Wat in een synchronisch woordenboek wel thuishoort en wat niet, heb ik bij een andere gelegenheid uiteengezet*, en ik zal het hier niet herhalen.

Stelt men zich de vraag welk indelingscriterium het synchronisch woordenboek voor de verschillende sememen moet aanleggen, dan is het zonder meer duidelijk dat een historische rangschikking niet de minste zin heeft. Men kan natuurlijk zeggen dat de betekenisindeling en -groepering van het synchronische woordenboek in overeenstemming moeten zijn met de vereisten der structurele semantiek. Dat klinkt inderdaad even geleerd, als het nietszeggend is. Hoe de semantische structuur van het taalsysteem - het variabele samenspel der verschillende betekenissen onder en tegenover elkaar - ligt, is te ingewikkeld om er een verstandig woord over te kunnen zeggen. Het is heus geen toeval dat de pogingen tot mechanische vertaling er niet in slagen de betekenisbarrière te doorbreken**. Ik vraag me af, of voor het synchronische woordenboek het formele systeem van Wahrig niet bruikbaar zou zijn, dat deze kortgeleden heeft uiteengezet in *Neue Wege in der Wörterbucharbeit*. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een decimaal classificatiesysteem, waarbij het eerste cijfer alleen maar de gebruikssfeer, b.v. omgangstaal, vulgaire taal, dichterstaal enz. aanduidt. Dat Wahrigs systeem ook aanbeveling zou verdienen bij het bewerken van een artikel van een groot historisch woordenboek***, is juist en niet juist. Natuurlijk kan men een artikel van een groot historisch woordenboek volgens Wahrigs formeel-decimale systeem indelen. Wahrig heeft

* *Woordenboek en Dialect 7* (1963).

** Zie G. Wahrig, *Neue Wege in der Wörterbucharbeit* 48 (1967).

*** a.w. 49 (1967).

immers het bewijs hiervan geleverd, toen hij het door dr. J. Bahr, van de 'Arbeitsstelle'-Göttingen, voor het D W B bewerkte artikel *Wurzel* omspelde in zijn eigen systeem. Het vervelende is echter dat bij dit systeem elk historisch perspectief verdwijnt, d.w.z. datgene wat nu juist kenmerkend voor de waarde van het historisch woordenboek is. Zoals ik al zei in het eerste stuk van mijn referaat, moet een artikel van een historisch woordenboek ons een idee geven hoe de semantische waaier van een woord zich gaandeweg heeft ontploefd. Het traditionele lineaire patroon is hiervoor al niet bijster geschikt, maar met behulp van wat 'goede woorden' is toch wel iets te bereiken. Het formeel-decimale systeem van Wahrig laat ons hier echter helemaal in de steek.

II. 8.

Ik zei zo juist dat het synchronisch woordenboek de laatste wens van mijn lezing zou zijn. Niet dat ik geen andere wensen zou hebben, maar die heb ik zoveel jaren gekoesterd dat ik het geloof in de realisering ervan heb verloren. Op 8 maart 1961 heb ik, ter gelegenheid van het door de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering georganiseerde colloquium 'Automatisering in de Taalkunde', gepleit voor de verwezenlijking van een 'permanente centrale' als verzamelplaats van de woordenschat van de Nederlandse taal. Ik droeg hiermee een reeds in 1937 door Blancquaert geformuleerde progressieve eis verder uit, zij het volgens inzichten waarvan noch mijn leermeester, noch enig ander sterveling in 1937 had kunnen dromen. Deze inzichten schenen nogal revolutionair en angstaanjagend te zijn, in zoverre zelfs dat een ambtenaar van O.K.W., die mijn lezing had bijgewoond, tegen mij uiting gaf aan zijn overtuiging dat mijn geesteskind maar liever in de moederschoot gedood moest worden. Bij het lezen van de voorstellen, zoals ik die in 1961^{*}, 1962^{**} en 1963^{***} publiceerde, mag men niet uit het oog verliezen, dat Leiden toen nog geen computercentrum rijk was, en dat de vooruitgang op het gebied der automatisering met behulp van computers - ook wel informatie-automaten of informaten^{****} genoemd - zich in een duizelingwekkende vaart voltrekt. Dit laatste verklaart dat uiteenzettingen over automatisering in de taalkunde snel kunnen verouderen. Het eerste, het ontbreken destijds van een rekencentrum te Leiden, had

* *Automatisering en Taalkunde* 24-34.

** *Taalonderzoek in onze tijd* 83-112.

*** *Nieuwe Wegen in de Lexicologie* 112-122.

**** Prof. dr. ir. A. van Wijngaarden te Amsterdam was zo vriendelijk mij erop te wijzen dat het woord niet afkomstig is van Prof. Zoutendijk, zoals ik in *Forum der Letteren* 1966 schreef, doch dat A.B. Frielink in mei 1959 (*Informatie* nr. 2,9) het woord had voorgesteld.

tot gevolg dat ik voor de noodzaak stond, een eigen gemechaniseerd centrum met zgn. conventionele automatiseringsapparatuur te projecteren. Om de kosten, die toen op circa f 400.000 werden begroot, aanvaardbaar te maken, meende ik een beroep te moeten doen op een gecombineerde steun van het Nederlandse en het Belgische departement van onderwijs. Hierbij stond me het voorbeeld voor de geest van het toenmalige Beneluxkruisanteneproject voor onderzoek van radiostraling uit het heelal. Ik kon toen niet weten dat bij dit belangrijke project der β -wetenschappen de Beneluxsamenwerking nog minder vlot zou verlopen dan de samenwerking van de Nederlandse oorlogsmarine met die van Tanzania! Ook mijn Beneluxplan is op een teleurstelling uitgelopen.

Zo staan de zaken. Doe dus niet zoals sommige belangstellenden uit het buitenland die met een soort van Messiaanse verwachting naar Leiden komen om het nieuwe lexikografische Mekka met zijn pons-, sorteermachines en computers te aanschouwen. We kunnen U slechts een Potemkin-dorp laten zien. Er is weliswaar te Leiden in de laatste jaren een groot, goed geoutilleerd rekeninstituut tot stand gekomen, dat thans over een IBM-computer 360/50 de beschikking heeft. De directeur van dit instituut is ons bijzonder ter wille, zodat we allerlei lexikografische experimenten mogen uitvoeren. Maar verder zijn we nog niet gekomen.

Discussie

DR. J. DE ROOY (Stockholm): Ik weet niet of ik in drie minuten gezegd krijg wat ik zou willen zeggen. Ik geloof dat ik op grond van wat Dr. de Tollenaere nu gezegd heeft en ook op grond van reeds eerder verschenen publikaties van hem, wel mag stellen dat het Grote Woordenboek eigenlijk geen toekomst heeft. Dat het woordenboek van de toekomst geen woordenboek meer is in de zin zoals wij het nu kennen, maar een lexicografisch apparaat in de vorm van fiches die op een centrale aanwezig zijn en waar mensen die hieruit hun materiaal willen putten, hun gegevens kunnen krijgen. Zonder dat het materiaal wordt verwerkt in woordenboekartikelen die eerst moeten worden geschreven, daarna moeten worden gezet en gedrukt en de vorm van een boek moeten krijgen. Als dat zo is, zou het dan niet, gezien de catastrofale situatie waarin het WNT zich op het ogenblik blijkt te bevinden, niet praktisch zijn - al is dit op emotionele gronden misschien niet zo prettig - om de knoop door te hakken en de uitgave van het nog niet verschenen gedeelte van het WNT gewoon te staken en met het nu aanwezige materiaal te beginnen aan het lexicografisch centrum van de toekomst. Ik krijg de indruk dat het be-

trekkelijk overbodig werk wordt om dat WNT nog af te maken. Ik ben op dit gebied natuurlijk helemaal geen expert. Misschien is wat ik vraag wel helemaal niet mogelijk.

DR. DE TOLLENAERE: Ik geloof dat Dr. de Rooy de slechte invloed van mijn boek heeft ondergaan. Hij blijkt dit namelijk gelezen te hebben. Maar toch wilde ik even zeggen dat het niet zo is dat het Woordenboek van de toekomst geen woordenboek zou zijn. Weliswaar niet een woordenboek zoals we dat nu kennen, maar toch wel een woordenboek. We moeten twee dingen onderscheiden: er zullen altijd woordenboeken nodig blijven, de opzet zal anders worden, de methodes zullen anders worden. Maar wat in de toekomst daarnaast komt te staan, en dat is bijzonder duidelijk bij moderne groot opgezette lexicografische ondernemingen van de laatste jaren, zoals in Florence en in Nancy, dat is dat naast het woordenboek en los van het woordenboek waarde krijgt de grote thesaurus van het boek, het materiaal waarmee men een woordenboek kan maken. Dat materiaal heeft een waarde op zichzelf, maar is toch ook de basis van woordenboeken. U moet die twee naast elkaar zien. En we moeten toch proberen het WNT te redden. Dit is nu het oude historische 19de-eeuwse woordenboek, maar dat is toch ook nodig. Maar als het er eenmaal is, zullen we in de toekomst iets anders moeten doen.

DR. DE ROOY: Ik kan mij natuurlijk wel voorstellen dat er in de toekomst altijd woordenboeken nodig zullen zijn. Handwoordenboeken kunnen natuurlijk altijd wel weer voor de tegenwoordige tijd bewerkt worden. Maar het is toch niet de bedoeling van het WNT om steeds ijverig voort te gaan met supplementen uit te geven, zoals dat gebeurd is met het supplement op de A.

DR. DE TOLLENAERE: Het is inderdaad niet mijn bedoeling. Ik hoop dat de andere lexicografen er ook zo over denken. Want ik ben het volkomen met U eens dat dit de grootst mogelijke onzin zou zijn. Als dit Woordenboek eenmaal bij de Z is, moet het ook uit zijn.

DR. DE ROOY: Heeft het wel zin tot de Z door te gaan?

DR. DE TOLLENAERE: Ja, dat wel, beslist.

DE VOORZITTER sluit de discussie. En verwelkomt hierna de Heer Pauwels, vertegenwoordiger van het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel en meer bepaald van de Afdeling Internationale Culturele Betrekkingen.

Vierde werkvergadering gehouden op vrijdag 8 september 1967 te 9.00 uur

Voorzitter: Drs. J.H. Meter (Universiteit Napels)
Thema: Het gebruik van een talenpracticum.
Ingeleid door Dr. G.D. Jonker (Vrije
Universiteit, Amsterdam)

Het gebruik van een talenpracticum door Dr. G.D. Jonker Vrije Universiteit Amsterdam

Meneer de Voorzitter, Dames en Heren.

Toen Uw voortreffelijke secretaris, Dr. Jalink, mij verzocht om op dit Colloquium te spreken, was mijn eerste reactie: dit op je nemen is hybris, en dus, neen zeggen. Maar als goede secretaris bleef hij, toen ik mijn weigering begon te formuleren, aandringen. En vasthoudendheid is iets dat ik in organisatoren van een colloquium kan waarderen, ook als ik er de dupe van ben. En zo ben ik dan hier aanwezig, en mag ik, ja moet ik, nadat U reeds vele voordrachten heeft gehoord, tot U spreken. Het gevolg daarvan is, dat Uw colloquium enige overeenkomst gaat vertonen met een oud oosters bruiloftsmaal, waarbij men placht eerst de goede wijn te schenken en daarna de mindere.

Aarzelend kwam ik als romanist naar Uw colloquium neerlandicum, maar ik heb mij van meetaf bijzonder gesteund gevoeld door de aanwezigheid van twee vakgenoten: in de eerste plaats Mevr. H. Moolenburgh-Ekkel. Haar naam staat niet vermeld op de eerste bladzijde van het fraaie programma van Uw colloquium. - Ik had bijna gezegd 'ons' colloquium, zozeer voel ik me hier thuis -. Die eerste bladzijde vermeldt een indrukwekkende lijst van namen, en als ik het colloquium vergelijk met een elektrische motor, dan noemt deze lijst alle onderdelen van de motor, onderdelen die alle op hun eigen wijze nuttig en onontbeerlijk zijn, maar de onzichtbare elektrische stroom is niet genoemd, en ik dacht dat Mevr. Moolenburgh die stroom was, die de motor zo voortreffelijk doet lopen.

In de tweede plaats trof ik hier mijn vakgenote Mej. v.d. Ven, die hoewel zij romaniste is, Nederlands doceert in Strasbourg, en wier aanwezigheid mij bijzonder sterkt, nu ik tot U mag spreken over het onderwijzen van de Nederlandse taal aan anderstaligen, en wel met behulp van een talenpracticum.

Wij zouden ons dan eerst er rekenschap van moeten geven wat een talenpracticum is. In ieder geval is het een voortreffelijke technische vin-

ding. De *homo-faber* heeft dit instrument tot onze beschikking gesteld.

Wij hebben eeuwenlang in onze Westeuropese beschaving gesproken over de *homo sapiens* - of hij wel altijd zo sapiens was en is, betwijfel ik wel eens - maar wij hebben in onze tijd toch wel de homo faber op een bijzondere wijze naar voren zien komen, de werktuigmakende mens. Ik wil niet met U spreken over het gevaar van het fabrilisme, een gevaar dat maar al te reëel is, doch alleen als onderwijsmens dankbaar erkennen, dat dit werktuig, dit instrument dat wij van de technici ontvangen hebben, buitengewoon waardevol is. Het voldoet namelijk aan de eis, dat het de mens in staat stelt om een bepaalde arbeid sneller en/of beter te doen dan zonder het werktuig.

Maar hoe moet ik nu dit werktuig, dat we talenpracticum noemen, definiëren? Er zijn reeds zo veel typen. Als ik dan zoek naar een definitie die alles omvat, omdat ze zo weinig zegt, dan meen ik haar in deze vorm te kunnen geven: Zodra U met behulp van technische instrumenten stemmen van autochtone sprekers in Uw les betreft, heeft U een talenpracticum. Stemmen. Dit meervoud lijkt mij essentieel. Als U dus een grammofoon heeft en U legt daar platen op en brengt proza of poëzie in de te leren taal ten gehore, dan heeft U al zoiets als een talenpracticum. Heeft U in plaats van een grammofoon een bandrecorder, die soepeler is in de bediening, dan is dat voor bepaalde onderdelen van Uw onderwijs beter; heeft U twee bandrecorders dan is het weer beter dan met één, en heeft U er voor iedere student één dan is het nog beter. Wanneer dan ook nog iedere student in een eigen cabine zit met geïsonoriseerde wanden, en ook de zaal waar U lesgeeft niet-reflecterende wanden en plafond heeft, wordt het steeds beter. Voegt U aan Uw instrumentarium, projector voor dia's en scherm toe, en kunt U ook bewegende films projecteren, beschikt U bovendien over radio en t.v. dan worden met die uitbreiding van technische hulpmiddelen de mogelijkheden van Uw talenpracticum steeds groter. Ja U zoudt zelfs kunnen denken aan een projectiescherm in iedere cabine, zodat, net als in sommige auto-rijsscholen en bij de opleiding van piloten, de student zich helemaal in de gewenste situatie bevindt, al is hij er eigenlijk niet in. Dan is Uw talenpracticum zeer geperfectioneerd. En misschien verschaft het uitvindersvernuft van de technicus ons nog meer en nog betere instrumenten. Doch al wat ik nu opnoemde meen ik nog te kunnen vatten binnen de zoëven gegeven definitie, waarin juist de nadruk werd gelegd op het gebruik van stemmen van autochtone sprekers. Dat dit waardevol is, zult U allen gaarne toestemmen, ook al zijn er velen onder U, voor wie het Nederlands de moedertaal is, en al heb ik eigenlijk alleen uit de naamlijst en niet uit Uw spreken kunnen opmaken, dat er onder U ook velen zijn voor wie Nederlands niet

de moedertaal is. De persoonlijke bescheidenheid gebiedt te erkennen, dat er toch altijd een belangrijk verschil in didactische waarde is tussen de les, waarbij men in de collegezaal of het leslokaal het Frans zoals men het in Frankrijk spreekt brengt - ik noem nu het Frans omdat dat mijn vak is - en de les waarbij men alleen maar 'Nederlands Frans' ten gehore brengt. Dat geldt in zekere zin voor ieder die niet zijn moedertaal, maar een aangeleerde taal moet onderwijzen. Nu is het talenpracticum een instrument. Dat is eigenlijk een mooi woord, want 'instruere' is onderwijzen, instructie geven. Een instrumentum is dus iets dat instructie geeft. Is dat eigenlijk niet een bedenkelijke zaak? Moet een machine les gaan geven? Er zijn onder onze collega's dan ook, vooral onder de oudere generatie, velen, die zeggen: dat kan doodeenvoudig niet. Waar blijft het persoonlijk contact tussen de docent en zijn leerling? Want dat persoonlijk contact moet toch de pedagogische en didactische sfeer scheppen en bepalen, waarin de kennisoverdracht alleen maar goed kan plaats vinden.

Deze redenering, hoe juist zij ook lijkt, is volkomen onjuist, indien zij wordt gebruikt om het talenpracticum als hulpmiddel bij het onderwijs, als zijnde een gevaar, af te wijzen. Want de machine doet niets, wat U de machine niet *láát* doen. Die kan uit zichzelf niets. En het blijft zo, dat wanneer U een talenpracticum, de machine, gebruikt, dat U hetzelfde is die lesgeeft, en die machine maakt het alleen maar mogelijk om het werk met grotere intensiteit door de leerling te laten verrichten.

Het gevaar voor het onderwijs is niet, dat men lesgeeft *met* een machine, maar dat men lesgeeft *als* een machine. Zo kom ik dan tot de vraag: wat doet men met en in dat talenpracticum? En nu moet ik spreken over het audio-*visuele* onderwijs, en niet zoals Prof. Lagerwey gisteren heeft gedaan, over het audio-linguale. Ik spreek dus over onderwijs, waarbij niet alleen de bandrecorder, maar ook de projector een belangrijke rol speelt.

Bij het audio-visuele onderwijs gaat het erom, dat U de leerstof op een speciale wijze aanbiedt. Die leerstof moet dan ook op een speciale wijze zijn klaargemaakt. Door U, want U geeft les, of door iemand die het, naar Uw *eigen* inzicht goed heeft klaargemaakt. De meesterband moet zijn ingesproken door mensen uit het land zelf, waarvan U de taal onderwijst. Niet één enkele stem, maar enige stemmen. En die stemmen moeten ook niet al te zeer geschoold zijn, dus niet bij voorkeur stemmen van acteurs en actrices, maar de stemmen van de gewone, goede, beschaafde taalgebruiker. En de leerstof? Die wordt bepaald door het onderwijsdoel. Maar wel zou ik willen zeggen, dat het in het talenpracticum in de eerste plaats gaat om het aanvangsonderwijs, om de eerste kennismaking met de vreemde taal, en wel een kennismaking van intuïtieve aard. Geen analyse. Die is in zichzelf wetenschappelijk en ook didactisch waardevol. Zij zal

ook in een later stadium van de opleiding haar plaats moeten krijgen, maar zij is voor het audio-visueel onderwijs niet het uitgangspunt. Eerst de taal leren spreken en dan *over* de taal leren spreken, zou men kunnen zeggen.

Het zal U, omdat velen van U het gebruik van het talenpracticum nog niet kennen, interesseren hoe een les door ons wordt opgebouwd. Als ik zeg: 'door ons' dan betekent dat alleen dat ik U hier iets over het audio-visuele onderwijs sta te vertellen vanuit de eigen ervaring, vanuit het werk zoals het wordt verricht in de Afd.

Talenpracticum van de V.U. te Amsterdam. Het is dus stellig geen miskennen van het vele werk dat op dit gebied is verricht in Amerika, Frankrijk, Engeland en vele andere landen. Dat dit talenpracticum een Amerikaanse vinding is, en dat het audio-visuele onderwijs daar een aanvang nam, lijkt mij helemaal niet bevreemdend. Als ik even mag terugwijzen naar een opmerking die ik gisteren gemaakt heb, dan lijkt het mij eigenlijk voor de hand te liggen, dat dit merkwaardige beroep op het telbare en het meetbare in de taal, dit zich richten op het arithmetische en spatiale aspect van de taal, opkwam in de kring van de Amerikaanse linguïsten, daar het precies ligt in de lijn van het Amerikaanse behaviorisme en neo-pragmatisme. Wie op deze gedachte, deze geniale gedachte is gekomen, om deze combinatie van bandrecorder en projector te gebruiken voor het onderwijs van een vreemde taal aan volwassenen, heb ik niet kunnen ontdekken. Het Amerikaanse opperbevel had tijdens de 2de Wereldoorlog aan een groep linguïsten, leraren, pedagogen, psychologen, enz. opgedragen een methode te verschaffen om zeer snel Engels, als U wilt Amerikaans, te leren aan de bewoners van allerlei kleine eilanden in de Stille Oceaan, eilanden waarlangs Amerika in aanval optrok tegen Japan. Deze groep schijnt zo intensief gewerkt te hebben, dat zij blijkbaar ook zelf niet meer wist wie het eerst deze gedachte had, bij wie de vonk van het genie oversprong.

Bij het combineren van deze twee technische hulpmiddelen ging men uit van de gedachte, dat men een tweede taal zo moest trachten te onderwijzen, dat zij geleerd werd op de wijze waarop het kleine kind de moedertaal leert. Deze gedachte heeft grote praktische waarde, al is zij theoretisch duidelijk aanvechtbaar. Dat kan heel goed samengaan. Eén van de theoretische bezwaren ertegen is, dat bij het aanleren van de moedertaal, datgene wat aan taal aanwezig is in het kleine kind, - ik bedoel dus niet de taligheid als zodanig, maar dat wat zich in klanken uit, en door de moeder wordt verstaan en beantwoord, en door de buitenstaander niet wordt begrepen - moet verdwijnen. Die 'babytaal' verdwijnt voor de gestructureerde moedertaal naarmate deze wordt geleerd. Maar bij het aanleren van een tweede, derde of vierde taal, is het niet de bedoeling,

dat wij de moedertaal of andere, naast de moedertaal aangeleerde talen, vergeten. Daaruit volgt dus, dat in de geest van de leerling, evenals in de geest van de docent, altijd weer juxtapositie zal plaats vinden van moedertaal en vreemde taal.

Bij het traditionele onderwijs werd daarvan uitgegaan, hebben we die juxtapositie bevorderd, hebben we onze leerlingen allerlei rijen woordjes laten leren, zonder enige zinvolle samenhang, eerst de hand op het Frans, dan de hand op het Nederlands. Een methode die in de geest het Franse woord en het Nederlandse woord als een tweeëenheid samensmeedde. Zinvolle keuze was er bij het opstellen van die rijen woorden, althans tot 1925, in de Franse schoolboeken in Nederland weinig of niet gemaakt. Ik herinner mij dat Prof. Tans mij eens vertelde, dat het eerste Franse woord dat hij in de 4de klas van de lagere school geleerd had, was: le réverbère, en dat er achter stond dat het 'straatlantaren' betekende. Hij was het sindsdien nooit meer tegengekomen, maar het Franse en het Nederlandse woord hadden voor altijd hun vaste plaats naast elkaar, als een soort linguïstische siamese tweeling, in zijn geest behouden.

Deze juxtapositie nu willen wij in het talenpracticum zoveel mogelijk vermijden, zo goed mogelijk terugdringen. Geheel afwezig doen zijn kunnen wij die niet. Dat is een onmogelijkheid. Maar terugdringen, minder sterk doen zijn, kan wel, en daartoe helpt de projectie op belangrijke wijze. Ik heb daar enkele proeven mee genomen, zowel in Groningen als in Amsterdam, als ik een cursus Frans gaf aan collega's, die allen, korter of langer geleden, het eindexamen gymnasium of h.b.s. hadden gedaan, en dus de Franse kennis bezaten die de gemiddelde Nederlandse abiturient van het middelbaar onderwijs heeft. Ik gebruikte daarbij Voix et Images de France, 1er degré, de door het Crédif gemaakte cursus voor beginners. Dat had ik hun niet verteld. Zij kregen de tekst niet onder ogen. Als zij de tekst van de lesjes hadden gezien, waren zij waarschijnlijk direct weggelopen omdat ze hun kostbare tijd niet zouden willen verknoeien met zó eenvoudige zinnetjes. U moet U dat even indenken, dat je al een reeks van jaren in 'het wetenschappelijk bedrijf' bent, dat je het gewoon vindt, dat je, wanneer je voor je studie een Frans boek nodig hebt, dat boek neemt en gebruikt, en als je slecht slaapt dan neem je de laatste Simenon en je leest nog even, en daar zul je dan door iemand, die je aanbiedt je wat Frans te leren, gezet worden aan de oefeningen voor beginners, waarvan het eerste zinnetje dan ook niet ingewikkelder is dan: voilà monsieur Thibaut. Maar laat ik U zeggen: ze vonden het wel moeilijk. En waarom was het moeilijk? Omdat zij op de oude traditionele wijze, die historisch zeer gerechtvaardigd is en waar ik beslist geen kwaad van spreek, Frans hadden geleerd. Dat wil zeggen, dat hun oog geleerd

had het grafisch symbool van de Franse taal te interpreteren. Maar hun oor kende geen woord Frans, en hun spraakorgaan nauwelijks. Bij de eerste groep was ik begonnen met een dictee te geven om het niveau van de hoorvaardigheid van de groep vast te stellen. Natuurlijk had ik uiteengezet wat ik van plan was te doen, en welk doel ik met de cursus nastreefde. Ik had ook eerlijk verteld, dat ik hen als mijn 'proefkonijnen' beschouwde. Ik heb het hun bij dat eerste dictee nog gemakkelijk gemaakt, want ik heb zelf dat dictee 'gezegd' en heb het hun niet, door een geboren Fransman gesproken, via de band gegeven. Ik wilde hen ook niet te zeer afschrikken, dat eerste ogenblik. De resultaten waren veelzeggend. Ik had tien zinnnetjes genomen, elk van niet meer dan 12 lettergrepen. Elk zinnnetje werd éénmaal in normaal spreektempo gezegd. Met klem had ik verzocht om iedere gehoorde klank op te schrijven, ook wanneer men helemaal niet wist of het een woord was of niet, en die klank of klanken zo op het papier te zetten, dat ik eruit kon zien dat men ze gehoord had in het begin, het midden of het eind van het zinnnetje. De resultaten varieerden tussen een blanco papier en een papier waarop alle tien zinnen stonden, wel met spelfouten, maar volkomen duidelijk in hun betekenis voor een Fransman. Spelfouten waren voor mij op dat ogenblik geheel onbelangrijk. Er was, als men het werk van de gehele groep overzag, een mooie, regelmatige opklimming van 'niets' tot 'alles'.

Aan het eind van het academisch jaar, d.w.z. na 100 uur les in het talenpracticum en verder niets, geen aanvullend werk thuis, heb ik weer een dictee gegeven. Een dictee met lange, samengestelde zinnen, gesproken door een Fransman, en gegeven via de luidspreker. Resultaat? Niemand had ook maar één woord gemist. Als dat bereikt wordt in een cursus van 100 uur, ben ik zeer tevreden. Natuurlijk moet U hierbij niet vergeten, dat deze cursisten allen een zeer behoorlijke passieve kennis van de taal bezaten. In de genoemde 100 uur hadden zij een redelijk goede hoorvaardigheid verkregen, en hadden zij bovendien alle schroom om de vreemde taal te spreken, verloren. Het is wellicht overbodig om te zeggen, dat zij die 100 uur niet steeds in de cabine hadden gezeten. Zij kwamen twee maal twee uur in de week. Van de 2 uur werd steeds een half uur besteed aan groepsconversatie. Was het in de eerste weken misschien nog voornamelijk een monoloog, weldra was het een werkelijk gesprek, en tegen het eind van het jaar zelfs vele gesprekken, en over alle mogelijke onderwerpen.

Voor een dergelijke groepsconversatie is een talenpracticum niet nodig, maar het talenpracticum biedt de student wel een zeer ruime gelegenheid om actief met de taal bezig te zijn. Als hij in de cabine zit, stelt de band hem vragen, en dank zij de hoofdtelefoon voelt hij zich persoonlijk aange-

sproken, waardoor hij sterker gemotiveerd is om te antwoorden.

Als U een vergelijking maakt tussen het traditionele onderwijs en het onderwijs met behulp van een talenpracticum, dan treden indrukwekkende verschillen, juist wat het actieve taalgebruik betreft, aan het licht.

Ons middelbaar onderwijs heeft voor de gehele duur van de opleiding 640 uren Frans op het programma staan. Indien de leraar ieder lesuur zijn leerlingen 1 minuut zelf laat spreken, door hun iets te laten herhalen of een paar vraagjes te laten beantwoorden, dan zou, wanneer dit gedurende de gehele opleiding stelselmatig werd volgehouden, de leerling 640 maal 1 minuut zich geoefend hebben in het spreken van de taal. Maar bij klassen van 30 leerlingen is het natuurlijk niet mogelijk iedere leerling ieder uur een dergelijke beurt te geven.

De individuele leerling komt dus lang niet aan die 640 minuten toe. Hij haalt er misschien 300. Ik stel het voor het gemak daarop. 300 minuten, dat is 5 uur. Dat is niet veel. Vergelijk dat eens bij de kleuter die de moedertaal leert. Niet 5 uur, maar 10 uur, en niet 10 uur in het geheel, maar tien uur per dag, en dat vele jaren lang. Maar wij willen niet daarmee vergelijken, maar naast elkaar stellen de 5 uur van de opleiding volgens de traditionele methode, en het aantal oefenuren bij het gebruik van een talenpracticum. Wanneer de leerling elk uur een kwartier in de cabine zit, dan heeft hij alleen in de eerste klas al 40 uur van praktische oefening in het spreken. En die tijd in de cabine wordt intensief benut, mits deze goed is voorbereid. Voor het luisteren naar 10 vraagjes, het geven van de 10 antwoorden, het luisteren naar de 10 goede antwoorden en het herhalen van die antwoorden, heeft de leerling 1 minuut en 15 seconden nodig. Dat haalt men lang niet bij het traditionele onderwijs, en bovendien: Wat doen de leerlingen die niet de beurt hebben? Maar in het talenpracticum hebben ze allemaal tegelijk de beurt. Bij alle leerlingen gaan in 1¼ minuut 10 vragen, 10 antwoorden, 10 gecorrigeerde antwoorden en 10 herhaalde antwoorden door de geest. Zeker, in de gegeven antwoorden kan een fout zitten. Maar als de oefening goed is opgezet, en de les goed is behandeld, dan zit er geen fout in die antwoorden, dan laat men de leerling alleen doen wat hij kàn doen. Ik mag dus wel stellen, dat er in zo korte tijd 40 goede Franse zinnestukjes door de geest van de leerling gaan. Dat is, zou je kunnen zeggen, een sympathieke en goed bedoelde vorm van hersenspoeling, en een doelmatig middel om taalpatronen 'in te slijpen'.

Over de wijze waarop een les volgens de audio-visuele methode wordt gegeven, hoop ik straks nog iets te zeggen, en daarvan hoop ik straks ook nog iets te kunnen laten zien en horen in een demonstratie. Ik heb reeds gezegd, dat het mij niet bevreesde dat de uitvinding van het talen-

practicum en de vinding van de audio-visuele methode is geschied in een milieu dat filosofisch was bepaald door behaviorisme en neopragmatisme. Deze filosofische beïnvloeding laat zich ook bespeuren in het stellen van het onderwijsdoel. Het doel is zo spoedig mogelijk de taalbarrière afbreken en communicatie mogelijk maken. Men kwam tot het overigens niet zo dwaze inzicht, dat het leren van een taal doel op zichzelf kan zijn, afgezien van de literatuur, in wijder verband: de cultuur van het volk waarvan men de taal leert. Daarom richt de audio-visuele methode zich aanvankelijk geheel op het actief gebruik van de vreemde taal. Voor dat actief gebruik is een omvangrijke, op diepzinnige analyse gegronde kennis van de grammatica niet nodig. Bovendien is het mogelijk zich verstaanbaar te maken ondanks vele taalfouten. Ik ben mij bewust, dat ik ook nu taalfouten maak, en dat maakt en maakte mij zo huiverig om te spreken voor een vergadering van Neerlandici, maar ik durf niettemin te vertrouwen, dat U mij verstaat.

In overeenstemming met dit eenmaal gestelde doel: de barrière afbreken, communicatie mogelijk maken, wordt iedere audio-visuele les op een bepaalde wijze opgebouwd.

De les begint met een dialogje, dat voor de leerling verstaanbaar wordt door de geprojecteerde plaatjes. Als het dialogje b.v. uit 30 zinnnetjes bestaat, dan zijn er minstens 30, liefst getekende plaatjes nodig, waarvan de samenhang zo helder is, dat de leerling begrijpt wat er gezegd wordt, ook al zijn alle gehoorde taalklanken hem nog vreemd. Dat kan. Ik heb het ondergaan. Hebben wij het niet allen ondergaan bij het leren van onze moedertaal? Maar ook bij het leren van een volgende taal heb ik het ondergaan. Dat ondergaan is een nuttige ervaring. Het is goed om te weten welke inspanning men van zijn leerlingen eist. Na een goede presentatie van de eerste les van de Russische cursus, was er in de groep buitenlanders, waartoe ik behoorde, niemand die niet feilloos iedere zin van de kleine dialoog begreep, ook al was er geen enkel woord vertaald. We kenden na dat ene uur die zinnnetjes. Elk zinnnetje was een aaneengesloten foneemreeks voor ons, waarvan de betekenis duidelijk was, maar die wij niet hadden kunnen verdelen in woordklanken. Wel waren wij ook allemaal na dat ene uur onderwijs behoorlijk vermoeid. Dat moet men zich realiseren. Men moet niet menen, dat men zijn leerlingen maar uren en uren in de cabine kan laten zitten, en hen maar laten luisteren en naspreken en antwoorden. Dat kan niet, omdat het te vermoeiend is, en het moet ook niet gebeuren, omdat men zo het doel niet bereikt.

Eerst moet de les klassikaal worden gepresenteerd. De eerste dialoog van de eerste les moet zeker wel een maal of vier ten gehore worden gebracht bij de opeenvolgende plaatjes via de luidspreker die boven of naast

het projectiescherm is geplaatst. De leerling moet het geluid horen uit de richting waarin hij de gesprekssituatie waarneemt.

Daarna geeft men de projecties stuk voor stuk en de leerlingen herhalen één voor één wat zij gehoord hebben bij het plaatje. Dat gaat ook na vier maal nog niet altijd even vlot. Maar dan kan men het zinnetje nog eens weer laten horen via de luidspreker. Gaat het dan nog niet, dan kan men zelf het zinnetje zeggen, er zorg voor dragend, dat men met dezelfde intonatie spreekt als de stem op de band. Dan kan de leerling meestal direct herhalen, waarschijnlijk omdat hij nu steun ontving van het zien naar de beweging van Uw lippen. Die steun moet U echter niet te gauw geven, want één van de waardevolle elementen van de audio-visuele methode is deze maximale inspanning van het oor, die van meetaf wordt geëist. Deze inspanning moet de hoorvaardigheid doen verkrijgen, en bovendien is de correlatie tussen oor en spraakorgaan zo groot, dat deze inspanning ook de uitspraak zeer ten goede komt. Op dit punt heeft het werk met een zg. elektronisch oor verrassende dingen aan het licht gebracht en ik heb het voorrecht gehad dit toestel te zien en horen gebruiken bij professor Quemada in Besançon. De correlatie tussen het spreken en het waarnemen, vooral van de eigen stem, door het oor is veel en veel groter dan men voor de uitvinding van dit instrument had durven vermoeden. Ik kan alleen maar zeggen, dat men er stil van wordt als men wordt geconfronteerd met deze wonderbaarlijke eigenschap van de mens, met deze verbluffende samenhang tussen horen en spreken. Een samenhang waarover veel te zeggen zou zijn, maar dat past niet binnen het kader van hetgeen ik U hier mag vertellen.

Ik keer dus terug naar de les in het talenpracticum. Als de leerling dat eerste lesje geheel heeft begrepen, wanneer hij in staat is de zinnetjes te zeggen als hij de plaatjes ziet, en bij dat zeggen van de zinnen door de leerling moet U aanvankelijk meer op de juiste intonatie dan op het juist produceren van de fonemen letten, dan eerst gaat hij in de cabine. Daar hoort hij weer hetzelfde, spreekt na, en kan daarna eigen stem vergelijken met de stem van de meester. Het is voor deze vergelijking een belangrijk voordeel, dat hij bij het afluisteren van de band de eigen stem net zo hoort als die van de meester, d.w.z. alleen via het oor, en niet zoals bij het spreken via het oor en binnen door. Niettemin zal de leerling niet genoeg geoefend zijn om dit vergelijken goed te kunnen doen, hij behoeft daarbij de leiding van de docent, die hem ook aanwijzingen moet geven ter verbetering. Zonder Uw leiding zal de leerling op dit punt mislukken, tenzij hij bijzonder begaafd is, wat wel eens voorkomt.

Heeft de leerling een voldoende oefening gehad met de les, dan kan het een zeer goede methode zijn om opnieuw klassikaal er mee door te gaan

en twee van de leerlingen de dialoog met elkaar te laten houden. Dan wordt het ineens weer moeilijker, want zij ervaren daarbij, dat ze van de kunstmatige spreek situatie in het practicum zijn overgeplaatst naar de echte levenssituatie. Maar het gaat. Daarna volgt - zo zijn tenminste onze lessen opgebouwd - weer een dialoog met bepaalde structuren, en/of invuloefeningen, transformatieoefeningen, fonetieoefeningen, enz.

Evenals bij het traditionele onderwijs, is het ook bij het audiovisuele onderwijs een gevaar als men te zeer 'vastgekleefd' zit aan de cursus die men gebruikt. Men moet, naar de behoefte van het ogenblik en lettend op de leerlingen met wie men bezig is, aan de lessen bepaalde elementen weten toe te voegen, nieuwe oefeningen van een bepaald type weten te geven. Zoals men ook bij de exploitatie van de les een zekere inventiviteit moet bezitten.

Voor de eerste les van een dergelijke cursus heeft men vanzelfsprekend de meeste tijd nodig. Bij de volgende lessen zal men steeds gebruik kunnen en moeten maken van hetgeen reeds geleerd is. Bij de exploitatie van de les moet men zich ervoor hoeden niet te veel nieuwe woorden in te voeren. Geheel te vermijden is dat wel niet, maar dan moet men er ook op letten dat een nieuw woord ook werkelijk geleerd wordt.

Het is mogelijk een goed opgezette audio-visuele cursus geheel met zijn leerlingen door te werken, zonder daarbij een beroep te doen op de moedertaal van de leerlingen of op een door beiden, docent en leerling, gekende taal. Dat is mogelijk, echter in de praktijk, dunkt mij, niet altijd aanbevelenswaardig. In dat opzicht wil ik beslist niet dogmatistisch denken, wat men in de kringen van hen die enthousiast zijn voor deze nieuwe onderwijsmethode nogal eens aantreft.

Wanneer iemand noch uit de context, noch uit de opeenvolging van de plaatjes, noch ondanks mijn pogingen het hem duidelijk te maken er achter komt, wat een woord of zinnetje betekent, wat voor nut kan het dan hebben om daar een kwartier of 20 minuten mee bezig te zijn, als ik het hem even kan zeggen in zijn moedertaal. Té lang bezig zijn met het doen begrijpen van één woord, het laten aanrukken van te veel hulptrouwen, zal ten gevolge hebben, dat, als het eindelijk tot begrijpen komt, het woord uit de te leren taal en het equivalent (en dat nog alleen maar equivalent in de context waarin het nu voorkwam) in de moedertaal onlosmakelijk aan elkaar gekoppeld blijven. We hebben dan een tweetalig automatisme gekweekt. We hebben dan een hechte juxtapositie verkregen, terwijl ons doel was een automatisme in de te leren taal te kweken. Het is in de praktijk onmogelijk, maar ook niet wenselijk om te doen alsof de leerling nog geen enkele taalkundige kennis bezit. Zulke leerlingen zullen wij in elk geval niet vaak krijgen. Al willen wij bij dit onderwijs

niet *uitgaan* van de grammatica, die een wetenschappelijke op analyse berustende beschrijving van de taal is, daarom behoeven wij nog niet te menen, dat wij onze leerlingen, die de grammatica van hun moedertaal leerden, en misschien ook nog die van één of meer vreemde talen, altijd en in alle gevallen, ook bij dit aanvangsonderwijs, elke grammaticaregel moeten onthouden.

Wat voor zin zou het hebben, wanneer b.v. een Patagonische Lucullus naar Nederland kwam om de Nederlandse keuken te leren kennen, om hem te laten beginnen met de zuigfles en Molenaars kindermeel. Het gebruiken van een audio-visuele cursus, en de hulp die het talenpracticum biedt, mag U nimmer verleiden tot automatisch lesgeven. Ik zal nu niet verder spreken over de gang van een audio-visuele les. Dat zal straks in het talenpracticum wellicht nog verder ter sprake komen, en ik moet nu ook niet te lang aan het woord zijn. Er is echter een vraag die wellicht in Uw aller geest op dit ogenblik aanwezig is, en wel deze: Wat kun je nu met zo'n audio-visuele cursus voor beginnelingen bereiken, en in hoeveel tijd?

Mag ik U daar dan iets van laten horen? Wij kregen het vorig jaar in de Afd. Talenpracticum van de V.U. het verzoek om aan een groep Filippijnse meisjes Nederlands te leren. U mag daar dus bij bedenken, dat deze meisjes in Amsterdam verbleven. Zij hadden dus de gelegenheid om ook buiten het talenpracticum Nederlands te leren, althans te horen en te spreken. Maar U moet de waarde daarvan niet overschatten. Zij vormden een hecht aaneengesloten groep, hadden en zochten, ondanks vaak herhaald advies, heel weinig contact met anderen, en spraken onderling steeds Tagalog. Na 40 lessen was de docent begonnen ook de geschreven taal te onderwijzen. Na 60 lessen, d.w.z. na 5 weken, kregen zij een 'proefwerk' te maken. De opdracht was een brief te schrijven aan een vriendin thuis. Graag lees ik U één van die brieven voor.

Wilhelmina Gasthuis

7-10-65

Lieve Ida,

Ik was ongerust toen ik over de uitbarsting van de vulkaan Taal hoorde.

Ik hoop dat jullie allemaal veilig zijn.

Ik heb twee vrije dagen gehad. Het was mooi weer. Mijn vriendinnen (vriendinnen) en ik hebben gewandeld in het Vondelpark. S'avonds ('s Avonds) hebben we filippijns eten gekookt. De volgende dag was het zondag. We werden erg laat wakker. Toen gingen we naar de kerk. Na het eten, hadden (hadden) we de film 'Ipccress' gezien. Het is een luike (leuke) Engelse film.

Toen we weer in het ziekenhuis kwamen, wachten (wachtten) er drie doctors

(dokters) van (de) Philippijnen op ons. We gingen naar de Kalverstraat waar we Dr. Canos, die genoot van alle mooie (dingen) in de winkels, verloren. Zo, kwamen we terug naar het ziekenhuis, vroeg.

Volgende mand (maand), gaan we naar Brussels (Brussel). Ik vertel je (er) over het in mijn volgende brief.

Je zus,

*Eva.**

Dit vind ik een uitstekend resultaat na slechts 60 lessen. Natuurlijk waren niet alle brieven van deze kwaliteit. Maar niemand maakt reclame met zijn slechtste product. De fouten van het werk zijn geanalyseerd. Ook uit dit werk wilden wij iets leren. Wat de schrijftaal betreft moest in de groep dus nog eens extra de aandacht worden gevraagd voor het schrijven van de dubbele medeklinker na korte klinker, en wat de fonetiek betreft, moest er meer geoefend worden in het leren onderscheiden van de 'eu' en de 'ui'. Een paar drills met woordparen als: heus, huis; leuk, luik; reus, ruis; keus, kuis; heulen, huilen, enz. werden aan de reeds gebruikte toegevoegd.

Wat die andere fout betreft: 'ik vertel je over het', dat lag even anders, want de pronominale adverbia: ermee, erover, erdoor, enz. kwamen in een latere les aan de orde. Dit had zij dus onmogelijk kunnen weten. Niettemin heeft ze haar gedachte op een voor ons allen begrijpelijke wijze uitgedrukt, met behulp van de taalmiddelen die haar ten dienste stonden.

Uit hetgeen ik gezegd heb, zal U duidelijk zijn dat het goed programmeren van de leerstof uiterst belangrijk is. De opklimming in moeilijkheid moet een zeer geleidelijke zijn. Elke nieuwe drill, we moeten dit woord wel gebruiken, moet maar één moeilijkheid, één nieuw element bevatten. Dat éne onbekende element is nú aan de orde en moet nú geleerd worden. We moeten niet denken, zoals vroeger maar al te vaak gebeurde bij het schrijven van schoolboeken, die toch ook op een zekere programmering berustten, dat we in een oefening die een bepaald onderdeel betreft, ook nog wel dit of dat kunnen stoppen, omdat dat dan mooi tegelijk geleerd wordt. Ik heb daar geen fiducia in. Het programmeren moet uiterst voorzichtig geschieden en kan alleen berusten op een deskundige analyse van de leerstof. Daarbij valt te bedenken, dat de keuze van de leerstof geheel bepaald wordt door het leerdoel en de programmering ervan geconditioneerd wordt door degenen die het leren moeten, en door de leersituatie zoals men die schept in het talenpracticum. Want in wezen is het talenpracticum natuurlijk een onding, in die zin dat we in het talen-

* De correcties zijn tussen haakjes geplaatst.

practicum nooit de levensechte spreesituatie hebben, maar die slechts nabootsen, juister nog: suggereren. Vandaar dat ik begonnen ben met te zeggen, dat juist voor het aanvangsonderwijs het talenpracticum van onvoorstelbaar grote waarde is.

Dat neemt niet weg, dat men ook bij het gevorderde onderwijs daarvan op allerlei wijze een nuttig gebruik kan maken. En nu kom ik even op de poëzie, waar we gisteren over spraken. Het is natuurlijk mogelijk om met gevorderde leerlingen poëzie te gaan behandelen in het talenpracticum. Want elke zegging van een gedicht is meer dan alleen maar een ten gehore brengen, het is een literaire analyse, een literaire interpretatie, een vertolking van het kunstwerk. Wie van ons die gisteravond in het Museum is geweest, en de vertolking heeft gehoord van 'De bekentenis van een oorlogsmisdadigster' van Otto Dijk door Nel Oosthout, zou nog kunnen twifelen aan de juistheid van deze simpele constatering. Waar dit zo is, dan kunnen we onze studenten door hen te laten luisteren naar verschillende voordrachten van één en hetzelfde gedicht, reeds zinvol helpen op de weg naar een zèlf verstaan, een zèlf waarderen, een zèlf interpreteren van het gedicht.

Dat kan zeer zeker. Maar bij het aanvangsonderwijs zou ik geen gebruik willen maken van de poëzie, en dat in de eerste plaats om der wille van de poëzie zelf, en ook omdat de poëtische taal te zeer verschilt van de alledaagse spreektaal die mijn eerste doel is; tenzij dan, dat men rijmpjes als: *het regent, het zegent, de daken worden nat*, onder de poëzie wil rekenen.

Juist die kinderrijmpjes vind ik, ook bij het aanvangsonderwijs, zeer belangrijk, vooral als men les geeft aan jonge kinderen, die zo merkwaardig gevoelig zijn voor het ritme van die rijmpjes. Ik geloof dat ik daarmee toch wel dicht genaderd ben tot de opvatting van Prof. Lagerwey.

Het talenpracticumonderwijs is nog niet een kant en klaar gegeven, het ligt nog niet voor ons op de markt als een feilloos eindprodukt. Er zal nog heel wat onderzoek verricht moeten worden, en ik meen dat dat onderzoek alleen maar zinvol is, als het gepaard gaat met praktisch werken. Vanuit de praktijk zal steeds opnieuw zichtbaar moeten worden in welke richting het onderzoek zich moet bewegen.

Er is, vooral in het buitenland, reeds veel onderzoek verricht. Dat erkennen wij dankbaar, maar daarnaast mag gezegd worden, dat in ons land, toegespitst op ons onderwijs, en eveneens toegespitst op het onderwijzen van de Nederlandse taal aan anderstaligen, nog heel wat onderzoek verricht moet worden.

Op het gebied van de didactiek zal er verder onderzoek gedaan moeten worden betreffende de gebruiksmogelijkheden van het talenpracticum; de oefenvormen; de presentatie en de exploitatie; de evaluatie en de

integratie van het talenpracticum in het geheel van de leergang.

Onderzocht moet worden het effect op de leerlingen van het gebruik van de apparatuur. Het gebruik van de apparatuur moet ook onderzocht i.v.m. motivatie, concentratie, vermoeidheidsfactoren, enz.

Op het gebied van de methodiek, zal verdiept inzicht verkregen moeten worden in de comparatieve analyse der linguïstische elementen, de leerstofrangschikking i.v.m. het onderwijsdoel van de verschillende schooltypen; en de aspecten van taalgebruik in hun onderlinge relaties (mondeling - schriftelijk; productief - receptief).

Het onderzoek op deze beide gebieden zou onbevredigend blijven indien het niet gepaard ging met onderzoek in het psychopedagogisch vlak, waar onderzocht dient te worden de waarde van het beeld als begeleiding van de taal.

Tenslotte moet worden bestudeerd de beleving van de taal in de artificiële talenpracticum-situatie. Daar moet in het leerpsychologische vlak aan toegevoegd worden een onderzoek naar de optimale leeftijd voor het aanvangsonderwijs in een vreemde taal; de relatie klankbeeld-schriftbeeld; de z.g. memory-span; de transfer van het taalgebruik in de talenpracticum-situatie naar het taalgebruik in de echte levenssituaties; en de interferentie moedertaal - vreemde taal en vreemde taal - vreemde taal. Ook moet de vraag gesteld worden, of het mogelijk is en of het raadzaam is om met 2 talen tegelijk te beginnen met deze methode.

Ook op het technisch gebied moet er nog onderzoek plaats vinden en wel naar de gebruiksmogelijkheden van de verschillende typen van talenpracticums op de onderscheiden niveaus, alsmede naar de eisen waaraan de apparatuur moet voldoen, dit laatste ook in verband met het perceptieonderzoek.

Dit alles lijkt mij nuttig en nodig, maar het zal in de praktijk van het onderwijs geen vrucht afwerpen indien de docenten niet worden opgeleid voor het gebruik der audio-visuele media en niet op de hoogte worden gebracht van de nieuwere inzichten in didactiek en methodiek, en indien er voor hen, die reeds 'geschoold' zijn, geen informatie- en documentatiecentrum ter beschikking staat. Daar komt nog bij, dat als de docent niet con amore en ten volle overtuigd het talenpracticum gebruikt, dan zal dit mooie onderwijsmedium een gevaar zijn; en wanneer hij meent het gemakkelijker te hebben door het talenpracticum te gebruiken, dan wordt zijn onderwijs onvruchtbaar. Maar wie het talenpracticum gebruikt omdat hij daarmee de intensiteit van eigen werk en van het werk van zijn leerlingen kan vergroten, en omdat hij doelgerichter kan werken, zal stellig verheugd zijn over de resultaten.

Wat de te verrichten research betreft, heb ik U al deze dingen genoemd,

- die in ander verband waarschijnlijk in een rapport zullen worden verwerkt - opdat U bij Uw arbeid in het buitenland, zoals U dat ook doet, dit in gedachten zult houden, en in de hoop, dat U de problemen zoals zij zich aan U, in Uw onderwijssituatie voordoet en de oplossing die U ervoor gevonden heeft, zult willen doorgeven naar Nederland. Ik zeg niet aan mij, want U heeft waarschijnlijk andere contacten, maar wel zeg ik, dat ik elke inlichting omtrent Uw werk, Uw problemen en Uw oplossingen buitengewoon op prijs zal stellen. De Nederlandse cursus die aan de V.U. te Amsterdam is geschreven door Mej. H. Bles en Drs. J.F. Matter, wordt aan die Universiteit nu reeds 4 jaren gebruikt, en is na elk jaar ervaring ermede, opnieuw bewerkt. Wij gebruiken deze cursus bij het onderwijs aan de buitenlandse studenten. De cursus is niet volmaakt. Wij weten dat. We hebben nog vele wensen, zoals speciaal voor onze cursus gemaakt projectie-materiaal, een vervolgcursus, enz. Maar we hebben het gevoel dat we op de goede weg zijn, we weten, dat we kunnen werken met hetgeen we hebben en we werken met vreugde aan het maken van nieuw materiaal. We weten echter ook, dat alle werken gepaard gaat met teleurstellingen. Er is in onze taal een gezegde dat op merkwaardige wijze uitdrukking geeft aan de ontmoediging, het gevoel van moedeloosheid, dat zo nu en dan ieder besluit die het voorrecht heeft zich te mogen wijden aan de onderwijstaak, omdat nu eenmaal de resultaten altijd minder zijn dan we graag zouden willen, omdat, zoals onze voorzitter zeide, het ideaal nu eenmaal per definitie onbereikbaar is. Ik bedoel dit gezegde: *het gaat het ene oor in en het andere uit*. En dit nu, Dames en Heren, is in het talenpracticum onmogelijk, want de hoofdtelefoon sluit die uitgang af.

Mag ik hiermede eindigen en U vragen naar het talenpracticum te gaan waar ik U graag het een en ander zal laten zien en horen.

Discussie

DE VOORZITTER dankt Dr. Jonker voor zijn buitengewoon duidelijke uiteenzetting, die bovendien geestig was en een goed inzicht verschaftte in de mogelijkheden van deze nieuwe middelen. Hij spreekt de hoop uit dat deze nieuwe leermiddelen er toe mogen bijdragen de taalbarrières spoedig te slechten. En verwacht dat hierdoor de vele tijd aan grammatica-colleges besteed, gereduceerd zal kunnen worden.

DR. JONKER: Mag ik hier nog even op antwoorden? Bij deze methode gaat men principieel van de gedachte uit dat het goed is om eerst de taal te leren spreken voordat men leert óver de taal te spreken. Dat betekent

niet dat het grammaticale onderwijs dus vervallen kan maar dat men een grammaticaal onderwijs zou kunnen geven dat teruggaat op het reeds gekende, op de taal nl. Men zegt het zó, dat weet de leerling en daarna leert hij waarom en hoe het grammaticaal-analytisch in elkaar zit. Eerst de taal spreken en dan over de taal spreken. Dat is wel erg nodig. Op een gegeven ogenblik moeten we natuurlijk de schrijftaal introduceren, want als U dat allemaal weglaat - wat een wonderlijke en een heerlijke uitvinding: het schrijven, jammer dat we niet weten wie het uitgevonden heeft, maar dat is iets geweldigs geweest; dat heeft de wereld veranderd - als U daar niet toe zou komen met Uw leerlingen, dan betekent dat dat ze even snel vergeten als ze geleerd hebben. Zo gewonnen, zo geronnen, is het dan. Die schrijftaal heeft U nodig. De kennis van de grammatica heeft U nodig om juist te doen beklijven datgene wat geleerd is. En daarvan zou ik U zeker nooit af willen houden. Maar het wordt er wel gemakkelijker van, daarin heeft U gelijk, Mijnheer de Voorzitter.

**Vijfde werkvergadering gehouden op vrijdag
8 september 1967 te 14.00 uur**

Voorzitter: Prof. Dr. W. Thys (Rijssel)
Onderwerp: Vaststelling Resoluties

Verslag van de discussie op de vijfde werkvergadering

DE VOORZITTER: Dames en Heren, ons blijft maximaal 25 minuten over voor voorlezing, bespreking en eventueel aanvaarding van de voorgestelde resoluties. Ik moet tot mijn spijt dan ook op uiterste spoed aandringen. Ik moge dus onmiddellijk overgaan tot de voorlezing van het eerste ontwerp.

DRS. THOMASSEN (adj. Dir. NUFFIC): Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren, het spijt ons dat de behandeling van de resoluties wat improviserend moet gebeuren. De ontwerpen ervan zijn zo juist uit de pen gevloeid.

Eerste ontwerp-resolutie: Er blijft een dringende behoefte bestaan aan didactisch materiaal. De nederlandisten in het buitenland zien het als hun taak zich bezig te houden met de samenstelling van dit materiaal. Het Colloquium geeft de Belgische en Nederlandse regeringen in overweging voor dit doel opdrachten te verstrekken.

PROF. THYS licht nog toe dat dit didactisch materiaal in de ruimste zin genomen moet worden: leerboeken, bloemlezingen, wandkaarten enz.

DRS. J.H. METER stelt voor aan de resolutie toe te voegen dat de regering in bepaalde gevallen de uitgave van didactisch materiaal steunt met een uitgave-subsidie. In Italië is behoefte aan didactisch materiaal, maar het drukken ervan is niet lonend. Een uitgave is alleen mogelijk wanneer daarvoor subsidie beschikbaar wordt gesteld.

PROF. THYS is van mening dat dit al ligt opgesloten in de slotzin van de resolutie.

DRS. METER heeft begrepen dat de opdracht wordt verstrekt aan een bepaalde persoon.

DRS. THOMASSEN stelt voor eraan toe te voegen: en voor de uitgave hiervan subsidie te verlenen.

Aldus wordt besloten.

Tweede ontwerp-resolutie: Met verwijzing naar de Derde Resolutie van het Tweede Colloquium te Brussel in 1964 spreekt het Colloquium als zijn mening uit dat een oplossing van het vraagstuk van het bibliografisch apparaat zou kunnen worden gevonden door het bibliografisch materiaal, aanwezig in het Institut für Niederländische Philologie te Keulen, op eenvoudige en goedkope wijze te vermenigvuldigen en ter beschikking te stellen van vakgenoten. Het Colloquium dringt er bij de Belgische en Nederlandse regeringen op aan de uitvoering van dit plan mogelijk te maken door personeel en financiën ter beschikking te stellen.

PROF. P.J.H. VERMEEREN (Keulen) geeft alleen een aanvulling op de naam van het Institut. Toegevoegd zal worden: 'der Universiteit'.

Derde ontwerp-resolutie: (voorgelezen door Prof. Thys). Het Colloquium constateert dat de Nederlandse literatuur nog steeds zeer weinig bekendheid geniet in het buitenland. Teneinde hierin verbetering te brengen is het gewenst: a) het vertalen van Nederlands werk te bevorderen; b) de reeds bestaande vertalingen zoveel mogelijk te publiceren (met name op het gebied van de Nederlandse dramatiek) c) het lezend publiek in het buitenland met de Nederlandse literaire productie in kennis te brengen. Het Colloquium is dankbaar voor het werk dat de 'Stichting ter bevordering van de vertaling van Nederlands Letterkundig Werk' op dit gebied verricht en dringt er bij de Belgische en Nederlandse regeringen op aan deze en soortgelijke activiteiten zoveel mogelijk te ondersteunen. De buitenlandse nederlandisten zijn bereid hieraan zoveel mogelijk medewerking te verlenen.

Deze tekst wordt zonder discussie door het Colloquium aanvaard.

Vierde ontwerp-resolutie: Samenwerking tussen de Commissies die voorstellen doen tot hervorming van de spelling van het Nederlands en het Zuidafrikaans is zeer gewenst. Wederzijdse vertegenwoordiging in adviserende hoedanigheid wordt aanbevolen.

LIC. J.L. DE MEESTER zou het woord Zuidafrikaans vervangen willen zien door Afrikaans, de officiële benaming van de in Zuid-Afrika gesproken taal.

DE VOORZITTER: Hierover is gesproken in de Congrescommissie. Onze Zuidafrikaanse Collega adviseerde de term 'Zuidafrikaans' te gebruiken, omdat de naam 'Afrikaans' meer en meer wordt gebruikt voor het geheel van de Afrikaanse talen.

LIC. DE MEESTER: 'Afrikaans' is inderdaad een dubbelzinnig woord, maar alle woordenboeken geven toch nog het woord 'Afrikaans'. Ik wil echter wel akkoord gaan met het woord 'Zuidafrikaans'.

PROF. DR. R.K.J.E. ANTONISSEN (Grahamstad): Ik wil er toch de aandacht op vestigen dat in de betreffende resolutie die door het vorig Colloquium werd aangenomen wel degelijk de term 'Afrikaans' werd gebruikt. Ik geloof dat het in Zuid-Afrika een wat zonderlinge indruk zou maken als nu de term 'Zuidafrikaans' werd gebruikt.

DE VOORZITTER: Met goedvinden van de Zuidafrikaanse Collega's wil ik even graag de term 'Afrikaans' voorstellen.

PROF. ANTONISSEN: De term 'Afrikaans' is niet alleen in Zuid-Afrika in gebruik, maar vrijwel overal in de wereld. Je hebt in Engeland die hele reeks *Guides to...* en er is ook een *Introduction to Afrikaans*. Dat is de aanvaarde term in de Angelsaksische wereld, voorzover mij bekend.

In de resolutie zal het woord 'Zuidafrikaans' worden vervangen door 'Afrikaans'.

Vijfde ontwerp-resolutie: Het is te verwachten dat door de uitbreiding van het onderwijs in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten een groeiende behoefte zal ontstaan aan beurzen voor een korter of langer studieverblijf in Nederland of België, met name voor het bijwonen van zomercursussen. Het Colloquium acht het gewenst dat het aantal voor dit doel beschikbaar te stellen studiebeurzen gelijke tred houdt met die groeiende behoefte.

Deze tekst wordt ongewijzigd aanvaard.

Zesde ontwerp-resolutie: Aangezien de toekomst van de nederlandistiek in het buitenland in belangrijke mate afhankelijk is van de vorming van toekomstige buitenlandse docenten in de nederlandistiek, dringt het Colloquium er bij de Belgische en Nederlandse regeringen op aan promotiebeurzen beschikbaar te stellen voor begaafde buitenlandse nederlandisten, daar de duur van de huidige op basis van bilaterale verdragen verstrekte beurzen te kort is, terwijl de studieperiode uitsluitend in Nederland of België doorgebracht moet worden.

Ook dit ontwerp wordt ongewijzigd aanvaard.

Zevende ontwerp-resolutie: Het Colloquium dringt er bij de Belgische en Nederlandse regeringen op aan om aan de regeringen van ontwikkelingslanden waar daaraan behoefte bestaat, mensen en middelen ter beschikking te stellen voor de beoefening van de nederlandistiek, waarbij prioriteit ware te geven aan die ontwikkelingslanden voor wier volken de kennis van de Nederlandse taal en beschaving van dienst kan zijn voor de kennis van eigen nationale cultuur en geschiedenis (of voor de kennis van de cultuur en geschiedenis van naburige ontwikkelingslanden).

DRS. THOMASSEN: Misschien kunnen die haakjes vervallen.
Aldus wordt besloten.

Achtste ontwerp-resolutie: In het kader van de uitstraling van de Nederlandse cultuur in Spaanstalige landen is de noodzaak gebleken om een vanuit een centraal punt gerichte actie te ondernemen tot het aanmoedigen van de betrokken landen om lectoraten en/of leerstoelen in de nederlandistiek in te stellen als infrastructuur voor deze uitstraling.

Gezien de belangrijke plaats die het Spaans als cultuur- en wereldtaal inneemt, willen de docenten in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten hun medewerking verlenen om door tussenkomst van de ministeries van onderwijs in samenwerking met die van buitenlandse zaken en/of andere instanties in Nederland en België belangstelling te wekken, de mogelijkheden te bezien en in de betreffende Spaanstalige landen te bespreken alsmede deze mogelijkheden te helpen verwezenlijken.

PROF. DR. R. BREUGELMANS (Calgary, Canada): Ik heb er wel niet veel mee te maken. Maar om het nog een beetje langer te maken, stel ik voor, dat men behalve lectoraten en leerstoelen ook cursussen noemt, doet men dat niet, dan schijnt het mij heel moeilijk te bereiken te zijn. Een gewone cursus is toch veel gemakkelijker te bereiken dan een lectoraat of een leerstoel.

De betreffende zin zal als volgt worden gewijzigd: 'cursussen, lectoraten en/of leerstoelen'.

DE HEER VRIJHOEF: Mijnheer de Voorzitter, het past mij nauwelijks als waarnemer van het Ministerie over dit ontwerp te discussiëren, maar ik zou toch wel met enig nut erop kunnen wijzen dat, wanneer men al vanuit een colloquium als dit, of via de Belgische en Nederlandse regeringen bij de buitenlandse regeringen wil aandringen op wat meer belangstelling voor de nederlandistiek enz., het wel enorm moeilijk zal zijn de regeringen van andere landen ook te interesseren voor het organiseren van allerlei cursussen buiten enig kader waarmee zo'n regering bemoeienis heeft. Ik weet niet of het inlassen van het woord cursussen nuttig is. Een andere vraag die ik wil stellen is deze: deze resolutie wordt heel speciaal voorgesteld voor de Spaanssprekende landen. Het is mij niet helemaal duidelijk, waarom nu juist de spaanstalige landen in dit verband van groot belang worden geacht.

DE VOORZITTER: Dit ontwerp heeft eerst deel uitgemaakt van een gezamenlijke resolutie met de voorgaande.

PROF. RESINK: Wij hebben dus overleg gepleegd of we er één resolutie van zouden maken of twee en toen werd er van alle zijden geadviseerd: maak er twee resoluties van. Er zijn natuurlijk ook Spaanstalige ontwikke-

lingslanden die onder de vorige resolutie vallen, maar ik denk toch dat men in Spanje en Argentinië het wel vervelend vindt, en misschien wel in alle spaanstalige landen, ik denk b.v. ook aan Mexico, om tot de ontwikkelingslanden gerekend te worden. Dus daarom hebben we het helemaal gescheiden gehouden.

DE VOORZITTER: Persoonlijk vind ik, dat wanneer deze wens uit de Spaanstalige groep, die hier maar door twee mensen wordt vertegenwoordigd, maar die een enorm gebied vertegenwoordigen, naar voren komt, wij die wens wel mogen honoreren, wat natuurlijk niet de hulp aan andere landen uitsluit.

PROF. RESINK: Bij deze resolutie heb ik b.v. ook gedacht aan Brazilië, omdat zich daar immers een stuk Nederlandse cultuurgeschiedenis heeft afgespeeld. Dan heb ik nog gedacht aan de mogelijkheid van een term als Iberisch of zoiets, maar dat gaf toch ook aanleiding tot moeilijkheden. Maar ik ondersteun toch wel de twee vertegenwoordigers van de nederlandistiek in spaanstalige landen. Er is iets heel merkwaardigs, nl. dat de twee landen waarmee Nederland in koloniale verhouding heeft gestaan, in de Nederlandse letteren een enorme rol hebben gespeeld, dat zijn Indonesië en Spanje. Als ik de term koloniale verhouding ook mag toepassen op de verhouding tussen Spanje en Nederland. Maar het is ongelooflijk wat er sinds Jacobus van Looy en Albert Verwey, Couperus en Werumeus Buning en derg. is verschenen aan door Spanje geïnspireerde literatuur.

DE VOORZITTER: De vraag moet worden gesteld aan onze collega uit Portugal of er reden voor is hier ook van de Portugeessprekende wereld gewag te maken. Maar mag ik, voor de Heer Fabião aan het woord komt, nog heel even het woord geven aan de Heer Meter?

DRS. METER: Ik vrees dat deze resolutie die voor de openbaarheid is opgesteld misverstanden kan wekken en het blijkt dat dit nu op deze vergadering al het geval is. Zou het niet beter zijn te spreken van 'landen of cultuursferen waarmee Nederland historische banden heeft'. Dan hebben we niet zo'n bijzondere voorkeur voor spaanstalige landen en vatten we daar eigenlijk alle landen onder waarmee Nederland in historische en culturele betrekking heeft gestaan.

DE VOORZITTER: Maar dan worden daar ook weer de landen onder gevat die in de vorige resoluties al zijn bedoeld.

DRS. METER: In de andere resolutie wordt gesproken over ontwikkelingslanden en niet alle landen waarmee Nederland in betrekking is geweest, zijn ontwikkelingslanden.

DR. DELFOS: Kan men niet inlassen: in ontwikkelingslanden 'en andere landen'?

DRS. METER: Misschien zou een compromis bereikt kunnen worden door mijn algemene formulering te gebruiken en tussen haakjes b.v. 'gedacht wordt in het bijzonder aan spaanstalige landen enz.'

DE VOORZITTER: Als algemene formulering stelt U dan voor: 'die landen waarmee België en Nederland bepaalde historische banden hebben gehad'. En dan tussen haakjes 'b.v. de spaanssprekende landen'. DRS. L.C. FABIAO (Lissabon): vraagt naast spaanssprekende landen ook portugeessprekende landen op te nemen.

DR. DELFOS: Moet men niet vermijden in een resolutie toespelingen te maken op banden uit de vroegere koloniale geschiedenis?

DE VOORZITTER: Die zijn er, die kan men niet wegdenken en de term 'koloniale' komt in het ontwerp niet voor.

De formulering wordt nu: In het kader van de uitstraling van de Nederlandse cultuur in bepaalde landen waarmee Nederland en België bijzondere historische banden hebben... Er is een ander voorstel, nl. deze resolutie te laten vallen, wat niet betekent dat hieraan niet kan worden gewerkt. Er kan b.v. van de spaanstalige en portugeestelijke collega's na dit Colloquium tot de Werkcommissie een verzoek worden gericht om de aandacht te vestigen op de betrekkingen met die landen en om hieraan in de mate van het mogelijke steun te verlenen tot het oprichten van cursussen, lectoraten en leerstoelen. Ik moet wel enigszins drastisch optreden. Het is nl. al drie uur.

MEVR. BAARTMAN-RUNCKEL: Is het niet mogelijk om het zo te formuleren dat we zeggen dat 'daar, waar ondanks het feit dat deze gebieden het object zijn van zeer belangrijke talen, b.v. het Spaans, de tweede wereldtaal, nog zeer weinig leerstoelen in de nederlandistiek bestaan en het dus aanbeveling verdient om juist daar een speciale activiteit te bevorderen.'

DE VOORZITTER: We kunnen met alle goede wil in dit stadium de opgestelde resolutie niet meer in die mate wijzigen en ik stel voor ze te laten vallen. We zullen er echter onze aandacht aan blijven wijden.

Negende ontwerp-resolutie: (thans nummer acht): Het Colloquium verwijst voor wat betreft de status van docenten in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten naar de resoluties zoals die reeds geformuleerd zijn tijdens de Colloquia van 1961 en 1964 en voor wat betreft het Duitse taalgebied al in 1954 en laatstelijk in 1966. Met genoegen neemt het Colloquium kennis van de tot nu toe van regeringswege ontploide activiteiten ten aanzien van de sociale status van deze docenten. Het Colloquium ziet met verlangen uit naar de resultaten van deze activiteiten en dringt met kracht aan op spoed in de behandeling van deze kwestie. Het

Colloquium is van mening dat de zorg voor de sociale situatie van de docenten in de nederlandistiek in het buitenland onverbreekelijk deel moet uitmaken van de zorg voor de nederlandistiek in het buitenland als geheel. Het Colloquium is voorts van mening dat de docenten in de nederlandistiek in het buitenland als groep alleen te vergelijken zijn met buitenlandse collega's die hun taal en cultuur als docent in andere landen vertegenwoordigen, verwijst in dit verband naar regelingen die reeds in andere landen bestaan en dringt er op aan dit vraagstuk in Europees verband te bezien. Het Colloquium draagt aan de Werkcommissie op de nodige documentatie hiervoor te verzamelen en de nodige stappen te doen.

Het ontwerp wordt in deze vorm aanvaard.

Tiende, nu negende ontwerp-resolutie: Het Colloquium neemt met belangstelling en onder dankbetuiging kennis van de suggestie van de Zuidafrikaanse collega's om een volgend colloquium eventueel in Zuid-Afrika te organiseren. Het draagt aan de Werkcommissie op de mogelijkheden hiertoe te onderzoeken.

DR. DE ROOY: Mijnheer de Voorzitter, ik wil in dit verband wel even een vraag stellen, die misschien een onaangename indruk zal maken, maar ik wil uitdrukkelijk verklaren dat dat niet mijn bedoeling is. Het is alleen een vraag om een inlichting. Ik zou nl. willen vragen, of het, wanneer het volgend colloquium in Zuid-Afrika gehouden zou worden, mogelijk is, dat we daar op dezelfde manier vergaderen als hier. Dat wil zeggen dat alle aan dit Colloquium deelnemende en in deze zaal aanwezige docenten dan in dezelfde zaal kunnen vergaderen en in hetzelfde hotel kunnen logeren en van dezelfde bussen gebruik kunnen maken als we een excursie maken. Het is dus een vraag om een inlichting en niet meer dan dat. Maar ik vraag het mede namens enkele andere deelnemers aan dit Colloquium.

PROF. DE PAUW: Mijnheer de Voorzitter, op internationale conferenties in Zuid-Afrika wordt geen onderscheid gemaakt tussen de deelnemers aan deze conferenties.

DE VOORZITTER: Ik meen dat wij met dit antwoord dat de gedachte weergeeft van al de Zuidafrikaanse collega's kunnen instemmen.

Elfde, nu tiende ontwerp-resolutie: Het Colloquium draagt de Werkcommissie op een plan te ontwikkelen voor de oprichting van een International Association for Netherlandic Studies, welke organisatie de werkzaamheden van de Werkcommissie zou kunnen opvangen en zich o.a. zou kunnen bezig houden met de uitgave van een *Yearbook for Netherlandic Studies*.

Deze resolutie wordt ongewijzigd aanvaard.

Elfde ontwerp-resolutie: (Deze resolutie wordt bij gebrek aan tijd mutatis mutandis overgenomen in de formulering van de resolutie van 1964): Het Colloquium spreekt zijn bijzondere dank uit aan de Belgische en Nederlandse regeringen voor de steun die het Derde Colloquium heeft mogelijk gemaakt.

Twaalfde ontwerp-resolutie: Het Colloquium spreekt zijn dank uit voor de door de Werkcommissie verrichte arbeid en draagt de Commissie op haar werkzaamheden, waaronder de voorbereiding van een volgend colloquium, voort te zetten, rekening houdend met hetgeen op de huidige bijeenkomst is besproken en machtigt de Commissie zelf daarvoor de nodige organisatorische maatregelen te treffen.

De elfde en twaalfde ontwerp-resoluties worden ongewijzigd aanvaard.

DE VOORZITTER: Dan dank ik U voor de welwillendheid en de spoed waarmee U deze vergadering tot een goed einde hebt gebracht.

Slotzitting gehouden op vrijdag 8 september 1967 te 15.00 uur

Voorzitter:	Prof. Dr. W. Thys (Universiteit Rijssel)
Voordrachten:	Prof. Dr. G. Stuiveling (Universiteit van Amsterdam) 'De Nederlandse Literatuurgeschiedenis: stand en misstand'. Prof. Dr. J.J.M. Timmers (Directeur van de Jan van Eyck-Academie te Maastricht): 'De stand van de Nederlandse en Vlaamse Cultuurgeschiedenis: resultaten, teksten, desiderata'. Slotwoord van de Voorzitter der Werkcommissie.

Toespraak van de voorzitter

DE VOORZITTER, PROF. THYS: Welkom op de Slotzitting van het Derde Colloquium van Hoogleraren en Lectoren in de Nederlandistiek aan buitenlandse Universiteiten. In het bijzonder wil ik een welkom uitspreken tot de genodigden en vertegenwoordigers van de Nederlandse Ministeries, die ons met hun aanwezigheid vereren. Dat is dan in de eerste plaats de Heer Nittel, Raadadviseur bij het Ministerie van O. en W., Mej. Talsma en de Heer Vrijhoef, eveneens van het Ministerie van O. en W., en de Heer Michaël van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. En eveneens wil ik hier welkom heten de binnenlandse hoogleraren in de nederlandistiek, die niet alleen op openings-en slotzitting zijn verschenen, maar die een belangrijk gedeelte of zelfs het geheel van onze besprekingen hebben willen bijwonen. Ik stel U voor thans, alvorens het woord te geven aan de sprekers van hedenmiddag, de resoluties voor te lezen die door het voltallige Colloquium werden aangenomen. (Hier volgt de voorlezing van de 12 resoluties)

PROF. DR. W.J. DE PAUW: In de tamelijk verhitte atmosfeer van de Indische Zaal is de Spaanse resolutie plotseling in rook opgegaan. Nu we hier een beetje rustiger en koeler zitten, zou ik willen vragen: kunnen we misschien de laatste tekst zoals die was met Portugees erin, horen en zien of we die toch niet kunnen aanvaarden?

DE VOORZITTER: Ik vraag mij af of het statutair, voorzover wij statuten hebben, mogelijk is om hierop, na aanvaarding van de resoluties, nog terug te komen. Ik vrees bovendien dat het dan niet alleen kan blijven bij voorlezing van de tekst alleen zoals hij was, maar dat daar noodzakelijk een bespreking op moet volgen, waarvan wij niet kunnen voorzien hoelang die zal duren.

PROF. DE PAUW: Als we dit in 1 minuut kunnen afhandelen, zou ik dit toch graag voorstellen.

DE VOORZITTER: Ik kan in minder dan 1 minuut de tekst voorlezen,

maar ik kan onmogelijk voorzien hoelang de discussie zou duren die hierop zal volgen en ik kan met alle welwillendheid van mijn kant niet de verantwoordelijkheid aanvaarden thans een volgens mij noodzakelijke discussie te houden. Ik zie, tot mijn grote spijt, niet goed in hoe we dat in deze vergadering die hiervoor niet is belegd, tot een goed einde zouden kunnen brengen. Wij hebben U daarstraks meegedeeld dat wij heel graag het probleem nader zullen bekijken en zelfs kunnen wij aan U hierover, via de communicatiemiddelen waarover wij beschikken, mededeling doen, waarbij wij met alle welwillendheid Uw argumentatie en Uw tegenvoorstellen zullen onderzoeken. Ik vrees dat ik op dit ogenblik op Uw voorstel een negatief antwoord moet geven. Wat helemaal niet betekent dat hier onwelwillendheid in het spel is, integendeel.

Ik moge thans overgaan tot het tweede gedeelte van deze slotzitting, dat is namelijk een voortzetting van de wetenschappelijke bijeenkomsten die wij gedurende deze dagen hebben gehouden, en die dan bekroond wordt met twee lezingen, een over de Nederlandse Letterkunde en een over de Nederlandse Cultuur. Om te beginnen moge ik het woord verlenen aan Prof. Dr. G. Stuiveling van de Universiteit van Amsterdam, die ons zal onderhouden over 'De Nederlandse Literatuurgeschiedenis; stand en misstand'.

**De Nederlandse Literatuurgeschiedenis: stand en misstand door
Prof. Dr. G. Stuiveling
Universiteit van Amsterdam**

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,

Per definitie is de Nederlandse literatuurgeschiedenis een historische wetenschap met de Nederlandse letteren als object. Nu is het eerste wat men daarover zeggen kan, dat elk woord van deze definitie problematisch is. Om van achteren te beginnen: wat letteren zijn of literatuur in verhouding of ter onderscheiding van lectuur of van andere gedrukte teksten, is een moeilijke zaak. Een kwalitatief begrip, een artistiek, een creatief, een esthetisch begrip, welke definitie u verder ook wilt geven, altijd is er iets van een waardeoordeel in het geding, en het is de vraag of over dat waardeoordeel niet van tijd tot tijd, dat wil dus zeggen met de perioden van de lezer die tevens beoordelaar is, opschuift. Wanneer we over waarde spreken, spreken we over iets anders dan een direct nuchter vast te stellen kenmerk. Er is altijd een waardeerder, iemand die de waarde toekent, bij betrokken, en zijn waardering is een probleem van psychologisch-esthetische of van wijsgerig-esthetische aard.

Het andere woord: Nederlandse letteren, is zoals u hier bij elkaar zit, ook al niet eenvoudig. De vraag van de verhouding tussen het Noordnederlandse taalgebied en het Zuidnederlandse taalgebied, de verhouding tussen het Nederlands en het Afrikaans, de verhouding misschien ook tussen het Nederlands en het Fries, is daarbij in het geding. Wanneer men de literatuur bindt aan een staat, aan een georganiseerde natie, dan zijn er twee Nederlandse literaturen en binnen Nederland twee literaturen: het Fries en het Nederlands. Bindt men het aan de taal, voor mijn gevoel de enige mogelijkheid, dan is er wel verwantschap met het Afrikaans, maar geen eenheid meer. De tegenstelling tot het Fries is ook duidelijk genoeg. Zo blijft er alleen de vraag over, in hoeverre het tegenwoordige Noordnederlands en het tegenwoordige Zuidnederlands als één taal kunnen of mogen of zelfs moeten worden beschouwd.

En keer ik dan nog één woord terug, dan ben ik bij de term wetenschap. Wij weten allen hoe moeilijk de definitie van het begrip weten-

schap als zodanig geworden is, hoe moeilijk de verschillen zijn tussen wat men vroeger alfa en bêta wetenschappen noemde. De begrippen van samenhang, van causaliteit vooral, zijn in de tegenwoordige wijsgerige opvattingen discutabel. Natuurlijk moeten we feiten kennen en bestu deren. Maar wat zijn literaire feiten, wát verzamelen we, wát ordenen we, hóe ordenen we en wat zoeken we als verklaring, welke relaties zijn relevant in ons vak?

En als ik terugkeer naar het eerste woord, een *historische* wetenschap, dan weten we allen dat daar de problemen juist op het gebied van de kunstgeschiedenis en de literatuurgeschiedenis bijzonder gecompliceerd zijn. In de eerste plaats is iedere geschiedenis verbonden met de factor veranderlijkheid: veranderlijkheid van de maatschappij waarbinnen de creatieve mens leeft, geleefd heeft in het verleden, zijn politieke, zijn economische, zijn sociale omstandigheden. Maar ook de maatschappij waarbinnen de lezer leeft, dat is de man van vandaag, met zijn culturele, met zijn politiek-economische en sociale entourage. Misschien nog het meest dit feit dat wij tenslotte de relaties tussen de man in het verleden die het werk voortbracht, en de man in het verleden die het werk het eerst als tijdgenoot las, moeilijk kunnen reconstrueren, omdat het uiteraard onmogelijk is te ontkomen aan het evidente feit, dat wie vandaag leeft ook vandaag leest. De *Lucifer* mag dan verschenen zijn in 1654, voor degene die het nu leest is het een werk van september 1967.

Wanneer ik zo terloops en oppervlakkig een reeks problemen voor u opwerp, dan is dat niet om u in verwarring te brengen en nog minder om een discussie hierover te openen, maar om het begrijpelijk te maken, dat de Nederlandse literatuurgeschiedenis in de ongeveer anderhalve eeuw van zijn bestaan, een ontwikkelingsgang heeft doorgemaakt en telkens een aantal verschuivingen te zien heeft gegeven. Want naarmate er méér discutabele en variabele factoren in het geding zijn, is het waarschijnlijker dat er ook meer aspecten in de loop van de tijd naar voren worden gedraaid, die elkaar dan vervangen in de aandacht van de beoefenaars. Ik dacht dat er, summier samengevat, in de laatste eeuw een drietal verschuivingen hebben plaatsgevonden van groter aard dan de uiteraard altijd aanwezige verschillen die met de persoon of met de periode van de beoefenaar samenhangen en samenvallen.

In de eerste plaats wou ik u wijzen op het feit, dat de verhouding tussen het Vlaamse, Brabantse, Zuidnederlandse taalgebied en het Noordnederlandse taalgebied, en de literaturen die daar zijn voortgebracht, in de loop van deze eeuw een aanzienlijke wijziging heeft ondergaan. Er is geen twijfel aan, dat men in Noordnederland in 1967 tegenover een heel ánder Vlaanderen staat en tegenover een heel ander stuk van de Nederlandse

literatuur, dan onze voorouders 100 jaar geleden, alle Groot-Nederlandse taalcongressen van die dagen ten spijt. Het enthousiasme waarmee men toen over de grenzen trok en min of meer retorische redevoeringen hield, is voorbij. Er is iets heel anders ontstaan: de erkenning van een gelijkwaardigheid van de daar, beneden de staatsgrens, ontwikkelde cultuur en letterkunde. Het succes van de Vlaamse Beweging, in de laatste 40 jaar ook wettelijk in Vlaanderen vastgelegd, en het niveau van de moderne Vlaamse poëzie- en prozakunst, hebben deze erkenning onontkoombaar gemaakt, of men wilde of niet. Er zijn altijd mensen die iets graag willen, er zijn ook altijd mensen die weerstand hebben; maar tenslotte zijn de feiten het sterkst. En het is ook een feit, wanneer wij spreken over de totaliteit van onze literatuur en dus over ongeveer 8 eeuwen, dat wij in het noorden eigenlijk geen Middeleeuwen hebben. De *Beatrijs*, *Mariken van Nimweghen*, de *Abele spelen*, *Hadewijch*, wát men kan aanwijzen in de Middeleeuwen, is immers vrijwel, Zuidnederlands. En als men de grens zou trekken zoals die door de politieke beslissingen sinds 1830 geworden is, dan heeft Vlaanderen, heeft Zuid-Nederland eigenlijk geen 17de eeuw. Vondel, Hooft, Bredero, Huygens, Cats en men kan doorgaan, zijn Noordnederlanders, zijn zelfs voor een belangrijk deel Amsterdammers en Hagenaars. Aldus zou er een gat zitten in de continuïteit van de letterkunde in Vlaanderen, en er zou geen begin zijn aan de continuïteit van het noorden. Willen we de zaak integreren, dan zien we dat het noorden een Zuidnederlands stuk Middeleeuwen, en dat het Zuiden een Noordnederlands stuk Gouden Eeuw krijgt. En alleen zo is er continuïteit.

Maar de belangrijkste feitelijke beslissing - en zeker voor mij persoonlijk - ligt in het feit dat de eenheid van het taalgebied eenvoudig al door uw aanwezigheid hier gedemonstreerd wordt, zoals die ook gedemonstreerd wordt door de samenwerking ten opzichte van de spelling sinds de Tweede Wereldoorlog en in veel andere opzichten meer. Wanneer wij zien hoeveel proefschriften b.v. en ook tijdschriftartikelen in het zuiden gewijd worden aan Noordnederlandse onderwerpen en in het noorden aan Zuidnederlandse onderwerpen, dan staat het volkomen vast dat dit niet zó maar een soort balspel is over de grens heen, maar het bewijs van een eenheid die niet meer ongedaan kan worden gemaakt. Het proces van de integratie der min of meer gescheiden twee Nederlandse literaturen tot één literatuur is in handboeken en artikelen aanwijsbaar en afleesbaar, maar niet voltooid. En het is volkomen duidelijk dat ook degene die voorstander is van de meest ver gaande integratie, niet blind kan zijn voor de problemen die daaraan verbonden zijn.

Een tweede proces dat zich in deze eeuw heeft afgespeeld en nog steeds verder gaat met allerlei praktische consequenties, is de specialisering. De

nederlandist van de vorige eeuw gaf taalkunde én letterkunde én geschiedenis; daarna zijn er splitsingen gekomen waarbij een hoogleraar alleen nog maar taal- en letterkunde gaf, en later óf taalkunde óf letterkunde. In de laatste kwart eeuw zijn weer verder gaande specialiseringsontstaan, waardoor het voor degene die naar een eenheid van visie en een overzicht van kennis streeft, wel moeilijk wordt om het terrein te blijven beheersen. Afsplitst heeft zich de algemene, of als u wilt de theoretische literatuurwetenschap, waarbij de grondproblemen van het begrip literatuur, niet aan ónze literatuur alleen gebonden maar wel voor onze literatuur mee beslissend, aan een andere vakman worden overgedragen dan degene die als literair-historicus in zijn moedertaal en in de cultuur van zijn moedertaal geacht wordt te doceren. Men kan als Neerlandicus op goede gronden van mening verschillen over het begrip 'ode' of over het begrip 'drama' met degene die als specialist dit doceert.

Precies zo staat het met de ándere specialisering van de laatste twintig jaar in Nederland, nl. de vergelijkende literatuurwetenschap. Men vindt in alle mogelijke handboeken van de Nederlandse literatuurgeschiedenis talrijke verwijzingen naar invloeden; invloeden in de 17de eeuw van de klassieken en van de Fransen; in de 19de eeuw van de Romantiek uit Duitsland en uit Engeland. Men kan iemand als Jacob van Lennep zonder Walter Scott nauwelijks begrijpen. Maar op het ogenblik dat de vergelijkende literatuurwetenschap een eigen discipline wordt met een eigen functionaris, wordt het voor degene die zich als Neerlandicus ermee bezig houdt, moeilijk, om niet op het terrein te komen van een collega die daarop gespecialiseerd is. Men kan verder gaan. Wanneer ik denk wat naast haar Keltische colleges collega Maartje Draak in Amsterdam doet met wat men zou kunnen noemen de 'Arthurologie', dan wordt het bijna onmogelijk als eerzaam Neerlandicus, zelfs met belangstelling voor de Middeleeuwen, nog een mond open te doen over de Keltische roman zonder op de tenen van Maartje Draak te staan of onder haar voeten. Dat wil dus zeggen: terecht te komen op een plek waar het pijnlijk is voor de een of de ander. Ik denk aan de specialisering in de codicologie waar o.a. Lieftinck en Deschamps en in Amsterdam Hellinga zich mee bezig houden. Nieuwe gegevens over de structuur, de samenstelling van het Middeleeuws handschrift, met alle daaruit volgende consequenties over de kennis van de verspreiding, de samenstelling, de 'handen' die daarin aanwezig zijn enz. Maar er is nog meer.

Het is langzamerhand duidelijk dat het bijna onmogelijk is de Middeleeuwen, de Rederijkerstijd, de Gouden Eeuw, het 18de-eeuwse Classicisme, de Romantiek, de Tachtigers en de Moderne Literatuur werkelijk met kennis van zaken te beheersen. Het aantal teksten dat men gelezen

en herlezen moet hebben, is te groot. Het aantal commentaren daarop wordt natuurlijk nog groter, en de specialisering en de geestelijke achtergronden van deze cultuurperioden en cultuurstromingen zijn bijna niet anders meer dan voor een specialist denkbaar. Het gevolg is dan ook, dat aan verschillende van onze universiteiten de Nederlandse literatuurgeschiedenis al in twee handen is. In Nijmegen b.v. eindigt Asselbergs zo in de jaren negentig van de vorige eeuw en heeft Meeuwesse de moderne literatuur van ongeveer het eeuwjaar af, of iets eerder. In Leiden geeft Zaalberg de literatuur tot vóór 1880, en neemt Gomperts zo van Multatuli af de zaak over. En dergelijke splitsingen, die dus een min of meer arbitraire grens trekken, zijn in de maak of zijn reeds verwezenlijkt ook aan andere universiteiten. Er is een fysieke onmogelijkheid gekomen om alle acht eeuwen nog te overzien; maar dit heeft toch wel ernstige consequenties. Laat ik in de eerste plaats dit zeggen: wanneer men uitgaat van de wetenschappelijke lacunes dan zou een nieuwe docent voor de Rederijkerstijd of een nieuwe docent voor de 18de eeuw het eerst nodig zijn. Dáár zitten namelijk de gaten en daar zitten ze sinds een halve eeuw. En het doorgaan op reeds bewerkte gebieden, waar de specialisering ver gevorderd is, betekent niet enkel voordeel. De bedreiging van de eenheid van visie en van de continuïteit is zonder twijfel aanwezig, en het gevaar waar ik straks al op doelde, dat men experts krijgt die het beter weten, het wérkelijk beter weten, maar zó dat ieder ander de neiging heeft met een levend minderwaardigheidscomplex rond te lopen omdat hij het niet goed genoeg weet, is bepaald niet denkbeeldig. En de opmerking dat specialisme ertoe leidt 'to know more and more about less and less' is hier als waarschuwing wel op z'n plaats.

Ik wijs u op een derde verschuiving, die niet minder wezenlijk is en die mij in de centrale problematiek van ons vak brengt. Wanneer wij kijken naar wat ons vak *is*, dan is het een verzameling teksten, ook commentaarteksten, ook overzichtsteksten, ook handboeken; en men zou kunnen zeggen: wil men een geschiedenis schrijven van ons vak, dan zou men met de handboeken, met een keur van dissertaties en met de tijdschriften in belangrijke mate gedocumenteerd zijn. Neemt u achter elkaar - en dan zeg ik niet eens compleet, maar dan toch met steekproeven - Jonckbloet, Ten Brink, Te Winkel, Kalff, Prinsen en Knuvelde, dan hebt u een reeks boeken die allemaal nog door één man zijn geschreven. Maar de grote Geschiedenis, door Baur geleid, is niet meer door één man, maar door een team geschreven, voorzover die geschreven is. Zien we in deze 100 jaar - laten we zeggen tussen Jonckbloet en nu - wat zich heeft afgespeeld in de handboeken en ook in de daarachter liggende dissertaties en tijdschriftartikelen, dan kan men zeggen dat er zich achtereenvolgens, juist dank zij

die variabele problematiek van het begrip literatuurgeschiedenis, verschuivingen hebben voorgedaan die een duidelijke indruk geven. De verschuiving gaat van een anekdotische en biografische en psychologische benadering via een esthetiserende en stilistische naar een ergocentrische. Ván een beschrijving die heel dicht bij een cultuurgeschiedenis met als toevallig object de letteren, stond, náár een werkzaamheid waarbij hét boek, hét gedicht centraal is. Ik wijs u erop dat natuurlijk tot vandaag in ál deze opzichten gepubliceerd wordt en dat de biografische benadering juist de laatste jaren weer meer aandacht heeft gekregen, met soms voortreffelijke publikaties: ik denk aan het boek van Pierre Dubois over Emants; met soms betwistbare als het boek van Meyer over Paap; met soms onaanvaardbare als het boek van Brom over Multatuli. Ook de psychologische benadering, ik denk aan het boek van Van Tricht over Couperus, heeft belangstelling. Ik wijs op de school van Overdiep, en Van Es later, met de stilistische benadering. En om het ergocentrische te nemen wijs ik u op recente proefschriften als het voortreffelijke van Blok over *Couperus' 'Van Oude Mensen en Dingen die voorbijgaan'*, of laatstelijk van Sötemann over de *Max Havelaar*. De neiging om het werk niet alleen centraal te stellen - dat is altijd, dacht, ik, noodzaak geweest - maar om zich tot het werk te beperken, is o.a. tot uiting gekomen in het nogal invloedrijke blad *Merlijn*.

De opschuivingen die achtereenvolgens hebben plaatsgehad, kunnen natuurlijk niet enkel aan het karakter van de schrijvers Jonckbloet, Ten Brink enz. worden geweten of daaruit verklaard, maar hangen samen met de perioden waarin ze leefden: de historische romantiek nog in de tijd van Jonckbloet; en achter Te Winkel een zeer causaal-deterministische geschiedenisbeschouwing; achter Kalff het nieuwe klimaat van de esthetiserende Tachtigers, al hoorde hij daar zelf bepaald niet bij. Ik heb daartegen geen bezwaar, het is onvermijdelijk; en ook als men wél bezwaren heeft, verandert er niets.

Maar wat wel bedenkelijk is - en daarmee kom ik bij mijn 'misstand' - is het feit, dat deze verschillende perioden in de benadering van ons object verdwenen zijn, als passé beschouwd, vóór ze hun taak geheel hadden vervuld. En dat de nieuwe periode, dus de ergocentrische, is aangebroken, vóór de principiële voorwaarden daarvoor waren vervuld. Ik zal trachten u daarover een aantal gegevens te verschaffen. Niet in de hoop dat u daar een nieuwe resolutie aan ontleent, want die zou dan opnieuw 12 punten moeten bevatten. Maar wel om u te laten zien, dat, wanneer u in het buitenland moeilijkheden mocht hebben met basisgegevens voor ons vak, wij die gezegend of gedoemd zijn in ons vaderland te blijven, niet minder moeilijkheden hebben met de basisgegevens van ons vak hier. Ik begin

dan met dit simpele feit, dat de meest complete en meest ambitieuze literatuurgeschiedenis die wij hebben gehad, nl. het grote werk van Baur en al zijn medewerkers, nog altijd maar zeven van de aangekondigde tien delen in druk heeft gezien. Nu laat ik het laatste deel, dat over Afrika zou gaan, even weg; dan blijft er een gat in deze negen delen en dat gat is deel VI: de 18de eeuw. De 18de eeuw ontbreekt eenvoudig, men springt van ongeveer 1670 op 1810, alsof er in die 140 jaar niets en niemand het vermelden waard zou zijn. Het tegendeel is het geval. Daar zit Poot in, daar zit een belangrijk deel van het werk van Luyken in, daar zit Van Effen in, daar zitten de Van Harens in, Wolff en Deken, Feith, Van Alphen enz. Maar het ontbreekt; en het ontbreekt al meer dan een kwart eeuw. Het ontbreekt niet zonder grond, omdat de voorbereidende arbeid voor een diepgaande kennis van het literaire leven in Nederland in deze 140 jaar eenvoudig afwezig was. Het aantal proefschriften en studies en monografieën op dat gebied was bijzonder klein. En het ontbreekt ook niet zonder gevolg, want het feit dat men daar niet de aanknopingspunten kan vinden voor verdere studie, maakt het bijzonder weinig inspirerend om er mee bezig te gaan. Het simpele feit dat deel V en deel VII naast elkaar in de kast staan, is een afschrikwekkende afgrond, behalve voor degene die zich in het avontuur wil storten om te helpen deze lacune te vullen. Ook bij Knuvelder die sterk compilerisch heeft gewerkt, is de 18de eeuw in de grondverf blijven steken, en terecht, want als hij die 18de eeuw in grote stijl en diepgaand had moeten beschrijven, had hij het helemaal zelf moeten doen. Gelukkig zijn er juist de laatste tijd publikaties over dit tijdvak: ik denk aan het proefschrift van Buynsters over Feith, aan studies over Kinker die op stapel staan, ook aan een proefschrift over Huydecoper, dat m.i. onaanvaardbaar is. En dat maakt de zaak nog erger, want het is zeker geen kleinigheid om een werk van tamelijk recente datum dat te kort schiet, even te vervangen door een beter werk dat niet te kort schiet. Zo staat het feitelijk ook met veel aspecten van onze zeventiende eeuw, al schijnt dit niet zo. Men heeft in de 19de eeuw, met name tussen 1870 en 1890, dank zij de exacte, deterministische geschiedbeschouwing een enorm aantal feitelijke gegevens verzameld en ook gepubliceerd. Daar zijn de namen van Worp, van Unger, van Dozy, van De Roever, van Leendertz enz. aan verbonden. Maar als men ermee te maken krijgt, zoals iemand toevallig of opzettelijk in het midden van de 20e eeuw ermee te maken kan krijgen, staat men toch enigszins perplex vanwege het onsystematische van wat men toen heeft gevonden en het onvolledige van de weergave. Aangezien volgend jaar Bredero 350 jaar dood is en er een herdenking in schema is gezet, heb ik me de laatste tijd met hem bezig gehouden. Wanneer ik dan vertel dat de

gezinsstructuur van de familie Bredero naar de laatste gegevens een stuk of vier kinderen meer heeft dan Ten Brink destijds heeft gezien; en dat andere stukken die zij gezien hebben en met een halve zin gepubliceerd, op het ogenblik zoek zijn, dan begrijpt u precies wat ik bedoel. Met andere woorden: zij hebben nagelaten én compleet te zijn én exact te zijn in hun weergave. En al eis ik niet, wat ik *nu* wel eis, dat alles in facsimile werd gepubliceerd, ik had toch wel graag gehad dat er betrouwbare gegevens waren van complete aard. Ze zijn er ook niet over Hooft.

De grondige, betrouwbare en volledige documentatie van onze gehele literatuurgeschiedenis is een probleem op zichzelf. Er bestaat ten aanzien van Vondel een nauwelijks meer werkende Commissie, die zich 'Vondel-Museum' noemt, en die een collectie handschriften en ook drukken en akten heeft ondergebracht in de U.B. te Amsterdam. Er bestaat ook een Vereniging Multatuli-Genootschap met een rijk bezit aan handschriften, oude drukken en brochures; zo is er in Brugge een 'Gezelle-Museum'; er zijn er nog wel enkele meer. En inzake de moderne letterkunde heeft men in Antwerpen het 'Museum voor het Vlaamse Cultuurleven' en hier in Den Haag het 'Letterkundig Museum'. Maar er is nergens een instituut waar men complete inlichtingen kan krijgen over de directe en indirecte, de primaire en de secundaire literatuur van alle auteurs van onze literatuurgeschiedenis. Wanneer men op een bepaald ogenblik - en ik vertel u graag deze anekdotische dingen uit mijn eigen ervaring - op zoek gaat naar b.v. een serie eerste drukken van Jan Luyken, dan blijkt dat in openbaar bezit in Nederland nergens een complete reeks van zijn werken in eerste druk aanwezig is; en als men via de Centrale Catalogus, die overigens vrij onbetrouwbaar blijkt te zijn, de gegevens bijeen voegt, komt men nóg niet tot een complete reeks. Men moet dan de grens over om bij een particuliere verzamelaar in Antwerpen de eerste druk van *Jesus en de ziel* in ogenschouw te kunnen nemen.

Niet alleen dat de drukken zelf ontbreken, ook de secundaire gegevens ontbreken. Er is geen registratie van het handschriftelijk bezit; natuurlijk wel voorzover het in de K.B. of in de U.B. van Amsterdam aanwezig is, maar b.v. niet wat er is in het bezit van talrijke particuliere verenigingen of organisaties. En er is ook geen registratie van de ándere gegevens die men zou willen hebben. Het probleem dat hier rijst en dat het meest klemmende probleem is, waar de beoefenaars van ons vak hier in Nederland voor staan, is dat het bijeenzoeken van de informatie vaak meer tijd kost dan het verwerken ervan. Er is geen vak in de bètasector waar een beoefenaar zich zo'n ongehoord tijdverlies zou laten welgevalen als wij in de literair-historische wetenschap moeten doen. Ik geloof dat hier zich wreekt het feit dat de meesten van ons uit de alfa-sector komen. De mees-

ten van ons worden schichtig, als ze de term computer horen; maar ik zou een dringend pleidooi willen houden voor het invoeren van de computer voor de complete documentatie van ons vak. Ik meen dat we dat gisteren al hadden moeten doen; maar als met de hulp van de ministeries het morgen gebeuren kan, zijn we nog niet helemaal een week achterop. Wij zijn achter bij de tijd. Geen enkele wetenschapsman kan zich veroorloven de moderne methoden van vastleggen van gegevens en van combineren daarvan, buiten beschouwing te laten. Ten opzichte van de secundaire gegevens van ons vak: alle data van eerste drukken, maar ook alle biografische data, de aanwezigheid van brieven in handschrift of in gepubliceerde vorm enz. zou het een enorme besparing van tijd zijn, als wij in de komende jaren in staat waren om alles wat nu op fiches staat of niet staat, in een computer te stoppen en deze programmering uit te voeren in, natuurlijk, Nederlands-Belgisch verband. Ik neem aan dat plannen dienaangaande die niet in uw Colloquium, maar in de Conferentie der Nederlandse Letteren al enige keren aan bod zijn geweest, misschien over vier weken in een resolutie zullen worden vastgelegd. Want zonder enige twijfel: als wij deze kant niet opgaan, raken we in onze informatie steeds meer ten achter. Een drietal centra voor drie perioden: de Middeleeuwen, de 17de-18de eeuw en de moderne literatuur en dan aan beide kanten van de grens en dan per telex verbonden, zouden op ieder willekeurig ogenblik in staat zijn iedere informatie te verschaffen die men er eerst heeft ingestopt.

Maar als deze computer komt, dan is er toch nog meer nodig, want al kan men ze onderling per telex verbinden, ik zie nog niet, dat velen van ons op hun bureau een doorgaande telexverbinding met die zes computers zouden hebben. Wat wij niet hebben op het ogenblik, zijn behoorlijke bibliografieën van de werken van onze klassieke schrijvers. Ik geef weer een voorbeeld. De bibliografie die Unger destijds heeft gemaakt van Bredero, is bijna 90 jaar oud en het wordt, dacht ik, tijd dat men die met nieuw materiaal en door een nieuwe wijze van benadering vervangt. Zo is het ook met vele andere. Men moet heel vaak naar een proefschrift grijpen om de gegevens zo compleet mogelijk over een auteur te krijgen, terwijl die natuurlijk veel handzamer in een bibliografie los beschikbaar zouden kunnen zijn. En wat geldt voor de bibliografie van de auteur, geldt in nog hogere mate van de bibliografie over de auteur. Het feit dat wij een aantal, ik zal niet zeggen bloeiende, maar toch volhardende tijdschriften hebben: *De Nieuwe Taalgids*, het Leidse Tijdschrift, *Spiegel der Letteren* en natuurlijk in het verleden een aantal meer, heeft gemaakt dat die artikelen vaak onvoorstelbaar verspreid zijn en dat men via registers op meer dan één tijdschrift eenzelfde persoon, eenzelfde werk, eenzelfde

probleem of eenzelfde stroming moet achterhalen. Het zou ook bijzonder wenselijk zijn als wij beschikten over behoorlijke bibliografieën inzake de tijdschriften. Wanneer ik af en toe vanuit Hasselt een nieuw deel toegezonden krijg van het Repertorium der Vlaamse tijdschriften, door Roemans en Mej. van Assche verzorgd, dan denk ik bij mezelf: daar kan blijkbaar toch iets, dat in Noord-Nederland ontbreekt. Er is geen repertorium op *De Nieuwe Gids*, er is geen repertorium op *De Gids*, er is geen repertorium op *Groot Nederland*, op *Het Getij*, op *De Vrije Bladen* enz. De boeken die een geordend overzicht geven van wat er in zo'n tijdschrift heeft gestaan, zijn eenvoudig onmisbare hulpmiddelen om vrij snel te oriënteren waar, in welke periode en met welk soort werk een auteur voor den dag is gekomen. Naast deze repertoria van de tijdschriften zouden natuurlijk monografieën over die tijdschriften niet mogen ontbreken. Ik zelf heb destijds een boekje over *De Nieuwe Gids* geschreven, uw voorzitter een boek over *De Kroniek*. Er is een studie over *Ruimte*; maar er is geen studie over *De Gids*, geen studie waar u het beeld van *De Gids* met een behoorlijke documentatie, desnoods met een bloemlezing ernaast, over de eerste 100 jaar, dus tot 1937, vlot kunt nazien. De aflevering die destijds verschenen is en waar u verschillende gegevens in vindt, is in dit opzicht volmaakt ontoereikend.

Zoals ik al heb gezegd, kan men de ontwikkeling van de laatste twintig jaar toch in hoge mate zien als een ontwikkeling naar een meer ergocentrische periode; m.a.w. niet de schrijver maar het werk komt centraal te staan, wat het in feite natuurlijk altijd was, want er is eenvoudig geen schrijver zónder zijn geschriften, maar nu dan toch met de bedoeling om dat werk grondig te belichten en te analyseren. Maar als het werk centraal staat, dan moet dat werk er ook zijn. Wel, ik heb al een toespeling gemaakt n.a.v. de anekdote Jan Luyken: het werk is er niet. Als men een bepaalde eerste druk van een bepaald werk wil raadplegen, is het lang niet altijd zeker dat de Openbare Bibliotheken over zo'n eerste druk beschikken en zelfs niet dat ze weten waar zo'n eerste druk is. Voorzover die aanwezig is, heeft men natuurlijk soms nog te maken met kostbare boeken die niet of moeilijk worden uitgeleend en die u niet in uw eigen studeerkamer kunt raadplegen. Ik wijs erop, dat ook ten aanzien van moderne boeken de eerste drukken lang niet altijd aanwezig zijn. Een instituut als een Openbare Leeszaal kan zich al niet permitteren alleen op literatuur gericht te zijn; maar wetenschappelijke instituten als de U.B. en de K.B. hier, en dat is natuurlijk in Brussel net zo, kunnen dat nog minder. Die moeten alle andere wetenschappen óók, en dan de literatuur maar ten dele beheersen. In België is sinds kort weer een Dépôt Légal, dat wil dus zeggen dat van ieder verschijnend boek een exemplaar moet worden inge-

leverd. Wij hebben dat in Nederland tot mijn grote spijt niet, en dat betekent dus dat men soms met veel moeite en hoge kosten, tien, twintig, dertig jaar na de verschijning zijn best moet doen om op een veiling een eerste druk te pakken te krijgen van een boek dat bij verschijning f 2,90 heeft gekost. Het zou beter zijn geweest, als het door de uitgever destijds was ingeleverd bij een centrale instantie. Het is helemaal niet zo eenvoudig om een collectie eerste drukken van Couperus bij elkaar te krijgen uit openbaar bezit, nog afgezien van het feit dat men ze dan vaak niet ten toon kan stellen omdat de authentieke banden bedorven zijn door de slijtage van het gebruik.

Wat geldt voor deze collectie eerste drukken, die ik dus noodzakelijk zou vinden voor ons vak, geldt natuurlijk evenzeer voor de onbereikbaarheid van unica. De facsimile-edities van enkele unica, hetzij handschriften, hetzij incunabelen, zijn al vrij oud. In het begin van deze eeuw heeft o.a. de firma Nijhoff, hier in Den Haag, er een aantal uitgegeven. Daar is o.a. bij het Lübeckse exemplaar van *Lanseloet van Denemarken*, dat in de oorlog verdwenen is. Dat exemplaar was een unicum; daar hebben we nu tenminste een facsimile-editie van over. Na de Tweede Wereldoorlog heeft o.a. in Antwerpen een voortreffelijke poging bestaan om enkele handschriften, de *Esmoreit*, de *Beatrijs*, in facsimile uit te geven. Ook dat plan is gestrand. Ik heb onlangs geprobeerd om die zaak weer los te krijgen, eenvoudig omdat het voor mij onaanvaardbaar is dat er ergens ter wereld, zoals de *Maskeroen* in Oxford, een Middelnederlands handschrift ligt dat onbereikbaar is. Natuurlijk kan men er heen gaan in een zomervakantie en dan in Oxford de zaak bekijken; ze zijn er bijzonder welwillend, dat weet ik uit ervaring. Maar het gemak om zo'n tekst weken en maanden in vrije tijd en in geconcentreerde ogenblikken binnen zijn bereik te hebben, is er natuurlijk niet bij. En bovendien, de kans dat er in de komende jaren of eeuwen dingen verloren gaan die onvervangbaar zijn, is een risico bij de tegenwoordige stand van de vernietigingstechniek, die men niet moet onderschatten. Wanneer ik zie - ik heb die collectie ongeveer bijeengebracht - wat er aan facsimile-edities is, dan kan men ze op de handen en voeten aftellen: met twintig exemplaren heeft men alles gehad.

Maar de zaak is veel ernstiger. We hebben ook geen wetenschappelijke verzameledities. We hebben tussen 1929 en 1937, dus tussen de herdenking van Vondels sterfjaar en zijn geboortjaar, de grote Vondeleditie gehad in 10 delen. Maar de Hoofteditie, aan de orde gesteld bij de Hooftherdenking in 1947, is een pijnlijke zaak geworden. In die zin, dat er jarenlang intensief aan is gewerkt en dat er nog geen bladzij, kan men wel zeggen, van gepubliceerd is. Dit betekent dus dat wij met Hoofd moeten volstaan met de edities die er zijn, van de gedichten en de drama's; maar

die zijn ook al een halve eeuw oud; en dat er van de brieven en van de Historiën geen moderne, wat de tekst betreft filologisch verzorgde en wat interpretatie betreft ook historisch verzorgde, edities bestaan. Bij Bredero is hetzelfde het geval. De editie van Ten Brink uit de jaren 90 is natuurlijk verouderd, de editie van Knuttel is ook niet aanvaardbaar; dank zij regeringsopdrachten wordt er nu aan een nieuwe Bredero-editie gewerkt, die in de komende jaren stuksgewijs verschijnen zal. Hoe het met Huygens staat, kunt u beter aan collega Vermeeren vragen dan aan mij, maar in feite hebben we niets in handen. En zo zijn er een aantal grote onvervulde desiderata, die eenvoudig tot de grondvoorwaarden behoren van onze omgang met de tekst.

En helaas, wat ik zo straks heb gezegd van het proefschrift over die 18de-eeuwer, dat geldt hier ook. Als er een slechte editie is, is het nog erger, want dan staat een slechte editie de goeie in de weg. De editie van Busken Huet, de 25 deeltjes van zijn *Literarische Fantasien en Kritieken*, is een treurig voorbeeld van hoe het niet moet. Niets staat er op zijn plaats, geen enkele bladzij is betrouwbaar, als men die vergelijkt met de eerste publikatie ervan. De reeks is volslagen incompleet. Een beroemd stuk als 'Een Avond aan het Hof' is er niet in opgenomen. En als men dus werkelijk zich met Huet wil bezig houden, moet men beginnen met alles opnieuw te chronologiseren en alles te collationeren. Dan ziet men ook, hoe het een het ander verklaart en hoe de samenhangen zijn. Wat ik nu over Huet opmerk, geldt natuurlijk voor vele anderen evenzeer. Wanneer wij van Hooft, van Bredero, van Huygens op het ogenblik te weinig hebben, dan hoeft u niet te vragen hoe het staat met Asselijn of Bernagie of dergelijken. Er is natuurlijk wel een poging gedaan, in ieder geval één, om bepaalde lacunes enigszins op te vullen. Ik denk aan wat op initiatief van de Maatschappij uit Leiden is gedaan in de reeks *Klassieken en Zwolse Drukken en Herdrukken*. Maar als u ziet wat daar verschenen is, en verschillende collega's hier zijn er met mij de laatste jaren aansprakelijk voor sinds we in de redactie zitten, dan kan ik me moeilijk onttrekken aan de indruk, dat men daar werkt met een gebrek aan systeem en een teveel aan toeval. Als iemand een aardige tekst heeft gevonden en zich daarvoor interesseert, is er een kans dat zoiets wordt uitgegeven. Maar er is geen visie op, laat ik zeggen: de tien boeken die er per se moeten zijn en de vijftig die zeker ook en de honderd die liefst ook verkrijgbaar moeten wezen; *die* visie behoort er te komen; we moeten met z'n allen eenvoudig werken om het gat binnen de kortst mogelijke tijd op te vullen. Men zou moeten zeggen: zo'n reeks kán niet zonder de *Reinaert*, zo'n reeks kán niet zonder de *Gijsbrecht*; ik noem er nu twee die duidelijk spreken. De mogelijkheid dat deze reeks, dat wil dus zeggen de teksten als zodanig, zou verschijnen, is niet

een kwestie van geld alleen. Het is een kwestie van energie, van aandacht, en van gerichte planning, waarbij men duidelijk het gevoel moet hebben: zoals een Rijksmuseum niet compleet is zonder dat de kopstukken groot en de bijfiguren toch ook vertegenwoordigd zijn en dan liefst chronologisch, zo is onze literatuur niet compleet als de vertegenwoordiging van de grote figuren met hun belangrijkste werken niet in moderne vorm aanwezig is.

Daarmee sta ik voor nog weer een ander probleem. Want het publiek dat belangstelling heeft voor deze zaken, is beperkt. Men kan van sommige publikaties een smakelijk boekje maken, een pocket, en dan wordt het in groter aantallen verkocht, tot ieders verbazing, dan men verwachten zou. Toch kan men er voor bepaalde studies of tekstuitgaven niet op rekenen. Maar zoals het Rijk een reeks historische publikaties heeft, zo zou er een officiële reeks van literair-historische publikaties moeten zijn, waarbij door een deskundige commissie wordt vastgesteld wat niet ontbreken mag. Het ontwerpen van zo'n reeks literair-historische publikaties zou natuurlijk niet betekenen dat we binnen korte tijd over een compleet beeld beschikten, het zou wel betekenen dat er continuïteit zou komen in de productie van bepaalde teksten die in hun totaliteit het grondmateriaal van onze wetenschap vormen.

Daarmee kom ik aan mijn voorlaatste en bijna laatste punt. Dat er zoveel lacunes zijn, zoals ik u, opsommenderwijs helaas, heb moeten aanduiden, is, dacht ik, toch mede het gevolg van het feit dat in Nederland de literaire traditie een zwakke traditie is. Wij zijn geen verschrikkelijk literair volk en we hebben voor onze literaire klassieken nooit zo verschrikkelijk veel belangstelling gehad. Op toneelgebied is er één traditie en die heeft wel belangstelling; dat is de *Gijsbrecht* op 1 januari. Maar er is geen andere literaire traditie van enige aard waar men zich in Nederland werkelijk mee verbonden voelt. Wanneer ik nog een uur van uw tijd zou mogen vragen om u de tragedie van het Multatuli-Museum uiteen te zetten, dan zou u weten hoe zeer zowel bij de leidende politici als bij de geestelijke elite van ons volk het gevoel voor normen in de literatuur, voor continuïteit van de literaire traditie, ontbreekt. Wanneer wij ergens de eerbied voor het verleden zouden moeten in acht nemen, dan zou dat zijn ten opzichte van een aantal literaire voormannen uit het verleden. Maar er is geen traditie in dat opzicht. Het graf van Bredero is in het begin van onze eeuw geruimd; het graf van Camphuysen in Dokkum, het graf van Poot in Delft, wie kent ze, door wie worden ze ooit met eerbied bezocht? Wij zouden de moed moeten hebben om te erkennen, dat wij geen levende cultuur zijn als we ons verleden op deze wijze verwaarlozen. En daarmee kom ik tot het laatste punt. Hoe is de presentatie en hoe is het prestige van

onze literatuur in het buitenland? Iedereen kent in het buitenland Rembrandt en Vincent van Gogh, iedereen die enigszins aan cultuur heeft gedaan. Niemand kent Hooft en Vondel, Gezelle, Multatuli en Gorter. Multatuli, dank zij de *Max Havelaar* nog het beste. Maar iedereen kent Erasmus, iedereen kent Spinoza, iedereen kent Thomas a Kempis. Dat wil dus zeggen dat de Nederlandse geest in het Latijn drie maal in drie eeuwen wereldliteratuur heeft voortgebracht: Thomas a Kempis, Erasmus, Spinoza. Maar het wil niet zeggen dat Willem die de *Reinaert* maecte en de anonieme auteur van de *Beatrijs* en Vondels *Lucifer* en Multatuli's *Max Havelaar* en Gorters *Mei* van een minder niveau zouden zijn dan de *Lof der Zotheid* of de *Ethica* of *De Navolging van Christus*. Bepaald niet. Wie in staat is, hetzij uit belangstelling, hetzij door studie, deze dingen te vergelijken, weet dat de voorbije toegankelijkheid van het Latijn als internationale taal soms heeft gemaakt dat teksten gemeengoed zijn geworden van de wereld, terwijl andere teksten door hun ontoegankelijkheid afgesneden zijn van iedere internationale erkenning. Wie de *Reinaert* kent zoals u die kent, zoals ik die ken, weet dat dat geen geringer werk is dan de topstukken van onze laatmiddeleeuwse schilderkunst. En van de *Beatrijs* geldt hetzelfde. En wie de Barok in Europa wil kennen, behoort inderdaad de *Lucifer* gelezen te hebben. Wie een werkelijk groot sociaal werk zoekt uit de 19de eeuw, kan een heleboel overslaan uit de hele Westeuropese literatuur, mits de *Max Havelaar* niet. Zo weten wij ook dat de late sensitieve of als u wilt nog impressionistische poëzie bij Gorter een internationaal hoogtepunt heeft bereikt. Wij hebben de wereld wel iets te bieden. Hetzij in vertaling, maar het liefst natuurlijk authentiek, het liefst in de taalvorm waarin de artiest het heeft geschreven. Maar dan niet zonder commentaar en niet zonder verband met de tijd van ontstaan en niet zonder de continuïteit van de Nederlandse cultuur.

Van de Middeleeuwen af tot vandaag is er één doorgaande lijn van mensen die schrijven. U hebt ze weinig gezien hier in de laatste dagen, maar ze zijn er ook niet om bekeken, maar om gelezen te worden. De kans bestaat, en het lijkt me een vrijwel zekere kans, dat in het Europa van morgen de grote talen nog groter zullen worden dan ze zijn, en dat een betrekkelijk kleine taal als het Nederlands het moeilijk zal hebben, moeilijker nog dan we nu denken, om zich te handhaven binnen zijn eigen dubbelstatige grondgebied, en eerst recht om zich te handhaven in dat spel van culturele krachten dat Westeuropa en Zuideuropa wordt. We hebben in het verleden waarden genoeg geïnstitutionaliseerd in onze literatuur om voor het forum van de mensheid te kunnen treden en te zeggen: hier is acht eeuwen lang een stuk geestelijk bezit in literaire vorm tot uitdrukking gekomen, soms matig, soms grandioos, soms discutabel en

soms uniek. De *Abele Spelen* zijn onvervangbaar, de *Elckerlyc* is onvervangbaar, het eerste burgerlijke en sociale drama *Spieghel der Minne* en *Tüsken van de Schilde* is hier geschreven. Het hoogtepunt van de problematiek van de Macht is hier geschreven: *Max Havelaar*. Gezelle en Gorter hebben hier gewerkt. En ik dacht dat we de moed moesten hebben om naar binnen toe vast te houden aan déze waarden die de onze zijn, beter verzorgd dan ooit, en naar buiten toe te staan voor dit erfdeel van ons volk.

DE VOORZITTER: Professor Stuiveling, ik kan u niet genoeg danken voor deze zo gedocumenteerde rede, die voor mijn collega's en mij zo verhelderend en zo inspirerend is. U overtreft in grote mate wat wij ons hadden voorgesteld toen wij dit algemene thema, De stand van de nederlandistiek, vastlegden. Maar wij hadden van u niet anders verwacht en het is precies daarom dat wij op u een beroep hebben gedaan. Nogmaals uit ons aller naam onze hartelijke dank.

**De stand van de Nederlandse en Vlaamse cultuurgeschiedenis:
resultaten, tekorten, desiderata door Prof. Dr. J.J.M. Timmers
Directeur van de Jan van Eyck-Academie te Maastricht**

Aan mij is het dan, mijne Dames en Heren, U in het kort iets mede te delen over een wat vergeten en verwaarloosde hoek onzer historische wetenschappen: de geschiedenis der cultuur in Noord en Zuid, in Nederland en in Vlaanderen, kortom in de Nederlanden. Wat is er door deze wetenschap (of wat er voor doorgaat) bereikt? in welke opzichten schiet zij te kort, en hoe, en waarom? Wat kan er gedaan worden om de achterstand, die er dus blijkbaar wel is, in te halen? De taak, waarvoor ik mij hier gesteld zie is ondankbaar en dankbaar tegelijk. Immers enerzijds is het weinig opwekkend te moeten spreken over feilen en tekorten, want niemand steekt graag de hand in eigen boezem, anderzijds kan juist dit constateren van achterstand stimulerend werken. Toch is het in feite verbazingwekkend dat juist het uitgestrekte en zeer boeiende terrein van de historie der Nederlandse cultuur tot de achtergebleven gebieden dient gerekend te worden, waar toch juist deze Nederlandse cultuur buiten onze landsgrenzen een veel ruimere en meer diepgaande invloedssfeer heeft gekend dan b.v. onze letterkunde, die steeds is afgeremd door de engheid van ons taalgebied en de betrekkelijke onbekendheid van de buitenlanders met onze taal en dus ook met onze letterkunde. Het Nederlands is immers nimmer een wereldtaal geweest. Ik zeg dit in dit gezelschap met enige schroom, maar desondanks met vrijmoedigheid, omdat, zo één groep het daarmee wel eens moet zijn, dan juist de neerlandisten in den vreemde. Veel meer dan Vondel, Hooft en Breeroo werden mannen als Erasmus en Hugo de Groot in het buitenland bekend, juist omdat zij geen Nederlands maar Latijn schreven.

De Nederlandse cultuur daarentegen is van wereldwijde betekenis geweest - laat ik voorzichtig zijn: zij heeft tijden gekend, dat zij inderdaad en onmiskenbaar aan de spits ging om aan de westerse beschaving nieuwe wegen te wijzen. Men ziet dat wel het duidelijkst aan een der voornaamste bloeiwijzen der cultuur, nl. de kunst. In iedere pinacothek van enige

betekenis zal naast verzamelingen van eigen inlandse schilderkunst, naast kunst uit Italië, uit Frankrijk, uit de Duitse landen, vrijwel steeds, die der Nederlanden, Noord en Zuid, een ereplaats innemen.

Nederlandse schilders werkten in Italië: Rogier van der Weyden, Josse van Gent, Jan Gossaert, Rubens, Hendrik Bloemaert, Honthorst, Lastman, en niet te vergeten heel de bonte schaar der Bentveugels en zo vele anderen. Zij leerden er, maar zij brachten er ook de invloed der Nederlandse schilderkunst. Anderen, als Hugo van der Goes, deden ook dit laatste via hun werken, zonder zelf er heen te reizen. Anderen trokken naar Frankrijk, naar Spanje, naar Engeland (denk aan Van Dijk en aan de Van der Velde's), naar de Duitse vorstenhoven, naar Denemarken en Zweden, naar Polen en Rusland, zelfs wist de 17de-eeuwse Zeeuwse schilder Philips Angel door te dringen tot het Perzische Hof. Een Frans Post schilderde in Brazilië, Esaias Boursse trok naar Ceylon en vervolgens naar de Kaapkolonie, Jacob Koeman en Harmen van Steenwijk werkten op Java; eerstgenoemde overleed te Batavia in 1676.

Toch dienen wij ons niet blind te staren op de schilders alleen. Al in de 12de eeuw beïnvloedt de Maaslandse architectuur verafgelegen streken als bepaalde delen van Polen. In de 16de eeuw bouwen de van Steenwinckels, vader en zoons, in Denemarken en Noord-Duitsland, evenals Anthonie van Opbergen dat doet in laatstgenoemd gebied. De invloed van Hans Vredeman de Vries is enorm groot, ook buiten onze gewesten. In de 17de eeuw bouwen Nederlandse architecten, waaronder ook Justus Vingboons, in alle landen rond de Oostzee, tot in Estland toe. Beeldhouwers en boekverluchters werkten in de werkten in de 14de en 15de eeuw aan de vorstenhoven in Frankrijk en Bourgondië: Ik denk aan de gebroeders van Limburg, aan Jan Maelwaal, aan Melchior Broederlam, aan beeldhouwers als Jacob de Baerze, Jan van Prindale, en de geniale Haarlemmer Claes Sluter. Van de talloze Zuid- en Noordnederlandse beeldhouwers die in de 16de eeuw over de Alpen trekken noem ik alleen maar de allerbelangrijkste: Jean de Boulogne of Jan van Boonen, die in Italië Giambologna wordt. Naast vele andere Nederlandse beeldhouwers gaan Hubert Gerard en Adriaen de Vries naar Duitsland. Zelfs de bronzen engel boven op Rome's Castel Sant' Angelo is een werk van een Nederlander, Piet Verschaffelt.

Dat de Nederlandse grafici door hun prenten kunstenaars van elders beïnvloeden zouden, ligt voor de hand. Boekdruckers als Plantijn en Elsevier, kaartsnijders als Mercator en Blaeuw waren over heel de wereld beroemd. Verder denk ik aan musici, als Ockeghem en Josquin des Prés, Obrecht en Sweelinck, wier kunst van geen grenzen weet, evenmin als de faam van grote geleerden in Zuid en Noord: denken wij aan Vesalius,

Ortelius, Lipsius, Dodonaeus, Stevin, aan Spinoza, aan Vossius, aan Swammerdam en Boerhaave en zovele anderen.

Maar laat ik U niet langer vermoeien met namen, die U allen kent. Laat ik vooral niet de indruk wekken, dat cultuurgeschiedenis zich alleen bezig houdt met de buitenlandse betrekkingen onzer beschaving. Immers niets is minder waar dan dat. Het eigenlijke object van deze wetenschap is immers de mens, in dit geval de mens van de Nederlanden in hun diverse schakeringen, die Nederlandse mens in zijn gedragingen tegenover zichzelf, tegenover zijn medemensen en ten aanzien van al de aspecten van het leven. Hoe leeft hij, hoe kleedt hij zich, wat zijn zijn manieren, hoe aanvaardt hij leed en vreugde in leven, familiekring en gemeenschap? Hoe voedt hij zijn kinderen op, hoe denkt hij over het hiernamaals, wat zijn zijn deugden, wat zijn gebreken? Hoe brengt hij zijn vrije tijd door, wat leest hij, wat valt er in zijn smaak en wat verafschuwt hij? Hoe is zijn houding ten overstaan van rijkdom en armoede, hoe komt hij met zijn gezin aan de kost? Hoe bouwt en versiert hij zijn huis? Houdt hij van muziek en spel? En waarom doet hij dit alles zó en niet anders?

Kortom: het gaat om de cultuur, de beschaving van de Nederlandse mens, om de tekorten van deze beschaving evenzeer als om haar verdiensten. Die beschaving is niet alleen verscheiden in de achtereenvolgende tijdperken, maar ook in de diverse landstreken. Zo onderscheidt zich een in het midden der 17de-eeuw in Amsterdam geschilderde familiegroep overduidelijk van een soortgelijke voorstelling uit Antwerpen: zij verraden elk een andere cultuur- en leefsfeer.

Daarnaast gaat het ook om de meest verdienstelijke en meest opvallende vertegenwoordigers en bewonderaars dier beschaving, omdat zij het zijn die ons deze op de meest zuivere wijze doen aanvoelen. Maar evenmin als 'Kunstgeschichte' beperkt mag blijven tot 'Künstlergeschichte', net zo min kan de cultuurgeschiedenis uitsluitend bij deze coryphaeën blijven stilstaan: niet de beschaving van enkelingen, maar die van heel de gemeenschap is haar object.

En tenslotte, ik wees er al op, is er de verhouding onzer cultuur tot die van andere volkeren: wat ontlenen wij aan hen, wat zij aan ons? Voor een in omvang betrekkelijk beperkt cultuurgebied als het Nederlandse - in de meest ruime zin - is dit een vraag van verstrekkende betekenis.

Men heeft zich, mijne Dames en Heren, in het verleden maar al te vaak kortzichtig beperkt tot de cultuur van de Gouden Eeuw, een eeuw, die althans voor het Noorden, niet eens een gehele eeuw omvat: laten wij haar aanvangen rond 1600, dan eindigt zij in feite al omstreeks het roemruchte rampjaar 1672. Daarna immers zal men zich met een zekere verblinding afkeren van het eigene en zich voegen naar Franse smaak en

voorbeelden. In feite begint dan al de pruikentijd, de 18de eeuw zo U wilt. De korte maar hevige bloei, op elk gebied, dier Gouden Eeuw heeft de beoefenaren van de Nederlandse cultuurgeschiedenis maar al te vaak verleid zich af te keren van de al genoemde pruikentijd, die zij, wellicht toch wel iets teveel voor een periode van verval en decadentie hielden, maar nog veel meer van de zozeer ten onrechte als donker aangeziene middeleeuwen. Het is in deze samenhang tekenend, dat een, wij mogen wel zeggen: Groot-nederlands cultuurhistoricus als Conrad Busken Huet twee werken schreef, respectievelijk gewijd aan 'Het Land van Rembrandt' en 'Het Land van Rubens'. Huizinga's gezichtsveld was al ruimer, al ging hij toch zelden verder terug dan tot het 'Herfsttij der Middeleeuwen'. De enige 19de-eeuwse Nederlander die de middeleeuwen niet verwaarloosde was Alberdingk Thijm, aangezien hij de cultuur der middeleeuwen wèl in zijn studiën betrok, maar hij was toch te zeer Noordnederlander om de Gouden Eeuw van Vondel en Tesselschade geheel buiten beschouwing te laten.

Het is trouwens opvallend hoe de Noord-nederlandse romantiek zich nagenoeg geheel richt op de Gouden Eeuw, zowel in de architectuur als in de letterkunde en de beeldende kunsten. Zo bouwde zelfs de profeet der Noord-nederlandse neogotiek, Dr. P.J.H. Cuypers, zijn Rijksmuseum en zijn Centraal Station in een trant herinnerend aan de Gouden Eeuw, al wist hij er toch neo-gotische elementen in binnen te smokkelen. Wat de letterkunde betreft: men denke aan de werken van Tollens, aan Van Lennep (die zich overigens, vooral in zijn begintijd, onder invloed van Walter Scott ook wel van middeleeuwse gegevens bediende), aan Mevrouw Bosboom-Toussaint en zovele anderen. Wanneer de schilders van die periode landschappen en stadsgezichten schilderen voelt men de 17de eeuw nabij. Zelfs wanneer zij gotische kerkinterieurs uitbeelden staat er een 17de-eeuwse dominee op de preekstoel die zich tot zijn Guldeneeuwse gemeente richt. Bosboom deed dit gewoonlijk, maar ook mindere goden als Springer en Waldorp. Kunstenaars, voortgesproten uit families of herkomstig uit landsdelen, die de kerk van Rome trouw gebleven waren - ik denk hierbij aan Cuypers en vooral ook aan Thijm en zijn geestverwanten - volgden bij voorkeur de op de middeleeuwen gerichte romantische stroming, zoals die zich speciaal in het buitenland openbaarde. Cuypers wist zich dan ook te wreken door heel het land van Noord tot Zuid vol te bouwen met neo-gotische kerken.

In de zuidelijke Nederlanden richtte men zich begrijpelijkerwijze veel sterker op de middeleeuwen. Ik denk aan architecten als Poelaert, schilders als Nicaise de Keyser en Hendrik Leys, auteurs als Ledeganck en Hendrik Conscience. Misschien mogen wij stellen, dat schrijvers als de

laatstgenoemden, evenals hun Noord-nederlandse geestverwanten, in de 19de eeuw de eerste, nog wat onzekere stappen hebben gezet op het pad der vaderlandse cultuurgeschiedenis, omdat zij als eersten zich verdiepten in zeden en gewoonten van het door hen beschreven tijdperk.

De scheiding van Noord en Zuid, van Nederland en België, had zich toen eerst kortgeleden voltrokken. Deze scheiding zou de aanleiding worden tot een neiging, die tot in onze dagen doorwerkt, nl. om deze 19de eeuwse grensscheiding te projecteren op heel het verloop onzer Nederlandse beschaving. Natuurlijk is er verschil, zijn er zelfs diepgaande verschillen, tussen de cultuur van het Noorden en van de Zuidelijke Nederlanden, waarvan thans een gedeelte het Koninkrijk België vormt. Maar er is eveneens een diepgaand onderscheid tussen de cultuur van - laten wij zeggen Friesland en het Utrechtse Sticht, of tussen die van Limburg en Overijssel. Toch maken zij alle deel uit van de Nederlandse cultuur, die ondanks schakeringen toch een eenheid is. Dat zelfde geldt voor Noorden Zuid-nederland, voor het huidige koninkrijk der Nederlanden en Diets België. Ja er doet zich zelfs een merkwaardig fenomeen voor: de Maaslandse cultuur omvat een gebied dat voor een deel Diets- en voor een ander deel Franstalig is en deze cultuur blijft ondanks dit taalverschil een eenheid vormen tot in de 18de eeuw toe. Waarlijk een zeldzaam verschijnsel in de beschavingsgeschiedenis. Maar zelfs bij de bestudering daarvan doet de 19de eeuwse landsgrens zich maar al te vaak gelden.

Die landsgrens is een onaangenaam obstakel voor de cultuurgeschiedenis. Ik ondervond het zelf toen ik nu tien jaar geleden mijn *Atlas van de Nederlandse Beschaving* samenstelde: de uitgever stelde de eis, dat ik alleen en uitsluitend Nederland, in de enge zin, zou behandelen, omdat enkele jaren tevoren al een dergelijke atlas van België in dezelfde reeks verschenen was. Ik heb er me desondanks niet stipt aan gehouden en zo vaak als het ging de 19de eeuwse afbakening vergeten. Toen ik een vijftal jaren later de *Kleine Atlas van de Nederlandse Beschaving* te verzorgen kreeg, werd die eis niet gesteld, hetgeen niet verhinderde, dat nu drie jaar geleden in dezelfde serie een *Kleine Cultuuratlas van België* verscheen. Uiteraard werd hier niet alleen het Dietse, maar ook het Franstalige gedeelte van genoemd land behandeld, maar men kan zich afvragen of dit Franstalige deel toch ook niet in zekere zin partner is geweest van de Nederlandse cultuur in de meest wijde betekenis van de term. Men hoeft er Pirenne en ook Huizinga's Herfsttij maar op na te slaan.

Een andere belemmering voor een juist begrip, ik duidde er al op, was de te beperkte visie, zeker in het Noorden, maar ook in het Zuiden, die zich blind staarde op de Gouden Eeuw, de eeuw van Rubens en Rembrandt, van Van Dijck en Frans Hals, en daarbij de overige tijdperken

niet of ternauwernood zag. Is het niet zo, dat in de grote en rijke periode van de op het Christendom en het feodalisme gefundeerde Westerse beschaving, welke na het verdwijnen van het Imperium Romanum aanving en ten einde liep in de laatste decennia van de 18de eeuw, dat in die lange periode van ruim duizend jaren de Nederlanden drie gouden eeuwen gekend hebben? Drie perioden van universele bloei der kunsten, telkens gesitueerd in een ander deel van hun grondgebied? De eerste, die van de Maaslandse romaanse cultuur, duurt grosso modo van circa 1000 tot circa 1200. Zij omvat het territorium gelegen tussen Nijmegen in het Noorden en Verdun in het Zuiden, Aken in het Oosten en Nijvel in het Westen. Zij uit zich op vrijwel ieder gebied: de architectuur, die rond 1000, terende op een erfenis van Gallo-romeinse en karolingische elementen, verrijkt met ottoonse en lombardische invloeden, nog sober en massaal toch al tot welbewuste vormen en constructies weet te komen, maar die dan vooral in de loop van de 12de eeuw uitgroeit tot een vormenrijkdom, bouwkunstig en sculpturaal, die uit zal stralen naar allerlei streken veraf en dichtbij. Luik heet in die dagen om zijn kapittel- en kloosterscholen het Athene van het Noorden en uit heel Europa komen er leergierigen heen. De dichter Henric van Veldeken is een der eerste stemmen in onze letterkunde, waarnaar ook de mens van de 20ste eeuw nog weet te luisteren. Maar het waren vooral de edelsmeden, de vervaardigers van de grote chasses of rijven (relikschrijnen als b.v. de Maastrichtse Noodkist), van altaren en van allerlei kerkelijke kunstwerken, die de faam van de Maaslandse cultuur uitdroegen naar Frankrijk, naar het Rijnland, naar Oostenrijk, naar Noord-Italië, en zelfs naar Polen. Daarnaast zijn de geelgieters te noemen, de vervaardigers van de zgn. Dinanderie, die waarlijk niet alleen in Dinant ontstond. De Luikse bronzen doopvont, door Reinier van Hoi rond 1115 vervaardigd, is een der hoogtepunten van de Romaanse kunst in haar geheel. Alle grote musea in Europa en daarbuiten rekenen thans de resten van de Maaslandse metaal- en edelsmeedkunst en het Maaslands email tot hun kostbaarste bezit.

Daarnaast speelde ook, zoals steeds, de economie een voorname rol. De Maassteden waren kruispunten van land- en waterwegen en de Maaslandse koop- en transitohandel richtte zich op vrijwel alle delen van het toenmalige Europa. De dichter Henric van Veldeken duidt daarop in zijn prachtige beschrijving van Maastricht, luistert U maar:

*'Des steyt die stat te maten
Aen eynre ghemeynre straten
Van Ingheland in Ongheren
Voer Colne ende voer Tongheren;*

*Ende alsoe dies ghelijck
 Van Sassen in Vrancrijk
 Ende mit scepe die des pleghen
 Te Denemercken ende te Norweghen.
 Die weghe versamenen sich all dae.
 Des is die stadt daer nae
 Gheheiten Traiectum.'*

Traiectum, Tricht, is in feite de overgang van de Romeinse heerbaan Keulen-Tongeren-Bavai-Boulogne door middel van een brug over de Maas. Van Veldeken verstaat het blijkbaar als 'kruispunt', 'snijpunt' der wegen en heeft in feite gelijk. Hij was een tijdgenoot van de bouwers der grote romaanse kerken in stad en land en van de edelsmeden die aan de Noodkist werkten. Hij schreef zijn St. Servaaslegende, waaraan deze passus is ontleend, immers in of rond het jaar 1168, ruim een eeuw voordat Jacob van Maerlant ten tonele verscheen!

Vraagt men naar het hoe en het waarom van deze hoogbloei, juist hier en in deze tijd, dan is het antwoord moeilijk te geven. Een element heeft er zeker een overheersende rol gespeeld en dat is de geestelijke en wereldlijke macht van de Luikse bisschoppen, die hun gebied ondanks taalverschillen - Frans, Diets en Duits, immers Aken hoorde er ook toe - tot een vaste eenheid wisten samen te smeden.

De tweede Gouden Eeuw is de Brabants-bourgondische. Zij omspannt een tijdperk dat men zou kunnen invatten tussen de jaren 1364 en 1477, de periode die zich uitstrekt vanaf hertog Filips van Bourgondië tot aan de dood van zijn nazaat Karel, twee vorsten die beide met het predicaat 'de Stoute', 'le Hardi', zijn onderscheiden. Het was de eerste poging tot eenmaking van al de Nederlanden in één enkel groot staatkundig verband; de Nederlanden wederom in de wijde zin der Diets- en Franstalige gewesten. Hier ziet men andermaal hoe gevaarlijk een te enge, zich tot de Dietse gewesten beperkende visie, op onze cultuur is en ook in deze is Huizinga een lichtend voorbeeld. Laten wij toch nimmer de toen en eerder - en later - zo duidelijk zich voordoende wederzijdse bevruchting der beide taalgebieden uit het oog verliezen. Zeker zou het miskennen daarvan het beeld van onze tweede Gouden Eeuw grondig vertekenen. Kortzichtigheid is hier, zoals steeds, uit den boze. En laten wij in deze samenhang tevens niet vergeten, dat het oude stamland der hertogen, met Dijon als hoofdstad, ook tot hun rijk behoorde, een streek met een eigen zeer rijke cultuurtraditie, op wier stam grote Nederlandse kunstenaars, ik noemde reeds De Baerze, Van Prindale en Claes Sluter en hun schilderende tijdgenoten, op wier stam deze grote Nederlanders hun kunst

entten, maar waar zij tevens de invloeden opdeden die op hun beurt weer de eigen Nederlandse kunst - en dus de Nederlandse beschaving - verrijkten.

Deze beschaving, die uiteindelijk haar hoogbloei beleven zal in Brabant, met Brussel als glansrijk hoofd middelpunt, is bont en vol praal. Zij is inderdaad het kleurrijke najaar van de middeleeuwse cultuur, een nieuwe korststondige opbloei van de gouden herfst voor het kille wintertij van de beeldenstorm. Maar het is niet Brabant en Brussel alleen. Ook in de overige gewesten verrijzen grote kerken, die nog eenmaal in dit late seizoen de zomer van de gotiek lijken te doen herleven. De bouwmeesters uit het geslacht Keldermans werken niet alleen in Brabant en Vlaanderen, maar ook in Middelburg en Utrecht. Hoge torens verluchten de lage landen waar zij getuigen van de welvaart en ondernemingslust der burgerijen. Antwerpen weet er een in zijn geheel te voltooien en zijn voorbeeld dringt kleinere en grotere steden tot navolging. Maar niet steeds zal de tijd voldoende zijn om het plan geheel te verwerkelijken. De Mechelse St. Rombouts is daarvan een voorbeeld, maar vooral kleine steden als Vere en Zierikzee die niet achtergebleven waren, volvoerden hun te grootse opzet niet. Het ontbrak niet aan ondernemingslust maar de voortschrijdende tijd en de verandering der geesten waren het die het einde brachten vóór het werk voltooid was. Kwam dit wellicht ook, doordat het menselijke element van burgertrots voor een deel, misschien een aanmerkelijk deel in de plaats getreden was van de theokratische gedrevenheid die het leven - en de cultuur - der voorafgaande tijden, de 13de en een deel der 14de eeuw, doortrokken had? De mens drong naar voren en stelde zichzelf hoe langer hoe meer centraal in zijn denken en handelen. Dit bracht ook met zich mee, dat de mens als individu veel sterker het cultuurbeeld van zijn tijd ging bepalen dan in de voorafgaande periode. Cultuurdragers die ons met name bekend zijn, worden in dit tijdperk opvallend veel talrijker dan voorheen. Dit zich laten gelden van het individu, deze drang naar persoonlijk naar voren treden, draagt bij tot het kleurige aspect dat het herfsttij ons biedt. Die kleurigheid uit zich ook in het materiële: in de kledij, in de aankleding van huis en hof, in de schilderkunst en in de bont beschilderde en vergulde houtsculptuur.

In de letterkunde zien wij een soortgelijke bewogen bontheid: de abele spelen, de kluchten, de moraliteiten, de mysterie- en mirakelspelen, zij alle staan ons daarvoor borg, terwijl het wereldlijke lied een hoge vlucht neemt. Het zich laten gelden van de burgerij komt, vooral in het zuiden, tot uiting in de rederijerskamers, die allerwegen ontstaan. De kamer der Violieren te Antwerpen werd al rond 1400 opgericht; het Bloemken Jesse te Middelburg dateert van 1430. Tot in de namen dezer gezelschappen werkt de kleurigheid van het tijdperk door.

Maar dan zijn de Middeleeuwen ten einde en komt de grote cesuur die de tweede helft van het christelijk-feodale tijdperk inleidt. De oude eenheid in denken, streven en geloven vervalt tot tweedracht en verdeeldheid. De verhoudingen in de samenleving ondergaan ingrijpende veranderingen. Het oude wordt niet meer geacht en soms met bruto geweld ter zijde geschoven en vernield. Er is zoveel in die fase van overgang, dat aan onze dagen denken doet; ik kan daar nu niet op ingaan. Maar er is één ding dat ook ons optimistisch stemmen kan: deze tijd van verwarring, strijd, tweedracht, geweld, scheiding der geesten, onverdraagzaamheid en harde wreedheid, was de koude winter en het nog ijzige voorjaar die overleidden naar de milde lente en de volle zomer van de Gouden Eeuw in Noord en Zuid.

In het zuiden was het nu niet langer Brussel dat de toon aangaf, maar veeleer Antwerpen, in het noorden lag het zwaartepunt vooral bij de Amstelstad, die, naar Vondel getuigde, als Keyserin de kroon droeg van Europe. Ik hoef over deze - derde - Gouden Eeuw niet uit te weiden, immers zij is voldoende bekend. Noord en Zuid, niet langer één, waren evenmin elkanders gelijken in economische bloei, de cultuur evenwel stond over en weer op middaghoogte. Maar de beide takken der Nederlandse beschaving groeiden in van elkaar duidelijk onderscheiden richtingen. Vergelijkt U een schilderij van Rembrandt met een werk van Rubens; plaatst U eens portretten van Frans Hals en Anthony van Dijck of genrestukken van Jan Steen en van Teniers naast elkaar. Of vergelijkt U het Amsterdamse stadhuis op de Dam met welk profaan of religieus product van de Zuid-Nederlandse barok dan ook, en U ziet het verschil. Terwijl Holland ternauwernood barok kent krijgt deze stijl, bescheiden en wat verborgen, maar toch hevig, haar kansen in de afgelegen gewesten Friesland en Groningen.

Ik zei U reeds, dat deze Gouden Eeuw een korte duur beschoren was: rond 1600 aangevangen eindigt zij, voor wat het Noorden betreft, omstreeks het rampjaar 1672. In het Zuiden zal het weinig anders zijn, omdat men daar, nog veel meer dan in Holland, bloot stond aan de invloed van de expansieve Franse beschaving. Wordt het zuiden hierdoor geleidelijk aan als overspoeld, het noorden stort er zich wetens en willens in. Men kleedt zich naar Franse trant, of wat men daarvoor aanziet, men richt zijn huizen in naar Franse smaak en stijl, men doorspekt de taal met Franse of kwasi-franse termen. Men hoeft maar een ambtelijk stuk uit die dagen te lezen om daarvan overtuigd te raken.

Toch was er ook - hoe kan het al anders - tijdens de regering van Koning-Stadhouder Willem III veel Engelse invloed komen overwaaien, hetgeen onder meer in de meubelstijlen merkbaar is. Niettemin is het op-

vallend, dat toen dezelfde Willem III zich in de jaren 1685 en volgende een groots buitenverblijf liet bouwen, het bekende paleis het Loo bij Apeldoorn, het ontwerp uit Frankrijk kwam en het Slot van Versailles tot voorbeeld had.

In feite begint in het laatste kwart der 17de eeuw al de 18de, die weliswaar geen tijdperk van bloei betekende, ook niet voor de cultuur, maar die toch geenszins de vervalperiode was, waarvoor men haar wel heeft uitgekreten. Het is andermaal een herfsttij, een stil, wat weemoedig najaar met de melancholische herinnering aan de voorbijge zomer. Niet zo uitbundig als het herfsttij der middeleeuwen, maar geleidelijk verkillend tot een nieuwe winter, een winter, die door algehele omwenteling der sociale orde, door oorlog en vernedering, door verarming, door verlamming der energie en verschraving van wat er nog aan voortvegeterend cultureel besef leefde, langs veel klippen en draaikolken, zou overleiden naar de kust van een volkomen nieuw tijdperk in de menselijke beschaving, het tijdperk der physica en der techniek, in welks aanvang wij ons nog steeds bevinden. Onze eigen tijd is, ook onder cultuurhistorische belichting, zo uitermate boeiend.

Maar, Mijne Dames en Heren, wat zal ik verder uitweiden over de eindeloos vele aspecten van onze Nederlandse cultuur? Hier ligt een enorm gebied, dat nog maar ten dele ontgonnen is, ondanks Thijm, Busken Huet, Huizinga en zovele anderen in Zuid en in Noord. Men kan zonder te overdrijven de cultuurgeschiedenis de Assepoester onder onze historische wetenschappen noemen, of zo U een modernere term wenst: een onderontwikkeld en achtergebleven gebied. Wanneer op onze hogescholen niet toevallig een docent van de Nederlandse geschiedenis, de kunsthistorie, de letterkunde of het vaderlandse recht haar randgebieden betreedt, blijft zij niets anders dan een boeiend landschap op de verre achtergrond. De Nederlandse Volkskunde, die hier en daar wel gedoceed wordt, vertegenwoordigt maar een bescheiden, zij het uiteraard waardevol facet. In het middelbaar onderwijs is het meestal niet veel anders.

Bestaan er handboeken die in dit middelbare onderwijs dienst kunnen doen, en die de geïnteresseerde in genere kunnen voorlichten? In de reeks van de door Elsevier uitgegeven culturele atlassen verscheen er een betreffende België van de hand van Prof. Dr. Theo Luykx en een U bekend Nederlands auteur verzorgde de *Atlas van de Nederlandse Beschaving*, die ook in het Duits en in het Engels verscheen. Daarnaast werd door dezelfde uitgever en door dezelfde auteur een *Kleine Atlas van de Nederlandse Beschaving* op de markt gebracht. Wellicht is de titel ietwat misleidend, omdat hij aanleiding geeft tot het vermoeden, dat dit boek niets anders zijn zou dan een verkleinde en wellicht verkorte uitgave van de

'grote' Atlas. Niets is minder waar dan dat, immers de kleine atlas bevat een uitgebreider tekst dan de grote, en ik zei U al, dat hij meer 'grootnederlands' is ingesteld dan de laatstgenoemde. Inderdaad hebben uitgever en auteur mede gedacht op deze wijze aan het middelbaar onderwijs een handboek te verschaffen en aan de geïnteresseerde een niet te kostbare, algemeen informerende gids. Het is dan ook een verheugend feit, dat er scholen zijn, die deze kleine atlas in hun boekenlijst opnemen en hem bij het onderwijs benutten.

Iets soortgelijks geschiedde voor wat België betreft, door de uitgave, in hetzelfde formaat en dezelfde uitvoering, van de *Kleine Cultuuratlas van België*, samengesteld door twee gezusters, de dames Dr. Paule Daemsvan Ussel en Drs. Ghislaine Derveaux-van Ussel. Zoals de titel U al zegt beperkt dit boek zich uitsluitend, of nagenoeg uitsluitend, tot de cultuur van België.

Wat er ook van zij, het is een hoopvol teken, dat de belangstelling voor dit boeiende hoofdstuk uit ons Nederlandse verleden speciaal in het middelbare onderwijs merkbaar groeiende is. Het kan wel niet anders of dit zal op de duur vrucht dragen, om uiteindelijk meer dan tot op heden vaste voet te krijgen ook in het universitaire milieu.

Ik heb deze wetenschap met Assepoester vergeleken, maar wellicht is zij veeleer Doornroosje, die sluimerende wacht op de komst van haar prins en op de magische kus, die voor haar de dageraad zal zijn van een nieuwe dag en een verjongd leven.

Moge het zo zijn en wel spoedig!

DE VOORZITTER: Professor Timmers, voor velen van ons behoort het tot een elk jaar terugkerende taak om naast Nederlandse taal en letterkunde ook Nederlandse cultuur- of Nederlandse beschavingsgeschiedenis te onderwijzen. Dat is, althans voor wat mij betreft, een vrij pijnlijke zaak, want ik heb, zoals U dat zelf al hebt onderstreept, dit vak nooit op de universiteit gestudeerd en moet dus aan het improviseren gaan. Dat is ontegenzeggelijk een tekort aan onze universiteiten en het doet me genoegen dat U daar in Uw voordracht op hebt gewezen. Althans voor wat België betreft, hebben wij wel colleges gehad over de Latijnse benamingen van het scheen- en het kuitbeen maar helemaal geen over Nederlandse cultuurgeschiedenis. Het spreekt vanzelf dat dit tekort niet in één rede en op één enkel colloquium kan worden weggewerkt. Maar ik geloof toch dat wij moeten blijven aandringen, in een resolutie of op een andere manier bij een volgende gelegenheid op dit tekort moeten wijzen en ervoor moeten pleiten dat men de Nederlandse cultuurgeschiedenis zoveel mogelijk bij het onderwijs van de nederlandistiek aan onze universiteiten gaat betrekken. Wij hebben dan ook op dit

Colloquium heel bijzonder de aandacht willen vestigen op dit onderwerp, dat een integrerend deel van onze opdracht uitmaakt. We hebben op dit thema nog meer het licht willen laten vallen door het op onze slotzitting te laten behandelen. En wij kunnen onszelf alleen maar gelukkig prijzen dat wij U bereid hebben gevonden ons hierover zo boeiend te onderhouden. Uit ons aller naam onze beste dank.

Slotwoord van de voorzitter

Dames en Heren, de tijd is gekomen om aan dit Colloquium een einde te maken. En ik zou al improviserend daar naar toe willen gaan. Eerst echter nog een paar kleine dingen die ik U nog wil meedelen. Om te beginnen hebben wij een bericht van verhindering ontvangen van de Heer Emile Langui, Directeur-Generaal voor Kunst en Letteren van het Belgische Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur. Ten tweede wil ik U erop wijzen dat de persconferentie straks om 7 uur gehouden wordt in Nieuwspoord. Het is niet nodig - hoewel U natuurlijk allemaal welkom bent - dat iedereen daar om 7 uur verschijnt. Wel hebben wij afgesproken dat de leden van de Congrescommissie daar aanwezig zullen zijn. Plus een tiental Collega's die voor wat de Pers betreft - legt U dit niet verkeerd uit alstublieft - min of meer exotisch zijn, dat wil zeggen, die uit landen komen waar de Pers nieuws in ziet, maar nogmaals: iedereen is daar natuurlijk welkom. Vervolgens morgen om half 10 vertrekken de bussen naar Hilversum vanaf de Prinsessewal. De vertoning van de Multatulifilm zal plaats vinden in het Raadhuis van Hilversum. Zij zal worden voorafgegaan door een korte ontvangst door B. en W. van Hilversum en de film zal tot ons grote genoegen worden ingeleid door Prof. Gomperts zelf. Ik geloof niet dat hier nog verdere zakelijke mededelingen aan hoeven te worden toegevoegd.

En dan zou ik nu willen overgaan tot het besluiten van deze zitting en van het hele Colloquium. Het is voor mij natuurlijk erg moeilijk om de resultaten van dit Colloquium in een paar minuten te formuleren. In mijn positie is het ook moeilijk. Want als ik in deze dagen zo links en rechts aan een collega heb gevraagd: 'Wat zijn Uw indrukken, hoe gaat het, loopt alles?' dan krijg je daar natuurlijk altijd zonder uitzondering een positief antwoord op. Ik ben zoals vanzelf spreekt erg blij met dat positieve antwoord, maar dat maakt het zo moeilijk voor mij om dit samen te vatten. Ik zou het zo willen stellen: ik geloof dat de algemene

opvatting, ook bij degenen die niet tot onze eigen kring behoren, maar ook bij de anderen, de genodigden, is dat wij na twee proefvluchten - in 1961 en in 1964, die toch ook niet als mislukt mogen worden beschouwd - nu toch voorgoed van de grond zijn gekomen. Dat wij blijkbaar de goede formule hebben gevonden voor deze colloquia, een formule, waarin wij dank zij Uw medewerking en Uw suggesties, die wij schriftelijk of mondeling in de maanden die aan dit Colloquium zijn voorafgegaan, hebben ontvangen, gelukkig zijn geweest met het thema: de stand van ons vak. Ik geloof dat het niet anders kon, dat dit het thema moest worden op dit Colloquium. En ik geloof dat wij ons nog gelukkiger mogen prijzen met de keuze van de sprekers, die wij bereid hebben gevonden om ons over dit thema te onderhouden. Ook de doelstellingen van het Colloquium zijn duidelijker afgelijnd. Met in de eerste plaats als doel: de aanwezigheid van ons vak aan buitenlandse universiteiten, de plaats die toekomt aan de nederlandistiek als vak van wetenschap in het buitenland. Dat moet het eerste doel zijn waarvoor wij werken. Dat wij intussen ook hebben gesproken over onze status: ja, dat moest natuurlijk worden gezegd, maar het mocht niet uitgroeien tot het hoofdthema van dit Colloquium en het is ook niet op die manier uitgegroeid. Het heeft een bescheiden plaats ingenomen in onze besprekingen en toch is daarover alles gezegd wat moest worden gezegd. Ik geloof dat wij kunnen constateren dat intussen in het verloop van zes jaar ook een machine, een bescheiden machine, in beweging is gekomen die blijft werken, die de nederlandistiek in het buitenland van allerlei documentatie voorziet: Docentenlijst, Neerlandica extra Muros, de Verslagen van onze Colloquia, de Reizende Tentoonstellingen I en II - en ik zou daar in het bijzonder Uw aandacht op willen vestigen - ik geloof dat wij alles moeten doen om via zulk een documentatie het buitenland te bereiken. Het is bekend dat wij met onze schilderkunst iedereen in de wereld hebben bereikt omdat de taal ervan internationaal verstaanbaar is. Met onze literatuur en met onze taal zijn we aan onze landsgrenzen blijven staan. Maar via het beeld dat dan toch het medium van deze eeuw is, via het beeld van onze literatuur kunnen wij ook het buitenland bereiken en kunnen wij een eerste kennismaking met onze letteren mogelijk maken. In ditzelfde verband wil ik ook noemen de films over de Nederlandse letterkunde, de films die U hier hebt gezien, andere films - iemand heeft op zijn vragenlijst ingevuld de film 'De man die zijn haar kort liet knippen' - daarvoor kan ook worden gezorgd. Morgen zien wij niet alleen de Multatulifilm, bovendien zal de mogelijkheid worden onderzocht ook deze film voor het buitenland beschikbaar gesteld te krijgen. Dat zal moeilijkheden geven, maar Prof. Gomperts heeft niet de mogelijkheid uitgesloten. Verder verwacht ik toch

wel wat van de publikatie van het boek *De Nederlandistiek in het Buitenland*. Het heeft, geloof ik een heel eigen taak te vervullen. Het wil niet meer zijn dan een inventaris, maar ik geloof dat die inventaris er eens moest komen. Ik geloof dat wij nu ook onze positie tegenover de binnenlandse nederlandistiek duidelijker zien. Die is volkomen duidelijk geworden door de vertegenwoordigers van de binnenlandse nederlandistiek hier op dit Colloquium, eminente vertegenwoordigers, die het met mij eens zullen zijn wanneer ik zeg dat er eigenlijk niet zou mogen worden gesproken over een binnenlandse en een buitenlandse nederlandistiek, dat er maar één nederlandistiek is, zoals er maar één germanistiek, één romanistiek is, en dat binnen- en buitenland hieraan in volkomen harmonie moeten samenwerken. Er is hier tijdens een van de vergaderingen ook de uitdrukking gebruikt: eigenlijk is de nederlandistiek in het buitenland een aflopende zaak. Daarmee kunnen wij ons in een ruim perspectief gezien natuurlijk verenigen, maar voor de zaak afloopt, voor het buitenland de taak overneemt, moet de zaak eerst nog oplopen en daar is minstens nog één generatie mee gemoeid. Wij moeten dus al onze krachten in binnen- en buitenland samenbundelen om dit doel te bereiken. Ik zei zoëven: na twee proefvluchten zijn we wel van de grond gekomen en kunnen we gaan vliegen, kunnen we misschien ook wel eens verder weg vliegen dan Brussel en Den Haag en in die richting is daarstraks - en we zijn daar dankbaar voor - ook een voorstel van sommige buitenlandse collega's uitgegaan. Intussen kunnen wij natuurlijk het buitenland, voor wij er zelf naar toegaan voor een vergadering, bereiken via - en daar ben ik persoonlijk erg dankbaar voor dat U die resolutie heeft willen aannemen - het nog in detail uit te werken project voor een International Association for Netherlandic Studies. Via het *Yearbook* dat in het kader van deze Vereniging zal kunnen worden gerealiseerd kunnen wij proberen de buitenlandse universitaire wereld te bereiken. Tot slot zou ik U willen bedanken voor de prettige atmosfeer waarin wij deze dagen hebben vergaderd, een atmosfeer waarvan ik mag zeggen dat zij door geen enkel onaangenaam geluid is vertroebeld. Maar dit dankwoord is te kort. Ik moet heel speciaal natuurlijk in de eerste plaats diegenen danken die dit Colloquium financieel mogelijk hebben gemaakt. Ik heb dat bij de Opening gezegd, maar ik moet dit nogmaals zeggen. En U weet dat ik hiermee bedoel de beide Ministeries, voorgesteld door de Gemengde Commissie ter Uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag. Maar mijn bijzondere dank gaat toch eigenlijk wel in de eerste plaats uit naar de buitenlandse docenten, mijn collega's zelf, voor de manier waarop zij aan dit Colloquium hebben meegewerkt. Ook voor de moeite die zij hebben gedaan hier te verschijnen. Sommigen hebben zelfs vroegtijdig

een groot internationaal Congres verlaten om hier aanwezig te kunnen zijn. En dat mag toch wel even worden onderstreept. En juist van die Collega's is dan die voor ons allemaal zeer vleeiende opmerking gekomen, dat de activiteiten van ons Colloquium, zoals zij of in elk geval sommigen onder hen dat voor de eerste keer hebben meegemaakt, en het peil dat hier, en dan vooral in onze wetenschappelijke vergaderingen, werd bereikt, zeker niet hoeft onder te doen voor wat men net enkele dagen geleden op een met naam en faam bekend staand groot internationaal congres heeft meegemaakt. Ik geloof dat ik U dat compliment wel mag meedelen, want het is tot U allemaal gericht. Ik dank heel in het bijzonder de sprekers die hier zijn opgetreden en ik kan niet genoeg het peil van hun voordrachten prijzen. Ik dank hen die aan de discussies hebben deelgenomen. Ook mijn dank aan de Congrescommissie voor de spoed waarmee zij in een onmogelijk korte tijd deze hele lijst resoluties heeft afgewerkt. Collega's vooral die uit buiteneuropese landen komen, moeten wel apart worden vermeld voor de moeite die zij hebben gedaan, hier tegenwoordig te zijn. De Culturele Attachés van Nederland en België in de naburige landen moeten wel heel speciaal worden vermeld. De leden van de Staf van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, heel in het bijzonder die van Internationale Culturele Betrekkingen, van andere Directies van dit Ministerie of van een ander Ministerie dat belangstelling toont voor onze activiteiten. Ik wil ook onze gasten vermelden die bepaalde Instituten, Verenigingen, Tijdschriften vertegenwoordigen, die bijzonder belangstellen in het uitdragen van de Nederlandse Cultuur naar buiten. En dan zou ik toch nog een zeer speciaal woord van dank willen uitspreken aan de echtgenoten van onze Collega's die hier samen met hen zijn verschenen. Ik geloof dat nog meer in het buitenland dan in het binnenland de positie van de echtgenote van een docent in de Nederlandse taal- en letterkunde zeer belangrijk is. Hoeveel wij ook kunnen bereiken met onze Instituutsbibliotheken en met de goede voorziening daarvan, ik geloof dat de doos met koekjes, de sigaren, de fles cognac of het diner dat soms eens aan een collega kan worden aangeboden niet minder belangrijk is om ons vak naar buiten uit te dragen. Maar mijn lijst is nog incompleet, Dames en Heren. Ik moet hier met name noemen Mevrouw Moolenburgh, voor al wat zij in de afgelopen dagen aan werk heeft verzet. Dat is inderdaad wel een applausje waard. En de leden van het Congresbureau die ons zoveel zorgen uit handen hebben genomen, zorgen waar wij in 1964 zelf mee belast waren. Ook daarvoor ben ik hun zeer dankbaar; en dan degenen die hier niet te zien zijn en bijna niet te zien zijn geweest: de leden van de Schrijfkamer van NUFFIC, die tot het laatste moment, nu, enkele minuten geleden, hebben gewerkt om U nog een laatste docu-

mentatie te bezorgen in de vorm van gestencilde lijsten met de resoluties. Ook aan de leden van dit bureau onze dank, die U dan tevens laten bedanken voor de geste die U daarstraks zo vriendelijk voor hen hebt over gehad. Dan U allemaal samen uit naam van de leden van de Werkcommissie mijn zeer hartelijke dank voor Uw medewerking. Ik geloof dat ik mag zeggen: Tot over drie jaar op het volgend Colloquium, waarvoor U ons trouwens al een opdracht heeft gegeven. En hiermee sluit ik dan het Derde Colloquium van Hoogleraren en Lectoren in de Nederlandistiek aan buitenlandse Universiteiten. Ik dank U.

Ontspanning na inspanning door Dr. J.M. Jalink

Een gelijksoortige en gelijknamige mij opgedragen bijdrage aan het slot van het Verslag van het Tweede (Brusselse) Colloquium begon ik met de zin: 'Daar de boog niet steeds gespannen kan zijn, was er zowel tijdens het Colloquium als erna voor de nodige verpozing gezorgd, die de deelnemers tevens de gelegenheid bood elkaar op ongedwongen wijze te leren kennen of vroegere kennismakingen te vernieuwen'. Hoewel ik hoop in de sindsdien vervlogen drie jaren in levenswijsheid te zijn toegenomen, vind ik deze openingszin nog steeds zo doeltreffend, dat ik niet anders kan dan hem hier herhalen. Gelukkig ziet het vervolg van dit stukje er wel wat anders uit.

Als zich afspelend in het grensgebied van inspanning en ontspanning mogen wij misschien nog beschouwen de opening van de drie tentoonstellingen in de Ping-pong-zaal van 'Het Oude Hof' op de eerste dag, dinsdag 5.9.1967, 15.30-16.30 uur. Daar was allereerst Serie II van de Reizende Tentoonstelling, die in 65 gecartonneerde foto's van groter (60 × 45 cm) en kleiner (30 × 45 cm) formaat de wanden van de vrij ruime zaal geheel in beslag nemend, de Middelnederlandse cultuur in afbeeldingen van handschriften, miniaturen, gebouwen, schilderijen enz. in beeld bracht. Daar de Werkcommissie zich niet met reproducties van de door haar uitgekozen objecten uit de tweede hand had willen tevredenstellen, doch deze uit de vele archieven en musea in Europa en Amerika, waar de originelen zich bevonden, had laten overkomen, zal men begrijpen, dat de voorbereiding van deze expositie niet bepaald een sine cura geweest was. Gelukkig bleek er tijdens het Colloquium en ook daarna, getuige de vele inschrijvingen van docenten die haar uitgeleend wensten te krijgen, veel belangstelling voor deze tentoonstelling te bestaan. De opening werd verricht door de mediaevist Prof. Dr. R.K.J.E. Antonissen (Grahamstad, Zuid-Afrika), aan wie wij, evenals aan Drs. G. Borgers, conservator van het Nederlands Letterkundig Museum en Docu-

mentatiecentrum te 's-Gravenhage, die ons bij de voorbereiding behulpzaam geweest is, veel dank verschuldigd zijn. Voorts waren hier nog twee verzamelingen, en wel op lange tafels uitgespreid en gerangschikt, te bewonderen: ten eerste de publikaties van buitenlandse nederlandisten, die deze in de loop der jaren aan de Werkcommissie hebben geschonken, de zogenaamde Centrale Verzameling. En voorts een door de Boekhandel en Uitgevers Maatschappij Martinus Nijhoff N.V. verzorgde collectie vakliteratuur, die begrijpelijkerwijs zeer de aandacht van de buitenlandse nederlandisten trok, daar men hier bijeen vond, wat anders in urenlang bestuderen van fondscatalogi en prospectussen moeizaam moet worden samengezocht en besteld.

Op dezelfde eerste Colloquiumdag vond 's avonds om 20 uur een zeer geanimeerde ontvangst door Z.E. de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Dr. G.H. Veringa plaats. En wel in het mooie, feestelijk verlichte Barokpaleisje, gebouwd door graaf Maurits van Nassau, stadhouder van Brazilië, thans het Koninklijk Kabinet van schilderijen 'Het Mauritshuis', welke ontvangst door een rijkelijk voorzien koud buffet werd gevolgd en opgeluisterd, dat de genodigden, waaronder men ook verscheidene niet-deelnemers aan het Colloquium aantrof, nog lang bijeen hield.

Voor woensdagmiddag en -avond 6.9.1967 stond er een autobustocht naar het Rijksmuseum Kröller-Müller op de Hoge Veluwe met o.m. zijn rijke Van Gogh-verzameling op het programma, na een bezoek waaraan in de Commanderie 'De Kloosterhoeve' te Harmelen, een in 1288 door Herman van Woerden gebouwde boerderij, thans als restaurant ingericht, werd gedineerd. Via de Vereniging van Letterkundigen waren op dit diner en daarop volgende 'neut' een aantal Nederlandse schrijvers uitgenodigd. Hoe geslaagd tijdens het Tweede Colloquium een dergelijk samentreffen van buitenlandse nederlandisten met Vlaamse schrijvers (toen in het Rode Klooster in het Soniënwood) ook geweest was, hun Nederlandse collega's lieten het tot aller teleurstelling afweten, behalve hun voorzitter en Mevrouw Stuiveling die ons daardoor slechts te meer welkom waren. De schrijvers hadden zich vergist, want het werd een bijzonder genoegelijke avond, die opgeluisterd door harpspel en zang door Lea de Boer van volksliedjes uit allerlei landen, de gasten tot middernacht bleef boeien.

Op de derde Colloquiumdag werd na de ochtendvergadering Emile Degelins verfilming van Karel van de Woestijnes meesternovelle: 'De boer die sterft' vertoond, terwijl na de middagvergadering een gemeenschappelijk bezoek gebracht werd aan het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum (Museum van het Boek). 's Avonds vond een ontvangst van het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage in het Gemeentemuseum plaats,

waarna i.p.v. de Louis Couperus-avond aangeboden door Albert Vogel, die geheel buiten zijn schuld verhinderd was, Nel Oosthout in de aula van genoemd museum optrad met een stuk van de jonge dramaturg Otto Dijk 'De Bekentenis'.

Na de morgenvergadering van vrijdag 8 september werd er wederom een film vertoond en wel die van Roland Verhavert naar Guido Gezelles 'Kerkhofblommen', die de leden van de Congrescommissie voor de resoluties vanwege het samenvallen van hun vergadering met deze voorstelling helaas niet konden bijwonen.

's Avonds aan het einde van deze vierde dag had dan het slotdiner plaats in de feestelijke restaurantzaal van de Tweede Kamer der Staten Generaal, dat behalve door de docenten-deelnemers aan het Colloquium, ook door vertegenwoordigers van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen die aan de vergaderingen hadden deelgenomen, werd bijgewoond en waar verscheidene geestige toespraken werden gehouden en heilwensen werden uitgebracht.

Dit diner vormde dan het officiële slot van het Colloquium. Maar de organisatoren en subsidieverleners hadden voor nog een volkomen aan de verpozing gewijde dag gezorgd in de vorm van een excursie op zaterdag 9 september. Deze full-time 'uitstap' bood gelegenheid in het fraaie Hilversumse raadhuis de door de Nederlandse Televisie Stichting vervaardigde Multatulifilm van Prof. Gomperts te bewonderen, die volle twee uren duurde en geestdriftige bijval vond.

Na te Muiden te zijn ingescheept werd vervolgens, bij stralend weer en gesterkt door de uitgereikte lunchpakketten, een boottocht over het IJsselmeer ondernomen, die te Monnikendam eindigde, waar vandaan de tocht per bus naar Zaandam werd voortgezet. Daar wachtten de deelnemers in de Taveerne 'De Walvis' 'schemerkelkjes' en het (officieus) slotdiner. En wij menen dat ieder bij het nu spoedig volgend afscheid in Den Haag dankbaar en voldaan was voor de rijke en verkwikkende dagen die achter ons lagen.

Resoluties van het derde colloquium van hoogleraren en lectoren in de Nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten, gehouden te 's-Gravenhage van 5 tot 9 september 1967

1. Er blijft dringende behoefte bestaan aan didactisch materiaal. De nederlandisten in het buitenland zien het als hun taak zich bezig te houden met de samenstelling van dit materiaal. Het Colloquium geeft de Belgische en Nederlandse Regeringen in overweging voor dit doel opdrachten te verstrekken en voor de uitgave hiervan subsidie te verlenen.
2. Met verwijzing naar de 3e resolutie van het Tweede Colloquium te Brussel, in 1964, spreekt het Colloquium als zijn mening uit, dat een oplossing van het vraagstuk van het bibliografisch apparaat zou kunnen worden gevonden door het bibliografisch materiaal, aanwezig in het Institut für Niederländische Philologie der Universiteit te Keulen op eenvoudige en goedkope wijze te vermenigvuldigen en ter beschikking te stellen van vakgenoten. Het Colloquium dringt er bij de Belgische en Nederlandse Regeringen op aan, de uitvoering van dit plan mogelijk te maken door personeel en financiën ter beschikking te stellen.
3. Het Colloquium constateert dat de Nederlandse literatuur nog steeds zeer weinig bekendheid geniet in het buitenland. Ten einde hierin verbetering te brengen is het gewenst:
 - a) het vertalen van Nederlands werk te bevorderen,
 - b) de reeds bestaande vertalingen zoveel mogelijk te publiceren (met name op het gebied van de Nederlandse dramatiek),
 - c) het lezend publiek in het buitenland met de Nederlandse literaire produktie in kennis te brengen. Het Colloquium is dankbaar voor het werk dat de Stichting ter bevordering van het vertalen van Nederlands letterkundig werk op dit gebied verricht en dringt er bij de Belgische en Nederlandse Regeringen op aan deze en soortgelijke activiteiten zoveel mogelijk te ondersteunen. De buitenlandse nederlandisten zijn bereid hieraan alle medewerking te verlenen.

4. Samenwerking tussen de commissies die voorstellen doen tot hervorming van de spelling van het Nederlands en het Afrikaans is zeer gewenst. Wederzijdse vertegenwoordiging in adviserende hoedanigheid wordt aanbevolen.
5. Het is te verwachten dat door de uitbreiding van het onderwijs in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten de behoefte aan beurzen voor een korter of langer studieverblijf in België of Nederland zal groeien, met name beurzen voor het bijwonen van zomercursussen. Het Colloquium acht het gewenst dat het aantal voor dit doel beschikbaar te stellen studiebeurzen gelijke tred houdt met die groeiende behoefte.
6. Aangezien de toekomst van de nederlandistiek in het buitenland in belangrijke mate afhankelijk is van de vorming van toekomstige buitenlandse docenten in de nederlandistiek, dringt het Colloquium er op aan promotiebeurzen beschikbaar te stellen voor begaafde buitenlandse nederlandisten, daar de duur van de huidige op basis van bilaterale verdragen verstrekte beurzen te kort is, terwijl de studieperiode uitsluitend in Nederland of België doorgebracht moet worden.
7. Het Colloquium dringt er bij de Belgische en Nederlandse Regeringen op aan om aan de regeringen van ontwikkelingslanden waar daaraan behoefte bestaat mensen en middelen ter beschikking te stellen voor de beoefening van de nederlandistiek waarbij prioriteit ware te geven aan die ontwikkelingslanden voor wier volken de kennis van de Nederlandse taal en beschaving van dienst kan zijn voor de kennis van de eigen, nationale cultuur en geschiedenis of voor de kennis van de cultuur en geschiedenis van naburige ontwikkelingslanden.
8. Het Colloquium verwijst voor wat betreft de status van docenten in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten naar de resoluties zoals die reeds geformuleerd zijn tijdens de colloquia van 1961 en 1964 en voor wat het Duitse taalgebied betreft al in 1954 en laatstelijk in 1966. Met genoegen heeft het Colloquium kennis genomen van de tot nu toe van regeringswege ontplooiden activiteiten t.a.v. de sociale status van deze docenten. Het Colloquium ziet met verlangen uit naar de resultaten van deze activiteiten en dringt met kracht aan op spoed in de behandeling van deze kwestie. Het Colloquium is van mening dat de zorg voor de sociale situatie van de docenten in de nederlandistiek in het buitenland een onverbreekelijk deel moet uitmaken van de zorg voor de nederlandistiek in het buitenland als geheel.

Het Colloquium is voorts van mening dat de docenten in de nederlandistiek in het buitenland als groep alleen te vergelijken zijn met buitenlandse collega's die hun taal en cultuur als docent in andere landen vertegenwoordigen, verwijst in dit verband naar de regelingen die reeds in andere landen bestaan en dringt er op aan dit vraagstuk in Europees verband te bezien. Het Colloquium draagt de Werkcommissie op de nodige documentatie hierover te verzamelen en de nodige stappen te doen.

9. Het Colloquium neemt met belangstelling en dankbaarheid kennis van de suggestie van de Zuidafrikaanse collega's om een volgend Colloquium eventueel in Zuid-Afrika te organiseren. Het draagt de Werkcommissie op de mogelijkheden hiertoe te onderzoeken.
10. Het Colloquium draagt de Werkcommissie op een plan te ontwikkelen voor de oprichting van een International Association for Netherlandic Studies, welke organisatie de taak van de Werkcommissie zou kunnen opvangen en zich o.a. zou kunnen bezighouden met de uitgave van een Yearbook for Netherlandic Studies.
11. Het Colloquium spreekt zijn bijzondere dank uit aan de Belgische en Nederlandse Regeringen voor de steun die het Derde Colloquium heeft mogelijk gemaakt.
12. Het Colloquium spreekt zijn dank uit voor de door de Werkcommissie verrichte arbeid en draagt de commissie op haar werkzaamheden, waaronder de voorbereiding van een volgend colloquium, voort te zetten, rekening houdend met hetgeen op de huidige bijeenkomst is besproken en machtigt de commissie zelf daarvoor de nodige organisatorische maatregelen te treffen.

Lijst van deelnemers

I Buitenlandse docenten in de nederlandistiek

naam	functie
Lic. J.F. Adriaens	Lektor Universiteit Frankf. a.d. Main
Mevr. Dr. J. Althaus-Günther*	Wetensch. hulpkracht Universiteit Marburg; Lektor Tolkeninstituut Germersheim
J.W.G. Anschütz	Lektor Universiteit Keulen
Dr. R.K.J.E. Antonissen*	Hoogleraar Rhodes Universiteit Grahamstad
Dr. G.-H. Arendt	Plm. wetenschappl. Assistent Universiteit Keulen
Mevr. J.J.A. Baartman-Runckel	Profesora examinadora Universiteit Buenos Aires
Lic. F. Beersmans*	Lektor Universiteiten Marburg/Giessen
G.C. Bird, B.A.	Lecturer Universiteit Sheffield
H.L. Bongers	Lektor Tolkeninstituut Universiteit Heidelberg
Dr. theol. A.J. Borst	Leeropdracht Universiteit Turku
Dr. R. Breugelmans	Associate Professor Universiteit van Calgary
Mej. Drs. G. van der Burgt	Lektor Universiteit Bonn
Rev. R. de Caluwé	Lector Universiteit Helsinki
Dr. V.E.J.M. Claes	Oud-lector Universiteiten Aarhus, Lund en Gotenburg
L.H.P. Daal	Lector Universiteit Madrid
Mr. H.C. van Deinse S.J.	Lector Universiteit Semarang
Dr. L. Delfos*	Oud-Lektor Universiteit Göttingen
Mej. A. Delfosse	Lector Universiteiten Uppsala en Stockholm
H. Dörner	Lektor Universiteit Heidelberg

* De aangekruiste docenten waren vergezeld van hun echtgenote (genoot)

naam	functie
Mevr. M. Eliassen-de Kat	Leeropdracht Universiteit Oslo
Drs. L. Crespo Fabião	Lector Universiteit Lissabon
Dr. S.L. Flaxman	Professor City College, New York
Mevr. A.C. Gewin-Salm	Lektor Tolkeninstituut Universiteit Heidelberg
Dr. J.J. Goossens	Hoogleraar Universiteit Leuven, oud-Dozent Universiteit Marburg
Dr. H.M. Heinrichs	Professor Universiteit Giessen
Dr. J.M. Jalink*	Oud-Lektor Universiteit Bonn
Mevr. L.F. Jochum-Dönszelmann	Lehrbeauftragte Universiteit Saarland
P.K. King, M.A.	Lecturer Universiteit Cambridge
Drs. G.H. Kocks	Lektor Universiteit Göttingen
Mevr. Drs. Th. Kuiper-Weyhenke	Oud-lector Universiteit van Indonesië, Djakarta
Dr. W. Lagerwey*	Professor Calvin College, Grand Rapids
Drs. R.G. Leclercq	Lektor Universiteit Würzburg
Dr. J.E. Loubser	Hoogleraar Universiteit Port Elizabeth
Lic. J.L. de Meester	Lektor Universiteit Freiburg i. Breisgau
Drs. J.H. Meter	Professore incaricato Universiteit Napels
Dr. C.J.M. Nienaber	Hoogleraar Universiteit van Natal, Pietermaritzburg
Drs. J.G.M. Notermans	Oud-lector Universiteit van Indonesië, Djakarta
Dr. W. de Pauw	Senior lektor Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
Dr. J. de Rooy	Docent Universiteit Stockholm
Drs. L. Ross	Lektor Universiteit Munster
Dr. L.E. Schmitt*	Professor Universiteit Marburg
Dr. G.K.K.S. Schönle	Lehrermächtiger Universität Tübingen
Dr. A.J.M. van Seggelen	Professeur Associé Universiteit Straatsburg
Dr. W.Z. Shetter	Professor Indiana University, Bloomington
Dr. S. Strijdom*	Lektor Universiteit van Pretoria

naam	functie
L.M. Swennen	Lektor Tolkeninstituut Universiteit Wenen
Drs. F.P. Thomassen*	Adj.-Directeur NUFFIC, 's-Gravenhage
Dr. W. Thys*	Maître de Conférences associé Universiteit Rijsel
Dr. Katsuo Toku	Lector Universiteit Osaka
Dr. M.C. van den Toorn	Oud-Lektor Universiteit Munster
Mej. A.E. van de Ven	Lecteur Universiteit Straatsburg
Dr. H. Venter	Hoogleraar Universiteit Potchefstroom
Dr. P.J.H. Vermeeren	Professor Universiteit Keulen
P.F. Vincent, B.A.	Assistant Universiteit Cambridge
Mej. Drs. G. de Vries	Lector Universiteit Kopenhagen
M.J. van der Walt, M.A	Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
A. Ward, M. Litt.	Lecturer Universiteit Newcastle upon Tyne
Lic. K. Wauters	Lektor Universiteit Bochum
Drs. A.J.M. Wethlij	Lector Universiteiten Lund en Gotenburg
Mevr. Drs. Th. A.G. Wilberg-Schuurman	Lehrbeauftragte Universiteit Kiel
Lic. J. Wilmots	Oud-Lektor Universiteit Frankfort a.d. Main
Mej. Drs. G. van Woudenberg	Lector Universiteit Rome

II Binnenlandse hoogleraren in de nederlandistiek

Prof. Dr. C.B. van Haeringen	Oud-hoogleraar Universiteit Utrecht
Prof. Dr. K.H. Heeroma	Hoogleraar Universiteit Groningen Oud-hoogleraar Universiteit Djakarta
Prof. Dr. E.H. Kossmann	Hoogleraar Universiteit Groningen Oud-hoogleraar Universiteit Londen
Prof. Dr. G. Stuiveling*	Hoogleraar Universiteit v. Amsterdam
Prof. Dr. C.A. Zaalberg*	Hoogleraar Universiteit Leiden

III Geheel of gedeeltelijk werd het Colloquium voorts bijgewoond door:

D.B.A. Badenhorst	Cultuurattaché aan de Zuidafrikaanse Ambassade te Brussel
-------------------	--

naam	functie
J. Deleu	Hoofdredacteur van het tijdschrift <i>Ons Erfdeel</i>
Mr. J. Fleerackers	Kabinetschef van de Minister van de Nederlandse Cultuur (België)
S. de Gorter	Ambassaderaad voor Pers- en Culturele Zaken, Nederlandse Ambassade te Parijs, en Directeur van het Institut Néerlandais, Parijs
J.J. van Herpen	A.V.R.O., Hoofd van de Afdeling Gesproken Woord Radio
James Holmes	Redacteur van het tijdschrift <i>Delta</i>
Dr. G.D. Jonker	Lector in de Franse taal en letterkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam
F. Koote	Directeur van het Algemeen Nederlands Verbond
V. van Kerkhove	B.R.T. afdeling Televisie, Brussel
H.J. Michaël	Vert. van de Onder-afdeling Toneel en Letteren van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk
Mr. J. Nittel	Raadadviseur bij het Ministerie van O. en W.
Lic. J. Pauwels	Vert. van de Afdeling Internationale Culturele Betrekkingen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel te Brussel
Prof. Dr. W.J. du Plooy Erlank	Cultuurattaché bij de Zuidafrikaanse Ambassade te 's-Gravenhage
Prof. G.J. Resink	Hoogleraar Universitas Indonesia, Djakarta
Mr. H.J. Schölvinck	Secretaris-generaal van het Ministerie van O. en W.
E. Slager	Kandidaat voor het lectoraat Nederlands aan de Universiteit van Madrid
Mej. Mr. E. Talsma	Hoofd van het Bureau Beurzen en Uitwisselingen van het Ministerie van O. en W.

naam	functie
Prof. Dr. J.J.M. Timmers	Directeur van de Jan van Eyck-academie te Maastricht
Dr. F. de Tollenaere	Redacteur van het 'Woordenboek der Nederlandsche Taal' te Leiden
Dr. G. Vansina	Cultuurattaché aan de Belgische Ambassade te 's-Gravenhage
Mevr. G. Vormberge	Leidster 'Deutsch-Niederländischer Länderkreis', Hagen
H.A.J.M. Vrijhoef	Plv. Hoofd van de afdeling Internationale Betrekkingen van het Ministerie van O. en W.
F. Wachendorff	Lector Engels aan de Universitas Indonesia te Djakarta
Dr. S.L. van Wijk	Cultuurattaché aan de Zuidafrikaanse Ambassade te Keulen
Dr. A.W. Willemsen	Hoofdredacteur van <i>Neerlandia</i>